
PAGINAE HISTORIAE

**SBORNÍK
STÁTNÍHO
ÚSTŘEDNÍHO
ARCHIVU
V PRAZE**

5

OBSAH

OPAJSKO A OPAVŠTÍ PŘEMYSLOVCI ZA VLÁDY POSLEDNÍCH LUCEMBURKŮ (<i>Jana Konvičná</i>)	5
Přílohy	22
ZUSAMMENFASSUNG LAND TROPPAU UND PRZEMYSŁIDEN VON TROPPAU UNTER DER REGIERUNG DER LETZTEN LUXEMBURGER	25
PEČEŤ FRANKENŠTEJNSKÉHO HEJTMANSTVÍ (<i>Pavel Sedláček</i>)	26
Přílohy	37
ZUSAMMENFASSUNG SIEGEL DER HERRSCHAFT FRANKENSTEIN	38
METTERNICH A BALETNÍ REFORMÁTOR NOVERRE (<i>Jaroslava Hoffmannová</i>)	39
Příloha	51
ZUSAMMENFASSUNG METTERNICH UND DER BALETTREFORMATOR NOVERRE	52
LE RÉSUMÉ METTERNICH ET NOVERRE – LE REFORMATEUR DE BALLET	53
NĚKOLIK POZNÁMEK K POJETÍ „ČESKÉ OTÁZKY“ U ERNESTA DENISE (<i>Vladimír Šibrava</i>)	55
ZUSAMMENFASSUNG EINIGE BEMERKUNGEN ZUR „TSCHECHISCHEN FRAGE“ IN DER ERNEST DENIS – AUFFASSUNG	71
ODRAZ PŘÍPRAVY A ROZPOUTÁNÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY V ČESKÉ POŠTOVNÍ PŘEPRAVĚ (<i>Alexandra Špiritová</i>)	72
Přílohy	83

ZUSAMMENFASSUNG FOLGEN DER VORBEREITUNGEN UND DES AUSBRECHENS DES ERSTEN WELTKRIEGES IM POSTVERKEHR BÖHMENS	88
PROJEVY VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1917–1918 (<i>Jan Krlín</i>)	89
Přílohy	101
ZUSAMMENFASSUNG ÖFFENTLICHE MEINUNGSÄUSSERUNGEN IN BÖHMISCHEN LÄNDERN 1917–1918	108
TZV. ŠKOLSKÉ FONDY A JEJICH MANIPULAČNÍ SYSTÉMY (<i>Pavla Burdová</i>)	110
ZUSAMMENFASSUNG DIE SOG. SCHULARCHIVBESTÄNDE UND IHR MANIPULATIONSSYSTEM	122
DR. JAROSLAV PROKEŠ, ARCHIVÁŘ, HISTORIK, UČITEL MEDAILÓN K 100. VÝROČÍ NAROZENÍ (<i>Josef Kollmann</i>)	123
ZUSAMMENFASSUNG DR. JAROSLAV PROKEŠ. ARCHIVAR, HISTORIKER, LEHRER MEDAILLON ZUM 100. GEBURTSJAHR	161
O BÝVALÝCH PANSKÝCH SÍDLECH V KOJŠICÍCH U PETROVIC, OKRES KLATOVY (<i>Jiří Úlovec</i>)	163
ZUSAMMENFASSUNG ÜBER EHEMALIGE HERRENSITZE IN KOJŠICE BEI PETROVICE (BEZIRK KLATOVY)	186
SOUPIS MATRIK ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ NA MORAVĚ (<i>Zlataše Kukánová, Lenka Matušiková</i>)	187

OPAVSKO A OPAVŠTÍ PŘEMYSLOVCI ZA VLÁDY POSLEDNÍCH LUCEMBURKŮ

Jana Konvičná

Úvod

Předkládaná studie má završit problematiku vzájemných, především politických kontaktů mezi opavskými Přemyslovci a Lucemburky, jejichž počátky a základní fáze byly nastíněny v předcházejícím čísle tohoto sborníku.

Ve druhé polovině 14. století se opavští Přemyslovci, až na některé výjimky, již nepodíleli tak aktivně jako dřív na politice svých lucemburských příbuzných, i když je i nadále nacházíme na královském dvoře v Praze. Zde ale hájili především zájmy svých příznivců nebo zájmy vlastní, které je stále pevněji připoutávaly k oblasti Slezska.

Líčení spolupráce mezi opavskými Přemyslovci a Lucemburky se po smrti Mikuláše II. v roce 1365 komplikuje, protože dva z jeho synů založili samostatné větve rodu – Jan krnovsko-ratibořskou, Přemek opavskou. Obě tyto větve prošly samostatným vývojem. Jejich příslušníci zasahovali do české politiky v různých obdobích s různou intenzitou a různými výsledky, bez ohledu na členy větve druhé. Proto považují pro přehlednost za nutné sledovat některé fáze jejich historie odděleně. Na závěr zařazují téměř análovitý přehled dovršení osudů obou větví rodu opavských Přemyslovců. Ty se odvíjely již v době, kdy i poslední mužský potomek slavného rodu Lucemburků, císař Zikmund, odpočíval na věčnosti, takže by se zdálo, že téma je uzavřené. Opavští Přemyslovci, v této době zcela vyčerpaní husitskými válkami, již neměli ani hospodářskou, ani politickou sílu zasahovat do dění v Českém království. Protože jsme však sledovali jejich osudy od počátku, považují pro úplnost za vhodné zmínit se alespoň heslovitě také o jejich konci.

Rozdělení Opavska

Smrtí Mikuláše II. se situace dosud jednotných údělů opavského a ratibořského značně zkomplikovala, protože nárok na určitý podíl z tohoto dědictví měli jak Mikulášovi synové Jan (v pramenech označovaný také jako Hanuš), Mikuláš, Václav a Přemek, z nichž se žádný dle dobových zvyklostí nestal knězem, tak jejich strýc Václav. Své vdovské věno zde měla mít zajištěno také Jitka Falkenberská, třetí manželka Mikuláše II.

Jednoznačná byla otázka Ratibořska, které připadlo nejstaršímu Janovi jako jedinému synu Anny Ratibořské. Proti tomuto faktu nebyly vzneseny žádné námitky a již na počátku roku 1366 byl Janův nárok na ratibořské vévodství právně potvrzen udělením v léno českými králi Karlem IV. a Václavem IV.¹ Rychle se vyřešily i dědické

nároky Václava, mladšího bratra Mikuláše II., který byl ekonomicky zajištěn na svých kanonikátech v Praze a v Olomouci. Václav se vzdal svého podílu v Janův prospěch,² a když v roce 1367 s jistými nároky vůči Opavsku přece jen vystoupil, byl odškodněn sumou 200 kop grošů v hotovosti a roční rentou ve stejné hodnotě, na jejímž splácení se měli podílet všichni čtyři synové Mikuláše II.³

Jisté komplikace nastaly až při dělení vlastního Opavska. Problematická se jevila už skutečnost, že v době smrti Mikuláše II. byl mezi jeho syny značný věkový rozdíl: nejstaršímu Janovi bylo přes třicet let (narozen okolo 1332) a měl již určité postavení u Karlova královského dvora, Mikulášovi asi patnáct (narozen okolo 1350), Václavovi tři (narozen 1362) a nejmladšímu Přemkovi nebyl ještě ani jeden rok (narozen 1365). Vztahy mezi bratry, zejména mezi oběma staršími, byly částečně dány také tím, že pocházeli z různých matek.⁴ To se projevilo už v roce 1367, kdy vznikl mezi Janem a Mikulášem III. spor o vládu na Opavsku a o poručnictví nad nezletilými bratry. Jan sice získal celé Ratibořsko, ale protože splácel část dluhů svého otce, nechťel se vzdát ani opavského podílu. Rozepře mezi bratry byla dočasně urovnána prostřednictvím Karla IV., Ludvíka Břežského a Přemka Těšínského tak, že Mikulášovi byla přiřknuta jedna čtvrtina Opavska a věno jeho matky Hedviky Olešnické, zbylé tři čtvrtiny připadly Janovi a jeho dvěma nejmladším bratrům, jménem kterých měl Jan po dobu jejich nezletilosti vládnout.⁵ Tento výsledek, který v každém směru mluvil v Janův prospěch, můžeme považovat i za jakýsi projev uznání ze strany Karla IV., v jehož blízkosti se Jan už od poloviny čtyřicátých let pohyboval⁶ a měl tak možnost prokázat před vnímavým okem českého a římského vladaře své schopnosti.

Přesné teritoriální vymezení Mikulášova podílu neznáme a z tohoto období se nezachovala ani žádná listina, ve které by Mikuláš III. vystupoval coby vladař samostatně. Nacházíme ho spolu s Janem jako jednoho z vydavatelů na písemnosti z roku 1372, kterou oba bratři potvrzují městu Opavě všechna dosavadní práva, zvláště pak užívání práva magdeburského.⁷ Protože se jedná o jedinou listinu, kterou Mikuláš III. v letech 1367–1377 vydal, považují za možné, že čtvrtina Opavska, která mu byla přiřčena rozhodčí komisí z roku 1367, spočívala v udělení důchodů plynoucích z jedné čtvrtiny tohoto území a že vlastní zeměpanskou správu měl prozatím vykonávat spolu s bratrem Janem. Vyloučit však nemůžeme ani možnost, že Mikuláš spravoval jednu čtvrtinu Opavska samostatně, přičemž k tomuto podílu patřila také část Opavy (s největší pravděpodobností také jedna čtvrtina). Potom by bylo logické, že potvrzení privilegií městu Opavě v roce 1372 musel vydat jak Jan, tak Mikuláš.

Ať už měl Mikulášův podíl na Opavsku jakoukoliv formu, je jisté, že mu šlo především o získání finančního zdroje, protože už v roce 1373 nebo počátkem roku následujícího postoupil svůj podíl Konrádu II. Olešnickému a Kozelskému, bratru své matky. Tuto skutečnost se dozvídáme z Konrádova prohlášení, že v případě Mikulášovy smrti během cesty, kterou právě podnikal, postoupí tento díl Janovi a jeho dvěma bratrům pod podmínkou, že mu bude vyplaceno věno jeho sestry Hedviky.⁸ Kam

a za jakým účelem Mikuláš cestoval, nevíme. Pravděpodobně se ale jednalo o cestu dlouhodobou, protože až do roku 1377 veškeré zprávy o něm mizí.

Vlastní vláda na Opavsku a v Ratibořsku zůstala tedy až do roku 1377 v Janových rukou. Tento stav byl znovu potvrzen úmluvou mezi Janem, Václavem a Přemkem v roce 1375, kdy byla na dobu tří let správa podílů obou mladších bratrů svěřena Janovi, za což se zavázal převzít na sebe veškeré dluhy zatěžující opavské vévodství.⁹

K novému uspořádání vlastnických práv na Opavsku došlo v roce 1377. Tehdy byli Václav a Přemek patrně uznáni za dospělé a tím schopné samostatně vládnout podílům z otcova dědictví. Komise sestavená z předních opavských pánů rozdělila opavské vévodství na dvě části. První z nich s centry Fürstenwaldem a Edelštejnem připadla Janovi a Mikulášovi, druhá se středisky Hradcem a Landekem mladším Václavovi a Přemkovi. Vzápětí na to svolali Jan a Mikuláš novou komisi, která měla jim přiřknutý podíl rozdělit na dva samostatné územní celky. Touto novou dělbou připadlo Janovi Krnovsko s Bruntálem a Benešovem, Mikuláši III. Hlubčicko s Novou Cerekví a Cukmantl s hradem Edelštejnem.

Na základě tohoto dvojího dělení byly z doposud jednotného opavského vévodství vytvořeny tři samostatné části: Opavsko, Krnovsko a Hlubčicko, z nichž Krnovsko zůstalo od Opavska odděleno natrvalo jako součást majetku ratibořské větve opavských Přemyslovců.

Držitelé všech tří podílů nadále používali titul opavských vévodů, což však musíme brát jako příslušnost k rodu, nikoliv k spravovanému území, protože všechny tři části někdejšího opavského vévodství se vyvíjely, alespoň po určité časové období, samostatně. Společným znakem jejich vládců bylo postupné zadlužování se a zastavování větších či menších územních celků cizím knížatům. Synové Mikuláše II. tak zahájili politiku bezohledného hájení dílčích zájmů na úkor hospodářské prosperity a politického vlivu celého území, což v konečném důsledku vedlo k úplné ztrátě Opavska ve druhé polovině 15. století.

O určitém povědomí souznělosti jednotlivých částí rozdrobeného údělu svědčí snaha knížete Přemka zajistit si případné nároky na hlubčické a ratibořsko-krnovské dědictví,¹⁰ i když také zde musíme počítat s motivací vzniklou na základě logické úvahy, že totiž z většího územního celku poplynou vyšší příjmy schopné lépe pokrýt finanční požadavky knížete.

Celý proces dělení opavského vévodství pravděpodobně probíhal bez přímého souhlasu Karla IV. jako vrchního lenního pána tohoto území, což můžeme považovat za projev důvěry a dobrých vztahů mezi českým králem a opavskými knížaty.¹¹ Tím, že Karel nezasáhl do vnitřních záležitostí Opavska, jejichž řešení nijak neohrozilo jeho seniorská práva vůči tomuto území, si mohl opavská knížata zavázat k další účasti na své vlastní politice.

Opavští Přemyslovci v předvečer husitství

a) Krnovsko-ratibořská primogenitura

V posledních letech vlády Karla IV. a během panování Václava IV. existovaly mnohem těsnější kontakty mezi Lucemburky a krnovsko-ratibořskou větví opavských Přemyslovců než mezi Lucemburky a opavskou sekundogeniturou. Do jisté míry byla tato skutečnost dána také tím, že zakladatel krnovsko-ratibořské primogenitury Jan I. se pohyboval na lucemburském královském dvoře už za života svého otce a jako opavský vévoda se tak účastnil řady společenských událostí a diplomatických jednání nejen v zemích Koruny české, ale také v říši.¹² Podle V. V. Tomka žil v polovině 60. let v Praze dokonce trvale.¹³ Svou oddanost lucemburským zájmům prokázal i tím, že se roku 1361 oženil na výslovné přání císaře Karla IV.¹⁴ s Annou, dcerou hlohovského knížete Jindřicha řečeného Ferreus. Jan se tak stal nástrojem dynastické politiky Karla IV., který si tímto způsobem zajišťoval spojence pro své další politické kroky. Manželství s dcerou jednoho ze slezských vévodů bylo zároveň dalším článkem řetězce stále těsnějších vztahů mezi Slezskem a členy rodu opavských Přemyslovců.

Po smrti Mikuláše II. byl Jan vázán vlastními rodovými záležitostmi na Opavsku a v Ratibořsku. Jako vévoda ratibořský se v podstatě zařadil mezi slezská knížata, i když svou kontinuitu s Opavskem, kde byl v letech 1365–1377 *de facto* samostatným vládcem, zdůrazňoval až do své smrti (kolem roku 1380) titulem „*vévoda opavský a ratibořský*“.¹⁵

Z dosavadních událostí by se dalo usuzovat, že Mikuláš II. a Jan I. na jedné straně a Jan Lucemburský a Karel IV. na straně druhé vytyčili linii spolupráce mezi rody opavských Přemyslovců a Lucemburků, ve které budou pokračovat i jejich potomci. Situace se ovšem změnila, když se hlavními představiteli těchto rodů stali Václav IV. a Jan II. řečený po svém hlohovském dědovi Ferreus. Václav IV. nebyl králem, který by se dokázal s přehledem orientovat ve velmi složité dobové sociální a společenské situaci a který by s úspěchem rozvíjel odkaz svého slavného otce. K těmto úkolům neměl ani dostatek osobních předpokladů, ani potřebné diplomatické zkušenosti, ba ani příliš velké politické ambice. Zeslabení Václavova mocenského vlivu v samotných českých zemích bylo výsledkem jeho neschopnosti udržet rovnováhu mezi panovnickou mocí a opozicí z řad vysoké šlechty, zvláště když se na její stranu postavili energičtí a ctižádostiví Lucemburkové Zikmund a moravský markrabě Jošt, kteří se tímto způsobem snažili prosazovat své vlastní politické cíle.

Pro jeho povahové vlastnosti lze Jana II. Opavsko-ratibořského srovnávat spíše s Joštem a Zikmundem než s Václavem IV., což patrně mělo také vliv na utváření jejich vzájemných vztahů. Jan byl nesmírně hrdý na to, že je potomkem slavného královského rodu. Bývá označován jako člověk energický a neústupný, dávající najevo své výjimečné postavení tvrdým chováním vůči svému okolí. Jako doklad jeho

osobních vlastností může posloužit příklad z roku 1390, kdy nechal bez milosti utopit dva kněze, kteří se protivili jeho vůli.¹⁶

Na české politické scéně se Jan II. objevil až počátkem 90. let 14. století, a to nikoliv v souvislosti s Václavem IV., ale s jeho moravským příbuzným Prokopem.¹⁷ J. Spěváček ve své knize Václav IV. uvádí, že během mnohaletého sporu mezi bratry Joštem a Prokopem o moc v moravském markrabství se roku 1393 podařilo markraběti Prokopovi získat na svou stranu, mimo jiné, také opavského vévodu Hanuše.¹⁸ Toto tvrzení však Spěváček nijak nedokládá. Osobně se přikláním spíše k Biermannovu názoru, který převzal také J. Kapras, že asi do roku 1399 byl Jan považován za přívržence markraběte Jošta a až po tomto datu ho můžeme najít v Prokopově táboře, a tím tedy i na straně Václava IV.,¹⁹ což se pokusím v následujících řádcích vysvětlit.

O kontaktech mezi Janem II. s moravskými markrabaty Joštem a Prokopem v 80. letech a v první polovině 90. let nemáme žádné pramenné zprávy, což ještě nesvědčí o tom, že k nim vůbec nedocházelo. V úvahu musíme brát jejich blízký příbuzenský vztah a také skutečnost, že Jošt a Prokop hledali pro svůj vzájemný spor spojence i mezi cizími knížaty. Jan II. byl v tomto směru ideálním partnerem, neboť jeho úděl sousedil s moravským markrabstvím. Tomu, že k užší spolupráci mezi Janem a Joštem mohlo dojít právě v 90. letech, nasvědčuje dle mého názoru následující fakt. V roce 1390 koupil Jošt od Ladislava Opolského Krnovsko, které opolský vévoda získal v roce 1384 nebo 1385 od Jana II., jenž byl v důsledku trvalých finančních problémů nucen odprodat část rodového území.²⁰ Nabytím Krnovska, které bylo vklíněno mezi další dvě části Opavska, se stal Jošt přímým sousedem opavských a ratibořských vévodů.

Také události z roku 1397 mluví spíše ve spojení Jana a Jošta než Jana a Prokopa. V tomto roce se Jan II. stal nejvyšším hofmistrem českého krále a zároveň členem královské rady.²¹ Není dost dobře jasné, zda se má tato skutečnost posuzovat jako projev přátelství a dobré vůle ze strany Václava IV., či jako výraz ambiciózních snah markraběte Jošta, který napomohl dosazení svého spojence na významné místo v blízkosti českého krále a římského císaře, aby zde hájil jeho vlastní zájmy. Osobně se přikláním k druhé možnosti, protože Jan II., na rozdíl od Václavových oblíbenců z řad nižší šlechty a měšťanstva, byl nekompromisním zastáncem aktivní říšské politiky, čemuž nasvědčuje událost z července 1397, a Václavovy císařské korunovace, která měla upevnit Lucemburkovo postavení nejen v říši, ale také v domácím českém prostředí. Proto nevidím důvod, proč by měl Václav IV. vyznamenávat a povolávat do své blízkosti člověka, se kterým neměl nic společného.

Počítat s tím, že by se Václav IV. dobrovolně vymanil z vlivu svých oblíbenců, bylo dost nereálné, proto se Jan a někteří další členové královské rady, patrně za tichého souhlasu Zikmunda a Jošta, rozhodli odstranit je násilím.

K uskutečnění tohoto záměru došlo 11. července 1397 na Karlštejně během zasedání královské rady, již předsedal právě vévoda Jan. Bořivoj ze Svinař přednesl shro-

mážděné radě ne příliš povzbudivou zprávu o průběhu frankfurtského říšského sněmu, kam byl Václavem IV. odeslán. Po jejím vyslechnutí opustili vévoda Jan, Jan Michalec z Michalovic, Bohuslav ze Švamberka, Boreš z Rýzmburka a někteří další představitelé panského stavu jednací síň a odebrali se k poradě. Vzápětí na to nechali obsadit zasedací síň zbrojnoši a povolali zpět čtyři oblíbené králový rádce (Burcharda Strnada z Janovic a na Vožiči, Štěpána z Opočna, Štěpána z Martinic řečeného Poduška a velmistra řádu johanitů Markolta z Vrutic), které obvinili ze zrady panovníka a napadli je se zbraní v ruce. Sám vévoda Jan probodl Burcharda Strnada.

O obavě Václava IV. postavit se svým politickým odpůrcům svědčí skutečnost, že vrahy svých přívrženců nepotrestal a měsíc po provedení tohoto ohavného činu dal zavražděné dokonce prohlásit za zrádce. Jediným postiženým v této události byl markrabě Jošt, který se jí navíc ani přímo nezúčastnil. Na přímý rozkaz krále musel okamžitě opustit Prahu a Čechy.²²

I přes účast na těchto krvavých událostech zůstal Jan nadále v blízkosti českého krále. Byl mu sice odebrán úřad nejvyššího hofmistra, ale vzápětí byl jmenován hejtmánem v Kladsku a Falkenbersku.²³ Roku 1398 se jako člen Václavova doprovodu zúčastnil také cesty do Remeše, kde došlo k politickým jednáním mezi Václavem IV. a francouzským králem Karlem VI.²⁴

Jak již bylo zmíněno výše, někdy kolem roku 1399 muselo dojít k rozepři mezi dosavadními spojenci Joštem Moravským a Janem Opavsko-ratibořským. Nasvědčuje tomu událost z druhé poloviny roku 1400, kdy Zikmund Lucemburský, spojenec moravského markraběte Jošta, po roztržce se svým bratrem Václavem vojensky napadl Ratiboř,²⁵ sídlo opavského vévody Jana II., což by patrně neučinil, kdyby se jednalo o přívržence jeho politického spolutráce.

Proč došlo k rozchodu dosavadních spojenců, je nejasné. V této souvislosti se nabízí několik hypotéz. Uvažovat můžeme buď o finančních neshodách, kdy z obou stran mohlo jít o nesplácení dlužných peněz (v tomto případě je asi pravděpodobnější, že dlužníkem by byl Jošt), či o možných snahách markraběte posílit svůj vliv v oblasti Slezska na úkor Jana II. Další řešení se nabízí v souvislosti s Janovým členstvím v královské radě. V případě, že do ní byl dosazen Joštovou zásluhou, nechtěl se patrně trvale spokojit s úlohou pouhé loutky hájící zájmy moravského markraběte. Chtěl na pražském dvoře prosazovat své vlastní zájmy, a proto se přiklonil na stranu Joštových protivníků, tj. na stranu Joštova bratra Prokopa a tedy i Václava IV. V této pozici setrval až do konce Václavovy vlády.

Jako projev dobré vůle a na důkaz navázání opětovných přátelských vztahů mezi opavskými Přemyslovci a Lucemburky udělil Václav IV. opavské vévodství jako společné léno české Koruny Přemkovi Opavskému a jeho synovcům Janu II. a Mikuláši Krnovsko-ratibořskému, čímž byly zároveň potvrzeny dosavadní úmluvy o vzájemném dědictví pro případ, že by některý z nich zemřel bez mužských potomků.²⁶

b) Opavská sekundogenitura

Jak již bylo zmíněno výše, na základě rozhodčího výroku komise opavských pánů z roku 1377 se stali Václav a Přemek držiteli jedné poloviny někdejšího opavského vévodství, což jim bylo potvrzeno Václavem IV. následujícího roku udělením tohoto území ve společné léno.²⁷ Václav zemřel již roku 1381, čímž se Přemek stal jediným pánem Opavska. O několik let později, v roce 1394, zemřel také Mikuláš III., a tak se Přemek na základě dřívějších ujednání ujal také vlády na Hlubčicku, které však musel nejprve postupně vyplácet z držby kozelských vévodů, jimž Mikuláš III. pro stále finanční problémy zastavil značnou část svého území.²⁸ Nabytím Hlubčicka soustředil Přemek do svých rukou tři čtvrtiny původní rodové državy svého otce Mikuláše II. a stal se tak zakladatelem sekundogeniturní větve opavských Přemyslovců.

Na rozdíl od svého bratra Jana I. a synovce Jana II. pobýval Přemek v Praze jen zřídka a také jeho styky s královským dvorem byly skromné. Tato skutečnost souvisela s jeho trvalými finančními problémy, které ho vedly k tomu, že byl nucen neustále zastavovat, či dokonce prodávat části svého majetku.²⁹ Přemkova peněžní situace musela být opravdu vážná, protože v roce 1383 zastavil Vokovi a Lackovi z Kravař dokonce Hradec, jedno z nejstarších sídel opavských Přemyslovců.³⁰

Ani Přemek nezůstal izolován od sporů mezi svými lucemburskými příbuznými Joštem a Prokopem, které ve svých důsledcích určovaly také vztah k českému králi Václavu IV. Stejně jako jeho bratr Jan I. stál i on zpočátku na straně markraběte Jošta. Obě knížata se spolu s biskupem olomouckým, biskupem vratislavským a dalšími feudály účastnila zemského míru v roce 1389.³¹ Ještě několik let před tím, v roce 1383, převzal na sebe moravský markrabě Jošt Přemkův dlužný závazek za zástavu Hradce pro případ, že by po svém strýci zdědil jeho državu.³² Na počátku 15. století však Přemka náhle nacházíme na straně Joštových politických odpůrců. Proč? Kdy a v jakých souvislostech došlo k tak závažné změně?

Považuji za možné, že ctižádostivý a mocichtivý Jošt chtěl rozšířit svou rodovou državu ve směru opavského vévodství a slezských knížectví, čemuž by nasvědčovala i již zmiňovaná skutečnost, že roku 1390 zakoupil krnovskou část Opavska. Využívaje finančních těžkostí ratibořské i opavské větve opavských Přemyslovců, mohl na ně vyvíjet nátlak na odstoupení také zbylých částí Opavska. Obdobné požadavky mohl vznášet také na Jana Opavsko-ratibořského, který opustil Jošta přibližně ve stejné době jako Přemek. Fakt, že Jošt Moravský chtěl skutečně získat rodové území opavských Přemyslovců, by mohla nepřímou potvrzovat také listina z roku 1402, ve které se Jošt tituluje jako „*pán Opavska*“.³³ Je to však jediná mně známá listina, kde Jošt užil tohoto titulu, a nelze vyloučit ani možnost, že tak jednal z pozice pána Krnovska. Zarážející ovšem je, že se tak stalo právě v době jeho rozchodu s Přemkem. Na stranu Prokopa Moravského musel Přemek přejít někdy na rozhraní let 1401 a 1402, protože ještě roku 1401 uzavřel spolu s moravskými pány smlouvu o podpoře Jošta proti Prokopovi³⁴ a už v roce 1402 slíbil spolu s vratislavským biskupem, slezskými knížaty a některými slezskými městy věrnost králi Václavovi a spoluúčast na zabez-

pečení klidu v zemi.³⁵ A jak již bylo zmíněno výše, na znamení opětovně dobrých vztahů mezi českým králem a opavskými Přemyslovci si nechali vévodové Přemek, Jan II. a jeho bratr Mikuláš udělit opavské vévodství ve společné léno.

I když se v prvních desetiletích 15. století Přemkova finanční situace patrně zlepšila,³⁶ nezapojil se aktivně do života pražského královského dvora. Nadále pobýval především ve svém údělu a posiloval své postavení v rámci slezské oblasti, ke které Opavsko stále více připoutával.³⁷

Opavští vévodové a husitské války

Husitská revoluce, která v první polovině 15. století zachvátila oblast Čech a která se prostřednictvím manifestů, spanilých jízd či jinými způsoby šířila i do okolních zemí, se nevyhnula ani údělům opavských Přemyslovců, zejména pak vlastnímu Opavsku. Opavští vévodové byli aktivními bojovníky protihusitského tábora a předními organizátory slezských vojenských akcí namířených proti kacířským Čechům. Smrtí Václava IV. několik dnů po první pražské defenestraci se jediným právoplatným dědicem českého trůnu stal jeho bratr Zikmund, král římský a uherský. Za samozřejmě považovala tuto skutečnost katolická část české šlechty, zatímco šlechta husitská měla z této kandidatury jisté obavy, neboť Zikmund se již v předcházejících letech projevil jako úhlavní nepřítel reformního hnutí v Čechách. Svůj vztah k nástupci Václava IV. museli dát jasně najevo také opavští vévodové, protože český král byl jejich vrchním lenním pánem. Navíc se Zikmund Lucemburský stal po smrti svého bratra také vlastníkem Krnovska,³⁸ kterého se ihned ujal, což dosvědčuje potvrzení dosavadních práv krnovským stavům a městu Krnovu z ledna 1420.³⁹ Fakt, že se Přemek Opavský, Jan II. Opavsko-ratibořský a jejich potomci nacházeli od počátku mezi odpůrci husitství, tedy na straně Zikmunda Lucemburského, považují spíše za nutnost danou dobovými okolnostmi než za projev vzájemné náklonnosti.

Opavští Přemyslovci zůstali i v době pronikání podobojí mezi šlechtu věrní katolické církvi. Tato skutečnost je za válek snažících se vymýtit husitské myšlenky a jejich nositele stavěla na stranu Zikmunda Lucemburského. Zároveň byla také příčinou dalšího sblížení Opavska se slezskými knížectvími, která byla převážně katolická, zatímco část Moravy se přiklonila k husitství. Proto se vévodové Přemek a Jan II. neúčastnili holdování Zikmundovi spolu s českými a moravskými stavy v Brně na konci roku 1419, nýbrž až se slezskými knížaty na sněmu ve Vratislavi v únoru 1420,⁴⁰ kde byla také vyhlášena první křížová výprava proti husitům. Přitom je zajímavé, že toto začlenění mezi výrazně německy orientovaná slezská knížata probíhalo v době, kdy se na Opavsku prosadil silný český živel, o čemž svědčí zavedení češtiny jako úředního jazyka zemských desk.⁴¹

O stycích mezi opavskými Přemyslovci a Zikmundem do roku 1420 není příliš známo, můžeme na ně pouze usuzovat na základě nepřímých zpráv. Již v předcháze-

jící části bylo zmíněno, že během sporů mezi moravskými markrabaty Joštem a Prokopem stáli jejich opavští příbuzní nejprve na straně Jošta, později přešli do tábora Prokopových straníků. Až do roztržky se starším z obou markrabat lze předpokládat také dobré vztahy se Zikmundem, Joštovým spojencem, který zasahoval do vnitřních českých poměrů ještě za života svého bratra Václava. Poté, co ratibořský i opavský vévoda začali podporovat mladšího Prokopa, dostali se patrně do rozporů také se Zikmundem, čemuž nasvědčuje napadení Ratiboře v roce 1400. Jak byly laděny případné další kontakty mezi opavskými Přemyslovci a uherským králem po smrti obou markrabat, tj. do roku 1420, není známo.

V červenci 1420 se Přemek Opavský osobně zúčastnil bitvy na Vítkově a následně i Zikmundovy korunovace českým králem.⁴² Poté se vrátil na svůj opavský úděl a spolu se slezskými knížaty připravoval nová tažení proti husitům.

Během prvních let husitských válek se jako nepřítel kalicha zapsal do povědomí obyvatel Čech také Jan II. Opavsko-ratibořský. Když čáslavský sněm zbavil Zikmunda českého trůnu, začala česká husitská strana jednat s polským králem Vladislavem Jagellonským a litevským velkoknížetem Vitoldem o jejich případné kandidatuře na uprázdněný titul. Bylo totiž známo, že také oni nepatří mezi příznivce římského krále Zikmunda. Poselstvo, které tvořili Vilém Kostka z Postupic, Jan Hlas z Kamenice, Václav z Jenštejna a Vaněk Pavlík z Prahy, vezlo v září 1421 nabídku na českou korunu právě velkoknížeti Vitoldovi. Během cesty bylo zajato v Ratiboři vévodou Janem II.⁴³ a přes protesty z Čech i rady přátel vydáno Zikmundovi. Jan tímto činem proti sobě popudil nejen husity, ale i své litevské příbuzné,⁴⁴ na druhou stranu si ale naklonil krále Zikmunda, který na důkaz své vděčnosti vyplatil v roce 1422 od Ludvíka Břežského zastavené části Krnovska a celou krnovskou zemi udělil Janovi v léno.⁴⁵ Tím došlo po dlouhé době k opětovnému spojení Krnovska s Bruntálskem a Ratibořskem. Znovunabytí Krnovska se odrazilo také v titulatuře Jana, který se od nynějška psal jako „*Herczog zu Troppau, zu Ratibor und zu Jägerndorf*“.⁴⁶

To, že v době husitského hnutí vyvíjeli opavští a ratibořští vévodové mnohem těsnější spolupráci s představiteli Slezska než se zástupci moravské šlechty ještě neznamenalo, že by styky s Moravou byly zpřetrhány úplně. K navázání užších kontaktů s Moravany přispěla i skutečnost, že se moravská šlechta v listopadu 1421 vzdala kalicha a uznala Zikmunda Lucemburského českým králem. Ještě v listopadu pak Zikmund spolu s Přemkem Opavským a moravskými stavy uzavřeli landfrýd naimířený proti husitům.⁴⁷ Tato dohoda rozdělovala Moravu na čtyři kraje se středisky v Brně, Olomouci, Znojmě a Opavě, která měla sloužit jako shromaždiště protihusitských bojovníků. Je zajímavé, že jako jedno z center Moravy je zde uvedena Opava, když Opavsko bylo od Moravy odděleno již před více než jedním stoletím, v roce 1318. Spíše než o vyjádření nějakých Zikmundových nároků na toto vévodství šlo o nepřesnou formulaci, protože když v roce 1423 udělil Zikmund zcela protiprávně Moravu v dědičné léno svému zeti Albrechtu Rakouskému a jeho manželce Alžbětě, prohlásil Albrecht, že jeho vláda nemá být na újmu práv olomouckého biskupa a opav-

ského vévody Přemka.⁴⁸ Vévoda i biskup se za to zavázali dát při volbě českého krále svůj hlas Albrechtovi v případě, že Zikmund zemře bez mužského dědice.

Další významný spolek, do něhož vévoda vstoupil, byl ujednán v Prešpurku v lednu 1423 s řádem německých rytířů za spoluúčasti krále Zikmunda. Byl namířen proti polskému králi a litevskému velkoknížeti, kteří nepřímo podporovali husity.⁴⁹ Účast Přemka Opavského na těchto dohodách byla velmi významná. Přemek tu spolu s vratislavským biskupem Konrádem jednal jménem ostatních slezských knížat, což svědčí o velké prestiži, kterou si ve Slezsku vybudoval.

Také v následujících letech Přemek organizoval nabo se alespoň účastnil dalších vojenských výprav namířených proti husitům, ať už se Zikmundem Lucemburským nebo se slezskými knížaty. Odplatou za to napadli husité v průběhu spanilých jízd do oblasti Slezska a severní Moravy Přemkův opavský úděl. Poté Václav, nejstarší syn Přemka Opavského, patrně ze strachu před represáliemi husitů, které byly jejich protivníky částečně zveličovány, uzavřel za peněžitou náhradu mír s Prokopem Holým, aby uchránil Hradec a Hlubčice před pleněním. V. Sladký přitom považuje za možné, že Václav, stejně jako o něco později Bolek ml. Opolský, přislíbil husitům také vojenskou pomoc.⁵⁰ Téhož roku, tedy roku 1428, uzavřeli příměří s vojsky Prokopa Holého a Jaroslava z Bukoviny také Přemek Opavský a ratibořský vévoda Mikuláš, syn Jana II., kteří se právě účastnili obrany Vratislavi.⁵¹

Několikaleté období neustálých válek pomalu vyčerpávalo obě bojující strany a zejména Zikmund a jeho spojenci si začínali uvědomovat, že nestačí vzájemně komunikovat jen řečí zbraní. Potřebu ukončit boj jistě cítil i vévoda Přemek, který byl mnohaletým válčením finančně zcela vyčerpán, a proto se aktivně účastnil jednání, jejichž cílem mělo být vyřešení sporných otázek a nastolení míru v zemi. Přemkův syn Mikuláš sloužil dokonce jako rukojmí zaručující nedotknutelnost Prokopa Holého a členů českého poselstva během prvního velkého jednání v první polovině roku 1429 v Prešpurku.⁵²

Svémi důsledky byl pro Opavsko v období husitských válek patrně nejnepříznivější rok 1431. Tehdy, čtrnáct dnů před bitvou u Domažlic, vypukl v Přemkově sídelním městě mohutný požár, který zničil nejen město, ale také palác spolu se zemskými deskami.⁵³ Když pak vzápětí na to přitáhl k Opavě husitské vojsko v čele s Prokopem Holým, Přemek nebyl schopen bránit zničené město, a proto musel uzavřít s husity smlouvu, která mu zaručovala po dobu jednoho roku příměří s podmínkou, že po uplynutí této lhůty přijme za své čtyři pražské artikuly (zvláště pak přijímání z kalicha) a že je bude pod pokutou 4000 kop pražských grošů bránit proti komukoliv.⁵⁴ Protože se však situace po vypršení jednorozhodné lhůty v důsledku rozsáhlých diplomatických jednání výrazně změnila a pomalu se schylovalo k porážce husitské revoluce, neměl nikdo čas kontrolovat dodržování podmínek smlouvy, ke které Přemek přistoupil v době největší tísně.

V roce 1433, necelý rok před započatím jednání v Basileji, vévoda Přemek Opavský, jeden z nejhrouževnatějších protihusitských bojovníků, zemřel. Ke konci svého života projevil jistou prozíravost, když ve své závěti stanovil, že se Opavsko nemá rozdělit mezi jeho syny, nýbrž že pod vedením nejstaršího Václava mají vládnout v otcově údělu všichni společně. Z dědictví na Opavsku Přemek vylučoval druhorozeného Mikuláše, a to pro jeho velké dluhy. Byla mu určena pouze doživotní renta.⁵⁵ Toto Přemkovo opatření vycházelo z jeho vlastní životní zkušenosti. Stejně jako jeho otec Mikuláš II. zanechával i on svým potomkům četné dluhy. Přemek věděl, že splácení těchto dluhů značně vyčerpává celou zemi, a to se projevuje tím tíživěji, čím je tato země menší. Proto nechtěl, aby se Opavsko po jeho smrti rozdělovalo. Jeho snaha však vyzněla naprázdno, protože synové se řídili posledním přáním svého otce jen krátce.

O tři roky později dosáhl Zikmund Lucemburský konečně svého cíle, když byl uznán českým králem a vpuštěn do svého nového království. Z úspěchu se netěšil dlouho, protože již následujícího roku musel zemi opustit a na cestě do Uher zemřel. Během tohoto krátkého panování se na jeho dvoře neobjevil nikdo z opavských nebo ratibořských vévodů, nikdo z nich nebyl odměněn za služby prokázané v předcházejícím období. To, co příslušníky rodu Lucemburků a opavských Přemyslovců ještě spojovalo, byl jejich blízký konec: smrtí Zikmunda zanikl významný rod Lucemburků; dříve stejně významný rod opavských Přemyslovců sice ještě jedno století existoval, jeho příslušníci však stále více upadali mezi zcela bezvýznamná knížata, která musela často bojovat o holou existenci, ne tak aby ještě zasahovala do peripetií české politiky.

Konec opavských Přemyslovců

Od 30. let 15. století pokračoval mezi členy obou větví rodu opavských Přemyslovců proces dělení rodového majetku. Rozdrobenost údělu spolu s navazováním stále těsnějších styků se Slezskem byla příčinou upadání mocenského vlivu této dynastie v českých zemích. Ve druhé polovině 15. století se její osudy definitivně uzavřely.

a) Krnovsko-ratibořská primogenitura

V roce 1437 se synové Jana II. – Mikuláš a Václav, kteří vládli od roku 1428 krnovsko-ratibořskému údělu společně,⁵⁶ rozhodli rozdělit si otcovo dědictví. Mikuláš V. získal Krnov, Bruntál, Pštínu, Rybník, Vladislav a bavorovské zboží, Václavovi IV. připadla Ratiboř s příslušným územím.⁵⁷

V průběhu své vlády, někdy po roce 1430, získal Mikuláš V. neznámým způsobem od Opavska hrad Lobenstein, který se stal jeho knížecím sídlem,⁵⁸ zároveň však ztratil Bruntálsko, jež přešlo na pány z Vrbna.⁵⁹

Po Mikulášově smrti, v době nezletilosti jeho synů Jana a Václava, spojil Václav IV. na čas opět Krnovsko s Ratibořskem, ovšem pouze do svého skonu roku 1456. Jan III. a Václav V. rovněž nezůstali při společné vládě. V roce 1464 došlo k novému dělení Krnovska, dle něhož Jan dostal Krnov a Vladislav, Václav pak Rybník, Pštinu a Žary.⁶⁰ Oba bratři se dostali do sporů s Matyášem Korvínem, který v roce 1473 zabavil Václavův⁶¹ a o rok později i Janův majetek, přičemž Janovi ponechal doživotně Vladislav. Jan ani Václav se neoženili, a tak Janovou smrtí v roce 1483 vymřela po meči krnovsko-ratibořská větev opavských Přemyslovců.⁶²

b) Opavská sekundogenitura

Závěť Přemka Opavského z roku 1433 nebyla jeho syny dodržována ani jeden rok. Už 2. února 1434 se sešla komise, která rozdělila opavské vévodství na dvě části: Hlubčicko získal Mikuláš, otcem z podílu na Opavsku vyloučený, zatímco Václavovi, Vilémovi a Arnoštovi⁶³ připadl díl druhý, jemuž vládli dohromady. Společné správě všech čtyř bratrů podléhaly záležitosti mincovní, doly, zemský soud, sporná práva a Přemkovy listiny.⁶⁴

Již následujícího roku byl Mikuláš svého údělu zbaven a jako „*pán na Hlubčicku*“ začal vystupovat nejstarší Václav,⁶⁵ kterému při následujícím dělení připadla také jedna část Opavska, když Vilém a Arnošt se rozdělili o další dvě.⁶⁶ Rozděleno bylo i město Opava.⁶⁷

V roce 1440 Václav svůj podíl zmenšil, když byl nucen zastavit Cukmantla a Edelštejn Bolkovi Opolskému.⁶⁸ Po jeho smrti získal starší syn Hanuš Hlubčicko, mladší Jan zvaný Pius opavský podíl.⁶⁹ Jan Pius se po Hanušově smrti stal vlastníkem celého otcova údělu. Za svého života vedl řadu územních sporů, během nichž se většina jeho území dostala do rukou českého krále Jiřího z Poděbrad. To, co mu z Opavska ještě zbylo, tj. jedna třetina Opavy a Hradec, prodal Jiřímu v roce 1464.⁷⁰ Svůj život dožil Jan na Hlubčicku, aniž po sobě zanechal potomka.

Král Jiří získal v šedesátých letech 15. století také opavské podíly Viléma a Arnošta. Vilém, který se v roce 1443 ujal jako manžel Kateřiny, dcery Bolka III. Münsterberského, Münsterberska,⁷¹ zemřel již v roce 1452. Za jeho nezletilé syny Frydrycha, Václava a Přemysla převzal vládu jejich strýc Arnošt. Tomu se podařilo promarnit nejen svůj majetek, ale také dědictví svých synovců. Již v roce 1456 prodal Jiřímu z Poděbrad právo na Münsterbersko⁷² a téhož roku zastavil Bolkovi Opolskému svoji část Opavska.⁷³ Území svých synovců musel prodat někdy v roce 1464, protože tehdy vystupuje jako „*Herzog von Troppau*“ naposled.⁷⁴ Po tomto roce všechny zprávy o něm mizí. Jeho synovcům tak z někdejšího opavského vévodství zůstal pouhý prázdňný titul. Nejmladší z nich, teolog Přemysl, zemřel jako poslední mužský člen této větve opavských Přemyslovců v roce 1493.

Přechodem Opavska do rukou Jiřího z Poděbrad a následovně jeho synů začala být opětovně zdůrazňována příslušnost tohoto teritoria k Moravě, od níž bylo v roce 1318 odděleno.

Závěr

Po uzavření osudů opavských Přemyslovců by snad stálo ještě za to shrnout a alespoň stručně zhodnotit celé období vzájemných vztahů opavských Přemyslovců a Lucemburků. Je zajímavé, že dobré vztahy mezi rody opavských Přemyslovců a Lucemburků se udržovaly, až na krátké období na počátku vlády Jana Lucemburského a na konec 14. století, po celou dobu vlády dynastie Lucemburků v českých zemích. Určitý podíl na tom měla doba, ve které žili. Rytířská kultura 14. století, které byl Jan Lucemburský jedním z hlavních představitelů, poznamenala také menší feudály typu Mikuláše II. Opavského. Život v blízkosti krále byl pro vévodu, který si byl plně vědom svého královského původu, mnohem zajímavější než setrvávání ve vlastním údělu. Navíc se ukázalo, že vzájemná spolupráce může být prospěšná oběma stranám. Jan neodmítal spojení, který mu mohl být nápomocen při uskutečňování jeho záměrů, navíc spojení obdařeného diplomatickým i válečnickým nadáním, a Mikuláš jistě přišel brzy na to, že služba králi není sice nejlevnější, ovšem čas od času je královsky splácena.

Dobré vztahy mezi oběma rody panovaly i v době vlády nástupce Jana Lucemburského. Nebyl důvod, proč by Karel IV. a Mikuláš II. nepokračovali v dosavadní politice, která přinášela své ovoce oběma stranám. U Karla se spolupráce s opavskými příbuznými dá navíc chápat jako jakési rozvíjení přemyslovské tradice, ke které se po celou dobu své vlády hlásil. Přítomnost potomků přemyslovských králů na jeho dvoře tak vytvářela přímou souvislost mezi minulostí a současností.

Nástupem Václava IV. se dobová realita změnila. Na českém trůnu již neseděl velký rytíř nebo velký státník, jeho problémy byly odlišného charakteru než problémy jeho předchůdců. Hlavně však byby odlišné povahové vlastnosti a osobní ambice prvních a třetího lucemburského panovníka. To narušilo také dosavadní vztahy s opavskými Přemyslovcy, kteří byli stále, v rámci svých možností, představiteli aktivní a výbojné politiky. Dobové okolnosti však přece opět svedly oba rody dohromady a vynutily si také spolupráci opavských Přemyslovců s posledním lucemburským vladařem.

Historie opavských Přemyslovců však není jen historií jejich účasti či absence na politice českých králů. Určitým vývojem prošel tento rod také jako sociální skupina. Postavení Mikuláše I. bylo ještě nejisté, po smrti Přemysla Otakara II. záviselo na jeho osobních schopnostech a později i dobré vůli Václava II. Udělením Opavska v léno Mikuláši II. v roce 1318 se situace rodu zcela změnila. Jeho členové se stali předními velmoži v království a Mikuláš II. tak byl zajištěn také po stránce hospodářské. Získáním Ratibořska roku 1337 se jeho ekonomická situace ještě zlepšila

a dovolila mu tak dlouhodobé, nákladné pobyty mimo vlastní léno. Zároveň se ziskem ratibořského vévodství započal také proces oddalování Opavska od ostatní Moravy a jeho přidružení ke Slezsku, které vyvrcholilo v 15. století.

Smrtí Mikuláše II. v roce 1365 došlo k další změně. Dosud jednotné území opavských vévodů bylo rozděleno na tři části, čímž se zároveň oslabil jeho hospodářská a politická pozice. Po brzké smrti dvou ze čtyř synů Mikuláše II. se nakonec vytvořily pouze dvě větve původního rodu opavských Přemyslovců, jejich mocenské postavení však nadále upadalo. Důvody tohoto úpadku byly tři:

1. nutnost splácení trvalých dluhů, které přecházely z otců na syny
2. další a další dělení rodového území mezi četné potomstvo
3. dobová situace poznamenaná celkovým úpadkem společnosti a husitskými válkami.

Tak se nakonec stalo, že členové ve 14. a ještě i na počátku 15. století tak významného rodu vymřeli na konci 15. století jako zcela bezvýznamná knížata, opavská sekundogenitura dokonce bez vlastního údělu. Dalo by se říci, že tento vzestup a postupný pád rodu opavských Přemyslovců byl jakýmsi obrazem své doby, která znamenala i osudy jednotlivých členů dynastie Lucemburků. Ve 14. století, době pozdního středověku, se rod pohyboval na vrcholu. Vévoda Mikuláš II., nejvýznamnější člen rodu, aktivně spolupracoval na politice českých králů. Jeho synové, zejména Jan I. a Přemek Opavský, už na počátku své vlády pociťovali náznaky krize společnosti vrcholící za husitské revoluce. Těmito vévody začalo upadat mocenské i ekonomické postavení rodu, které se zcela zhroutilo v důsledku vyčerpání husitskými válkami. Vrchol krize, doba vlády Zikmunda Lucemburského, znamenal také konec účasti opavských Přemyslovců na politice českých králů, do které po více jak jedno století zasahovali.

POZNÁMKY:

1. Codex diplomaticus Silesiae (dále jen CDS) VI, s. 8, č. 35 a 36.
2. CDS VI, s. 8, č. 37 a 38.
3. CDS VI, s. 9, č. 41.
4. Jan synem Anny Ratibořské, Mikuláš Hedviky Olešnické, Václav a Přemek Jitky Falkenberské.
5. CDS VI, s. 9, č. 39.
6. Např. Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau. Vyd. Franz Kopetzky. Wien 1871 (dále jen KR), s. 77, č. 277, s. 85, č. 312; Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále jen CDM) XV, s. 73–74, č. 91.
7. KR, s. 100, č. 368.
8. CDS VI, s. 12, č. 53.

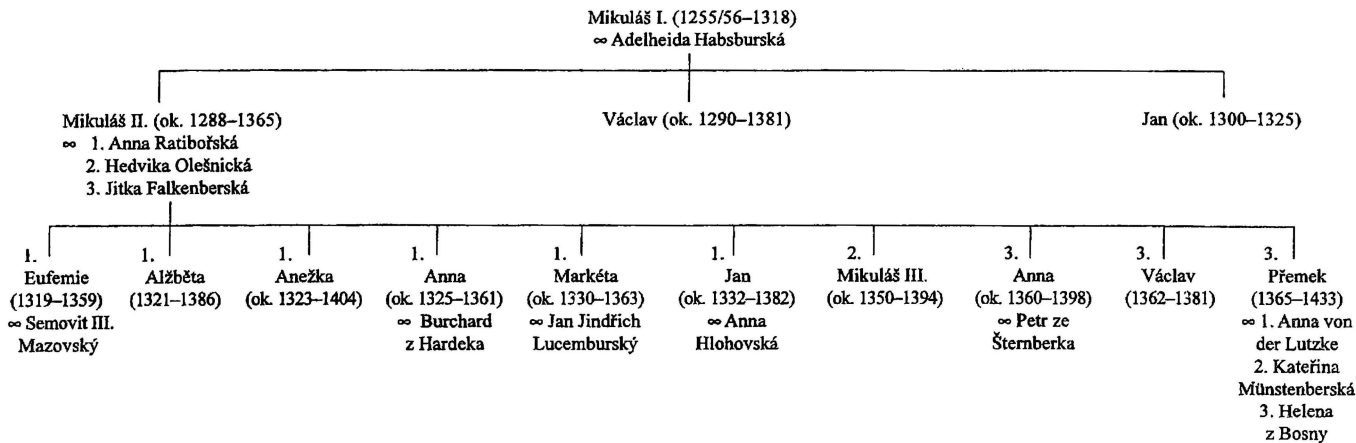
9. Biermann, Gottlieb: Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf. Troppau 1877, s. 172.
10. CDS VI, s. 15, č. 70, s. 27–28, č. 112, s. 28, č. 113; CDM XIII, s. 337, č. 326.
11. Samozřejmě nemůžeme vyloučit ani možnost, že prameny potvrzující tento souhlas, např. listina o udělení léna, se ztratily, nebo že Karel dal k rozdělení Opavska pouze ústní svolení.
12. Např. KR, s. 88, č. 329 a 327, s. 89, č. 331 a 332.
13. Tomek, Vácslav Vladivoj: Dějiny města Prahy. II. Praha 1889, s. 34.
14. Biermann, G.: c. d., s. 170.
15. Např. CDS VI, s. 11, č. 51; KR, s. 385, s. 105–106, č. 389.
16. Srv. Biermann, G.: c. d., s. 220–221.
17. Prokop byl nejen bratrancem Václava IV., ale také Jana II., protože Prokopova matka Markéta Opavská byla sestrou Jana I.
18. Spěváček, Jiří: Václav IV. Praha 1986, s. 229.
19. Biermann, G.: c. d., s. 220–221, viz též Kapras, Jan: O státoprávních poměrech Opavska. Věstník Matice opavské (dále jen VMO) 14, 1908, s. 45. Spěváčkův názor zastává také Václav Štěpán (Štěpán, V.: Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397. Český časopis historický 92, 1994, č. 1, s. 24–44.).
20. CDM XI, s. 511, č. 589.
21. Kopetzky, F.: Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzöge von Troppau. Archiv für österreichische Geschichte 41, 1869, s. 70.
22. Srv. Spěváček, J.: c. d., s. 272–274.
23. CDS VI, s. 20, č. 83.
24. Spěváček, J.: c. d., s. 283.
25. Tamtéž, s. 324.
26. CDM XIII, s. 337, č. 326.
27. KR, s. 104–105, č. 386.
28. Tamtéž, s. 113, č. 412, s. 119, č. 434 a 435.
29. Např. KR, s. 106, č. 391, s. 115, č. 421, s. 126, č. 453.
30. KR, s. 107, č. 396.
31. CDM XI, s. 454–455, č. 536.
32. KR, s. 107–108, č. 397. V této době neměl Přemek ještě žádného dědice.
33. CDM XIII, s. 186–187, č. 176: „marchio Brandenburgensis, sacri Romani imperii archicamerarius, marchio et dominus Opavie“.
34. CDM XIII, s. 125–126, č. 119.
35. KR, s. 115, č. 420.

36. Někdy v této době vyplatil ze zástavy města Hlubčice a Cukmantl (Biermann, G.: c. d., s. 185) a kolem roku 1417 si nechal v Opavě vystavět nový zámek, kam přenesl z nedalekého Hradce své sídlo (Prasek, Vincenc: Historická topografie země Opavské. Opava 1889, s. 403).
37. Na listině z roku 1427, která dokládá založení nového protihusitského spolku, se Přemek již výslovně uvádí jako „*herzog und herr zu Troppau und adir Fürstin in der Slesie*“ (CDS VI, s. 32, č. 146).
38. Po smrti Jošta Moravského (1411), který Krnovsko koupil v roce 1390, přešlo toto území do vlastnictví českého krále.
39. Biermann, G.: c. d., s. 189.
40. Kopetzky, F.: c. d., s. 72.
41. Kapras, J.: Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského I. Praha 1906, s. 10.
42. Biermann, G.: c. d., s. 219.
43. Srv. např. Sladký, Václav: Opavsko za válek husitských. Program c. k. státního gymnasia v Opavě 1908–1909, s. 17; Heck, Roman – Maleczynska, Eva: Ruch husycki w Polsce. Wroclaw 1953, s. 71–73.
44. Janova manželka Helena Jagellonská byla neteří velkoknížete Vitolda a sestra Zikmunda Korybutoviče, pozdějšího požádaného českého krále.
45. Grünhagen, C.–Markgraf, H.: Lehns und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter. II. Leipzig 1883, s. 502–503, č. 37.
46. Kopetzky, F.: c. d., s. 74.
47. CDS VI, s. 58, č. 234.
48. KR, s. 124, č. 449.
49. Tamtéž, s. 123, č. 447.
50. Sladký, V.: Opavsko za válek husitských. Program c. k. státního gymnasia v Opavě 1909–1910, s. 4.
51. Palacký, František: Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě. III. 10. vyd. Praha 1948, s. 407–408.
52. Palacký, F.: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges von Jahre 1419 an. II. Praha 1878, s. 22.
53. Ze zemských desk se zachovala pouze jedna složka knih předních. V. Sladký uvádí, že požár Opavy vznikl náhodou a z nepozornosti (Sladký, V.: c. d., s. 10), kdežto J. Kapras jej dává do souvislosti s obléháním Opavy husity (Kapras, J.: c. d., s. 10), k němuž však došlo až po bitvě u Domažlic (14. srpen), zatímco Opava hořela 31. července. Již 21. listopadu téhož roku nařídil vévoda Přemek zavedení desk nových (KR, s. 131–132, č. 468).

54. KR, s. 133, č. 464. Tento jev nebyl nijak výjimečný. Hlavním účelem spanilých jízd ve 30. letech již nebylo šíření husitských myšlenek, ale kořistnictví. Z obavy před ním platili mnozí šlechtici a také řada měst husitům raději peněžní poplatky.
55. CDS VI, s. 54–55, č. 187. Srv. Kapras, J.: Testament knížete Přemka Opavského a jeho provedení. VMO 13, 1907, s. 1–8.
56. Po dobu jejich nezletilosti, tj. v letech 1423–1428, zde vládla jako poručnice jejich matka Helena.
57. CDS VI, s. 59–61, č. 195. Václav jako druhorozený syn tak založil novou ratibořskou větev rodu, jejíž poslední mužský člen, kníže Valentin, zemřel v roce 1521 jako vůbec poslední mužský potomek celé dynastie opavských Přemyslovců. O špatné finanční situaci rodu svědčí i skutečnost, že byl v roce 1517 zapojen do ražby falešných mincí (Papoušek, František: Opavští Přemyslovci a jejich mincování. Slezský numismatik 1955, č. 1, s. 4).
58. Prasek, V.: c. d., s. 96 a 497.
59. Tamtéž, s. 77–78.
60. CDS VI, s. 87, č. 268.
61. Václav zemřel v roce 1479 v kladském zajetí.
62. Krnovsko se však přece ještě jednou dostalo pod správu příslušníka rodu opavských Přemyslovců. V letech 1490–1510 zde jménem svého zetě Jiřího Šelenberka, jehož otci Janovi udělil král Vladislav II. Krnovsko jako odumřelé léno, vládla Barbora, sestra Jana II. a Václava V.
63. Nejmladší Přemkův syn Přemysl se stal kanovníkem ve Vratislavi.
64. Kapras, J.: c. d., s. 4–7.
65. Kopetzky, F.: c. d., s. 52.
66. Přímou k tomuto aktu se listina nedochovala. Dozvídáme se o něm ze zmínek v listinách vystavených pro jiný účel, např. KR, s. 140, č. 487, s. 140–141, č. 490, s. 141, č. 491 a 492.
67. Srv. Biermann, G.: c. d., s. 198.
68. CDS VI, s. 63–64, č. 205, s. 64, č. 206.
69. Kopetzky, F.: c. d., s. 57.
70. Listina o tom se nedochovala. Srv. Kapras, J.: c. d., s. 36.
71. Grünhagen, C. – Markgraf, H.: c. d., s. 507, č. 44.
72. Kopetzky, F.: c. d., s. 58.
73. Tamtéž, příloha X. V roce 1460 je získal Jiří z Poděbrad.
74. KR, s. 176, č. 606.

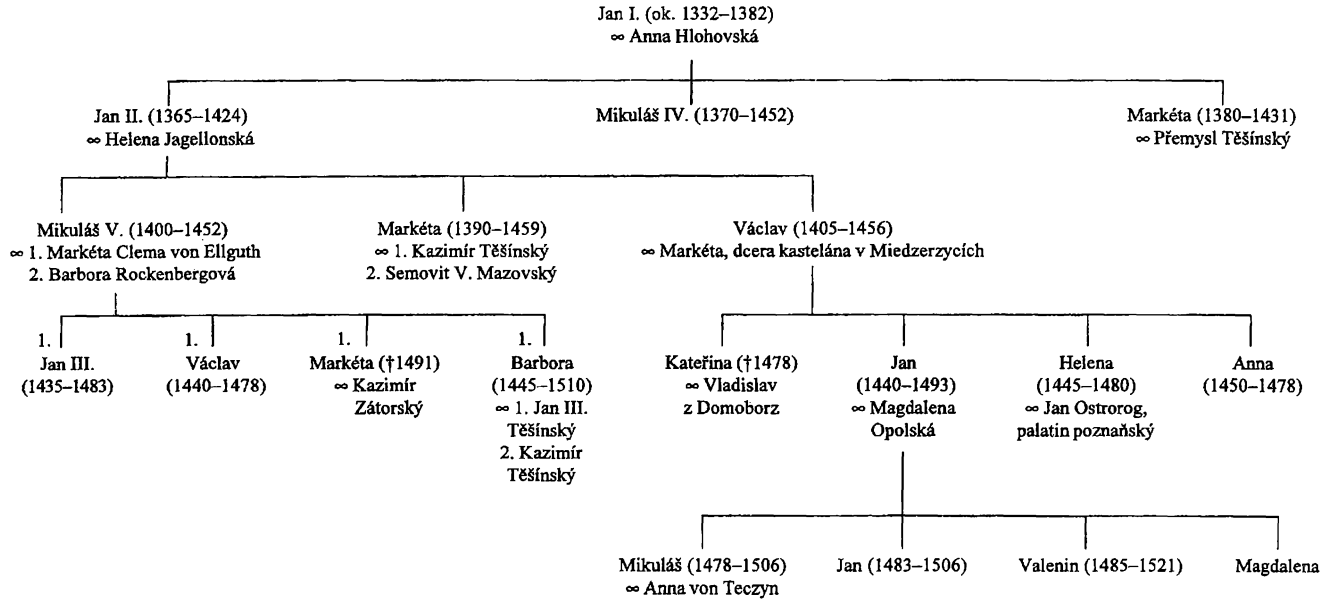
Rodokmen opavských Přemyslovců¹

Počátky rodu do jeho rozdělení na krnovsko-ratibořskou primogenituru a opavskou sekundogenituru

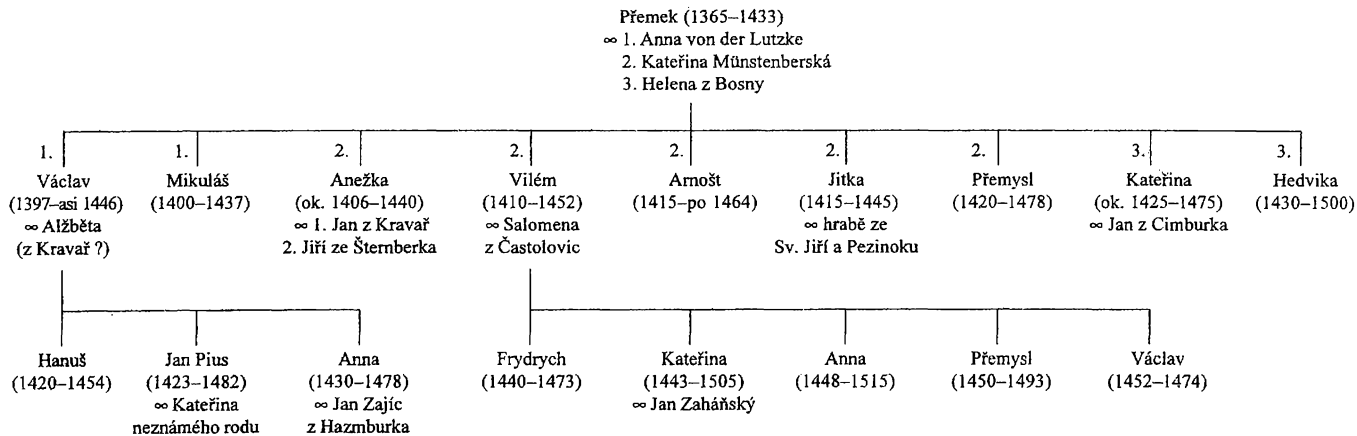

¹ Z technických důvodů bylo nutné rozdělit rodokmen do tří částí (pozn. autora).

Krnovsko-ratibořská primogenitura

Opavská sekundogenitura

ZUSAMMENFASSUNG

LAND TROPPAU UND PRZEMYSLIDEN VON TROPPAU UNTER DER REGIERUNG DER LETZTEN LUXEMBURGER

Jana Konvičná

Die zweite Hälfte des 14. und 15. Jh. bedeutete einen Rückgang der Aktivität der Troppauer Przemysliden auf dem Prager Königs- und Kaiserhof, auch wenn in diesem Zeitraum Kontakte zwischen Luxemburgern und ihren przemysliden Verwandten existierten. Diesen Zustand verursachte die Situation im Land Troppau nach dem Tod des Nikolaus II. im Jahre 1365, wo bisher einheitliche Herzogtümer Troppau und Ratibor einigemal zwischen vier Söhne des Nikolaus verteilt wurden. In der Forderung dieser Verteilung wurden aus dem Herzogtum Troppau drei selbständige Teile geschaffen (Ratibor gewanin Johann I. als Erbschaft nach seiner Mutter Anna von Ratibor): Troppau, Jägerndorf und Leobschütz, wobei Jägerndorf dauernd abgetrennt vom Land Troppau blieb - als ein Bestandteil des Besitzes von dem Ratiborer Zweig der Przemysliden von Troppau.

Nach dem Tod des Nikolaus III. und Wenzels begründeten Johann I. und Přemek von Troppau zwei Zweige eines Stammes, die sich ganz selbständig und unabhängig voneinander entwickelten: Johann Jägerndorf-Ratiborer und Přemek Troppauer.

Der Zweig Jägerndorf-Ratiborer beteiligte sich weiterhin relativ aktiv an der Politik der Luxemburger und griff gemeinsam mit dem Troppauer Zweig in die Kämpfe zwischen den mährischen Luxemburgern Jošt und Prokop ein.

In der Zeit des Hussitenkrieges blieben die beiden Zweige auf der Seite des Katholizismus und nahmen an einer Reihe von Kämpfen gegen Hussiten teil, konkret an den aus Schlesien organisierten. In dieser Zeit reihten sie sich fast ausschließlich dem schlesischen, nicht mährischen Adel ein.

Die Erschöpfung aus den Hussitenkriegen, Verschuldung seit dem 14. Jh., unaufrhörliche Teilung des Stammesbesitzes und Familienstreitereien bewirkten, daß die Angehörigen der einst bedeutenden Stämme der Przemysliden von Troppau Ende des 15. Jh. starben, als ein ganz bedeutungsloses Fürstenhaus, der Troppauer Zweig sogar ohne eine eigene Stammverleihung.

PEČEŤ FRANKENŠTEJNSKÉHO HEJTMANSTVÍ

Pavel Sedláček

První dva lucemburští panovníci na pražském královském trůně navázali na expanzivní snahy svých přemyslovských předchůdců, ale tentokrát s dlouhodobými výsledky. Nejvýznamnějším ziskem se stalo postupné připojení Slezska¹, přesněji jednotlivých nevelkých knížectví, nacházejících se v hranicích vratislavské diecéze, prostřednictvím lenních vazeb k České koruně.

Vnitřní poměry ve slezských knížectvích byly od poměrů v Čechách, na Moravě i na Opavsku značně odlišné, především díky silnému postavení tamních knížat² a z toho plynoucímu menšímu prostoru pro uplatnění šlechty. Nevytvořily se zemské desky, nikoli náhodou považované přímo za synonymum pro šlechtickou stavovskou samosprávu a stavovské svobody šlechty vůbec, ale zůstávala zachována nenahraditelná role knížecí kanceláře při zajišťování platnosti různých majetkových převodů i soudních rozhodnutí. Zatímco ve starých českých zemích se již od 13. století prosazovalo pojišťování těchto právních aktů zápisem do zemských, případně do krajských desk a šlechtická listina měla dostačující právní sílu i bez výslovného schvalování panovníkem, ve Slezsku museli šlechtičtí účastníci právního jednání požádat příslušného knížete, aby vydáním listiny ze své kanceláře potvrdil a vyhlásil jejich rozhodnutí³.

V roce 1335 získal Jan Lucemburský po smrti tamního knížete Vratislavsko, které se tak stalo prvním tzv. bezprostředním slezským knížectvím, jež nemělo vlastního knížete a spadalo přímo pod pravomoc krále, respektive České koruny. Nástupcem vratislavského knížete se stal vzdálený král, zatímco vykonáváním dosavadních knížecích funkcí v praxi byl pověřen jím jmenovaný úředník s titulem hejtmána⁴, který převzal vydávání potvrzovacích listin místo knížete. Český král jej pro tyto účely vybavil speciální pečetí hejtmanství⁵. Měla v pečetním poli čtvrcený štít, střídající českého lva s vratislavskou orlicí, a neosobní opis: S.REGIS.BOHEMIE.IN.DVCA-TV.WRATIZLAVIEN.AD.HEREDITATES.ET.CAS. (pečeť krále českého ve věvodství vratislavském ke statkům dědičným a přem)⁶. Díky znění opisu zůstala po smrti Jana Lucemburského v užívání beze změny.

Ne všechna slezská knížata disponovala dostatečně velkým územím a také proto se část z nich vzhledem k nákladnosti knížecího životního stylu neodvratně dostávala do finančních problémů. K nejmenším ve Slezsku patřilo knížectví s centrem v Minstrberku (= Ziebice), kde místní větev Piastovců spatřovala východisko z těžké finanční situace v zastavování frankenštejnské vikpildy⁷. Tato oblast, zahrnující i druhé město knížectví Frankenštejn (= Zabkowice Slaskie) s klášteřem v Kamenci (= Kamieniec Zabkowicki), představovala nejbohatší třetinu Minstrberska s dominantní strategickou polohou mezi Kladskem a středním Slezskem a navíc poskytovala mož-

nost rozvíjet hornictví. Čeští králové si význam Frankenštejska dobře uvědomovali. Boleslav Minstrberský vydal 7. 1. 1337 na toto teritorium ve prospěch Jana Lucemburského zástavní listinu⁸ a jeho nástupce kníže Mikuláš ztratil frankenštejskou vikpildu s územím kameneckého kláštera definitivně. V roce 1346 je zastavil šlechtici Jindřichovi z Haugvic, který po dvou letech zástavu převedl na krále Karla. Novému zástavnímu držiteli nakonec Mikuláš Minstrberský 9. 11. 1351 Frankenštejsko za 6000 hřiven grošů prodal⁹.

Už po převzetí zástavy Karel z moci českého krále ustanovil pro Frankenštejsko hejtmana s obdobným postavením, jaké měl hejtman vratislavský. Stal se jím Jindřich z Haugvic, v roce 1349 vystřídáný dalším představitelem této rodiny, Rüdigerem mladším. Ten zůstal frankenštejským hejtmanem do poloviny 50. let. Zatímco před prodejem Frankenštejska královští hejtmani k listinám přivěšovali svoji osobní pečeť¹⁰, již listinu ze 25. 6. 1352 Rüdiger z Haugvic vydal pod pečetí hejtmanství¹¹, která nepochybně vznikla krátce před tím. Při jejím pořizování se vycházelo z vratislavského vzoru a také z faktu, že Frankenštejsko nemělo žádnou heraldickou ani titulární tradici, jež by musela být respektována.

Kulatá pečeť o průměru 75 mm s klasickým dvouocasým korunovaným českým lvem bez štítu v pečetním poli a dvouřádkovým opisem, vnějším = +SIGILLVM:CAPITANEATVS:FRANKENSTEYNENSIS: a vnitřním = *AD:HEREDITATES:ET:CAVSAS: (pečeť hejtmanství frankenštejského ke statkům dědičným a přem), v němž na rozdíl od Vratislavska neosobní připomínku panovníka nahradilo označení úřadu, přesně odpovídá kritériím stanoveným pro úřední pečeti¹². Lev v pečetním poli je z výtvarného hlediska srovnatelný například se lvem na dodnes dochovaném pečetidle města Jilového u Prahy¹³ z poloviny 14. století.

Pečetidlo frankenštejského hejtmanství sloužilo svému účelu celé století. Jeho otisky se dochovaly především na listinách patřících cisterciáckému klášteru v Kamenci¹⁴, jenž sám tvořil významnou část Frankenštejska. Několik listin zachovaly také další církevní instituce z okolí, klášter cisterciáků v Jindřichově (= Henryków) a johanitské komendy v Rychmbachu (= Dzierzoniów) a Kladsku (= Klodzko). Johanitské listiny, včetně sedmi kusů vydaných frankenštejskými hejtmany¹⁵, jsou dnes uloženy v Archivu českého velkopřevorství maltského řádu, který se nachází v SÚA.

Hejtmani vydávali listiny svým jménem. V intitulacích se samozřejmě objevuje jejich úřední funkce¹⁶, odvozovaná buď od konkrétního panovníka (v případě spoluvlády Karla a Václava IV. 1376 od obou najednou), nebo z královské moci české, České koruny či Království českého. V koroboracích je ohlašována (přičemž většinou jen některými z následujících slov) do roku 1364 pečeť královského hejtmanství frankenštejského k dědictvím a přem, potom královská česká pečeť, patřící k dědictvím (výjimečně = a statkům) a přem hejtmanství vikpildy (nebo = země) frankenštejské. Jen výjimečně se ohlašuje pouze pečeť frankenštejského hejtmanství k přem, bez připomenutí královského zmocnění pečetitele.

Po Rüdigerovi z Haugvic získal titul frankenštejnského hejtmána Drslav z Kravař, majitel fulneckého panství na Opavsku a představitel panského rodu z okolí Karlova exponenta ve Slezsku, opavského a ratibořského knížete Mikuláše.

Následoval Půta z Častolovic, jehož nástup přinesl důležitou změnu. Půta patřil mezi východočeské pány, již od 40. let se pohyboval u pražského dvora, od roku 1355 byl královským purkrabím na Potštejně a v letech 1364–1366 mistrem komory. Jako královský hejtman vystřídal několik působišť. Nejprve mezi lety 1372–1380 spravoval Dolní Lužici, v roce 1377 také část Braniborska, která připadla Karlovi synovi Janu Zhořeleckému, v období 1384–1386 Lucembursko a nakonec od roku 1395 do smrti (+ 1397) opět Dolní Lužici.

Úřad frankenštejnského hejtmána Půta přijal společně s úřadem královského hejtmána v Kladsku, které s Frankenštejnem bezprostředně hraničilo. Bylo přímou součástí Čech, i když od doby Přemysla Otakara II. patřilo mezi tzv. vnější kraje, nespádající pod zemské desky a charakteristické manským zřízením. V letech 1278–1290, 1327–1335 a 1337–1341 se nacházelo v zástavním držení různých slezských knížat, což posílilo jeho specifika. Po vyplacení poslední zástavy se titul královského správce změnil z purkrabího na hejtmána. Spojení úřadů kladského a frankenštejnského hejtmána ve stejných rukách, k němuž došlo poprvé za Půty z Častolovic snad přímo v roce 1368, už zůstalo trvalým jevem. Všichni následující frankenštejnští královští hejtmáni současně zastávali i stejnojmenný úřad v sousedním Kladsku. Ale zatímco v první uvedené funkci používali pečeť frankenštejnského hejtmánství, jako kladští hejtmáni pečeti svými osobními pečeti¹⁷.

V posledním roce své vlády Karel IV. musel na základě předchozích dohod spolu s Václavem IV. pojistit dluh vůči moravskému markraběti Joštovi, mimo jiné také zastavením Kladska a Frankenštejna 7.5. 1378¹⁸. Jošt se tím vlastně stal titulárním frankenštejnským hejtmánem, i když příslušný titul jako málo honosný nepoužíval. V praxi správu obou území svěřil svým zástupcům, z nichž prvním byl jihomoravský pán Jan Bítovecký z Lichtenburka, ale častěji tuto roli plnili příslušníci nižší šlechty; v pramenech od „normálních“ hejtmánů terminologicky odlišování nejsou, snad je lze označit jako „hradní hejtmány“.

Markraběcí zástava skončila 24. 2. 1388 přenesením dlužné sumy na Lucemburské vévodství¹⁹ a Václav IV. jmenoval novým kladským a frankenštejnským hejtmánem jednoho ze svých oblíbenců z řad drobné šlechty, člena později slavného rodu Martiniců Štěpána Podušku²⁰. Ten si hejtmánský titul ponechal až do své násilné smrti na Karlštejně 11. 6. 1397, přestože patrně již začátkem roku dostala obě území dalšího zástavního pána, ratibořského knížete Jana II. z dynastie opavských Přemyslovců²¹, který se osobně zúčastnil zmíněné karlštejnské vraždy.

Jan II. Ratibořský patřil nepochybně k nejtemperamentnějším slezským knížatům doby Václava IV. Jeho vláda nezačala příliš šťastně, protože v důsledku zděděných dluhů musel, snad v roce 1385, zastavit Krnovsko a hrozila reálná možnost ztráty

této mimo území Slezska ležící části teritoria primogenitury opavských Přemyslovců²². Snaha zachránit Krnovsko pro své potomky patřila k důležitým motivům činnosti knížete Jana. I když jsou pro Frankenštejnsko doloženi jeho „hradní“ hejtmani (1403 Jindřich z Rybnic a 1418 Petr z Kunzendorfu), kníže sám hejtmanských titulů v příslušných listinách užíval. Edice a inventáře umožňují podchytit 16 listin, které vydal jako frankenštejnský a 40 jako kladský hejtman²³. Přestože v roce 1402 se uvažovalo o vyplacení zástavy ve prospěch moravského markraběte Prokopa a 1405 ve prospěch markraběte Jošta, zůstal Jan Ratibořský zástavním hejtmanem obou území nepřetržitě 25 let²⁴. Vzápětí po jejich vyplacení i on vyplatil ze zástavy zbývajících většinu svého Krnovska.

Zikmund Lucemburský pověřil hejtmanským v Kladsku a Frankenštejnsku vnuka a jmenovce jednoho z předchozích hejtmanů, Půtu nejmladšího z Častolovic. Půta mu v těžkých dobách husitské revoluce konal platné služby. Získal si významné zásluhy včetně finančních. Když v roce 1428 padl poslední minstrberský Piastovec, zastavil Zikmund odumřelé Minstrbersko 13. 8. 1429 frankenštejnskému hejtmánovi²⁵ a obě území se po dlouhé době vrátila do rukou společného správce. Navíc 13. 7. 1431 král dosavadnímu hejtmánovi za 9 600 kop grošů zastavil i Kladsko s Frankenštejnskem²⁶, ale to zůstalo nadále spojeno spíše s Kladskem, protože Minstrbersko Zikmund Lucemburský Půtovi v roce 1434 dokonce postoupil²⁷.

Mimořádnou kariéru Půty z Častolovic brzy ukončila smrt, znamenající vymření celého rodu po meči. Dědičkám nastaly vzápětí starosti se splácením jeho dluhů, představujících odvrácenou stranu úspěchu; vždyť dokonce manželčiny šperky musel Půta zastavit u židů. Usilovaly alespoň o vyplacení věna vdově a třem dcerám. Uspokojivé řešení pro ně nepřineslo nové zastavení Minstrberska panovníkem sestře posledního tamního knížete Eufemii²⁸. Také podmíněčné zpětné převzetí Kladska a Frankenštejnska na základě smlouvy ze 27. 2. 1437 přímo Zikmundem, během něhož hejtmanský úřad zastával Hašek z Valdštejna²⁹, skončilo bez efektu a zástava se za Zikmundova nástupce Albrechta vrátila Půtovým dědičkám, pro které ji spravovali „hradní“ hejtmani Markvart Trhlík z Mezilesí a po něm krátce Jan z Tožice. Nakonec poručníci Půtových dcer 6. 9. 1440 prodali všechna jeho dědičná panství i královské zástavní listiny východočeskému pánovi Hynku Krušinovi z Lichtenburka za to, že převezme dluhy po Půtovi z Častolovic a vyplatí stanovené věno vdově a dcerám³⁰. Půtova vdova se vzápětí stala jeho manželkou.

I nový zástavní držitel Frankenštejnska pocházel z rodiny, která mívala hejtmanský úřad ve Slezsku³¹. Ale na rozdíl od svého předchůdce, horlivého katolíka Půty, patřil přinejmenším mezi sympatizanty utrakvismu, což přineslo důležitou změnu poměru sil v oblasti v neprospěch katolické strany. V Minstrbersku se nároky Hynka Krušiny střetly s nároky opavského knížete Viléma, kterého v roce 1443 minstrberští přijali za svého pána. Mocensky se prosadil kníže a v roce 1444 obě strany uzavřely smír³², ale bylo jasné, že definitivní rozhodnutí sporu držitelů dvou různých zástavních listin na Minstrbersko učiní až budoucí panovník po ukončení bezkráloví. Klad-

sko s Frankenštejnskem ovládal Hynek Krušina, když se však pokusil svá práva upevnit, protestoval proti nim jménem jedné z Půtových dcer Kateřiny její manžel Jan Zajíc z Házmburka³³.

Po otcově smrti 4. 3. 1454 se jediný syn Hynka Krušiny z Lichtenburka Vilém dostal do nezáviděníhodné pozice. Vyřešil ji slíbeným prodejem zástavních listin po Půtovi z Častolovic již 16. 5. 1454 za 23 400 kop grošů Jiřímu Poděbradskému z Kunštátu³⁴. Pro Jiříka prosazení koupených práv neznamenalo velký problém nejen v Kladsku a Frankenštejnsku, ale ani ohledně Minstrberska³⁵. Frankenštejnsko se personálně vrátilo pod společnou správu s Minstrberskem a současně zůstalo z tohoto hlediska pod společnou správu s Kladskem.

Dne 2. 3. 1458 byl zástavní frankenštejnský hejtman zvolen českým králem. Z praktického hlediska šlo pro správu jeho oblasti na česko-slezském pomezí o změnu pouze formální, protože již předtím ji ve skutečnosti vykonával Jan Velfl z Varnsdorfu, stojící v Jiříkových službách. Od zmíněného data se automaticky stal z „hradního“ hejtmána královským hejtmánem. Křestní jméno zpravidla užíval ve formě Hanuš. Pocházel z rodu drobné manské šlechty, vázaného na severočeské Ronovce, který začátkem 15. století získal významnější majetkové pozice, usadil se na Trutnovsku a později žil i v Lužici, Slezsku, Sasku a Prusku. Od císařovny Barbory Hanuš dostal Trutnov s upadající manskou soustavou do zástavy. Jiřík byl s jeho službami spokojen a odměnil jej postoupením Žacléře. Posledním v edici³⁶ zjistitelným uživatelem pečeti hejtmanství je 2. února 1462 frankenštejnský hejtman Mikuláš z Kamence, který pravděpodobně patřil pouze mezi Hanušovy podřízené.

Listinou ze 16. 12. 1465 udělil král Jiří Minstrbersko, třetinu opavského knížectví a na hrabství povýšené Kladsko svým synům³⁷. Frankenštejnsko se vrátilo k minstrberskému knížectví, přestalo být přímým majetkem České koruny a dosavadní pečeť hejtmanství ztratila opodstatnění³⁸.

Pečeti ostatních královských hejtmanství ve Slezsku nevykazují takovou stabilitu jako v případě Frankenštejnska. Ve Vratislavsku musel Karel IV. začátkem 60. let řešit aféru s výskytem falešných otisků pečeti tamního hejtmanství, které nezabránilo ani to, že se zde na rozdíl od Frankenštejnska na jejich rubu otiskovaly malé osobní pečeti místních kancléřů (i když i tady se listiny vydávaly jménem hejtmána). Bylo nutné pořídit pro vratislavské hejtmany nové pečetidlo se změněným obrazem³⁹. Čistě heraldickou výplň pečetního pole nahradila polopostava panovníka, doplněná po stranách českým a vratislavským znakem. Latinský opis, ohlašující pečeť krále českého ke statkům dědičným a přem obyvatelů ve vévodství vratislavském, se od předcházejícího pečetidla po obsahové stránce příliš nelišil.

V roce 1392 převzal královský hejtman správu knížectví svídnicko-javorského, které zdědil Václav IV. Vznikla dvojice pečetidel, malé a velké. Obraz v poli malé pečeti připomíná starou pečeť vratislavskou, pouze orlice ve 2. a 3. čtvrtině štítu je zřejmě svídnická. Došlo však k zásadní změně opisu, v němž se objevilo jméno pa-

novníka s titulem českého krále a pána Svídnicka v nominativu⁴⁰. Také na větší pečeti s obrazem krále v majestátu, doprovázeným po stranách českým a svídnickým znakem, v pečetním poli, je obdobný opis v nominativu, obsahující jméno panovníka s titulem římského krále, českého krále a svídnického vévody. Obě svídnické pečeti samozřejmě při nástupu nového panovníka měnily křestní jména ve svých opisech. Větší z nich se stala vzorem pro budoucnost. Za Ferdinanda I. doložený typář od předhusitského odlišuje pouze provedení jinak stejného obrazu s panovníkem v majestátu a dvojicí znaků v pečetním poli, jeho opis nezahrnuje titul římského krále a vévodskou hodnost vztahuje na Svídnicko i Javorsko. Další Habsburkové se spokojili s přerýváním jmen až do Ferdinanda III., za jehož vlády bylo v roce 1636 opatřeno pečetidlo nové, lišící se opět provedením již velmi archaicky působícího obrazu a doplněním letopočtu na závěr opisu. V roce 1649 došlo k přerýtí pořadového čísla krále a letopočtu. Typář Leopolda I. z roku 1658 zachoval dosavadní náplň opisu i obrazu v pečetním poli, který však získal soudobý výtvarný výraz; vyobrazení panovníka v majestátu doplnila architektura, tvořená podlahou, sloupy a obloukem, a nad štíty se znaky přibýly koruny. Také nový typář posledního Habsburka z roku 1711 byl výtvarně přizpůsoben vrcholnému baroku, přičemž se oblouk v architektuře proměnil v baldachýn. Lze konstatovat, že charakter pečeti hejtmanství z doby Václava IV. přetrval až do ztráty Slezska v polovině 18. století⁴¹.

Začátkem 16. století se zdálo, že většina území horního Slezska bude spojena v rukách přemyslovských knížat, zijících v Ratibořsku. Existovala totiž vzájemná dědic-
ká smlouva mezi trojicí mužských představitelů 19. generace této dynastie a bratrem jejich matky, posledním opolským Piastovcem Janem, který zůstal neženat. Všichni tři Přemyslovci však, aniž by zanechali potomky, zemřeli dříve než zmíněný strýc, takže Opolsko s Ratibořskem spojil bezdětný Jan Opolský. Jeho nástupcem se nakonec nestal ani ambiciózní oblíbenec obou jagellonských králů Hohenzollern Jiří a po smrti knížete Jana v roce 1532 správu spojeného opolsko-ratibořského knížectví převzal královský hejtmán. Proto vznikla nová pečeť královského hejtmanství. Vcelku důsledně vychází ze svídnicko-javorského vzoru, přizpůsobeného soudobému výtvarnému pojetí. Opis ji označuje jako pečeť Ferdinanda I., krále římského, uherského a českého, arcivévody rakouského, vévody slezského, opolského a ratibořského, v pečetním poli je panovník v majestátu umístěn do architektury a podél okrajů doprovázen šesti znaky – jde o orlici římského krále s dynastickým rakousko-burgundským štítkem na hrudi, českého lva, moravskou a slezskou orlici, lužického vola a opolskou orlici⁴². Za Leopolda I. měla změněný opis v nominativu, nahrazující titul římského krále císařským a samozřejmě nesoucí Leopoldovo jméno⁴³. V listinách je ohlašována jako pečeť královského zemského hejtmanství knížectví opolsko-ratibořského.

Možná právě aféra s padělký pečeti vratislavského hejtmanství z počátku 60. let 14. století se stala impulsem pro změnu, která pečetidla královských hejtmanství ve Slezsku těsněji spojila s osobou panovníka a za Václava IV. prostřednictvím opisů

přímo s jeho jménem, protože v dobových souvislostech se tímto způsobem mohla posílit autorita příslušných listin. V každém případě zůstala pečeť frankenštejnského hejtmanství vzhledem ke svému opisu, náplni pečetního pole a uplatnění u méně významného úřadu mimo státní centrum po dlouhou dobu výjimečná, na úředních pečetidlech se jednotný panovnický znak plně prosadil až začátkem 19. století⁴⁴. S přihlédnutím k poloze Frankenštejnska, které nikdy netvořilo součást země České, k tomu, že v době jejího vzniku byl panovník nejen českým, ale i římským králem, a k doloženému odvozování původu hejtmanské moci „auctoritate corone regni Bohemie“⁴⁵ ji však z heraldického hlediska lze považovat za určitý předstupeň pečeti Koruny Království českého, pořízené během faktického bezkráloví v roce 1432⁴⁶. Šlechta i v heraldické oblasti navázala na koncepci spojené s nejbližším okolím Karla IV. a po prosazení na vládnoucí dynastii nezávisající České koruny jako státního celku, zahrnujícího jednotlivé české země, se stříbrný dvouocasý lev se zlatou korunou a zbrojí v červeném poli, od roku 1253 heraldické znamení českého krále, stal symbolickým vyjádřením tohoto celku. Alespoň pro dané období musí být prioritně považován za heraldický symbol celého státu a až odvozeně také vlastní země České jako jedné z částí státního území.

POZNÁMKY:

1. O tom Bobková, Lenka: Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně. Ústí n. L. 1993.
2. Situaci ve Slezsku jsem se z tohoto hlediska pokusil charakterizovat v článku Světská knížata v rámci českého státu před husitskou revolucí, Genealogické a heraldické listy 15, č. 1–2, 1995, s. 19–25, ale především příloha I. tohoto článku je vzhledem k absenci korektury prakticky nepoužitelná.
3. Rauscher, Rudolf: K počátkům tzv. matrik v Opolsku-Ratibořsku, zvláštní otisk z Právního Obzoru 19, č. 20, 1936, s. 4.
4. Hejtmani byli vybíráni nejčastěji z české šlechty, ze zaslužilých členů pražského panovnického dvora a králova nejbližšího okolí (dr. Denko Čumlivski v současné době dokončuje rozsáhlou práci o dvorské a lenní šlechtě 14. a 15. století, která mimo jiné osvětlí také rodové i osobní vazby mezi některými z těchto osobností a jejich zázemí). Docházelo i ke střídání jejich působišť, ke kumulaci jednotlivých hejtmanství v týchž rukách a v některých rodech zastávalo hejtmanské úřady několik generací. Šlo o velmi prestižní funkci, přibližující svého držitele ke knížatům. Úřad hejtmana však bylo také možné postoupit do zástavy, čehož panovníci využívali.
5. V případě potřeby se předpokládalo uplatnění dvojice pečeti hejtmanství. Větší měla být užívána při potvrzování majetkových převodů a soudních rozhodnutí

- (což také ohlašoval její opis), menší, někdy označovaná jako citační, se měla uplatnit při předvolávání (v průběhu soudního procesu).
6. Vojtíšek, Václav: Naše státní znaky (staré i nynější). Praha 1921, s. 29. Vyobrazení Posse, Otto: Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige II. Dresden 1910, tab. 2, č. 5.
 7. Vikpilda (= weichbild) se jako správní jednotka ve Slezsku objevila při zániku raněstředověké hradské soustavy. Její kastelánie nahradily vikpildy, soudní obvody německého práva. Viz Orzechowski, Kazimierz: „Tera“ w slaskich zródłach narracyjnych do końca XIV. wieku. Sobótka 36, 1981, s. 233. U Frankenštejnska ale asi označení vikpilda znamenalo, jak napovídá i příležitostně používání termínů distrikt nebo země, pouze označení samostatného územněsprávního celku, který nebyl knížectvím (ve Slezsku 14. století šlo o výjimku).
 8. Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále jen RBM) IV, č. 376. Originál je ve Státním ústředním archivu v Praze (dále jen SÚA), fond Archiv České koruny (dále jen AČK) 180.
 9. Text listiny z 21.7. 1346 se dochoval v listině Hrubý, Václav: Archivum coronae regni Bohemiae II. Praha 1928 (dále jen ACRB II), č. 83 (je uložena v SÚA, AČK 318), edici textu listiny ze 12. 11. 1348 obsahuje Codex diplomaticus Silesiae (dále jen CDS) X, č. 209 a listina z roku 1351, ACRB II, č. 212, je uložena v SÚA, AČK 376. Jindřich patřil mezi ty členy bohatě rozvětveného šlechtického rodu Haugviců, kteří byli usazeni na území minstrberského knížectví.
 10. CDS X, č. 213.
 11. CDS X, č. 229 včetně popisu pečeti. Upozornil na ni také Gumowski, Marjan: Pieczęcie slaskie do końca XIV w. In.: Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400 III. Kraków 1936, s. 389. Vzhledem k osobnosti Karla IV. a jeho zájmům i k ostatním okolnostem je pravděpodobné, že rozhodnutí o podobě této pečeti mohlo vycházet přímo od panovníka.
 12. Krejčíková, Jarmila – Krejčík, Tomáš: Úvod do české sfragistiky. Ostrava 1989, s. 37.
 13. Jeho vyobrazení má například Čarek, Jiří: Městské znaky v českých zemích. Praha 1985, s. 184. Na pečeti Jílového je lev doplněn panovníkovou iniciálou K.
 14. Kvalitní, i když ne úplně kompletní edici listin kameneckého kláštera publikoval Pfothenhauer, Paul: Urkunden des Klosters Kamenz, Codex diplomaticus Silesiae X. Breslau 1881.
 15. Komenda Rychmbach = Archiv českého velkopřevorství maltského řádu (dále jen ŘM) 105, 108, 114, 123 a 132, komenda Kladsko = ŘM 2909 a 2910.
 16. Někteří z nich titul frankenštejnského hejtmana užívali výhradně jen v listinách, vydaných při vykonávání tohoto úřadu, u markraběte Jošta není doložen vůbec.
 17. Právě tento rozdíl v užívání pečeti velmi přesně charakterizuje diferencovaný pohled na Frankenštejnsko jakožto území ve Slezsku na jedné straně, a na Klad-

- sko, které bylo považováno za součást země České, na straně druhé. Lze předpokládat, že srovnatelný pohled jako v případě Kladska se vytvořil také u Žitavska.
18. Karlova listina = Volkmer, Franz – Hohaus, Wilhelm: *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz*, I, Habelschwerdt 1883, s. 225-228 a Václavova = *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM) XI, č. 109.
 19. CDM XI, č. 467.
 20. O něm blíže Štěpán, Václav: Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397. *Český časopis historický* 92, 1994, s. 27.
 21. Jeho zástavní právo dokládá listina Václava IV. ze 14.7. 1397, CDS VI, č. 83.
 22. V pro něj úspěšném roce 1397 získal zpět bruntálskou část Krnovska. Je příznačné, že pod vládou téhož knížete na opavském území existovaly zemské desky, zatímco na slezském území plnily jejich roli listiny knížecí kanceláře. Žádný z členů dynastie o zavedení zemských desk v Ratibořsku neusiloval.
 23. Jejich vzájemný poměr ovšem může být díky existenci speciální pramenné edice pro Kladsko (první díl je citován v poznámce č. 15, druhý díl od stejných autorů = Habelschwerdt 1888) zavádějící.
 24. 19. 6. 1422 ještě byl kladským hejtmanem a 10.8. téhož roku psal svému nástupci v úřadě, viz Volkmer, Franz – Hohaus, Wilhelm: c. d., II, s. 118-119.
 25. *Regesta imperii* (dále jen RI) XI, č. 7 374; originál je v SÚA, AČK 1524. Zástavní suma činila 6 000 kop grošů, Zikmund Půtovi zastavil také východočeská panství Albrechtice nad Orlicí za 4 000 a Potštejn za 3 000 kop grošů. O tomto šlechtici viz Urban, Jan: *Boj o Kladsko (1435–1454). Historie a vojenství* 1994, 43, č. 3, s. 5–7.
 26. Haas, Antonín: *Archiv České koruny* 5. Praha 1947, č. 337; originál je v SÚA, AČK 1528.
 27. O této záležitosti a jejích souvislostech připravuje článek dr. Helena Brauerová.
 28. RI XI, č. 11 522; datování je sporné. Příjemkyně listiny byla bezdětnou vdovou a lze předpokládat, že měla v úmyslu Minstrbersko jednou postoupit synovi své sestry, knížeti Vilémovi Opavskému. Z toho usuzuji, že právě tuto listinu se 8. 3. 1456 zavázal kníže Arnošt Opavský vydat Jiřimu Poděbradskému, *Archiv český* (dále jen AČ) XV, s. 219, č. 111.
 29. RI XI, č. 11 683; originál je v SÚA, fond České gubernium-listiny (dále jen ČG-L) 230. Hašek z Valdštejna držel hejtmanský úřad prokazatelně mezi 18. 3. 1437 a 29. 4. 1438. Pocházel z početného panského rodu. Po roce 1420 patřil k významným představitelům husitů, ale přešel k Zikmundovi. V polovině 20. let se krátkodobě stal moravským zemským hejtmanem a potom přenesl své působení do Čech.
 30. AČ XV, s. 193–194, č. 91. Listina výslovně předpokládá, že její budoucí majitel převezme všechna práva, dávaná v ní Hynku Krušinovi z Lichtenburka.

31. Jeho otec Jan Krušina z Lichtenburka byl 1404–1407 hejtmanem ve Svídnicko-Javorsku, tchán Půty a později i Hynka Krušiny Albrecht z Koldic byl 1419–1448 hejtmanem ve Svídnicko-Javorsku, 1420–1422 a 1423–1424 ve Vratislavsku a 1425–1448 hornolužickým fojtem. O Hynku Krušinovi Urban, Jan: c.d., s. 8–9.
32. Průběh konfliktu, který měl široké souvislosti, podrobně zpracoval Urban, Jan: c.d., s. 9–20. Frankenštejnská vikpilda během bojů pevně stála na straně Hynka Krušiny, tedy spolu s Kladskem proti Minstrbersku. Velmi dobře se Krušinovi osvědčil jeho „hradní“ hejtman Frankenštejnska Jan Zvolský; v roce 1443 opavský kníže Vilém obléhal Frankenštejn marně.
33. AČ I, s. 533–535. Také kníže Vilém Opavský byl manželem jedné z dcer Půty z Častolovic, Salomény. V roce 1451 vyměnil nárok na Minstrbersko se svým bratrem Arnoštem za jeho třetinu opavského knížectví a od té doby vlastnil dvě třetiny této země, zatímco zbývající, v roce 1435 oddělená třetina patřila knížeti hlubčickému.
34. Volkmer, Franz – Hohaus, Wilhelm: c.d., II, s. 233. Jako zástavní hejtman Frankenštejnska vydal budoucí český král listinu CDS X, č. 348. O tzv. častolovické dědictví usiloval již dříve a v roce 1451 na ně získal od Hynka Krušiny předkupní právo, viz Urban, Jan: c.d., s. 23.
35. Když se král Ladislav Pohrobek rozhodl přiznat zástavní držbu Minstrberska Jiříkovi, prodal mu 8. 3. 1456 Arnošt Opavský svá v praxi již nerealizovatelná práva k této zemi (příznačné je, že za částku 1 000 kop grošů, přesně odpovídající výši věna Půtovy dcery Salomény). Později Jiříkova rodina získala i vlastní opavské knížectví. Dvě třetiny země dědicové Viléma Opavského snad už v roce 1454 zastavili opolskému knížeti Boleslavovi a po Boleslavově smrti v roce 1460 si král Jiří Poděbradský od jeho bratra, nového opolského knížete Mikuláše vymohl postoupení zástavní listiny (pro Přemyslovce nevyplacitelná zástava fakticky skončila v roce 1474 smrtí Vilémova syna Václava Opavského, protože Václavův mladší bratr byl jako budoucí prelát majetkově oddělen a dědické nároky knížecích dcer zůstávaly bez králova souhlasu problematické) a královi synové nejpozději v lednu 1464 od Jana Hlubčického koupili zbývající třetinu opavského knížectví. Minstrbersko s Frankenštejnskem, Kladsko a Opavsko se měly stát zázemím jejich knížecí budoucnosti.
36. CDS X, č. 354.
37. Haas, Antonín: c. d., 6. Praha 1958, č. 181; originál je v SÚA, AČK 1717. Tato listina mlčky považuje frankenštejnskou vikpildu za součást Minstrberska, stejné stanovisko později 16. 12. 1477 vyjádřil český král Vladislav II. (přesto vědomí svébytnosti u frankenštejnských přetrvávalo).
38. Když 5. května 1501 královi vnukové museli Kladsko prodat, skončilo i dlouholeté spojení mezi ním a sousedním Frankenštejnskem prostřednictvím společného vlastníka.

39. O tom Hlaváček, Ivan: Prolegomena do historie kancelarii i diplomatyki czeskiego królewskiego urzedu staroscinskiego we Wroclawiu w czasach przedhusyckich. *Sobótka*, 36, 1981, s. 110. Vyobrazení nové pečeti má Posse, Otto: c. d., tab. 4, č. 2.
40. Posse, Otto: c. d., tab. 8, č. 8. Král Albrecht měl přeryto jméno v opisu, tamtéž, tab. 20, č. 7.
41. Posse, Otto: c. d., tab. 8, č. 7, tab. 16, č. 9 a tab. 20, č. 6; III. díl. Dresden 1912, tab. 25, č. 7, tab. 33, č. 1, tab. 38, č. 8, tab. 43, č. 4, tab. 51, č. 7 a tab. 57, č. 6; tab. 57, č. 7 a tab. 60, č. 2; tab. 65, č. 4; IV. díl. Dresden 1913, tab. 8, č. 7.
42. Tamtéž, tab. 75, č. 7. V zastoupených znacích lze spatřovat ohlas větší pečeti České kanceláře. Hornoslezská orlice se zde poprvé dostala do heraldické symboliky českých králů, do níž se později vrátila v roce 1804, tentokrát ovšem nikoli ve své opolské, nýbrž v těšínské formě. Posse, Otto: c. d., V. díl, Dresden 1913, s. 64, ji chybně označuje jako tyrolskou.
43. Posse, Otto: c. d., IV. díl, tab. 77, č. 5. Je zajímavé, že v pečetním poli se prostřednictvím nezměněného panovníkova znaku, užívaného Ferdinandem I. v době císařské vlády Karla V., na rozdíl od opisu zachoval titul římského krále.
44. Krejčíková, Jarmila – Krejčík, Tomáš: c. d., s. 38.
45. K roku 1394 v CDS X, č. 288.
46. O ní Nový, Rostislav: Pečeť Koruny Království českého, *Sborník archivních prací* 43, 1993, s. 339–346. Listinu opatřenou touto pečetí uchovává Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni, oddělení Haus-, Hof- und Staatsarchiv, skupina XIV., fond Allgemeine Urkundenreihe, sign. AUR 1436 – VII. 5.; za informaci děkuji dr. Thomasi Kletečkovi z vídeňského Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut.

Příloha 1

Královští hejtmanové Frankenštejska (1351–1465)

Rüdiger z Haugvic = 1351–1355
Drslav z Kravař = 1359–1364
Půta z Častolovic = 1368–1377
* markrabě Jošt Moravský = 1378–1387
Štěpán Poduška z Martinic = 1388–1397
kníže Jan Ratibořský = 1397–1422
Půta z Častolovic = 1422–1435
Hašek z Valdštejna = 1437–1438
Hynek Krušina z Lichtenburka = 1440–1454
Jiří Poděbradský z Kunštátu = 1454–1458
Jan Velfl z Varnsdorfu = 1458–1465

Příloha 2

*Pečeť frankenštejského hejtmanství, dochovaná na listině z 11.6. 1412.
Státní ústřední archiv v Praze, fond Archiv českého velkopřevorství maltského řádu,
inv. č. 123.*

* = titul frankenštejského hejtmana neužíval

ZUSAMMENFASSUNG

SIEGEL DER HERRSCHAFT FRANKENSTEIN

Sedláček Pavel

Im 14. Jahrhundert wurde Schlesien infolge des Lehnswesens allmählich den böhmischen Kronländern angegliedert. Das Gebiet Schlesiens bestand aus selbständigen Fürstentümern, deren Fürsten gegenüber dem Adel in Vorzugslage standen und ihre Kanzleien bedeutende Rolle auch bei dem adeligen Rechtsverfahren spielten. Der böhmische König stellte einige schlesische Fürstentümer unter eigene Herrschaft und hat zu ihrer Verwaltung einen Beamten (je nach einem Beamten) mit dem Titel Hauptmann eingesetzt; dieser konnte Urkunden ausstellen, die in der inneren Verwaltung die Urkunden der ehemaligen fürstlichen Kanzlei ersetzten. Deshalb mussten die Hauptleute über Amtssiegel der ihnen unterstellten Fürstentümer verfügen. Kaiser Karl IV. kaufte am 9. Novembris 1351 das Weichbild Frankenstein (heute Zabkowicze Slaskie), das damals zum Fürstentum Münsterberg (heute Ziebice) gehörte und stellte dort einen königlichen Hauptmann an. Für die Hauptmannschaft Frankenstein ist schon zum 25. Juni 1352 ein Siegel mit dem königlichen böhmischen Löwen im Siegelfeld belegt, doch ohne Anführung des Herrschernamens in der Umschrift. Das entspricht zufälligerweise den späteren sphragistischen Definitionen der klassischen Amtssiegel. Der Herrscherhof wurde in der Siegelgestaltung weder durch heraldische noch Titulartraditionen beschränkt, weil abweichend vom Fürstentum das Weichbild Frankenstein keine solche Traditionen besass. Das Siegel des Weichbildes Frankenstein kann man als Vorbild des zur Zeit des Interregnums im Jahre 1432 von dem Adel gebrauchten Siegels der böhmischen Krone annehmen. Mittels dieses Siegels knüpfte der Adel an die Tendenz der Regierungszeit Karls IV., sämtliche Länder der böhmischen Krone, nicht nur ureigenes Land Böhmen, mit dem Symbol des Löwen zu repräsentieren. Seit dem Půta von Častolovice, der im Weichbild Frankenstein das Hauptmannsamt in den Jahren 1368–1377 bekleidete, wurde der Hauptmann des Weichbildes Frankenstein gleichzeitig auch zum Hauptmann der benachbarten Grafschaft Glatz. Beide Gebiete blieben aber selbständig, weil Glatz zu Böhmen und Frankenstein zu Schlesien gehörten. Der Herrscher überliess im Notfalle dieses Hauptmannsamt als Pfand seinen Gläubigern. Georg von Poděbrad, seit dem Jahre 1458 böhmischer König, hielt im Jahre 1454 Glatz und Weichbild Frankenstein als Pfandhauptmann und erteilte seinen Söhnen mit der Urkunde vom 16. Dezembris 1465 das Fürstentum Münsterberg, Grafschaft Glatz und ein Drittel des Fürstentums Troppau. Zu diesem Datum verlor das Weichbild Frankenstein seine Stellung des unmittelbaren Gebiets der böhmischen Krone und kehrte als Bestandteil zum Fürstentum Münsterberg zurück. Trotzdem blieb das Bewusstsein einer Eigenart auf dem Gebiet des Weichbildes erhalten.

METTERNICH A BALETNÍ REFORMÁTOR NOVERRE

Jaroslava Hoffmannová

Při výuce tance na konzervatoři i v dalších hudebních a tanečních školách jsou u nás dosud využívány „Listy o tanci a baletech“, které napsal v polovině 18. století Jean-Georges Noverre. „Listy“ vycházely a vycházejí v dalších a dalších vydáních v různých jazycích už téměř po čtvrt tisíciletí.

Z francouzského originálu je do češtiny přeložil **Jan Rajmoser**, taneční teoretik a kritik, veřejnosti známý jako **Jan Rey** (nar. 16. května 1904, zemř. 30. května 1974). Byl to zakladatel českého odborného tanečního školství, profesor Akademie múzických umění v Praze, autor tanečních libret a prací o tanci.¹ Jeho překlad „Listů“ vyšel poprvé v Praze v roce 1945. Vydalo ho Družstvo přátel umění a knihy v prosinci 1945, jako publikaci číslo 18, a to 12. svazek edice Terpsichora, kterou řídil Jan Rey, jenž k „Listům“ napsal také úvod o Noverrově životě a díle. První vydání tohoto překladu ve Státním pedagogickém nakladatelství v Praze je z roku 1984, druhé ve stejném nakladatelství z roku 1986, schválené ministerstvem školství ČSR, v ediční řadě Učebnice pro střední školy. Reyova úvodní stať se liší od vydání z roku 1945, je propracovanější, má copyright z roku 1956.

Kdo byl **Jean-Georges Noverre**? Jan Rey ho charakterizoval výstižně hned v první větě své úvodní stati k „Listům“: „V tanečním světě 18. století se skví celá plejáda jmen umělců a mezi nimi po celá dvě staletí září Noverrovo jméno tím nejjasnějším světlem. Tento velký reformátor, kterého Garrick nazval »Shakespearem tance«, je právem považován za »otce novodobého baletu.«“²

Jean-Georges Noverre se narodil v Paříži 29. dubna 1727.³ Byl pokřtěn v protestantské kapli nizozemského vyslanectví (rue vieille du Temple Nr. 47). Jeho otec Jean Louys Noverre se narodil v Lausanne, byl adjutantem v armádě švédského krále Karla XII. Je možné, že patřil ke králově švýcarské gardě. Matka byla Francouzka, rozená Marie-Anne de la Grange. Již od dětství projevoval své taneční nadání tak výrazně, že otec netrval na vojenské kariéře. Jeho učitelé byli Jean-Denis Dupré (le petit Dupré), Louis Dupré (le grand Dupré) a Marcel. Po prvé vystoupil na veřejnosti v Komické opeře v Paříži jako šestnáctiletý v roce 1743, potom působil při dvorních slavnostech ve Fontainebleau. Do svých 20 let byl pak angažován se souborem baletního mistra⁴ Jeana-Barthélemy Lanyho do Opery v Berlíně za vlády Friedricha II. Velikého.

Po opuštění Berlína v roce 1747 byl jmenován baletním mistrem v Marseille. Ve stejném roce tancoval v Drážďanech, 26. července ve Štrasburku, kde zůstal do března 1750. V letech 1750–1753 působil v Lyonu a 1753–1754 opět ve Štrasburku. V dubnu 1754 se vrátil do Paříže, v říjnu 1755 odešel do Londýna.

Během působení v Lyonu 1750–1753 uvedl své první balety, ještě dobově konvenční. Tančil se slavnou balerinou Marie-Anne Cupis de Camargo (1710–1770), původem z Bruselu. V té době se oženil s herečkou a tanečnicí Marguérite-Louise Saveur, která mu byla manželkou i spolupracovnicí až do smrti.

Impulsem pro kvalitativně nové pojmání baletu bylo pro Noverra seznámení s vynikajícím anglickým hercem Davidem Garrickem (nar. 1717 v Herefordu, zemř. 1779 v Londýně). Pocházel z francouzské protestanské rodiny, která se v 17. století vystěhovala do Anglie. Často v Paříži účinkoval s Shakespearovými hrami. Psychologická individualizace a výrazná mimika tohoto pozoruhodného herce vedla Noverra k promýšlení podobných možností v tanečním umění. Po osobním seznámení následoval korespondenční styk. Garrick Noverrovi s jeho taneční skupinou nabídl angažmá v londýnském divadle Drury Lane. Zahájení sezóny dne 3. listopadu 1755, kdy byly na programu Noverrovy *Fêtes chinoises*, bylo však spojeno s hlasitými projevy aristokratů proti francouzským novotám. Noverre v divadle sice dále působil, ale jeho jméno se neobjevovalo na divadelních plakátech. Když mezi Francií a Anglií vypukla válka, která souvisela s boji o habsburské dědictví, Noverre se chtěl vrátit domů. Ačkoliv byl podporován i madame Pompadour, nezískal místo baletního mistra v pařížské Opeře, o něž se ucházel. Rey o tom napsal: „Zvítězili Noverrovi soupeři, kteří se obávali, že jeho talent by jim mohl být nebezpečný, a tak Akademie nežádoucího kandidáta odmítla.“⁴⁵

Pravděpodobně v březnu 1757 se uchýlil opět do Lyonu, kde nastoupil cestu reformátora tanečního umění. Aby zvýraznil baletní pohyby a gesta, zjednodušil taneční kostým a odstranil masky. Ve skupinových scénách uplatnil asymetrii. Uvedl tučet nových baletů, oproti tehdy běžným zvyklostem často na témata vážná, plná dramatičnosti, tragická. V Lyonu napsal a vydal své později tak slavné „*Lettres sur la Danse*“ – Listy o tanci, které pak přepracovával a rozšiřoval pro další vydání.

První vydání „Listů“ vyšlo v prosinci 1759, s vročením 1760, vedle Lyonu současně ve Stuttgartu s věnováním württemberskému vévodovi Karlu Evženovi. To nebyla náhoda, neboť právě tento vévoda nabídl baletnímu mistru Noverrovi spolu s manželkou od roku 1760 angažmá za velmi příznivých podmínek. Tři divadla, francouzská a dvě italská, patřila v té době k nejlepším v Evropě. Opera ve Stuttgartu měla 4000 míst, květinami vyzdobený sál osvětlovalo 7000 svící. Jeviště bylo tak obrovské, že by postačovalo pro manévry celého regimentu. Další velkolepé divadlo bylo v Ludwigsburgu. Třetí menší divadlo bylo nedaleko Gravenecku. Noverre měl od 1. března 1760 titul „Balettmeister“, jeho paní „Hofschauspielerin“. Baletní soubor sestával z 50–60 tanečníků a tanečnic, prvních obvykle o málo více, sólistů bylo 7, nezřídka podle potřeby větší počet. V roce 1765 Noverre začal korespondovat s Voltairem. Smlouva ve Stuttgartu vypsala v lednu 1767.

Na pozvání vídeňského dvora působil Noverre v letech 1767–1774 jako baletní mistr v divadlech Burgtheater a Kärntnertor-Theater a současně jako učitel tance v císařské rodině. V obou divadlech uvedl přes 50 baletů vděčnému publiku. Byl na

vrcholu slávy. Během vídeňského období uvedl několik baletů také v Miláně, nejprve během svatebních slavností arcivévody Ferdinanda, syna Marie Terezie, s Marií Modenskou, v roce 1771. V té době se seznámil také s Mozartem, tehdy patnáctiletým. Po dovršení smlouvy zůstal ve službách císařského dvora a přijal angažmá v milánském Teatro Reggio Ducale. V roce 1775 se stal členem pařížské Académie de Danse. Noverrovy balety uváděli jeho žáci Le Picq, Gallet, Franchy a další po celé Evropě. Z Milána se ještě v roce 1776 vrátil do Vídně, aby organizoval představení v Kärntner-Theater. Ale tehdy se už ve Vídni silněji prosazoval v baletu italský vliv.

V císařské rodině byla jeho žačkou rovněž Marie Antoinetta (nar. 1755), dcera Františka I. Štěpána Lotrinského a Marie Terezie, sestra pozdějších císařů Josefa II. a Leopolda II., která byla od svých 11 let zasnoubena s dauphinem.⁶ Její svatba s pozdějším francouzským králem Ludvíkem XVI. se konala v roce 1770. Vlivem Marie Antoinetty byl v roce 1775 Noverre jmenován ředitelem slavností v Trianonu, „Fêtes de Trianon“. I když mu byl francouzský dvůr nakloněn, obecenstvo neprojevovalo příliš nadšení pro jeho ballet d'action nebo také danse en action v Opeře, na níž mu velmi záleželo. V roce 1778 byl i vzhledem k zvláštnímu doporučení Marie Terezie angažován ve Velké opeře, ale opozice a intriky se vyhrotily tak, že znechucen připravil pro Paříž poslední přestavení v lednu 1780 (Iásón a Medea) a odstoupil. Paříž mu vzdorovala, ale papež mu v roce 1778 udělil Řád zlaté ostruhy a s ním spojený titul rytíře, spolu s Gluckem a Mozartem.

Noverrova baletní skupina otevřela 17. listopadu 1781 sezónu v King's Theatre v Londýně novým baletem Les amantes réunis, s velkým ohlasem. Svě šedesátiny sice Noverre oslavil v Lyonu, ale v Londýně působil úspěšně jako baletní mistr až do požáru King's Theatre v červnu 1789. Přechodně pak pracoval na několika místech na evropském kontinentě, byla to složitá léta po výbuchu Francouzské revoluce, ale 26. ledna 1793 otevřel opět sezónu v King's Theatre novým baletem Les époux du Temps. Zůstal do roku 1794. Jeho příznivkyně, královna Marie Antoinetta, byla 16. října 1793 gilotinována, a do Noverrova osudu zasáhla válka mezi Francií a Anglií. V Paříži jeho žena ostře protestovala proti zabavení jmění, když tam byl pokládán za emigranta.

S podlomeným zdravím se vrátil do rodné Paříže v roce 1794. Nedosáhl vrácení úspor a důchodu. Republikánská vláda mu přiznala pouze nevelkou a nepravidelně vyplácenou finanční pomoc. Žil se ženou v ústraní nedaleko Paříže v Saint-Germain-en-Laye (rue de la Surintendance Nr. 1). Sám navštívil Operu jen čas od času, ale jeho balety byly na programu. Byl stále obdivuhodně pracovitý, věnoval se úpravám a redakci svých „Listů“.

„Listy“ vyšly již v roce 1783 v Londýně a Paříži, v roce 1787 v Amsterdamu. V letech 1803–1804 byly vydány Noverrovy spisy nákladem ruského cara Alexandra I. ve 4 svazcích pod názvem „Lettres sur la danse, sur les ballets et les arts“. V roce 1807 vyšly ve 2 svazcích „Lettres sur les arts imitateurs en général et sur la danse en particulier“, věnované císařovně Josefině, první manželce Napoleona I. Vedle roz-

prav o tanci formou dopisů obsahovaly i dějiny opery a návrh stavby nového operního divadla. Po léta se Noverre věnoval tanečnímu slovníku, který však už nedokončil.

Baletní reformátor Noverre zemřel v Saint-Germain-en-Laye dne 24. října 1810, ve věku 83 a půl roku.⁷ Jeho žena ho přežila sotva o měsíc, skonala 20. listopadu 1810. Svědky posledních opatření byli farář a policejní komisař. Potomky totiž Noverrovi neměli. Už v roce 1831 nebyly jejich náhrobky zachovány.⁸

V roce 1974 odešel z tohoto světa Noverrův český překladatel Jan Rey, aniž se dozvěděl to, co by ho dozajista velmi zajímalo. Dříve v Plasích a od roku 1953 přímo v Praze byly uloženy originály 3 dopisů jím obdivovaného Noverra. Noverre je psal v posledních dvou letech svého života. Jejich adresátem byl již v té době významný hrabě a brzy proslulý kníže Metternich.

Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg (nar. 15. května 1773 v Koblenzi, zemř. 11. června 1859 ve Vídni), pouštíel v roce 1809 místo rakouského vyslance u Napoleona I. v Paříži, aby se ujal funkce ministra zahraničí. Rakouským vyslancem byl ovšem již od roku 1801, nejprve u saského kurfiřta v Drážďanech, od roku 1803 u pruského krále v Berlíně, než se v roce 1806 představil v Paříži. Stále mocnějšího rakouského ministra zahraničí jmenoval rakouský císař František I. (II.) v roce 1821 domácím, dvorským a státním kancléřem. Metternich jím zůstal do březnové revoluce 1848. Z exilu v Anglii se vrátil již v roce 1851 zpět do Vídně, kde v roce 1859 také zemřel, ve věku 86 let.

Rodinný archiv Metternichů je uložen ve Státním ústředním archivu v Praze. Z činnosti kancléře pochází především fondová část Acta Clementina, v níž se zachovaly také Noverrovy dopisy.⁹ Nejstarší z nich psal Metternichovi 8. ledna 1809, druhý 16. dubna 1810 a poslední 18. září 1810, nedlouho před svou smrtí.

Rakouský vyslanec Metternich pozval Noverra na večeři a ten se dopisem z 8. ledna 1809 omluvil, že zdraví a špatné počasí mu nedovolují složit vyslanci poklonu. Metternich si na omluvu vlastnoručně poznamenal, že jde o dopis dříve slavného baletního mistra ve Vídni a v Paříži, což dotvrzuje, že si byl Noverrova významu jako mistra choreografického umění vědom a cenil si i jeho dopisu.

Od července 1809 svěřil František I. Metternichovi po hraběti Stadionovi ministerstvo zahraničí, i když oficiálně se tak stalo až v říjnu 1809. Dne 14. října 1809 podepsal Metternich v Schönbrunnu vídeňský mír, který Rakousko vrhl do pozice Napoleonova vazala. Metternich dokázal připravit překvapivé řešení svízelné situace. Císařovna Josefina nedala Napoleonovi potomka. Napoleon se odhodlával k rozvodu, uvažoval o nevěstě z carské rodiny, ale Metternichovi se virtuózní diplomacií zdařilo tehdy úhlavního nepřítele Rakouska oženit s arcivévodkyní Marií Luisou. Vstřícnost Josefiny k tomuto řešení připravovala v Paříži Metternichova manželka Marie Eleonora. Metternich rakouského císaře Františka I. přesvědčil, aby v zájmu monarchie obětoval dceru. František I. byl synovcem a Marie Luisa praneteří popravené francouzské královny Marie Antoinetty. Dne 11. března 1810 sňatku poželhal

vídeňský arcibiskup (Napoleona na jeho výslovné přání zastupoval arcivévoda Karel), 13. března ráno se z Vídně směrem do Paříže vydala císařovna s doprovodem v 83 kočárech, 27. března se setkala s Napoleonem v Compiègne, občanský sňatek se pak konal 1. dubna v Saint-Cloudu a církevní 2. dubna v Paříži. Metternich nepřijel s konvojem, ale byl rovněž od konce března 1810 ve Francii na státní návštěvě.

Dopisem ze 16. dubna 1810 se na Metternicha obrátil Noverre, který by rád složil poklonu císařovně z habsburského domu. Doufal v této věci, že se Metternich přimluví u svého nástupce, vyslance Karla knížete Schwarzenberga. Nabízel návrh slavnosti, který by mohl být využit u příležitosti pamětihodného sňatku. Dopis opět nese Metternichovu identifikační poznámku.

Dne 18. září 1810 bral Noverre znovu pero do ruky, aby se rozloučil s Metternichem, který se chystal k odjezdu z Paříže. Připomněl, že jako starý služebník vznešeného rakouského domu pro svou oddanost k nešťastné královně, dceři nesmrtelné Marie Terezie, upadl do neštěstí. Doufal v Metternichovu přízeň a v jeho doporučení vyslanci Schwarzenbergovi. I na tomto dopise je vlastnoruční Metternichova poznámka, že Noverre byl původcem nového stylu v choreografii, baletním mistrem ve Vídni za panování císařovny Marie Terezie.

Noverre v dopisech oslovuje vyslance a pak ministra Metternicha: Pane hrabě. Metternichové z větve Metternich-Winneburg byli říšskými hrabaty od roku 1679. Franz Georg hrabě von Metternich-Winneburg, mj. v letech 1771–1806 poslední ředitel katolické části vestfálského kolegia říšských hrabat, se v roce 1803 stal knížetem von Metternich zu Ochsenhausen. To byl otec adresáta Noverrových dopisů. Nebyl to však titul dědičný, takže jeho tři již dospělé děti zůstávaly hrabaty. Clemens Wenzel Lothar, jeho nejstarší syn, adresát dopisů a nejproslulejší příslušník rodu, pozdější kancléř, získal pro sebe a své potomky knížecí titul 20. října 1813, za zásluhy o vítězství nad Napoleonem. Byl tedy druhým knížetem z rodu Metternichů. Jeho sestru Pauline Kunigunde povýšil císař František I. (II.) rovněž do knížecího stavu v roce 1814. Vévodkyní se stala, když se provdala za württemberského vévodu Ferdinanda. Mladší bratr Josef zůstal až do své smrti hrabětem a hraběnkou byla i jeho manželka Julie, rozená kněžna Sulkowská.

Nevíme bohužel, zda se Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg s baletním reformátorem Noverrem, kterého si nepochybně vážil, skutečně osobně setkal. A pátrání po předpokládaných Metternichových dopisech Noverrovi zůstalo zatím bez výsledku.¹⁰

POZNÁMKY:

1. Malá československá encyklopedie. V. Praha, Academia 1987, s. 325.
2. Rey, Jan: Život a dílo J. G. Noverra. In: Jean Georges Noverre, Listy o tanci a baletech. 2. vyd. Praha, SPN 1986, s. 9. David Garrick byl vynikající anglický herec, Noverrův současník.
3. Noverre má své heslo v základních encyklopediích cizojazyčných, již od Riegrova Slovníku naučného zpravidla nechybí ani v našich starších i novějších encyklopedických slovnících. Při ličení Noverrových životních osudů se opírám vedle Reyovy zmiňované úvodní stati (srov. pozn. 2) zejména o monografii, jejímž autorem je Pierre Tugal a která vyšla v německém překladu v Berlíně, Henschelverlag 1959, pod názvem Jean-Georges Noverre. Der grosse Reformator des Ballets. Tugal byl zakladatel a dlouholetý vedoucí Les Archives Internationales de la Danse, později Centre International de Documentation de la Danse v Paříži.
4. Baletní mistr, maître de ballet, zde v Noverrově smyslu jako název osoby, která komponuje tance k baletu, dnes choreograf.
5. Rey, Jan: Život a dílo J. G. Noverra. c. d., s. 9.
6. Srov. též Dorothy Gies McGuigan: Familie Habsburg 1273–1918. 3. Auflage. Bergisch Gladbach, Gustav Lübbe Verlag GmbH 1990, s. 391. Bastei-Lübbe-Taschenbuch. Bd. 64081.
7. Často uváděné datum 19. října není podle Tugala správné, srov. jeho c. d., s. 31.
8. Tamtéž.
9. Acta Clementina 10, i. č. 549.
10. O pomoc jsem žádala Les Archives nationales v Paříži v roce 1995.

Edice Noverrových dopisů Metternichovi

1. dopis

SÚA Praha, RAM, AC 10, i. č. 549, fol. 1–2

*pap. dvoulist v. 23 cm š. 18,5 cm, popsána první strana dvoulistu
fol. 1r*

Monsieur le Comte

Votre Excellence m'a fait la grace¹ de m'inviter à diner² chez elle aujourd'hui; ma santé et le mauvais tems³ ne me permettent pas de vous faire ma cour dans ce moment; Je vous supplie, Monsieur le Comte, de me permettre de vous présenter mes

homages⁴ dans un instant plus fortuné, et de me mettre aux pieds de Madame l'Ambassadrice.

Je suis avec la haute consideration⁵ et le respect que vous m'inspirez,
Monsieur le Comte,
de Votre Excellence
le très humble et très obeissant serviteur
Noverre

Le 8 Janvier 1809

Passage du bois de boulogne faubourg S'Denis N° 12.

Metternichova poznámka na fol. 2v

Lettre de M. Noverre ancien⁶ et fameux Maitre⁸ de Ballèt⁹ à Vienne et¹⁰ à Paris. L'un des maitres¹¹ de l'art Chorographique¹²

2. dopis

SÚA Praha, RAM, AC 10, i. č. 549, fol. 3–4

pap. dvoulist v. 33,5 cm š. 22,5 cm, popsány první a druhá strana dvoulistu fol. 3r

Monsieur Le Comte

Votre Excellence¹³ connait trop les sentimens¹⁴ respectueux qui m'attachent à sa personne, pour n'être¹⁵ pas persuadée de tous les regrets¹⁶ que j' éprouve de ne pouvoir lui présenter mes hommages et lui offrir mes félicitations sur son retour en France. Les infirmités, compagnes fidèles¹⁷ de 84 années, m'ont seules empeché¹⁸ de remplir le voeu de mon coeur, j'aurais joui, sans ce triste motif, du bonheur de voir notre Auguste Souveraine et de faire éclater avec la multitude la joie de mon coeur.

Un ancien serviteur de la maison d'Autriche, qui pendant vingt années a été comblé de graces¹⁹ et de bienfaits par ses Souverains magnanimes aura encore le bonheur de voir la France consolée de ses anciens malheurs par une digne fille de l'Immortelle Marie Therese.²⁰ J'espère²¹, Monsieur Le Comte, que si Votre Excellence²² daigne me continuer ses bontés et qu'elle veuille les faire connaître²³ à M L'ambassadeur, que je pourrai obtenir la faveur de me mettre aux pieds de Sa Majesté l'Impératrice.

Je prends la liberté de remettre ci-joint à Votre Excellence, le projet d'une fete²⁴: que j'avais conçu à l'époque du couronnement de l'Empereur; je pense que mes idées pourraient servir à célébrer l' événement²⁵ non moins mémorable, du mariage de Sa Majesté. Cependant je n'ose me flatter d'obtenir la priorité sur les projets²⁶ que l'on forme danse²⁷ cette circonstance. Je

fol 3v pokr.

m'estimerai très heureux si mes viles²⁸ pouvaient être²⁹ connues des Souverains et qu'ils vissent au moins que je partage le désir de concourir à l'honneur d'eterniser³⁰ une alliance qui doit amener la securité³¹ et le bonheur de deux grandes nations.

Lorsque je serai en état de me transporter à Paris, j'irai faire ma cour à Votre Excellence, ainsi qu'à M Le Prince de Schwartzemberg³² et je la prèrai³³ de vouloir

bien me faire connaître³⁴ si je puis espérer pouvoir mettre mon hommage respectueux aux pieds de Son Altesse Imperiale³⁵ Monseigneur l'Archiduc Grand Duc de Wurtzbourg.³⁶

Je suis avec respect
Monsieur Le Comte
De Votre Excellence
Le très humble et
tres³⁷ obeissant³⁸ Serviteur.
Noverre

St Germain en Laye le 16 Avril 1810.

Metternichova poznámka na fol. 4v
Lettre du Maitre³⁹ de Ballèt⁴⁰ Noverre.

3. dopis

SÚA Praha, RAM, AC 10, i. č. 549, fol. 5–6
pap. dvoulist v. 30,5 cm š. 20,5 cm, popsána první strana dvoulistu
fol. 5r

Monsieur le Comté.⁴¹

Le bruit ayant couru que Votre Excellence allait retourner a⁴² Vienne, je me suis empressé de quitter S^t. Germain pour lui présenter avec mes regrets⁴³, l'hommage de mon respect et de ma reconnaissance et pour la supplier⁴⁴ d'accorder la continuation de ses bontés a⁴⁵ un vieux serviteur de l'auguste Maison d'Autriche, que son attachement pour l'infortunée Reine, fille de l'immortelle Marie-Therese⁴⁶, a précipité dans le malheur. Si Votre Excellence daigne sous ce rapport, me recommander a M le Prince de Schwarzenberg⁴⁷, j'aurai le consolant espoir de me – mettre aux pieds de l'Impératrice, et de sortir de l'état⁴⁸ d'infortune qui m'accable depuis tant d'années. J'attends cette nouvelle marque de vos bontés, Monsieur le Comte, avec d'autant plus de confiance, que je sais que faire le bien est pour vous la plus douce jouissance. Le mérite distingué de Votre Excellence a tout fait pour sa gloire, Je ne puis donc que faire des vœux pour sa conservation; je la prie de vouloir bien les agréer ainsi que l'expression⁴⁹ de la reconnaissance et de sentiments très respectueux avec lesquels je suis

Monsieur le comte
de Votre Excellence
le très humble et très obeissant⁵⁰
Serviteur
Noverre

S^t. Germain en laye le 18 Sep.^{bne} 1810.

Metternichova poznámka na fol. 6v

Noverre a été un célèbre⁵¹ maitre⁵² de ballèt⁵³, et l'introducteur d'un nouveau Style dans la choreographie.⁵⁴ Il était Maitre⁵⁵ de Ballèt⁵⁶ a⁵⁷ Vienne sous le règne de l'Imp^{trices}⁵⁸ Marie Thérèse.

Ediční poznámky a vysvětlivky

Při přepisu respektuji velká a malá písmena pisatelů bez úprav, stejně jako interpunkci. Poměrně časté spojení dvou slov jedním tahem nepoznamenávám.

Vysvětlivky, pokud v několika málo případech ještě upřesňují údaje uvedené v předchozím článku, připojuji k poznámkám.

- 1 gráce
- 2 dîner
- 3 temps
- 4 hommages
- 5 considération
- 6 špatně čitelné, snad: ancien
- 7 & = et
- 8 Maître
- 9 Ballet
- 10 jako 7
- 11 maîtres
- 12 Chorégraphique
- 13 Excellence
- 14 sentiments
- 15 être
- 16 regrets
- 17 fidèles
- 18 empêché
- 19 grâces
- 20 Marie Thérèse. Její dcerou míněna francouzská císařovna Marie Luisa, která ovšem nebyla dcerou, ale pravnučkou Marie Terezie. Dcerou byla francouzská královna Marie Antoinetta.
- 21 espère
- 22 jako 13
- 23 connaître
- 24 fête
- 25 événement
- 26 projets
- 27 dans
- 28 vues
- 29 jako 15
- 30 éterniser
- 31 sécurité
- 32 Karel Schwarzenberg, rakouský polní maršál, v té době nástupce Metternicha ve funkci rakouského vyslance u Napoleona I. v Paříži.

- 33 prierai
- 34 jako 23
- 35 Impériale
- 36 Ferdinand III., toskánský velkovévoda, z habsbursko-lotrinské sekundogenitury, tedy také arcivévoda, se v důsledku Napoleonova postupu v Itálii stal na určitou dobu velkovévodou würzburským.
- 37 très
- 38 obéissant
- 39 jako 8
- 40 ballet
- 41 Comte
- 42 à
- 43 jako 16
- 44 supplier
- 45 jako 42
- 46 Marie-Thérèse
- 47 srov. vysvětlení v pozn. 32
- 48 état
- 49 expression
- 50 jako 38
- 51 célèbre
- 52 jako 8
- 53 jako 40
- 54 chorégraphie
- 55 jako 8
- 56 jako 9
- 57 jako 42
- 58 špatně čitelné, nepochybně: Impératrice

Překlad dopisů do češtiny¹

1. dopis

Pane hrabě,

Vaše Excellence mi prokázala laskavost pozváním, abych u ní dnes povečeřel. Mé zdraví a špatné počasí mi v této chvíli nedovolují složit Vám poklonu. Snažně Vás prosím, pane hrabě, abyste mi dovolil vyjádřit Vám svou úctu v příhodnějším okamžiku a složit poklonu k nohám paní vyslancové.

Jsem, s hlubokou úctou a vážností, které ve mne vzbuzujete, pane hrabě, Vaší Excellence velmi ponížený a poslušný služebník

Noverre

8. ledna 1809

Passage du Bois de Boulogne Faubourg Saint-Denis č. 12.

Metternichova poznámka:

Dopis pana Noverra, starého slavného baletního mistra ve Vídni a v Paříži. Jeden z mistrů choreografického umění.

2. dopis

Pane hrabě,

Vaše Excellence dobře zná hlubokou úctu, kterou k ní chovám, a proto jistě chápe, jak lituji, že jí nemohu projevít svou úctu a blahopřát jí k návratu do Francie. Jedině neduhy, věrní průvodci 84 let, mi zabránily splnit přání svého srdce. Nebýt onoho smutného důvodu, těšil bych se ze štěstí vidět naši vznešenou panovnici a dal propuknout radosti tryskající z plna srdce.

Starý služebník rakouského domu, který byl po dvacet let zahrnován milostí a dohodiním jeho šlechtyných panovnků, bude mít ještě potěšení vidět Francii, jak její dřívější neštěstí mímí důstojná dcera nesmrtelné Marie Terezie. Doufám, pane hrabě, že ráčí-li mi Vaše Excellence i nadále prokazovat dobro, laskavě dá vědět panu velvyslanci, aby mi bylo dovoleno složit poklonu k nohám Jejého Veličenstva císařovny.

Dovoluji si předat Vaší Excelenci přiložený návrh slavnosti, který jsem sestavil v době císařovy korunovace. Domnívám se, že by mé nápady mohly posloužit k oslavě

¹ Za spolupráci na českém překladu děkuji paní Květě Kulířové.

neměně pamětihodné události, sňatku Jejího Veličenstva. Nicméně se neodvažuji lichotit si tím, že bych dosáhl prvenství mezi návrhy, které se tvoří při této příležitosti. Pokládal bych se za šťastného, kdyby s mými záměry mohli být seznámeni panovníci, aby alespoň viděli, že bych si přál mít tu čest přispět ke zvěčnění sňatku, který má přinést bezpečí a blaho dvěma velkým národům.

Až budu schopen přepravy do Paříže, přijdu složit poklonu Vaší Excelenci, jakož i panu knížeti Schwarzenbergovi, a poprosím ji, aby mi laskavě sdělila, zda mohu doufat, že budu moci složit výraz své úcty k nohám Jeho císařské Výsosti pana arcivévody velkovévody z Würzburgu.

Jsem s úctou, pane hrabě, Vaší Excelence velmi poníženy a poslušný služebník
Noverre

Saint-Germain-en-Laye 16. dubna 1810.

Metternichova poznámka:

Dopis baletního mistra Noverra.

3. dopis

Pane hrabě,

protože se šíří pověst, že se Vaše Excelence vrátí do Vídně, spěchal jsem ze Saint-Germain, abych Vám, zároveň s politováním, vyjádřil projev své úcty a vděčnosti a poprosil Vás snažně, abyste i nadále věnoval přízeň starému služebníkovi vznešeného rakouského domu, který pro svou oddanost k nešťastné královně, dceři nesmrtelné Marie Terezie, upadl do neštěstí.

Jestliže mne Vaše Excelence ráčí doporučit v tomto ohledu panu knížeti Schwarzenbergovi, budu se těšit naději, že budu moci složit poklonu k nohám císařovny a dostanu se z nešťastného stavu, který mne tíží taková léta. Očekávám toto nové znamení Vaší dobroty, pane hrabě, s tím větší důvěrou, že vím, že prokazovat dobro je pro Vás nejsladším potěšením. Vynikající schopnosti Vaší Excelenci proslavily a já mohu tedy jen vyslovit přání, aby nám byla zachována. Prosím ji, aby je laskavě přijala, jakož i výraz vděčnosti a projev úcty, s nimiž jsem, pane hrabě, Vaší Excelence velmi poníženy a poslušný služebník

Noverre

Saint-Germain-en-Laye 18. září 1810.

Metternichova poznámka:

Noverre byl slavným baletním mistrem a původcem nového stylu v choreografii. Byl baletním mistrem ve Vídni za panování císařovny Marie Terezie.

Monsieur le Comte

Votre Excellence m'a fait la grace de m'inviter
à dîner chez elle aujourd'hui; ma santé et le
mauvais temps ne me permettent pas de vous
faire ma cour dans ce moment; Je vous supplie,
Monsieur le Comte, de me permettre de vous
présenter mes hommages dans un instant plus
favorable, et de me mettre aux pieds de Madame
l'Ambassadrice.

Je suis avec la haute considération et le
respect que vous m'inspirez,

Monsieur le Comte,

De Votre Excellence

Le 8 Janvier 1809

Le très humble et très
obéissant serviteur

Passage du bois de Boulogne faubourg St Denis
n° 12.

NOVÈRE

Lettre de M. Novère à son oncle, Président de l'Académie
à Paris. Enrichi des maîtres de l'art lithographique

ZUSAMMENFASSUNG

METTERNICH UND DER BALETTREFORMATOR NOVERRE

Hoffmannová Jaroslava

Jean-Georges Noverre, geboren in Paris am 16. Mai 1727, gestorben unweit von Paris in Saint-Germain-en-Laye am 24. Oktober 1810, war ein hervorragender Neugestalter der Ballettkunst gegen Mitte des 18. Jahrhunderts. Eigene Auffassungen darüber veröffentlichte er in einer Schrift unter dem Titel „Lettres sur la danse“, die in verschiedenen Ländern wiederholt erschien. Ins Tschechische wurde sie vom Tanztheoretiker und Kritiker Jan Rajmoser (1904–1974) unter dem Künstlernamen Jan Rey übersetzt. Diese Übersetzung der erwähnten Schrift unter dem Titel „Listy o tanci a baletch“ erschien in den Jahren 1945, 1984 und 1986.

Noverre wirkte als Tänzer und Choreograph in manchen Städten Europas (Paris, Berlin, Dresden, Strassburg, Lyon, Stuttgart, Milano, London u.a.). In den Jahren 1767–1774 erreichte er grossen Erfolg in den Wiener Theatern; gleichzeitig lernte er die Tanzkunst in der kaiserlichen Familie, wo auch die später hingerichtete französische Königin Marie-Antoinette seine Schülerin war. Die Französische Revolution beeinflusste auch das Noverre's Schicksal. Mit erschütterter Gesundheit konnte er aus England nach Paris erst im Jahre 1794 zurückkehren. Mit seiner Gemahlin, der ehemaligen Schauspielerin und Tänzerin, auch seiner verlässlichen Mitarbeiterin Marguérite-Louise, geb. Saveur, lebte er dann in Zurückgezogenheit und hat sich der Bearbeitung und Redaktion seiner Schrift über Tanz und Ballett hingegen.

Dem Übersetzer dieser Schrift Jan Rey wurde es nicht bekannt, dass drei Originalbriefe von Noverre erhalten blieben, u. z. im Staatlichen Zentralarchiv in Prag, im Familienarchiv Metternich, Acta Clementina 10, Inv. N. 549. Diese wurden an Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg (1773–1859) gerichtet, den späteren und heute berühmten österreichischen Kanzler.

Im ersten von diesen Briefen vom 8. Jänner 1809 entschuldigte sich Noverre, dass er durch Gesundheitsgründe gezwungen die Einladung zum Abendessen leider nicht nutzen könne. Kontak Anlass stammte also von Metternich selbst, der auf den Brief eigenhändig zugeschrieben hat, dass es sich um einst bekannten Ballettmeister in Wien und Paris handelt. Der zweite und dritte Brief vom 16. April und 18. Septembris 1810 entstanden aus der Initiative von Noverre. Er schrieb beide Briefe, den zweiten unlängst vor seinem Tod, dem damaligen österreichischen Aussenminister, der damals anlässlich der Vermählung der Erzherzogin Marie-Louise mit Napoleon I. in Frankreich weilte. Auch diese Briefe werden durch Metternich's Anmerkungen

begleitet. Das bisherige Forschen nach möglichen von Metternich an Noverre geschriebenen Briefen blieb erfolglos.

Die Verfasserin erklärt die Abstammung dieser Briefe in breiteren Zusammenhängen; alle drei Briefe werden im französischen Wortlaut dargestellt und auch in der tschechischen Übersetzung mit Editions- und Erklärungsanmerkungen begleitet.

LE RÉSUMÉ

METTERNICH ET NOVERRE – LE REFORMATEUR DE BALLET

Jaroslava Hoffmannová

Jean-Georges Noverre, né à Paris le 16 mai 1727 et mort non loin de Paris à Saint-Germain-en-Laye le 24 octobre 1810, était un réformateur remarquable dans l'art du ballet dans la moitié du 18ème siècle. Ses idées ont été exposées dans „Lettres sur la danse“, publiées plusieurs fois dans différents pays. En tchèque il a été traduit par Jan Rejmoser (1904–1974), théoricien et critique de danse, sous le nom d'artiste Jan Rey. Ses traductions sous le titre „Listy o tanci a baletech“ sont parues en 1945, 1984 et 1986.

Noverre a travaillé comme danseur et chorégraphe dans beaucoup de lieu de l'Europe (Paris, Berlin, Dresde, Strasbourg, Lyon, Stuttgart, Milan, Londres etc.). De 1767 à 1774 il remportait des succès dans les théâtres de Vienne. A la même période il était le maître de danse dans la famille impériale où une de ses élèves était Marie-Antoinette, reine française, guillotinée plus tard. La Révolution française a influencé aussi la destinée de Noverre. Alors malade il n'a pu revenir à Paris, sa ville natale, qu'en 1794. Avec sa femme Marguérite-Louise, née Saveur, ancienne actrice et danseuse qui était sa collaboratrice dévouée, il a vécu dans la solitude et s'est consacré à la rédaction et correction de ses „Lettres“

Jan Rey ne savait pas que trois originaux des lettres de Noverre sont conservés aux Archives centrales d'Etat à Prague, dans Archives de la famille Metternich, Acta Clementina 10, No. inv. 549. Ces lettres sont adressées à Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg (1773–1859), chancelier autrichien renommé jusqu'à aujourd'hui.

La première de ces lettres conservées, Noverre l'a écrite le 8 janvier 1809 comme une excuse à l'envoyé autrichien Metternich, pour refuser sa invitation à dîner en raison de sa santé. Metternich, à l'origine de ce contact, a écrit de sa propre main sur cette lettre, qu'elle provenait du célèbre maître de ballet qu'il avait été auparavant à Vienne et à Paris. La deuxième et troisième lettre ont été écrites à l'initiative de Noverre lui-même le 16 avril 1810 et 18 septembre 1810. Par l'inter-

médiaire de ces lettres il s'est adressé, peu de temps avant de mourir au ministre des Affaires étrangères autrichien d'alors, qui s'était trouvé en France en raison du mariage de l'archiduchesse Marie-Louise avec Napoléon Ier. Aussi ces lettres portent-elles des annotations de Metternich. Les recherches des lettres écrites par Metternich à Noverre restent cependant sans résultats.

L'auteur éclaire les circonstances des origines des lettres, et les publie en version originale française avec note d'édition et commentaire ainsi qu'une traduction en tchèque.

NĚKOLIK POZNÁMEK K POJETÍ „ČESKÉ OTÁZKY“ U ERNESTA DENISE

Vladimír Šibrava

„Česká otázka“ a její teoretická reflexe představovala a dodnes představuje složitý teoretický komplex, ke kterému existuje značné množství literatury, vyjadřující se k jejím nejrůznějším aspektům. Z našich autorů, kteří se jí zabývali, namátkou připomínám K. H. Borovského, V. Černého, V. Effenbergra, Fr. Götze, V. Havla, K. Kosíka, F. V. Krejčího, J. Kroutvora, M. Kunderu, V. Macuru, T. G. Masaryka, Z. Nejedlého, Fr. Palackého, J. Patočku, F. Peroutku, R. Preisnera a F. X. Šaldu. Vyjádřil se k ní dokonce i takový solipista a subjektivní idealista jakým byl Ladislav Klíma.¹ Ze zahraničních vědců, u nichž daná problematika přitáhla pozornost, lze jmenovat například L. Legera, R. B. Pynsenta s jeho Otázkami identity (Questions of Identity, Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality) a v neposlední řadě E. Denise.

Není v možnostech této kratičké studie rozebrat postoje všech jmenovaných a není to ani jejím cílem. Ostatně, takový rozbor lze nalézt jinde.² Již z výčtu jmen a pochopitelné odlišnosti koncepcí výše uvedených vyplývá, že „česká otázka“ byla pojímána různě a že existovaly a existují i různé názory na to, co to vlastně „česká otázka“ je. „Česká otázka“ je *mnohovrstevnatá nejen významově a tematicky, ale i z hlediska svého vnitřního vývoje: dějiny problému novodobého češství, odůvodňování a budování naší kulturní a civilizační identity jsou starší, a hlavně méně jednoznačné, než dějiny jejich jednotného pojmenování. „Česká otázka“ také nemá vždy stejné konotace, i když se třeba odvolává na stejné předchůdce.*³

Za nejpřijatelnější způsob interpretace české otázky pokládám spolu s M. Havelkou a německým historikem E. Noltem její nazírání jako myšlení o dějinách.⁴

M. Havelka napsal: „*těžko bychom asi v Evropě hledali jiný národ, který by věnoval tolik intelektuálního úsilí filosoficko-historickým úvahám o sobě samém, který by se po tak dlouhou dobu, vlastně už po sto padesát let, pokoušel o formulování nadnárodních a mimonárodních základů své národní existence a hledal hlubší odůvodnění svého bytí tak jako Češi. Novodobá česká národní identita, vzešlá z obrození a vypracovaná tak říkajíc ex nihilo, byla ještě hluboko do XIX. století pocítována jako nesamozřejmá. Dokonce lze hovořit o „oslabené“ národní identitě, komplementární k faktické neúplnosti tehdejší české společnosti!.../ Česká kritická sebereflexe se tak sice s přestávkami, ale s podobnou naléhavostí, s podobným ohlasem, i s vnitřní ideovou spojitostí vrací od dob národního obrození až po naše dny.*“⁵ Hovoří-li citovaný historik o kritické sebereflexi, nemá a nemůže mít na mysli jen sebereflexi v pozitivním slova smyslu, spočívající především v „apologetickém vymezení se“ „češství“ potažmo „slovanství“ vůči jinému, zpravidla německému živlu, ale rovněž pochybností o smyslu existence českého národa, o rozdílná „hodnotově-historická“ pojetí

jeho jednotlivých dějinných period, ať už jde třeba o husitství, pobělohorskou dobu, obrození či další v horizontálním i vertikálním slova smyslu.

Například o národním obrození, období, jež je pro V. Macuru typické svojí charakterologií, zdůrazňováním kladných vlastností Čechů a Slovanů v rámci nacionální a etnické ideologie⁶ a jehož „vlastencíci, hejslovanský charakter“ obhájí přes veškeré výhrady J. Kaizl,⁷ Z. Beneš uvádí: „*Jak je obecně známo, nabízela se tu dvě možná řešení. První opíralo se v českých zemích o tradičně silné povědomí o slovanské sounáležitosti a bylo mocně podepřeno historiografickou koncepcí J. G. Herdera. Jejím východiskem byla všeslovanská idea, dominující v první polovině století a reprezentována dílem J. Kollára. Spíše než koncepcí byla mlhavou ideou, kterou politická realita odkázala do říše snů!...* Východiskem druhého byla politická a kulturní realita, všudypřítomně se prezentující začleněním českého státu do habsburských držav, krystalizující a od čtyřicátých let jednoznačně se prosazující koncepce západní.“⁸ Není neznámým faktem, že v této době, charakterizované emancipačním úsilím českého národa byl přední český historik Fr. Palacký „*tvůrcem či hlavním spolutvůrcem určité konkrétní ideje státu rakouského,*“⁹ přesto, že „*tento shluk zemí měl namnoze jen jedno společné – panovníka. Jednotlivé země prošly odlišným historickým vývojem, měly jinak organizovanou správu, dosáhly různé sociální, hospodářské a kulturní úrovně.*“¹⁰ I když je předmět zkoumání všech uvedených týž, každý z nich volí jinou metodu a následně dochází k jinému závěru.

Zatímco V. Macura hovoří o „vymezování se“ Čechů vůči jiným etnickým celkům (vyjma Slovanů) – jež dále z hlediska hodnotové osy nijak neanalyzuje, Z. Beneš vidí vedle „vymezování se“ i snahu o identifikaci se s „rakouským“ a J. Kaizl pragmaticky hodnotí pozitivní vliv „hejslovanění“ na utváření se národního vědomí. Paradoxem u austroslavisty Fr. Palackého je fakt, že se po dlouhou dobu zabýval husitstvím, v té době chápaném jako jeden z nejvýraznějších atributů národní identity.

Národní obrození je prvním obdobím, jehož typologií má smysl se v souvislosti s Denisovou koncepcí zabývat a je též prvním obdobím, kdy byly výrazněji artikulovány snahy o již zmíněnou národní sebeidentifikaci, zdůraznění vztahu Čechů a Slovanů k jiným národům a etnickým celkům. M. Hroch ve studii *Jazykový program v Evropě: Jeho skladba a sociální předpoklady* uvedl, že „*Národní hnutí je v českém historickém povědomí úzce spjato se zápasem o jazyk a kulturu,*“¹¹ a že „*každé poškození jazyka, omezení jeho rovnoprávnosti, bylo pocíťováno jako poškození národní existence vůbec*“¹² V daném historickém úseku – a nejen v něm – byla rozhodujícím faktorem relačnost, která se projevovala v rovině jazyka a v jazykovědě, nicméně přesahovala oblast „čistě jazykové sémantiky.“ „*Charakterologie českého a „slovanského“ národa byla jednou z nejdůležitějších složek obrozenecké ideologie. Relačnost jednotlivých atributů nutně vyprazdňovala faktický obsah jejich sepětí s přirozeným pojmem a tím současně prozrazovala vázanost daného ideologického kontextu nikoliv na obor faktu, ale na potřeby vlastní formální výstavby české národní ideologie jako celku, především pak vzhledem k nutnosti emancipovat se*

vůči kultuře německé.¹³ Tato relačnost, „vymezování se“ vykazovala v daném období tři základní rysy 1) apologetičnost 2) provázanost mezi „českým“ a „slovanským“ související s panslavismem, jež však ztrácí na intenzitě už v průběhu třicátých let 3) podřazenost faktů ideologii. Projevuje se mimo jiné v nesprávných etymologických konstrukcích, jejichž účelem je vyzdvihnout kladné rysy českého a „slovanského“ národa. V. Macura poukazuje na tezi o slovanské bohyni Svobě, jež má souviset s atributem svobodomyšlný, vášnivým popíráním souvislosti mezi vlastním jménem Slovan a apelativem „otrok“ v řadě evropských jazyků (Sklave, Slaf, Schiavo, Esclave, Slave, etc.), na kterou upozorňuje řada autorů německých (Pöhlitz, Rotteck, Hacquet, Ludwig, Kreil, aj.)¹⁴. Charakteristiky typu „panský“, „vítězný“ u českých jazykovědců a historiků jsou v německé literatuře nahrazovány atributy typu „loupežný“, „divoký“, „vandalský“, „barbarský“, atribut „čistotní“, připisovaný Slovanům a u Kolára přerůstající až v mytologii bílé barvy jako slovanské barvy národní vyvracejí primitivní výtky na nedostatečnou péči o hygienu u Slovanů (Kreil, Rotteck).¹⁵ Slovanské jazyky jsou dle V. Macury hodnoceny výše než němčina, jsou jim přisuzovány vlastnosti jako logičnost, flektivnost, libozvučnost a zpěvnost. Na nejvyšším stupni hierarchie stojí slovanské jazyky jako celek, sanskrť a jazyky antické.¹⁶ „Hodnotová charakterologie“ není příznačná jen pro národní obrození, tedy máme – li národní obrození chápat jako historickou etapu striktně zakončenou v polovině minulého století, respektive roku 1848. Snaha o obhajobu „českého“ a „slovanského“ nemusela vždy nutně vycházet z českých a německých úst, zejména v situaci, kdy s námi jiné národy sdílely stejné zájmy, zejména ve vztahu k Německu. „Charakterologie“ též nebyla vlastní, jak by se dalo předpokládat, jen Čechům, Slovanům a vůbec „malým, utlačovaným národům“ V nepodepsaném článku Německá civilizace a slovanský východ jeho autor polemizuje se spiskem německého pastora L. V. Funkeho, jež napsal: „*Německo jest moderní Řecko, Rakousko moderní Makedonie. Proto musí přijíti čas, že z Rakouska nový Alexandr vyjde, aby německou silou a vzdělaností vydobyl východu, jako to učinil první Alexandr silou řeckou.*“¹⁷ L. V. Funke tedy přiřazuje „německé“ k „antickému“, podobně, jako to činili Češi u „českého“ a „slovanského“. E. Denis přijíždí studovat do Prahy až roku 1872¹⁸ a neměl by tedy být zasažen obrozeneckou rétorikou. Denisova snaha po objektivitě byla známá a v polemice s A. Novákem se jí neváhal úspěšně zastat J. Herben.¹⁹ Přesto Denis v publikaci Ústav pro studium slovanstva píše: „*Slované mají podivuhodné, půvabné a okouzlující vlastnosti, mladické nadšení a zápal, třpytivou a svěží obraznost, sebedůvěru, již se netknou ani největší pohromy, vroucí duši a plamenné srdce. Chybí jim zkušenosti a dávají se ochotněji vésti citem, než rozumem, jež je vlastně nahromaděnou zkušeností.*“²⁰ a „*Němci mají skvělé vlastnosti, jichž nikdo nepopře, jejich pikle byly by méně nebezpečny, kdyby jejich rozlícená chtivost nenabývala svého oprávnění do jisté míry úlisností jejich vůle a pro pevnost jejich předsevzetí. Tvrdí o sobě a věří, že jsou samojedini schopni uspořádat svět. Jistě, alespoň nic nedají na improvizaci, vnášejí metodu a soustavnost i do svého šilenství!...*“²¹, tedy vyjádřil se v „charakterologicko-obrozeneckém kódu“ v době, kdy národní obrození z historického hledi-

ska již dávno neexistovalo. Potřeba čtení aktuální situace pomocí obrozeneckého kódu však setrvala dále a V. Macura ukazuje, že trvala ještě do doby nedávno minulé.²² E. Denis přebírá – stejně jako mnoho jiných – z obrozenecké ideologie především Macurou zdůrazňované negativní postoje vůči Němcům – což zde ovšem souvisí i s historickou zkušeností Francie – a odmítavý postoj k Maďarům. Ten se však u něj datuje dle P. Švorce až od 13. června 1873, kdy se při příležitosti slavnostního odhalení Jungmannova pomníku seznámil s místopředsedou Matice slovenské Viliamem Paulíny – Tóthem, od něhož se dověděl o vztahu Slováků a Uhrů. Překvapilo ho to, protože ve Francii panovala o Maďarech představa, že jsou národ rytířský, bojující za svobodu své vlasti a deptyaný despotickými Habsburky.²³ S obrozeneckou ideologií se E. Denis ztotožnil i v její horlivé obhajobě všeho českého a slovanského, nikdy však nepřijal za svou ideu panslavismu – byť mu to bylo vytykáno a neztožňoval se ani s jejími pozdějšími „odvozeninami“ (neoslavismus, etc.). Denisův životopisec J. Vančura upozorňuje, že v listě nedatovaném, ale podle obsahu napsaném o Novém roce 1877, si Denis stěžuje Pinkasovi, „že ubohá kniha jeho (miněno dílo Hus a husitská válka – Huss et la guerre des hussites – V. Š.) je stíhána jako kacířská a panslavistická, což je velmi vážné obvinění, že ji musel přepracovat, předělávat, čímž se stala hodně nudnou.“²⁴ Denisovy výtky vůči panslavismu jsou nejvíce patrné z jeho hodnocení nejznámější české panslavistické apoteózy, Kollárovy Slávy dcery. V přednášce Budoucnost Ruska a Francie (L’Avenir de la Russie et de la France), napsané při příležitosti otevření francouzské výstavy v Moskvě dne 1. května 1891, jejíž autograf je uložen ve Státním ústředním archivu²⁵, Denis sice Kollára cituje, aniž by ho blíže komentoval,²⁶ v historickém spise Čechy po Bílé Hoře (La Bohême depuis la Montagne Blanche) však Kollárův panteon přísně odsuzoval a jeho hodnocení se dostalo do blízkosti soudu čelného odpůrce panslavistických ideálů, Václava Černého, z padesátých let tohoto století. Denis uvedl: „*Během svého pobytu v Jeně se Kollár zamiloval do dcery pastora, ne moc hezké, s příliš dlouhým krkem, nepřilíš výraznými rysy a maličkýma očima skrývajícíma se pod tlustým obočím. Byla nevdělaná, nedostalo se jí žádné kultivace duše ani rozumu.*“²⁷ a dále rozvedl souvislost mezi tímto vztahem a vznikem Kollárova „chef d’oeuvre“. Ptal se, jak je možné, aby stačilo, že se Frederičin otec zabýval archeologií, a snad vlastnil ve své knihovně několik starých gramatik, aby Kollár zcela vážně spatřoval slovanskou Beatrici v německé husičce.²⁸ Poukázal na primitivní formu díla, na fakt, že se tvůrce řídil spíše rozumem než citem a že mu sonety, až na některé, nepřipadají nikterak strhující. Myšlenku, že by dílo bylo srovnatelné s Dantovou Božskou komédií (což bylo Kollárovou intencí – V. Š.), pokládá za nesmyslnou a poslední zpěvy Slávy dcery jsou pro Denise ubohou a plochou kompilací, kde se trestuhodně mísí archeologické vzpomínky se snahami o tvůrčí výboje té nejhorší kvality.²⁹

Václav Černý, který panslavismus poněkud pohrdavě, leč přesně, označil za „český výrobek z německého materiálu“³⁰ napsal: „*Tyto krajiny na Sále byly kdysi slovanské, mluví o tom archeologie, historie a jména místopisná. Kollárovi zasněně těkajícímu po širém okolí až po Weimar o tom mluví dokonce i vzezření obyvatel: „zrak*

mu lze Slovana, sluch hlavy bolně kazí“ *Groteskní komika a historická nostalgie nejromantičtější observance spojují se pro citové engagement jež Kollára promění ve velkého básníka: německá dívka, kterou si zamiluje, Friederika Schmidtová, dcera pastora z blízké Lobeďy promění se mu ve Slovanku, /.../ Nebyla-li jí, zasloužila si asi být jí. A co nezmůže láska? Ale il y a plus, nikde nevyhmátneš esenciální romantismus původního slavismu patrněji než zde. Němkyňka, jež do svých čtyřiceti let váhala následovat svého ctitele do jeho cizokrajného působiště, měla se stát v jeho mytické koncepci pravzorcem slovanské ženy, ochranným géniem Slovanů, dcerou bohyně Slávy, kterou Bůh poslal na svět, aby nahradil Slovanům všechna dějinná příkoří, jež kdy vytrpěli.../ tato Slávy dcera je první bibli panslavismu.../ od vydání k vydání píseň milostné touhy slábne a banální a didaxe vzrůstá.../poslední verze není leč veršovanou slovanskou archeologií, historií, justicí a profecíi.../ Kollár neváhá po Dantovi navštívit nebe a peklo.../ Pokud Slávy dcera formuluje panslavismus, je jen rozvzděním Herderových názorů o Slovanech. S ní ostatně v Kollárovi zemřel básník!* ³¹ E. Denis³² a V. Černý³³ shodně poukázali na kvalitativní regres Slávy dcery v rozšířených edicích.

Názory obou na Kollárovu knihu jsou cum grano salis identické. Zatímco se však Denis, u něhož bychom to jako u historika a slavisty nepřilíš čekali, snažil o estetický rozbor, romanista a literární komparatista V. Černý, jenž měl možnost poznat, co v praxi znamená přerůstání panslavismu v panslavismus ruský³⁴ více zařadil dílo do historických souvislostí. Snad právě proto a jistě i ve snaze omluvit Kollára dochází k překvapivému závěru, že „*kollárovský panslavismus je pokusem integrovat slavismus do kultury okcidentální, že zodpovídá otázky, které okcident položil a jen je.*“³⁵

Denisovy aktivity, jeho nazírání české otázky, stejně jako i jeho „pročeská“ koncepce českých dějin úzce souvisejí s úrovní česko-francouzských vztahů ve sledovaném období. Zájem Francie o aktivní zahraniční styky s představiteli slovanských, ale i jiných „neněmeckých“ národů uvnitř Rakouska-Uherska vrůstá spolu s emancipačními tendencemi v monarchii³⁶. Pronikavých kvalitivních změn doznává již v šedesátých a sedmdesátých letech devatenáctého století.³⁷ Značný obrat znamenalo prohlášení českých poslanců z období francouzsko-pruské války, následující po obdobně zaměřeném Riegrovu memorandu císaři Napoleonovi a deklarujícím obdobně zájmy obou zemí, zejména ve vztahu k Německu³⁸ Francouzská diplomacie sice respektovala Rakousko-Uhersko jako suverenní, homogenní stát³⁹ a k přímým kontaktům na nejvyšší úrovni docházelo až po vzniku samostatného Československa.⁴⁰ Na druhé straně však, potají, sledujíc své politické a ekonomické zájmy, využívala „otevřeného frankofilství“ rakouských Slovanů, jež by mohlo hrát určitou roli v případě válečného konfliktu s Německem.⁴¹ „*Měly se oživit sympatie rakousko-uherských národů slovanských a Rumunů k francouzské kultuře a Francii vůbec, a tím měl být zeslaben v Rakousko-Uherské monarchii vliv trojspolkové politiky.*“⁴²

Významným impulsem k rozvoji česko-francouzských vztahů bylo založení české pobočky Alliance française dne 23. května 1866, mezi jejímiž členy nalezneme

snad všechny představitele českého politického a kulturního života – staročechy Riegra, Mattuše, Šuberta, Tonnera, Gablera aj., z mladočechů J. Grégra, Podlipného, Adámka, literáty, herce, zpěváky, takřka všechny profesory české univerzity včetně Masaryka, průmyslníky i obchodníky, pražské i mimopražské.⁴³ M. Lenderová hovoří o blahodárném vlivu, jaký měla na vytváření pocitu francouzsko-českého francouzská literatura, divadlo a výtvarné umění.⁴⁴ „*Francouzská literatura začala ovlivňovat české písemnictví v šedesátých letech minulého století. Francouzskou tvorbu propagují již májovci. Na ženské skupiny měla velký vliv G. Sandová. Lumírovci, díky úzkým kontaktům z francouzskými parnasisty, obzor české literatury zřetelně rozšiřují, doplňují ji o řadu nových básnických útvarů a seznamují českého čtenáře s díly francouzských symbolistů a prokletých básníků!.../francouzská dramata i komedie dobývaly česká jeviště od poloviny minulého století, kdy uvádění těchto her mělo silný politický aspekt. Z Paříže posílal divadelní novinky především F. L. Rieger, překládali J. J. Kollár a V. Gabler.*“⁴⁵ Navzdory Čechům nepříznivé situaci v oblasti autorských práv – francouzské hry směly být uvedeny na českých scénách jen prostřednictvím nakladatelství Bloch’s Erben v Berlíně⁴⁶ – se hrála rovněž současná tvorba, a to navzdory překážkám, kladených cenzurou.⁴⁷ Podstatný byl i vliv francouzského výtvarného umění. „*Být uznán Paříží znamenalo pro českého malíře či sochaře vysvědčení úplné emancipace od umění německého, doklad, že se dokáže oprostít od nacionálních a provincionálních sporů. Ceny získané na některém z pařížských salóňů či jiné francouzské vyznamenání bylo ceněno nepoměrně víc, než uznání na výstavách německých.*“⁴⁸

Počátkem první vlny českého frankofilství byla šedesátá a sedmdesátá léta, tedy období krátce před Denisovým příjezdem do Prahy. Tehdy vznikala frankofilská sdružení, frankofilské kroužky, jako Sociétés française, Réunion française a Soirées du Dimanche v Praze.⁴⁹ M. Lenderová poukázala dokonce na vznik Francouzského kroužku v nevelkém Kolíně.⁵⁰ „*K novému vzepětí českého frankofilství došlo kolem poloviny 80. let, kdy již nemohl být pochyb, že Češi jsou moderním národem s úplnou sociální strukturou.*“⁵¹

Lze souhlasit s názorem, že pro zrod frankofilství mohou hrát /.../ roli „*důvody nepolitické, kdy modelem je francouzský jazyk, kultura či životní styl, zkrátka »Civilisation«*“⁵² Na druhé straně však frankofilství – a to ještě dlouho po roce 1918 – od šedesátých let minulého století souvisí s potřebou vymezení se vůči německé kultuře, příklon k Francii zde substituuje panslavistický příklon k Rusku.

Docházelo-li k stykům mezi našimi divadelníky, výtvarníky a literáty s jejich francouzskými protějšky, je třeba si uvědomit, že naše umění druhé poloviny devatenáctého století mělo – mimo jiné – výrazně emancipační, tedy svého druhu politický podtext. Je obecně známým faktem, že se představitelé kulturního života stýkali s představiteli života politického (např. v Alliance française), přispívali do stejných novin a časopisů (markantní např. u Národních listů. Kde existují styky, existují i vlivy. Apolitické nejsou kontakty Fr. Riegra a Fr. Palackého s oficiálními představiteli fran-

couzského státu, Nerudova prezentace slovanské emigrace v Paříži, apolitický není ani fakt, že v roce 1876 byl „pařížský Slovan“ J. Čermák, první český malíř, jenž se v Paříži usadil natrvalo, za jeden ze svých obrazů – s protigermánskou tematikou pochopitelně, jednalo se o plátno „Husité před Naumburkem“ – poctěn řádem čestné legie.⁵³

M. Lenderová uvádí, „že by-li L. Leger ještě klasickým slavjanofilem nezasahujícím do praktické politiky, u Denise, který měl nesporně největší zásluhu na propagaci českých věcí ve Francii již převažuje český, posléze československý, politicky zbarvený zájem.“⁵⁴

Jsou známé přátelské vztahy mezi E. Denisem a politiky T. G. Masarykem a E. Benešem. Známa je i Denisova protirakouská činnost za 1. světové války (Denis na žádost T. G. Masaryka redigoval oficiální tiskový orgán České národní rady v Paříži La Nation Tchèque). Méně se ví o jeho spřízněnosti s G. Blachonem, šéfredaktorem⁵⁵ časopisů L'Autriche slave et roumaine a l'Europe, z nichž přinejmenším první byl subvencován francouzským Ministerstvem zahraničních věcí⁵⁶ a jejichž intencí bylo protiněmecké a protimaďarské působení. Nelze se ovšem divit, že právě takové zaměření Blachonem řízených časopisů Denisovi vyhovovalo, což vyplývá i z jeho Blachonovi určené korespondence.⁵⁷

Historicky nejstarším, a zároveň prvním tématem, kterým se Denis zabýval byl J. Hus a husitské války. Šlo o látku, která byla v českých zemích v devatenáctém století – a zejména v jeho druhé polovině – hojně zpracovávána nejen u historiků, ale též ve sféře literatury, dramatu a výtvarného umění.

Zároveň jí však nebylo dopřáno přízně ze strany vládnoucího establisementu a církve, její ztvárnění podléhalo cenzuře. J. Kořalka upozorňuje na dopis ze 16. července 1844, v kterém si Fr. Palacký stěžuje německému historikovi G. H. Petzovi: „*Moje dějiny Čech za krále Václava (1378–1419) jsou v tisku. Od té doby, co zabývám se Husem a husity, zasahuje mi do toho cenzura tak nemilosrdně, že se jí to samotné zdá přehnané. Je to totiž teologický cenzor, který řádí tak zle, že to prý obyčejná cenzura považuje za příliš kruté, avšak státní kancelář dala za pravdu cenzorovi. Přitom první sešit dějin Čech III/1, který se ještě netýkal prehistorie husitství došel od vídeňské cenzury roku 1843 bez připomínek.*“⁵⁸

Husitská tematika nebyla v devatenáctém století kladně přijímána ani ve Francii, kde ovšem husitství na rozdíl od českých zemí nestálo v popředí zájmu a moc se o něm nevědělo. M. Lenderová připomíná, že se roku 1804 v Paříži hrál kus A. V. Duvala Husité (Les Hussites), v němž byli divočí válečníci bez uvedení domovské příslušnosti zkultivováni dětským poselstvem z obleženého města.⁵⁹ V. Havlíček upozornil, že Denis „*Tři léta po návratu z Čech vydal své první dílo o českých dějinách, a sice „Hus a válka husitská“.* Dilem tím ucházel se o doktorát na pařížské fakultě o doktorát věd. Bylo to pole pro tehdejší učence nezpracované a způsobil svým dilem podiv.“⁶⁰ J. Vančura konstatoval, že pokračovatel Palackého, Denis, si stěžuje v listě

datovaném 30. března 1877, že „*fakulta ho přinutila (z díla Hus a husitská válka Huss et la guerre des hussites – V. Š) vypustit mnoho stránek a ovšem takových, které pokládá za nejzajímavější a že konec je takto zcela zkrácen podle nařízení*“ Dále Denis uvedl, že jeho cílem bylo seznámit čtenáře s velkými skutky této revoluce, o níž nepřestával věřit, že byla jednou z největších, jež pohnuly lidstvem.⁶¹ Při obhajobě práce byly Denisovi vytýkány i takové maličkosti, jako že kniha nemá dedikaci. Denis se bránil, „*že ji věnoval Čechům, že však tato dedikace byla škrtnuta univerzitní cenzurou.* „Hus a husitská válka“⁶² (Huss et la guerre des hussites) je dílo zpracované – po vzoru Palackého, jenž Denisovi pomáhal – na základě značného množství pramenů, z nichž část je uvedena na jeho počátku a většina, snad z prostorových důvodů, v poznámkovém aparátu uvnitř knihy. I na základě znalosti bohatého pramenového materiálu však lze dospět k jiným závěrům, vyjádřit sympatie nebo antipatie. Pojetí husitství u J. Pekaře, o němž J. Herben napsal: „*Než vrátím se k té Pekařově slavné objektivitě a k té vědě, jejímž úkolem je poznat skutečnost v pravdě její, nic víc, k té vědě, které je Přemysl II. jako Hus. Nad Husovou smrtí lidé ronili slzy. Nemám na to sice citátů a fakt tedy není jistěn. Než objektivní věda snad přece jen ten fakt připustí a snad nějaký ten doklad i existuje o němž nyní nevím. Co dál? Prof. Pekař, když ten pláč zjistí, určí statisticky počet plačících a neplačících...*“⁶⁴ je jiné, než koncepce výkladu téhož například u Z. Nejedlého nebo M. Ransdorfa.

E. Denis – jak vyplývá mimo jiné z již citovaného dopisu S. Pinkasovi ze dne 30. března 1877 – při vši vědecké snaze po objektivitě vykazuje vůči Husovi a husitství jednoznačný příklon. V historickém spise „en question“ to lze dokumentovat na jeho polemice s katolickou literaturou, vztaženou k tématu,⁶⁵ poukazy na úpadek papežství⁶⁶ a na zdůrazňování Husových kvalit v průběhu téměř celého díla. Denisův výklad husitství nabývá expresivnějšího tónu v La Nation Tchèque. Ostatně z pochopitelných důvodů, když si uvědomíme, jakou hrál ve své době zmíněný časopis roli. Ve stati Den 6. července 1415 E. Denis píše: „*Den 6. července 1415 znamená rozhodné datum v dějinách národa českého a všeho národa slovanského!.../ubohý mistr university pražské Jan z Husince (Jan Hus), jenž odmítl odpřisáhnout bludy, z nichž byl obžalován, a svůj rozum sklonit před pyšnými rozkazy biskupů a kardinálů jest upálen a jeho popel vhozen do Rýna!.../ Smrt Husova válkami, jež vyvolává a důsledky, jež má v zápětí, značí takto opravdu konec středověku a jitřenku doby moderní. Po stoletích němé a slepé poslušnosti následují století zkoumání!... / Jest věčnou slávou Čech, že daly znamení k tomuto odboji proti tradicím středověku, že hájily a vynutily uznání práva osobnosti lidské, že zahájily – a vítězně obhájily – boj proti zásadám slepé autority a násilí.*“⁶⁷

Denisova koncepce husitství jako revolučního fenoménu, vedoucího ke změně společenské formace implikuje, podobně jako Denisova antitetičnost, dojem, že Denis do určité míry předjímal a ovlivňoval koncept husitství u Z. Nejedlého, který Denisovi zasvětil monografii.⁶⁸ Na pokraji snahy pokusu o stručnou analýzu Denisových názorů na husitskou problematiku stojí fakt, že zde Denis při rozboru „kořenů“

českého náboženství uznal existenci Velké Moravy,⁶⁹ o níž někteří vědci, stejně jako politikové ještě o mnoho let později pochybovali.⁷⁰

V protikatolickém, proreformním a „česky nacionálním“ duchu vyzněla i další Denisova práce *Konec samostatnosti české (Fin de l'Indépendance bohême)*⁷¹, jež vznikla na základě „přípravných děl“ Počátky jednoty českých bratří (1885), Jiří z Poděbrad a Čechy za druhé polovice XV. století (obojí roku 1877).⁷²

K dalšímu, „různě interpretovanému“, období našich dějin, době pobělohorské se E. Denis vyjádřil: „*Během století, které následovalo po vestfálském míru triumfovalo státní náboženství, které nejen pronásledovalo vše, co se lišilo od jeho ideologie, ale které vše odlišné dokázalo rovněž ničit, pohlcujíc celý duchovní život.*“⁷³ *V Čechách není literatura!.../neexistuje zde národní jazyk!.../ chybějí zde všechny prvky duchovní aktivity a pod dohledem mizerného kléru, který má všechny prostředky, aby prosadil svoji autoritu, se každý sklání k zemi.* O témže historickém úseku například Podiven, který, alespoň podle vřazení kapitoly „Baroko“ do svého díla, pokládá pobělohorskou dobu za počátek novodobých českých dějin, uvádí: „*Přesto nachází (barokní inspirace – V. Š.) v české senzibilitě výtvarné, muzikální a básnické neobyčejně živnou půdu, v níž se ujme, zakoření a vydá skvělé plody. Tehdejší malířství, hudba, poezie (v českém jazyce), architektura sakrální i profánní, městská i venkovská, lidová tvořivost, ano, i krajina, to vše nás přesvědčuje, že z jistého významového hlediska „barokní“ rovná se české. Zdá se, že právě v oné době nastala proměna českého (méně již moravského) hudebního cítění, což samo o sobě napovídá, že jsme přijali barokní podněty do hloubi duše. Česká a moravská krajina nabyla tehdy své rázovité osobitosti, kterou zruší až mnohem později výstavba socialismu.*“⁷⁵ K Denisově interpretaci jsou kontradiktorní i další názory, za všechny jejich nositele připomínám alespoň J. Pekaře a Z. Kalistu.

Hodnocení dalších období v Čechách po Bílé hoře (La Bohême depuis La Montagne Blanche), zejména v jejím druhém svazku pokračujícím až do doby Koerbrova ministerstva je již – přes veškeré pročeské sympatie – více méně „kriticky nestranné“. S protiněmeckými, protimaďarskými a protihabsburskými expresivně laděnými postoji se ovšem lze u E. Denise setkávat i nadále, po vydání závěrečného svazku jeho historického triptychu, v již citovaných publikacích – La Nation Tchèque, Vzkříšení Čech a Ústav pro studium slovanstva.

Význam E. Denise jako historika a slavisty je u nás v posledních letech opomíjen. Stejně tak se v současnosti příliš nepíše o jeho nemalých zásluhách na vzniku samostatného Československa. Jak vyplývá z „retroúdajů“ Střediska literárněvědných informací ÚČL AV ČR byla Denisovi v Čechách věnována mnohem větší pozornost za jeho života. S Denisovými názory se měl čtenář možnost seznámit v nejvýznamnějších českých časopisech a novinách, ať už šlo o Českou revue, Český lid, Květy, Lumír, Národní listy, Právo lidu, Pražskou lidovou revue, Zvon či jiná periodika. S Denisovou historickou koncepcí se snažili vypořádat a reflektovat ji mezi jinými B. Baxa, V. Dyk, J. Goll, J. Herben, J. V. Kabeš, A. Novák, J. V. Prášek, A. Pražák,

O. Theer a Z. Zíbrt. J. Herben si dokonce stěžoval, že „*Český tisk cituje buď staré názory Palackého nebo nové Denisovy a mezi nimi jsou pojítkem citáty z Masaryka.*“⁷⁶

V této práci „glosovité povahy“ nešlo o to rozebrat komplexně problematiku „české otázky“ u E. Denise. To by bylo předmětem monografie. Snahou zde bylo, v době, která se k tomu jeví zvláště příhodná, poukázat na „Denisově materiálu“ na fakt, že dějiny se mohou na základě znalosti téhož vykládat různě a taky se to tak dělo a děje ať již je to způsobeno odlišnostmi ve vědeckém přístupu či různým, převládajícím ideologickým kontextem. Na plzeňském sympoziu Český lev a rakouský orel v 19. století pořádaném ve dnech 10 až 12. března 1994 si J. Loužil položil otázku: „*Nakolik bylo české myšlení rakouské?*“⁷⁷ a v rámci „myšlení filozofického“ na ni odpovídá, že ano, že „*se pohybovalo plně v rámci myšlení rakouského.*“⁷⁸ Do jaké míry bylo tedy české myšlení opravdu české? Kde vznikly emancipační tendence, jejichž mluvčími byli čelní představitelé české inteligence? Byly snad jen výrazem toho, že devatenácté století „národním egoismům“ přálo?

Na tyto otázky lze těžko najít jednoznačnou odpověď. Snaha o „vymezení se“, hledání vlastní identity, jejímž byl Francouz E. Denis za Čechy a Slovany „mluvčím“, však prosvítá našimi dějinami až do současnosti.

E. Denis se nezabýval jenom Čechy, zajímala ho též problematika jihoslovan-
ských národů, zejména Srbska, psal o Slovensku, Rusku, do Rambaudových Dějin zpracoval kapitoly o východní Evropě, Slovanech, Litevcích a Uhrech. V centru jeho pozornosti stály též dějiny Německa. Toto vše by však již muselo být předmětem jiné práce.

POZNÁMKY:

1. Srov. Klíma, L.: Svět jako vědomí a nic. Praha 1901, s. 11–12, dále Klíma, L.: Traktáty a diktáty. Praha 1948, s. 62–63. O Klímově textu, hovořícím o „*české touze po vznešenosti a schopnosti sebeobětování se pro ideu*“ též Havelka, M.: Spor o smysl českých dějin 1895. In: Spor o smysl českých dějin 1895–1938. Praha 1995. s. 7 a Křesťan, J.: Pojetí české otázky v díle Zdeňka Nejedlého. [Kandidátská dizertace]. Praha 1992. Filosofický ústav ČSAV, s. 111. Pro uchopení pojmu „česká otázka“ je z nověji vydané literatury podstatný již citovaný výbor Spor o smysl českých dějin, editovaný M. Havelkou – Havelka, M.: Spor o smysl českých dějin 1895–1938. Praha 1995 a jeho komentář z pera B. Doležala – Doležal, B.: Poznámky ke sporu o smysl českých dějin. Střední Evropa 62, 1996, s. 199.
2. C.d. s. 7–9. a s. 110–131.
3. C.d. s. 9.
4. Srov. tamtéž.

5. Tamtéž s. 7. O specifičnosti potřeby české národní sebeidentifikace též Pekař, J.: „*U historiosofů naší doby, u nichž pokud vím (na rozdíl od německé filosofie z doby před stoletím), nenajdeme již nikde představy, že by jednotliví národové byli nositeli určitých idejí, tvořících smysl jejich dějin!.../ nikdy také nesetkal jsem se s prací nadepsanou smysl dějin francouzských, polských, maďarských, německých*“ – Pekař, J.: Smysl českých dějin. (O nový názor na české dějiny). In: Havelka, M.: Spor o smysl českých dějin 1895–1938. Praha 1995, s. 501.
6. Macura, V.: Znamení zrodu. Praha 1983, s. 50–53.
7. „*Vlastenčení, hejslovanění bývalo často a i bývá prázdno vyšších idejí, ale dnes by se nemluvilo o svéráznosti, českosti české kultury, dnes nebylo by naděje, že český národ svou hřívnou znovu přispěje kultuře všelidské, kdyby nebylo bývalo té malé, malicherné, jednostranné, a přec tak namáhavé, sebezapíravé práce.*“ – Kaizl, J.: České myšlenky. In: Havelka, M.: Spor o smysl českých dějin 1895–1938. Praha 1995, s. 63.
8. Beneš, Z.: Jsou naše dějiny naše nebo rakouské. In.: Český lev a rakouský orel v 19. století. Praha 1996, s. 105.
9. Urban, O.: Historické proměny státu rakouského. Tamtéž, s. 15.
10. Kletečka, T.: Rakouské sebevědomí. Tamtéž, s. 30.
11. Hroch, M.: Jazykový program národních hnutí v Evropě: Jeho skladba a sociální předpoklady. Český časopis historický (dále jen ČČH) 3, 1995, s. 395.
12. Tamtéž, s. 415.
13. Macura, V.: c.d. s. 41.
14. V této souvislosti srov. též novodobou práci – CONTE, F.: Gli Slavi. La civiltà dell'Europa centrale e orientale. 2. ed. Torino 1991, s. 59–61.
15. Srov. c.d.
16. Srov. tamtéž, s. 50–53.
17. Německá civilizace a slovanský východ. Slovan říjen, listopad, prosinec – nečíslováno, 1850, s. 1761. Nepodepsáno.
18. Srov. Švorc, P.: Ernest Denis. Historický obzor 3, 1992, s. 24.
19. „*Věcně se má věc takto: Denis nenapsal apoteózu na jednotu bratrskou, tím méně apoteózu jednostrannou. Denis je nejprísrnějším soudcem jednoty, vytýká jí mnohé nedostatky, přičítá jí dokonce vinu za část zkázy, která přikvačila na český národ porážkou bělohorskou. Denis ostatně odsuzuje mezi jiným politiku českého bratra Žerotína, právě asi tak, že bývá někdy v politice příkazem, aby moudrý šel s nemoudrými. Pan dr. Novák je pro mne dobrým svědkem, jak inteligence česká cítí teď ovzduší české historie. Doktor Novák ví mnoho věcí, ale ze všeho jen trochu a povrchně, on spíše věří, než aby znal. A tak také vyvěřil, že naši*

historikové jsou vědecky exaktní a studení, kdežto na Denise se hledí jako na nadšeného, uneseného, opojeného diletanty, z čehož odhadl po čichu, že Denis také o jednotě bratrské psal jednostranné apoteózy. Jistě Denise buď nečetl, nebo při svém hysterickém mnohopsavectví už zapomněl, jak to vlastně bylo.“ – Herben, J.: Masarykova sekta a Gollova škola. In: Havelka, M.: Spor o smysl českých dějin 1895–1938. Praha 1995, s. 223.

20. Denis, A.: Ústav pro studium slovanstva. Praha 1921, s. 17.
21. Tamtéž, s. 14.
22. Srov. Macura, V.: Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989. Praha 1992, s. 58–64.
23. Švorc, P.: c.d., s. 25.
24. Srov. Vančura, J.: Arnošt Denis. Praha 1923, s. 49.
25. Denis, E.: L’Avenir de la France et de la Russie. Pozůstalost G. Blachona – korespondence, inv. č. 11. – Jak vyplývá z dopisů datovaných 22. dubna 1891 a 8. ledna 1892, určených šéfredaktorovi l’Europe G. Blachonovi a uložených tamtéž, přednáška vyšla ve sborníku La France à Moscou editované L. Plarrem. Jde ovšem o verzi odlišnou od prvopisu uloženého ve Státním ústředním archivu. V tištěné podobě byla přednáška recenzována J. V. Kabešem v Národních listech č. 44 z 13. února 1892.
26. Tamtéž, fol. 2.
27. V orig.: „*Pendant son séjour à Iéna , Kollar s était amouraché de la fille d’ un pasteur, pas très jolie, le coup trop long, les traits trop marqués, avec de petits yeux enfoncés sous d’ épais sourcils, médiocrement instruite, sans aucune élévation d’ âme ni d’ esprit.*“ – přeložil V. Š. – Denis, E.: La Bohême depuis la Montagne Blanche. Paris 1903. 2. sv, s. 146.
28. V orig.: „*Nous nous demandons s’ il avait vraiment suffi à Kollar que le père de Frédérique fut curieux de l’ archéologie et possédât peut – être dans sa bibliothèque une vieille grammaire vende pour voir sérieusement une Beatrice slave dans une petite oie germanique.*“ – přeložil V. Š. – Tamtéž, s. 147. K vztahu J. Kollára a Danta též Kovář, E.: Podoby některých básní Kollárových s Petrarkou a Dantem. Listy filologické 11, 1884, s. 39–47 a BLOKŠA, J.: Jan Kollár a Dante Alighieri. Vlast 9, 1893, s. 563–570, s. 647–658.
29. Denis, E.: c.d.
30. Černý, V.: Vývoj a zločiny panslavismu. Praha 1995, s. 6.
31. Tamtéž, s. 13–15.
32. E. Denis v souvislosti s vydáním Slávy dcery z roku 1852 uvedl: „la pensée de Kollar est trop souvent obscure et flottant, ses sentiments sont monotones et ses

haines larmoyantes, le plan est purement extérieur, la langue s'embarasse de néologismes médiocrement heureux et de germanismes qui sont de véritables incorrections. Les lecteurs d'aujourd'hui sentent d'autant plus vivement ces défauts, qu'ils sont grandi sous l'influence d'une esthétique absolument opposée a cette de l'école romantique et qu'ils ont été exaspéré par les bandes d'arrière saison qui ont fort usé la corde patriotique que leur mélodie n'est plus qu' de couacs." – c.d. s. 147–148.

33. C.d., s. 14.

34. Tamtéž, B. Ferenčuhová na kolokviu Češi, Slováci a Francouzi v první polovině 19. století, konaném ve dnech 8. a 9. listopadu 1996 ve vile Lanna v Praze, ve svém referátu Katedra slovanské řeči a literatury na Collège de France a její percepce na Slovensku (1840–1847) předneseném 8. listopadu ovšem rozlišila, podobně, jak to učinil již dříve C. Robert, panslavismus „mírumilovný“, vedený spíše požadavky na literární konfederaci – Kollárův a panslavismus výbojný. Autor této studie si je též vědom určitého nebezpečí užívání poněkud vágního termínu panslavismus a možnosti jeho zaměňování s pojmy jako slavismus, nebo i slavjanofilství. Rovněž ví, že byl v různých zemích užíván různě, a že třeba v Rusku či v Srbsku je jeho význam odlišný od našeho či francouzského výkladu.

35. Tamtéž, s. 17

36. Srov. Horská, P.: Praha – Paříž. K zahraničně politické orientaci městské rady na přelomu devatenáctého a dvacátého století. In.: Pražský sborník historický 20, Praha 1987, s. 97–98.

37. Srov. BIRKE, E.: Frankreich und Ostmitteleuropa im 19. Jahrhundert. Beitrage zur Politik und Geistesgeschichte. Köln-Graz 1960. Již předtím však bylo možné hovořit o určité úrovni česko-francouzských vztahů, byť ve Francii převažovala orientace na Polsko a Rusko. Francouzský zájem o Čechy lze vypořizovat např. u H. Despreze, C. Roberta a S. R. Taillandiera.

38. Srov. Kazbunda, K.: Deux memorandums de Rieger. Le monde slave 3, 1925, s. 102–141 a tamtéž, č. 9, s. 357–397. Srov. též Opočenský, J.: La Protestation des Députés Tchèques de la Diète contre l'annexion de l'Alsace et de la Lorraine. Le monde slave, novembre 1930.

39. Srov. Horská, P.: c.d., s. 105.

40. Srov. Horská, P.: Podíl české politiky z přelomu 19. a 20. století na vztazích rakousko-francouzských. Československý časopis historický 17, 1969, s. 760.

41. Tamtéž, s. 761.

42. Srov. Opočenský, J.: Francie a rakouští Slované v letech devadesátých. Praha 1932, s. 3.

43. Srov. Lenderová, M.: České frankofilství jako sociokulturní fenomén. ČČH I, 1996, s. 66.
44. Tamtéž, s. 68 – 69. K témuž období rozvoje česko-francouzských vztahů srov. Horská, P.: Spolupráce českých a francouzských nacionalistů na přelomu 19. a 20. století. In: Ferenčuhová, B.: Francúzsko a stredná Európa (1867–1914). La France et l'Europe centrale (1867–1914). Bratislava 1995, s. 37–54.
45. Tamtéž, s. 68
46. Srov. Literární archiv Památníku národního písemnictví. Hanuš Jelínek, osobní pozůstalost, sg. 1 – G/85, kart. 3.
47. Srov. c.d. – Cenzura, která kladla překážky francouzskému divadlu (ale i literatuře), ať už v oblasti politické či třeba mravní, dosáhla svého vrcholu – z pochopitelných důvodů – za 1. světové války, kdy byly její zásahy až komické. Vyplývá to například z interpelace poslanců Fr. Staňka a Z. Tobolky: „Bylo zakázáno, resp. nesmyslnými škrty znemožněno provozovati Mussetovu klasickou hru *On ne budine pas avec l'amour*, ač v té věci není slůvka a scény jež by sebe méně se dotýkala současných poměrův, ať veřejné bezpečnosti či mravnosti!.../ V německé veselohře „*Naučný slovník*“!.../ muselo se škrtnout kde jaké slůvko francouzské!.../ Městskému divadlu na Král. Vinohradech povoleno 21. dubna Policejním ředitelstvím v Praze provozovati operetu „*Michelovic dcerušky*“!.../ Ale jaké musily býti provedeny změny v textě, svědčící o naprosté neinteligenci cenzorově. Muselo se vyškrtnout, že hra děje se v Paříži. Francouzská vlastní jména se musila pozměniti: *Michu* v *Micha*, *Bagnolet* v *Baloun*, *Blanche* – *Marie* v *Blanka*, *Pi Rousselinová* v *Rubensová*, *Claire* v *Klára* atd./.../ Věta „*Dnes jsme dorazili do Paříže*“ musila se změniti na „*Dnes jsme dorazili do rezidence*“. – Tobolka, Z. V.: Chování se vládnoucích kruhů za války. Dotaz poslanců Františka Staňka, Dr. Zdeňka Tobolky a jeho soudruhů na Jeho Excelenci pana ministerského předsedu v příčině chování se vládních kruhů k českému národu za doby válečné. Praha 1918, s. 95–99.
48. Lenderová, M.: c.d., s. 69.
49. Srov. Černý, V.: V zúženém prostoru. Publicistika z let 1957–1981. Praha 1994, s. 35–36.
50. Lenderová, M.: c.d., s. 73.
51. Tamtéž.
52. Tamtéž, s. 67.
53. Srov. Forbelský, J.: Europe Centrale. Střední Evropa 33, 1993, s. 118.
54. C.d., s. 80. O rozdílném vztahu mezi L. Legerem a E. Denisem k Čechám též Marès, A.: Louis Leger et Ernest Denis. Profil de deux bohémisants français au 19e siècle. In: Ferenčuhová, B.: Francúzsko a stredná Európa. (1867–1914). La

- France et l'Europe centrale (1867–1914). Bratislava 1995, s. 63–82. Srov. též Ferenčuhová, B.: Národnostná otázka v Rakúsku-Uhersku na prelome 19. a 20 storočia očami generála Louise Eisenmanna. Tamtéž, s. 95.
55. Pozůstalost G. Blachona – korespondence, inv. č. 1, 11, 24 aj.
56. Tamtéž.
57. V dopise odeslaném z Bordeaux 29. listopadu 1890 píše Denis Blachonovi: *Monsieur, je viens de lire votre article si bienveillant que vous avez bien voulu me consacrer, je vous remercie sincèrement, sans me dissimuler que je ne mérite pas malheureusement tous les éloges que vous m'avez accordés. Dans tous les cas, aucune marque de sympathie ne pouvait m'être plus précieuse que celle du vaillant journal, qui tient tête à toute la presse germanophile.* “ Na druhé straně ovšem Denis Blachonovi vytýká formu článků v l'Europe a vyjadřuje své pochybnosti o tom, zda čte zmíněný časopis ve Francii více než dvacet lidí.
58. Kořalka, J.: František Palacký a rakouský stát: ideál a realita. In: Český lev a rakouský orel v 19. století, Praha 1996, s. 27 – autor odkazuje na materiál uložený in: Bundesarchiv, Abteilung Merseberg, Rep. 92. Nachlaß Georg Heinrich Petz, L 293, Bl. 8.
59. Lenderová, M.: c.d., s. 69.
60. Havlíček, V.: Arnošt Denis, jeho život a dílo. In: Denis, A.: Vzkříšení Čech. Praha 1919, s. 15.
61. Srov. Vančura, J.: c.d., s. 49.
62. Tamtéž, s.55.
63. Denis, E.: Huss et la guerre des hussites. Paris 1930.
64. Herben, J.: c.d., s. 210.
65. C.d., s. 1–3.
66. Např. „*Depuis trois ans, Huss tenait en échec la puissance pontificale, un simple prédicateur résistait a' l'Europe entiere, d' un côté le monde, de l' autre une conscience pieuse, et le monde semblait devoir etre vaincu. Rien ne met mieux en lumière la décadence de la paupeté.* – Tamtéž, s. 131.
67. Denis, A.: Články a úvahy z La Nation Tchèque. Praha – datum neuvedeno, asi 1919, s. 41–42. K Denisovým názorům jsou zcela kontradiktorní pozdější vyjádření J. Pekaře z dvacátých let 20. století. Pro J. Pekaře je husitství ničivé, fanatické hnutí, jež zničilo rozkvět Čech a znamenalo jen nesmírné škody. – Srov. Ransdorf, M.: Zdeněk Nejedlý. Praha 1988, s. 68.

68. Nejedlý, Z.: Ernest Denis. Praha 1921. U Z. Nejedlého mám v souvislosti s husitstvím na mysli práce: Nejedlý, Z.: Mistr Jan Hus a jeho pravda. Praha 1919 a Nejedlý, Z.: Mistr Jan Hus a jeho význam sociální. Praha 1925.
69. Srov. Denis, E.: Huss et la guerre des hussites. Paris 1930, s. 5.
70. F. Conte uvádí, že na mírové konferenci, svolané při příležitosti konce 1. světové války za účelem rekonstrukce Evropy, způsobilo velké překvapení, že čeští a moravští reprezentanti mluvili o Velké Moravě, existující již od 9. století – srov. Conte, F.: c.d., s. 429.
71. Denis, E.: Fin de l'Independece bohème. Paris 1890.
72. Srov. Havlíček, V.: c.d., s. 16.
73. V orig. „Pendant le siècle qui suit la paix de Westphalie, l'histoire morale de la Bohême se résume dans le triomphe d'une religion d'État, qui non seulement proscrire toutes les divergences mais qui les supprime en absorbant toute la vie spirituelle – přeložil V. Š. – Denis, E.: La Bohême depuis la Montagne Blanche. Paris 1903, sv. 1, s. 245.
74. V orig. „*En Bohême/.../ pas de littérature il n' y a plus même de langue nationale, tous les éléments d'activité manquent en même temps et sous la surveillance d' un clergé médiocre qui possède juste le degré de supériorité nécessaire pour maintenir son autorité, toutes les têtes s' inclinent vers le sol*“ – přeložil V. Š. – tamtéž, s. 246.
75. Podiven (= P. Pithart, P. Příhoda, M. Otáhal): Češi v dějinách moderní doby. Praha 1991, s. 16–17.
76. Herben, J.: c.d., s. 224.
77. Loužil, Z.: Nakolik bylo české myšlení rakouské. In: Český lev a rakouský orel v 19. století. Praha 1996, s. 77–84.
78. Tamtéž, s. 82.

ZUSAMMENFASSUNG

EINIGE BEMERKUNGEN ZUR „TSCHECHISCHEN FRAGE“ IN DER ERNEST DENIS – AUFFASSUNG

Šibrava Vladimír

Der Verfasser befasst sich in der vorliegenden Studie mit Darlegung der „tschechischen“ Frage im Werke des französischen Historikers und Slawisten Ernest Denis. Autor ist sich bewusst, dass der Begriff „die tschechische Frage“ an sich selbst einen komplizierten Problem bildet und dass dieser Termin sowohl aus dem synchronistischen als auch aus dem diachronischen Standpunkt verschieden interpretiert werden könnte. In der Einleitung weist er eher auf zugehörige Literatur oder nur auf ihre Autoren hin und nachfolgend neigt er zur historisch-sémiologischer Auffassung von V. Macura, die ihm am meisten annehmbar scheint. Trotzdem bemüht er sich, vor allem mit Hinsicht auf verschiedene einschlägige diese Problematik behandelnde Ansichten, eigene Konzeption gegenüber anderen entweder älteren oder neueren Meinungen zu bilden.

Ernest Denis Interesse für Böhmen hängt mit damaligen tschechisch-französischen Beziehungen zusammen. Der Autor versucht deshalb obwohl in der Kürze auch das Forscherinteresse dafür durch die in der letzten Zeit häufig erschienenen Dokumente zu belegen und die bisherigen daraus erfolgenden Erkenntnisse dem Leser vorzulegen. So wird auch der Interessenanstieg für die tschechische Problematik im 19. Jahrhundert erwähnt, wobei die zuerst rein wissenschaftliche Motivation, die z. B. bei L. Leger merkbar wird, sich allmählich in die echt politische ändert, was man unter anderem am Beispiel E. Denis betrachten kann. Der Verfasser unterscheidet deshalb auch zwischen der Denis'schen wissenschaftlichen und politischen Wirkung, wobei die zuletzt angeführte sich vor allem in der offiziellen Zeitung des Tschechischen Nationalrates in Paris „La Nation Tcheque“ widerspiegelt. Das gleiche tritt auch in den Beziehungen von Denis zu den tschechischen Politikern (T. G. Masaryk und E. Beneš) auf.

Im Zusammenhang mit der „tschechischen Frage“ wird hier besondere Aufmerksamkeit der Tatsache gewidmet, wie Ernest Denis das Hussitentum, das nationale Erwachen und die Zeit nach der Schlacht am Weissen Berge beurteilt. In diesen drei Vorfällen handelt es sich um geschichtliche Zeitabschnitte, die unsere Geschichtsforschung unterschiedlich interpretiert, was Autor auch betont und die Geschichtsauffassung von E. Denis in den Kontext mit anderen einzureihen versucht.

Diese Studie soll nur einige aktuelle Fragen eröffnen und keine unüberlegte Endschlüsse vorlegen.

ODRAZ PŘÍPRAVY A ROZPOUTÁNÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY V ČESKÉ POŠTOVNÍ PŘEPRAVĚ

Alexandra Špiritová

Snad v žádném odvětví státní správy neznamenalo zahájení války v roce 1914 tak okamžitý a hluboký zásah do života civilního obyvatelstva v zázemí, jako tomu bylo v případě správy poštovního provozu. V den vyhlášení války bylo říšským zákonem č. 158 zrušeno listovní tajemství. Znamenalo to v praxi zavedení cenzury poštovních zásilek, které byly postaveny pod zpočátku vojenský a později policejní dozor. V důsledku mobilizace došlo k rozdělení rodin a dopis či dopisnice se staly mnohdy jediným jejich pojítkem. Narušení důvěrnosti tohoto spojení muselo nutně posilít pocit nejistoty obyvatelstva, zneklidněného již samotným zahájením války a očekáváním jejích důsledků v zásobování i ostatních oblastech života.

Rychlost, s jakou reagovala rakouská vláda na vyhlášení války opatřením v poštovním provozu, svědčí o její dobré přípravě. Je příznačné, že se o ni zasloužil právě následník císařského trůnu, jehož smrt poskytla vhodnou záminku k vyhlášení války.

Počátek příprav válečných opatření z roku 1914 souvisí s politickým vývojem v monarchii v letech 1900–1913, kdy se začal u císařského dvora silněji projevovat vliv okruhu přívrženců následníka trůnu Františka Ferdinanda de Este na politickou správu říše. V důsledku antipatie k jeho osobě byl František Ferdinand zpočátku usměřňován spíše k vojenské službě.¹ Tím došlo ke sblížení následníka s vojenskými kruhy, především s generálem Conradem von Hötzendorfem, kterého později prosadil do funkce náčelníka rakousko-uherského generálního štábu. Pod jeho vlivem věnoval František Ferdinand pozornost především upevňování vojenské moci říše a viděl v armádě hlavní mocenský nástroj vlády. Prosadil zřízení své vlastní vojenské kanceláře, odkud postupně zasahoval i do státní správy říše. Obsahem jeho vnitropolitických záměrů se stalo upevnění absolutismu a centralismu ve vojenském duchu. Také v zahraniční politice plně podporoval názory generála von Hötzendorfa na nutnost expanzivní politiky na balkánském poloostrově. Projevilo se to prosazením anexe Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem v roce 1908 navzdory odporu dosavadního ministerského předsedy Becka. Po Beckově abdikaci v listopadu 1908 byl vliv expanzivní politiky následníka posílen převzetím této funkce jeho dalším důvěrníkem, dosavadním ministrem vnitra Bienerthem. Anexe Bosny přivedla říši k hrozbě válečného konfliktu se Srbskem. Přesto, že k němu v roce 1908 ještě nedošlo, byla ve správních orgánech a institucích říše provedena opatření pro případ nutné mobilizace, která již zůstala v platnosti až do jejího skutečného vyhlášení v roce 1914. Šlo především o proniknutí vlivu vojenských orgánů do jednotlivých oborů státní správy. Nevyhnul se tomu ani poštovní provoz. Navenek zůstal v platnosti poštovní řád z 10. června 1902² a byl jen doplněn dílčími nařízeními ministerstva obchodu z 27. června a 21. října 1908.³ Podstatně závažnější změny však nastaly uvnitř orga-

nizace státní poštovní správy. Její militarizace byla zpočátku zahájena pokyny ministerstva. Byla to opatření pro zajištění poštovní dopravy, vyhlášená ministerskými výnosy z 9. října 1908 čj. 5912/H.M. a z 26. února 1909 čj. 1095/H.M. Zásadní význam pro militarizaci poštovní správy mělo nařízení ministerstva obchodu ze 4. března 1909 čj. 1323/H.M., které zřizovalo při jednotlivých ředitelstvích pošt a telegrafů v hlavních městech provincií říše tzv. vojenské (mobilizační) departementy.⁴ Šlo o samostatné departementy, které měly na starosti vojenské záležitosti v poštovním provozu, zejména přípravu a zajištění případné mobilizace, provoz poľní pošty, záložního telegrafu, vojenského telefonu a telegrafu, vojenských služebních knížek a výkazů, jednání s vojenskými úřady, vlakovou poštu pro vojenské účely aj. Tato agenda byla vyňata z agendy odborů ředitelství, které ji dosud vykonávaly (technický, personální aj.).

Rozpracování nařízení ze 4. března 1909 bylo v Praze dokončeno během 14 dnů. Prezidiálním výnosem pražského ředitelství pošt a telegrafů ze 17. března 1909 čj. 359 PP/MI byl při ředitelství zřízen vojenský (mobilizační) departement. Organizačně měl být rozdělen do čtyř referátů, jejichž kompetence se postupně upravovala. Zpočátku byl propracován především dohled nad poštovní službou a spoji se zahraničím. Výnosem ministerstva obchodu ze 16. března 1909 čj. 1635 H.M. byla v rámci jeho prvního referátu zřízena cenzurní komise telegrafu se sídlem v Praze a propracována náplň její činnosti. Komise tak byla součástí ředitelství a nepřímo podléhala hlavní cenzurní komisi ve Vídni.

Činností vojenského departementu měla být zejména příprava a přepracování mobilizačních opatření tak, aby v poštovní správě byl v případě války schopen zajistit a převzít řízení celého poštovního provozu v zemi a zejména vojenský i policejní dohled nad ním. Jmenování úředníků departementu bylo provedeno prezidiálním výnosem pražského ředitelství pošt a telegrafů z 25. října 1909 čj. 1582 PP/M I. K 1. listopadu 1909 zahájily svou činnost všechny jeho referáty. Výsledky jejich činnosti se staly podkladem návrhu vojenských opatření v poštovní přepravě, která byla v době tzv. balkánské krize v letech 1912–1913 schválena i říšskou radou. V letech 1913–1914 byla tato opatření rozpracována do směrnic pro poštovní úřady pod názvem Služební nařízení pro případ války (Dienstanweisung für den Kriegsfall), v praxi známá jako mobilizační opatření. V rámci toho byla provedena i generální inspekce dosavadních mobilizačních opatření v poštovním provozu, nařízená výnosem ministerstva obchodu z 19. května 1913 čj. 1467/H.M. V Čechách inspekci provedl přednosta prvního referátu vojenského departementu pražského ředitelství pošt a telegrafů dr. Ferdinand Hübner. V době od 27. ledna do 22. února navštívil celkem 26 poštovních úřadů ve větších městech. Jeho inspekční zpráva zjistila jako hlavní nedostatek malé vybavení poštovních úřadů telegrafním spojením.

Souběžně s inspekcí mobilizačních opatření byla již v roce 1913 věnována větší pozornost vojenské poľní poště. Svým výnosem ze 4. ledna 1913 čj. 6403/H.M.-1912 vydalo ministerstvo obchodu pražskému ředitelství pokyn k českému vydání vyhlášky o zřízení poľní pošty. Také tato vyhláška byla přílohou služební knihy E-14

(mobilizačních instrukcí). Mobilizační instrukce pro pošní poštu byly vydány ministerským výnosem ze 17. června 1914.⁵

Na zvyšující se válečné napětí na Balkáně reagovala rakouská vláda vydáním tajného nařízení z 22. července 1914 o platnosti válečných opatření, připravených na základě vládního rozhodnutí a usnesení říšské rady z roku 1912.⁶ Jejich dopad na civilní obyvatelstvo se projevil v den známého císařského manifestu o vyhlášení války Srbsku z 25. července 1914 Mým národům. Téhož dne vydala vláda řadu říšských zákonů, kterými byla suspendována prakticky veškerá ústavnost v říši, zákonem č. 158 bylo zrušeno i listovní tajemství.⁷ Následovaly zákony č. 162 o nakládání s poštovními zásilkami a č. 167 o omezení telegrafního a telefonního styku a dohledu k němu. Říšský zákon č. 162 byl samostatným rozpracováním zrušení listovního tajemství a zavedením cenzury v říši.⁸ S odvoláním na zrušení článku 10 základního státního zákona z roku 1867 o zrušení listovního tajemství se zde například stanovilo:

§ 1 Příslušné bezpečnostní úřady jsou zmocněny všechny poštovní zásilky u pošt kdykoliv prohlédnout a bez udání důvodu zabavit nebo dát otevřít. Prohlídka se má konat za přítomnosti přednosta poštovního úřadu nebo úředníka k tomu určeného ředitelství pošt a telegrafů;

§ 2 Na žádost bezpečnostních úřadů se u některých pošt mohou podezřelé zásilky k prohlídce soustřeďovat;

§ 3 Poštovní úřady musí určené zásilky prozatím vyloučit z dopravy a mít je připravené k dispozici;

§ 4 Podezřelé zásilky mají poštovní úřady zaslat ředitelství pošt a telegrafů;

§ 6 Otevřené zásilky budou označeny záznamem: otevřeno státní policií;

§ 7 V městech se zvláštním statutem, kde není policejní úřad, má toto právo okresní hejtman.

Zákon nerozlišoval, na rozdíl od opatření z roku 1912 zásilky do zahraničí od zásilek tuzemských, a týkal se obojích. Cenzura zahraniční korespondence byla využívána zejména pro sledování styku s nepřátelskou cizinou, později i s politickou emigrací. Její výkon však poštovní úřady značně časově zatěžoval a záhy byla snaha o jeho centralizaci. Koncem září 1914 byl proto v Praze zřízen zvláštní cenzurní listovní úřad a v říjnu se ve Vídni projednávala otázka zřízení obdobného úřadu v Ústí nad Labem.⁹ Důvodem ke zřízení zvláštních cenzurních poštovních úřadů byla i nevyjasněnost pravomocí policejních a poštovních úřadů při provádění cenzury. Jak je z citovaných paragrafů zákona č. 162 ř.z. zřejmé, nejasnost do jisté míry zavinilo již jejich znění, které kompetenci obou institucí dostatečně nevymezilo. Samotné české místodržitelství se například 27. září 1914 dotazovalo pražského policejního ředitelství na provádění cenzury a dostalo odpověď, že cenzurou je pověřeno jen ředitelství pošt a telegrafů.¹⁰ V odpovědi je uveden i zajímavý údaj, že se jedná asi o 251 osob, u kterých bude konán pravidelný cenzurní dohled. Byla zde popsána i organizace

tohoto dohledu: zásilky měly být prohlédnuty v den převzetí poštovním úřadem a následující den doručeny adresátovi nebo k další přepravě.

Cenzura byla samozřejmě zavedena i na telegrafu a v telefonním provozu. Nařízení vlády z 25. července č. 167 ř.z. o omezení telegrafního a telefonního styku a dohledu nad ním obsahovalo tato hlavní ustanovení:¹¹

§ 1 dočasné zrušení § 4 telegrafního řádu z roku 1905;

§ 2 všechny telegrafy mohou být podrobeny úřední cenzuře. Zasilatel je povinen udat na prvopisu své jméno a adresu. Je zakázáno dopravovat šifrované telegramy nebo telegramy ve zkratkách, či sdělovat telegramem neoficiální vojenské zprávy;

§ 4 ve vojenském zájmu mohou být telegrafní úřady pro dopravu uzavřeny. Je zastaveno telefonické podávání telegramů;

§ 5 je zastaveno meziměstské soukromé telefonování, místní může být podle potřeby omezeno, mezistátní linky jsou přerušeny.

Prováděcí směrnice k tomuto zákonu vydalo ministerstvo obchodu výnosem z 28. července 1914 č. 3701/H.M. a na jejich základě byla v denním tisku zveřejněna zpráva o zákazu telegrafického a telefonního spojení s armádou v poli.¹² Týkalo se to samozřejmě jen civilních osob, pro vojenské účely byla zřízena polní pošta, která začala pracovat 4. srpna 1914. Civilním osobám bylo poštovní spojení s armádou umožněno se značnými obtížemi až koncem roku 1914.

Ve dnech zahájení války bylo tak zrušeno listovní tajemství pro zásilky civilního obyvatelstva, kterému navíc bylo znemožněno meziměstské spojení. Ochromena byla také přeprava tisku. V té době již byla pošta jedním z jeho hlavních „kolporterů“. Samozřejmě, že ani tato její činnost neunikla pozornosti cenzury. Zde se však rakouská vláda omezila jen na zákaz dovozu a rozšiřování tisku států, se kterými byla říše ve válečném stavu. Jednalo se o zákony: z 25. července 1914 č. 161 ř.z., kterým bylo zakazováno šíření srbského tisku, ze 4. srpna 1914 č. 196 ř.z. se zákazem šíření ruského tisku a konečně zákonem ze 7. září 1914 č. 240 ř.z. byl zakázán tisk Belgie, Francie a Velké Británie.¹³ Usměrnění zpravodajství z válečných bojišť bylo zajištěno zákonem z 11. srpna 1914 č. 215 ř.z. o rozšiřování zvláštních vydání periodických tisků s válečným zpravodajstvím. Na jeho základě byla pouze vláda zmocněna povolovat a řídit toto zpravodajství prostřednictvím svých úřadů.

Válečná mimořádná opatření byla samozřejmě přijata ve všech válčících státech. Nikde však tolik nenarušila veřejný a politický život jako v zemích monarchie. Ochromení poštovního spojení znamenalo nejen perzekuci všech občanů, ale mělo i těžký dopad na hospodářství státu. Bylo jím do značné míry narušeno obchodní a průmyslové podnikání. V českých zemích, kde byl od konce roku 1913 znesnadněn politický život rozpuštěním a prakticky zrušením zemského sněmu, vyvolala tato perzekuce záhy protesty. Vláda na začátku války přesvědčovala obyvatelstvo o jejím rychlém a vítězném průběhu. V souladu s tím i obyvatelstvo po počátečním horečném před-

zásobení zachovalo poměrný klid, podpořený dobrou sklizní v roce 1914. V září 1914 to byl naopak rychlý postup ruských vojsk, který sliboval ukončení války. Vrchní velení ruské armády také v polovině září vydalo provolání se slibem uskutečnění slovanských národních tužeb po svém vítězství. Šíření tohoto provolání nebo zpráv o něm v poštovních zásilkách daly první větší záminku pro cenzurní zásahy a i následné zatýkání. Tyto zásahy však záhy prokázaly i skutečnou nebo někde i jen zdánlivou politickou nespolehlivost pracovníků poštovních úřadů. Vzhledem k tomu, že šlo samozřejmě většinou o české zaměstnance a navíc – vzhledem ke zvyšování cen základních potravin – nedostatečně placené, byli pro policejní i vojenský aparát podezřelí a byla ve zvýšené míře sledována jejich politická spolehlivost.¹⁴ Nebylo výjimkou, že policejní relace označily všechny zaměstnance místního poštovního úřadu za nespolehlivé, jako se například stalo u poštovního úřadu v Radnicích na Rokycansku.¹⁵ Poštovní zaměstnanci se bránili této perzekuci pasivní opozicí, která se projevovala od začátku války i při jejich nástupu vojenské služby. U vojenského referátu pražského ředitelství pošt a telegrafů se množily žádosti o zproštění vojenské povinnosti z důvodu nepostradatelnosti na poštovním úřadě.¹⁶ Již 31. října 1914 vydalo proto ředitelství výnos o revizi a evidenci těchto zproštění a o omezení počtu zaměstnanců na poštovních úřadech na minimální počet nutný pro jeho provoz. V té době již na základě záměru ministerského nařízení z roku 1909 převzaly řízení poštovního provozu v zemi i celé činnosti ředitelství pošt a telegrafů referáty vojenského departementu. Spolu s tím samozřejmě i cenzuru zásilek. Dělo se to postupně a nejdříve byla cenzura zavedena u zahraniční korespondence. Nařízení ministerstva obchodu a ministerstva války z 5. října 1914 č. 269 ř. z. podrobilo svým § 5 všechny zásilky do zahraničí vojenské prohlídce. Zásilky byly soustřeďovány do míst, kde byly zřízeny územní cenzurní komise, spojené pro listovní a telegrafní službu. Do čela těchto komisí byli jmenováni příslušníci armády. Spolu s tím náklady na činnost komisí převzala vojenská správa. V Praze zahájila cenzurní komise činnost 21. října 1914.¹⁷ Jejím velitelem byl jmenován generál Kaliwoda, který byl do té doby v čele cenzurní komise pro telegraf, zřízené v roce 1909. Již 23. října 1914 byla zřízena další cenzurní komise při poštovním úřadě v Ústí nad Labem 2. Důvodem k jejímu zřízení byla zahlcenost cenzurovanými zásilkami pražské komise. Podle dochovaných výkazů bylo v Praze zpracováváno denně průměrně 150–160 telegramů a 50–60 listovních zásilek.¹⁸ Na rozdíl od cenzurní komise telegrafu před rokem 1914, kdy mezi její členy náleželi i pracovníci jiných odvětví státní správy, skládaly se válečné cenzurní komise pouze z vojenského velitele a poštovních zaměstnanců, kteří byli trvale vyčleněni pro provádění cenzury. V Praze komise zahrnovala celkem 33 pracovníků, z toho 12 pracovalo při cenzuře telegramů a zbytek zpracovával listovní zásilky. Šlo zhruba o úředníky VIII.–XI. platové kategorie, kteří měli navíc stanoveny aktivní přídavky a diety.¹⁹ Mimo tyto cenzurní orgány byly zavedeny ještě podnikové cenzury. Pracovaly v podnicích postavených pod vojenskou správu, jejichž korespondence byla z prohlídky u poštovních úřadů vyřazena obdobně, jako tomu bylo u vojenských úřadů a organizací.

Podle prováděcích směrnic k vládnímu nařízení z 5. října, vydaných ministerstvem obchodu výnosem z 21. října 1914 musely být zásilky podávány otevřené, což ovšem ohrožovalo jejich obsah. Toto nebezpečí spolu s pochopitelným zdržením doručování zásilek vyvolalo záhy ostrý protest podnikatelských vrstev. Jako první se ozvaly pražské banky. Již 26. října 1914 podali právní zástupci Zemské banky království českého, Pražské úvěrní banky, České banky, Živnostenské banky, České průmyslové banky, Ústřední banky českých spořitelen a pražské filiálky Moravské agrární a průmyslové banky společný příspěvek na ředitelství pošt a telegrafů v Praze. Upozorňovali v něm, že podávání otevřených zásilek ohrožuje bezpečnost cenných zásilek a cenzura jejich dodání zdržuje natolik, že může dojít z obchodního hlediska k dalším ztrátám. Stěžovatelé proto navrhli, aby pro banky byla zřízena zvláštní cenzurní komise podle vzoru Vídně a Berlína. Přesto, že příspěvek byl psán velmi pokorně a opatrně, ředitelství uznalo předložené důvody a dohodlo s generálem Kaliwodou organizaci „předběžné“ cenzury pro cenné zásilky. To ovšem nesplnilo záměr finančních podnikatelů na zrušení cenzury cenných dopisů a za podpory Svazu průmyslníků v Praze se 27. října obrátili na vídeňské ministerstvo obchodu s opakováním svých stížností. Jako odpověď však dostalo pražské ředitelství pokyn, aby se řídilo směrnici a žádnou „předběžnou“ cenzuru nezavádělo. Po neúspěchu bank a podnikatelů se u pražského ředitelství pokusila znovu intervenovat 4. listopadu 1914 Obchodní a živnostenská komora v Praze. V podstatně ostřejším protestu uvedla, že obchodní dopis, který dříve byl z Prahy do Německa doručen za 24 hodin je nyní na cestě 8–10 dní, zásilky se ztrácí a jsou dodávány nepravidelně. I tento pokus o změnu cenzurní praxe zůstal neúspěšný, ředitelství odpovědělo, že na její organizaci nemá vliv.²⁰ Na druhé straně nebyl s činností pražské cenzurní komise spokojen ani vídeňský dohlédací cenzurní úřad. Na jeho podnět ministerstvo obchodu vyzvalo pražské ředitelství pošt a telegrafů 17. listopadu 1914, aby zajistilo větší spolupráci s generálním štábem vojenského velitelství v Praze. V praxi to znamenalo naprosté předání cenzurní práce vojenským orgánům. Komise byla doplněna o několik členů důstojnického sboru.

Spolu s větší součinností s vojenským pražským velitelstvím v cenzurní praxi ředitelství bylo nuceno spolupracovat s armádou i při evakuaci poštovních úřadů z míst obsazených nepřitelem. V tomto případě to však postihlo nejdříve brněnské ředitelství pošt a telegrafů. I když se v říjnu 1914 stabilizovala východní fronta zaražením ruského postupu, zůstala část východního říšského území obsazena ruskou armádou. Tím bylo přerušeno i poštovní spojení a narušen poštovní provoz tímto směrem. Ministerstvo obchodu řešilo situaci výnosy o zacházení s nedoručitelnými zásilkami a pokyny pro změny poštovních kursů. Podobně se řešila i otázka evakuace poštovních úřadů. Zde ovšem byly dávány jen interní pokyny. Válečná opatření z roku 1912 ostatně pamatovala i na tyto situace. V říjnu 1914 dostaly moravské a slezské poštovní úřady pokyny pro uvolnění prostor pro evakuované úřady a obdobné upozornění na možnost přeložení úředníků z okupovaných oblastí dostalo i pražské ředitelství.²¹ Pro ustupující poštovní úředníky z Haliče a Bukoviny byla vydána ministerská

směrnice 12. října 1914 s tím, že se mají hlásit nejbližšímu poštovnímu úřadu na rakouském území k dalšímu pracovnímu zařazení.²² Později byla tato směrnice změněna na pokyn, aby každý uprchlík na korespondenčním lístku ministerstvu do Vídně oznámil své jméno, služební zařazení, místo dosavadního působení, současnou adresu a majetkové poměry. Souběžně s tím byla připravována evakuace úřadů ze Slezska a konečně i Moravy. Pražské ředitelství navrhlo evakuaci opavského a brněnského ředitelství do Prahy, Chomutova a Českých Budějovic. Po zastavení ruské ofenzivy byly tyto plány opuštěny a starosti pražského ředitelství se zaměřily na přeřazení evakuovaných haličských poštovních zaměstnanců do Čech. Byly pro ně vytypovány poštovní úřady Česká Třebová, Ústí nad Orlicí, Brandýs nad Labem, Vysoké Mýto, Litomyšl, Náchod, Holice, Horšovský Týn, Chrudim, Jaroměř, Josefov, Česká Skalice, Dvůr Králové, Nová Paka, Přelouč, Kolín, Kutná Hora, Čáslav, Poděbrady, Chlumeck nad Cidlinou, Nový Bydžov, Jičín, Sobotka, Turnov, Mnichovo Hradiště, Mladá Boleslav, Čelakovice, Český Brod, Říčany, Stránčice, Mnichovice, Senohraby, Čerčany, Pišely, Poříčí nad Sázavou, Hořovice, Cerhovice, Zbiroh, Králupy nad Metují, Mělník, Dolní Bečkovice, Roudnice, Unhošť, Nové Strašice a Rakovník. Vytypovaná místa byla skutečně postupně obsazována v dohodě s haličským ředitelstvím pošt a telegrafů, které se v říjnu 1914 přesunulo z Nového Targu do Biele u Lvova.²³ Skutečnost, že se uprchlíci měli znovu zařadit do poštovního provozu v Čechách a při tom zůstali služebně podřízeni haličskému ředitelství pošt a telegrafů, vyvolala samozřejmě komplikace. Ministerstvo obchodu vydalo 17. prosince rámcové tajné směrnice pro upravení jejich služebního poměru i platových záležitostí. Podle nich měli být považováni za přechodné pracovníky a po dobu jejich pobytu v Čechách personálně podléhali haličskému ředitelství prostřednictvím ředitelství v Praze. Po pracovní stránce ovšem podléhali českým úřadům. Ředitelství pošt a telegrafů pro Bukovinu mělo své trvalejší sídlo do 14. ledna 1915 v Bestrcze v Maďarsku.²⁴

Poměry evakuovaných poštovních úřadů i jejich pracovníků se stabilizovaly až průběhem roku 1915. Jejich evakuace v roce 1914 znamenala do jisté míry destabilizaci poštovní přepravy v českých zemích. Poštovní státní správa se snažila stav rychle napravit, ale v důsledku cenzury, která byla stálou překážkou v bezproblémové přepravě, se to nedařilo. Pokusem o nápravu byl i nový poštovní řád, vydaný 22. září 1916 č. 317 ř.z., který ve svém § 6 měl i změnu cenzurní praxe. Cenzurní dozor tím nebyl zrušen, jen zdánlivě zmírněn. Ještě před vydáním řádu byla učiněna opatření, aby u policií označených osob byla cenzura korespondence prováděna i nadále. Je samozřejmé, že se jednalo především o známé politicky nespolehlivé osoby. Svědčí o tom případ poslance říšské rady Václava Klofáče, zatčeného již v září 1914 a amnestovaného v rámci obnovení zasedání Říšské rady v červenci 1917. Záhy po svém propuštění zjistil, že jeho korespondence je zadržována a otevírána. Protože v té době již byl opět činným poslancem říšské rady, ostře se ohradil dopisem, adresovaným pražskému ředitelství pošt a telegrafů: „Slavné ředitelství! S úžasem konstatuji, že pošta pražská, ačkoliv znova jsem aktivním poslancem a parlament uzavřen není, psaní má troufá si zadržovati a posílati státní policii, jež doručuje mi je s týdenním

zpožděním. Nemám chuti dále této neuvěřitelné libovůle trpět a protestuji proti naprosto neomluvitelnému tomuto jednání co nejrozhodněji. Presidium sněmovny arcíť o tom podávám zprávu. S projevem opravdové úcty V. Klofáč, říš. poslanec.⁴²⁵ Výsledkem Klofáčova protestu byla odpověď ředitelství „...že byla učiněna opatření, aby Vám Vaše korespondence bez průtahy byla doručena.“ Žádné vysvětlení cenzury, žádná obava před říšskou radou a ani omluva. Strohá odpověď ředitelství dokumentuje dostatečně situaci ve veřejném životě, kde moc úřadů stála nade vším. Dopis Klofáče však ukazuje ještě na jednu změnu, která nastala v cenzurní praxi. Po vydání poštovního řádu v roce 1916 převzala od vojenské správy dohled nad listovní cenzurou policie v těsné součinnosti s ředitelstvím pošt a telegrafů. V čele cenzurní komise se od roku 1916 střídali pověření, politicky ovšem spolehliví, úředníci ředitelství. Komise však přes § 6 poštovního řádu zrušena nebyla a její činnost trvala až do konce války. Poněkud jiná byla situace u telegrafu, kde si vojenská správa udržela cenzurní vliv. Bylo to způsobeno skutečností, že veškeré telegrafní spojení Prahy s Vídní i vrchním armádním velitelstvím v Badenu, včetně tajného vojenského spojení, bylo v důsledku válečného šetření vedeno přes technické oddělení pražského ředitelství pošt a telegrafů a na jeho pracoviště proto byli přiděleni vojenští příslušníci. Jejich vedlejším úkolem bylo dohlížet na činnost českých zaměstnanců, kteří již byli politicky nespolehliví.

Byl to důsledek radikalizace obyvatelstva, rostoucí následkem stálého zhoršování zásobovací situace i pronikání zpráv o válečných neúspěších států Trojspolku. Nespokojenost vyústila od května 1917 v řadu velkých lidových demonstrací a zasáhla i poštovní pracovníky. Zastáncem jejich zájmů byla v té době Česká poštovní unie, sdružení organizací poštovních úředníků i zřízců. Pražské ředitelství pošt a telegrafů nebylo zpočátku ministerstvem obchodu, se kterým Unie projednávala pracovní požadavky poštovních i telegrafních zaměstnanců, přizváno. Od začátku roku 1918 se však hnutí poštovních zaměstnanců značně radikalizovalo a přerůstalo z dosavadní pasivní opozice do stávkového hnutí. Již v únoru 1918 stávkovalo v Praze 140 poštovních kočů a počátkem března zahájili pasivní rezistenci zvýšenou nemocností pražští listonoši. Mezi jejich požadavky se v té době neobjevil žádný jasně politicky formulovaný, ale z centralistického hlediska byl pobuřující i na příklad již od roku 1917 stále opakovaný požadavek zřízení samostatného ministerstva pošt a telegrafů. Protestní akce všech spojových zaměstnanců vyvrcholily v červnu 1918. V pátek 21. června se na dvoře budovy pražského ředitelství pošt a telegrafů shromáždilo 1000 pražských spojových zaměstnanců a vyhlásilo stávku v případě nesplnění platových, zásobovacích i organizačních požadavků. Shromáždění bylo o to závaznější, že jeho účastníci vyhlásili solidaritu s hnutím železničářů a kovodělníků.²⁶ Bylo usneseno vyslat deputaci k vedení ředitelství pošt a telegrafů, případně na vídeňské ministerstvo. Deputace k vedení ředitelství ovšem došla již v době, kdy budova byla obklíčena přivolanou policií. Přes to, že se shromáždění po dvou hodinách pokojně rozešlo, vydal prezident ředitelství dne 6. července 1918 tajný pokyn všem vedoucím pošt v pražském policejním obvodu s příkazem hlásit každé podezřelé hnutí mezi zaměst-

nanci a zákazem účasti zaměstnanců na demonstracích i jejich jiného shromažďování mimo pracoviště. Průběh 28. října 1918 na hlavním poštovním úřadě svědčí o tom, že podezření na malou loyaltitu zaměstnanců bylo zcela na místě. Dochovala se o něm písemná výpověď jednoho z pracovníků technického oddělení, zaznamenaná před svědky ve dvacátých letech ředitelství pošt a telegrafů. Protože jde o dosti zajímavou skutečnost, uvádím ji zde s tím, že mimo podpisy svědků není nijak podložena: Od rána 28. října 1918 mělo tajné vojenské spojení s Vídní poruchu a mechanici technického oddělení ředitelství pracovali na jejím odstranění, přes to, že spojení bylo zřejmě od nich jen záměrně přerušeno. V průběhu dne se o revoluční situaci v Praze dozvěděl i velitel vojenského sborového velitelství v Litoměřicích, generál Poleschunský a volal proto pražský hlavní poštovní úřad s tím, že chce spojení s Badenem. K tomu svědek, bývalý vedoucí technického oddělení, vypověděl: „Když sborové velitelství Litoměřické velice energicky žádalo za spojení s vrchním velitelstvím v Badenu, přišli ke mně mechanik Nesvadba a Richter, co mají dělati. Nařídil jsem, aby do telegrafního vedení vojenského pro litoměřické velitelství byl zapnut Hughes, na to ozvali jsme se litoměřickému velitelství a ptali jsme se co si přeje. Litoměřický sborový velitel nakazoval, bych ihned provedl spojení jeho na vojenské vedení. Řekl jsem gleich. Mezi tím dal jsem do vedení zapnouti odpor a za chvíli volal jsem litoměřické velitelství jako vrchní vojenské velitelství Baden. Hned na to učinil litoměřický sborový velitel na Hughesu dotaz, zda má s celým sborem táhnouti na Prahu. Po tomto dotazu nechali jsme vedení asi půl hodiny v klidu, pak volali jsme na Hughesu litoměřické vojenské velitelství. Když se ozvalo, dal jsem mu (smýšlený) telegram následujícího znění: Aufmarsch nicht beginnen, weiters Befehle abwarten. A.O.M. (Pochod není žádoucí, další rozkazy očekávejte. Vrchní vojenské velitelství).“²⁷

Uvědomíme-li si, čemu podle svého tvrzení pracovníci technického oddělení ředitelství pošt a telegrafů v Praze zabránili, je nutno konstatovat, že přes všechna cenzurní opatření, policejní i vojenský dozor a další perzekuční opatření v průběhu první světové války, kdy poštovní přeprava měla být jedním z prostředků zlomení politických snah civilního obyvatelstva, se to státní správě nepodařilo. Poštovní služba byla naopak jedna z prvních odvětví státní správy, které se dalo do služeb nově vzniklému státu. Již v 19.30 hodin 28. října 1918 pražský hlavní poštovní úřad telegrafoval všem poštovním úřadům v českých zemích oběžník Československého národního výboru s oznámením o vzniku nového státu a pokynem, aby poštovní úřady nadále pracovaly, držely službu do půlnoci a byly připraveny se podřídit pokynům a potřebám Národního výboru československého v Praze.²⁸ Následujícího dne přijal Národní výbor od zástupců pražského ředitelství pošt a telegrafů slib věrnosti republiky a vydal prohlášení k železničním a poštovním zaměstnancům o spolupráci při zajišťování klidu, bezpečnosti a při budování nové státní správy.²⁹ K tomu účelu také jmenoval Národní výbor 30. října svého zplnomocněnce pro poštu a telegraf, který 31. října převzal vedení ředitelství pošt a telegrafů od dosavadního jeho prezidenta a zahájil tak fungování nové československé pošty.³⁰

POZNÁMKY:

1. Urban, O.: František Josef I. Praha 1991.
2. Říšský zákoník z roku 1902
3. Nařízení ministerstva obchodu z 27. 6. 1908 ř. z. a nařízení z 21. 10. 1908 č. 225 ř.z.
4. Spisy o vzniku mobilizačního departementu v Praze viz Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA Praha), fond Ředitelství pošt a telegrafů (dále ŘPT), sg. MOB 25.
5. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 3, Poštovní muzeum v Praze, 1. světová válka.
6. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 1.
7. Zákonem č. 158 ř. z. byly zrušeny články 8, 9, 10, 12 a 13 ústavního zákona z 21. prosince 1867 č. 142 ř. z. Šlo o články zaručující osobní a domovní svobodu, svobodu projevu, svobodu shromažďovací a listovní tajemství.
8. Říšský zákoník z roku 1914.
9. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 1.
10. SÚA Praha, fond Prezídium českého místodržitelství (dále PM) 1911–1920, sg. 8/1/92/19, čj. 31135/1914.
11. Říšský zákoník z roku 1914.
12. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 11. Od roku 1915 dostávaly jednotlivé poštovní a telegrafní služebny prováděcí pokyny k mobilizačním opatřením jednak prostřednictvím oběžníků ředitelství pošt a telegrafů v Praze (Brně) a jednak byly pokyny zveřejňovány ve věstníku ministerstva pošt a telegrafů.
13. SÚA Praha, fond Prezídium ministerstva vnitra (dále PMV/R), sg. 22, čj. 14940/1914.
14. Martínek, M.: Pošty a jejich úředníci v Čechách na přelomu 19. a 20. století. Sborník Poštovního muzea 1980, s. 129–143.
15. SÚA Praha, PMV/R, sg. 22, čj. 16420/1914.
16. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 59, čj. 10925/1914.
17. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB čj. 7421, 7511/1914.
18. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB čj. 7397, 7932, 7958/1914.
19. SÚA Praha, ŘPT, MOB sg. 1 – financování cenzurní komise.
20. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 1 – cenzura pražských bank.
21. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 39/2.
22. Pražské ředitelství pošt a telegrafů je rozpracovalo v oběžníku z 19. listopadu 1914 čj. P-D.-Z. 9354 PP/1914.

23. Dnes Polská republika.
24. Při dalším ústupu mělo toto ředitelství v roce 1916 své úřední sídlo dokonce i v Praze v Křížovnické ulici. Teprve v roce 1918 se mohlo vrátit na své dřívější působiště.
25. SÚA Praha, ŘPT, sg. MOB 6; fond Prezídium policejního ředitelství Praha 1916–1920, sg. P 56/1–14.
26. SÚA Praha, fond Prezídium ministerské rady Vídeň, 1918, čj. 6701, 6702; PMV/R, sg. 22 Böhm, čj. 14768, 14956, 14994, 15539/1918; PM 1911–20, sg. 11/58/27.
27. SÚA Praha, ŘPT, inv.č. 2846 – dokumentace 1918.
28. SÚA Praha, ŘPT, inv.č. 2846 – dokumentace 1918.
29. SÚA Praha, fond Ministerstvo pošt a telegrafů 1918, sg. Sb. I.
30. Článek byl psán na základě archivních pramenů uložených v SÚA. Pro doplňující prameny spíše muzeálního charakteru je nutno odkázat na fond 1. světová válka v Poštovním muzeu v Praze. Počátky organizace československé pošty po roce 1918 viz: Hánl, J. – Tošnerová, P.: K problematice organizování Československé pošty po roce 1918. Sborník Poštovního muzea 1983, s. 157–183.

Příloha 1

Otisky razítek cenzurní komise (SÚA, ŘPT - Dokumentace/otisky razítek – Plzeň)

Überprüft.

INHIBIERT

PRISONNIER de GUERRE

Vertraulich

Jednací razítka vojenské cenzury v Plzni (SÚA, ŘPT - Dokumentace/otisky razítek – Plzeň)

Präs. Pilsen, am.....	1915.
K. u. k. Militärzensur	
.....No.....	mit..... Blg.

a 336.

Montan- und Industrialwerke vorm. Joh. Dav. St.

Technische Direktion in Kasniau bei Pils

Herrliche

Werkspostzensur

durch militärischen Letter.

824

Post- u. Telegraphen-Direktion

Express

Express

Prag

První poštovní razítka ČSR (SÚA, ŘPT, Dokumentace/otisky razítek – Praha)

1 Telefonní ústředna Praha- pod. _____ čj. _____

2 Telefonní ústředna PRAHA.

3 Telefonní ústředna PRAHA.

4 Telefonní ústředna PRAHA.

Příloha 2

Prohlášení Národního výboru k poštovním a železničním zaměstnancům z 29. října 1918 (SÚA, MPT 1918–1919, sg. SBMPA, k. 2)

Prohlášení Národního výboru.

Národní výbor vydal následující prohlášení:
Železničním a poštovním zaměstnancům!

Národní výbor československý obrací se k železničnímu a poštovnímu personálu všech kategorií v celé oblasti československého státu s důtklivou výzvou, aby zachován byl v provozu železničním a poštovním klid, pořádek a bezpečnost, aby majetek svěřený dopravě byl za všech okolností zejména nyní chráněn před scizením nebo poškozením, aby obětavost a výkonnost veškerého dopravního personálu za války skvěle projevěná, byla věnována i nyní tvořícímu se ústrojí československého státu. Těm železničním a poštovním zaměstnancům, kteří v předepsané době složí služební slib na československý stát, zaručuje Národní výbor veškerá práva, plynoucí z dosavadního jejich služebního poměru. Národní výbor učiní dále vše, aby zaručil veškerému dopravnímu personálu náležité zásobení potravinami a ostatními potřebami životními, zaručuje dále výplatu veškerých splatných požitků. Uznáváje nutnost součinnosti železničního a poštovního personálu při vybudování demokratické a moderní správy železniční a poštovní v československém státě, vešel Národní výbor ve styk s veškerými organizacemi poštovního a železničního personálu a za jejich součinnosti zřídil železniční a poštovní komisi, které budou prostřednictvím referentů předkládati Národnímu výboru návrhy ve všech otázkách organizačních, na jejichž řešení dopravnímu personálu záleží. Dosud platí služební předpisy a zákony zůstávají až na další ustanovení v platnosti a v ohledu jazykovém budiž neprodleně užíváno českého jazyka, s náležitým zřetelem na bezpečnosti dopravy a potřebu obyvatelstva jiných národností.

V Praze, dne 29. října 1918.

Za předsednictvo Národního výboru:

Dr. Fr. Soukup, Jiří Stříbrný, Ant. Švehla, Dr. Al. Rašín, Dr. Šrobár.

Opatření generálního ředitele pošty k převzetí agendy bývalého c. k. Ministerstva obchodu (SÚA, ŘPT - Instrukce/Oběžníky MO/R)

O p i s :

Zákon ze dne 2. listopadu 1918 /sbiriky zákonů č. 2./ nařizuje v § 2 toto:

Působnost všech nejvyšších správních úřadů vztahuje se na veškeré záležitosti, které dne 28. října 1918 u dosavadních ústředních úřadů pro tyto záležitosti do tohoto dne příslušných, nebyly vyřízeny."

Poštovnímu a telegrafnímu ředitelství se ukládá, aby veškeré záležitosti, které do 28. října 1918 dřívejším c. k. ministerstvem obchodu ve Vídni vyřízeny nebyly, předložilo generálnímu řediteli pošty a telegrafů k rozhodnutí."

V případech nejnnutnější potřeby, kdyby opožděným vyřízením služba dopravní trpěla, splnomocňují poštovní ředitelství povolití přiměřené zálohy.

----- o -----

Č. 2814/G p.k.-1918.

S L U Ž E B K A

Všem oddělením administrativním a technickému oddělení poštovního ředitelství v Praze.

Na vědomí s nařízením, aby veškeré na v. k. ministerstvo obchodu ve Vídni vyřazené, dosud nevyřízené zprávy, vyhledalo a návrhy ohledně jejich vyřízení předložilo.- Az do další úpravy budou všechna administrativní i technická oddělení mít působnost dvojitě a to jako oddělení poštovního ředitelství a v přenesené působnosti jako oddělení úřadu pro správu dopravy, zákonem ze dne 2. listopadu 1918 /sb. z. č. 2./.- Rozdíl mezi působností vlastní jako poštovního ředitelství a působností přenesenou jako oddělení úřadu pro správu dopravy bude zvláštním nařízením vymezen.-

Veškeré zprávy poštovních a telegrafních ředitelství v Brně, a opavě, které do přenesené působnosti budou spadat i taktéž vlastní návrhy, které v této přenesené působnosti budou definitivně vyřízeny, jest zvesti do zvláštního zápisníku přednostanské kanceláře /G-odd./ a jest každé rozhodnutí, které se v přenesené působnosti úřadu pro správu dopravy stane, zvláštním votem odůvodniti.-

Veškerá rozhodnutí, která se v přenesené působnosti stanou, jsou vyhrazena konečnému schválení generálního ředitele pošty a telegrafů a jest takové episy vždy označiti červenou tužkou písmenou

" G ". O tom budíž veškeren přidělený personál vyrozuměn.-

Ředitelství pošty a telegrafů.
v Praze, dne 7. listopadu 1918.-

Generální ředitel pošty a telegrafů:

ZUSAMMENFASSUNG

FOLGEN DER VORBEREITUNGEN UND DES AUSBRECHENS DES ERSTEN WELTKRIEGES IM POSTVERKEHR BÖHMENS

Špiritová Alexandra

Die Zensurhandhabung der Postsendungen wurde schon seit dem Jahre 1909 vorbereitet. Unter dem Einfluss des absolutistischen österreichischen Kaiserthronprätendenten bemühte sich die Staatsverwaltung seit Anfang des 20. Jahrhunderts die bestehenden Behörden durch militärische Dienststellen zu ergänzen. Nach Verschärfung der politischen Lage auf der Balkanhalbinsel im Jahre 1912 wurde von dem Reichsrat ein Regierungsentwurf angenommen, vorläufige Massnahmen für den Kriegsfall zu treffen, unter anderem auch Zensurvorkahrungen im Postverkehr einzuführen. Infolge dieser Massnahme wurden bei der Post- und Telegrafendirektion in den Landeshauptstädten der Monarchie militärische sog. Mobilisationsdepartemente errichtet. In demselben Jahre wurde bei jedem Departement eine Telegrafenzensurkommission errichtet, die sich seit dem Jahre 1914 infolge des Kriegsausbruches auch auf Briefpost bezog. Das geschah aufgrund des Reichsgesetzes No. 158 vom 25. Juli, das in der Monarchie das Briefgeheimnis entthob. Das militärische Departement, an dessen Spitze immer ein hoher Armeeeffizier stand, sicherte die Postsendungenzensur.

Nach der russischen Offensive in Galizien und Bukowina im Jahre 1914 sicherten die militärischen Departemente in Prag und Brünn die Evakuierung der Postämter aus den besetzten Gebieten und weiteren Arbeitseinsatz ihrer Angestellten. Ihre nachfolgende Diensteinreihung in die Postämter in den böhmischen Ländern verursachte infolge ihrer schlechten Kenntnisse sowohl der speziellen Arbeiten als auch der Sprache Destabilisation des Postverkehrs. Leidliche Besserung brachte erst im Jahre 1916 die Herausgabe einer neuen Postordnung. Doch auch diese neue Postordnung besass keine Garantie des Briefgeheimnisses, die Zensur übernahmen aber die Postbeamten unter Mitwirkung der Polizeiorgane. Militärische Überwachung der Telegramme blieb weiterhin beim Hauptpostamt sowie bei der Post- und Telegrafendirektion, wo militärische Telegrafen- und Telefonverbindungen stattfanden. Am 28. Oktober 1918 wurde diese Tatsache durch die Postbeamten zur Verhinderung der Fortbewegung der Militärtruppen aus Leitmeritz nach Prag ausgenutzt. Nach der Proklamierung des neuen tschechoslowakischen Staates erklärten sich die Postbeamten dienstbereit.

PROJEVY VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1917–1918¹

Jan Krlín

Rok 1917 se měl v představách obou válečných táborů, tj. Dohody a ústředních mocností stát rozhodujícím pro dosažení konečného vítězství. Pro vývoj situace na frontách byla významnou událostí únorová revoluce v Rusku 25. února 1917, (podle starého stylu) která de facto znamenala vyřazení carského Ruska z války. Neméně důležitým faktorem zásadním způsobem ovlivňujícím situaci byl vstup USA do světového konfliktu, který byl mj. reakcí na vyhlášení neomezené ponorkové války vilémovským Německem dne 1. dubna 1917. Rusko se sice na požádání západních Spojenců pokusilo v červenci 1917 o ofenzívu v Haliči, ale jediným úspěchem této akce byl průlom fronty jednotkami Čs. brigády v bojích u Zborova, který však nebyl rozpadající se ruskou armádou využit. Následná německá ofenzíva znamenala konec všem nadějím na obnovení akceschopné východní fronty. Ústřední mocnosti uvolněné jednotky z východu použily na dalších frontách. Bylo to v Itálii při úspěšné operaci u Caporetta v listopadu 1917, kde se jim podařilo zasadit těžký úder italské armády, a na Západě, kde nedosáhly rozhodujícího úspěchu. Na francouzskou frontu přicházely nové oddíly americké armády a ústředním mocnostem sužovaným navíc hospodářskou blokadou se nedařilo dosáhnout rozhodujícího obratu. Změnu neznamenal ani říjnová revoluce v Rusku a následný brest-litevský separátní mír mezi sovětským Ruskem a ústředními mocnostmi 3. března 1918, který uvolnil další desítky a statisíce německých a rakouských zajatců z ruských zajateckých táborů.

Rok 1917 znamenal také pozvolný obrat ve vnitropolitickém životě Rakousko-uherska. Po loajální adrese Českého svazu z 30. ledna 1917 se čeští politici představitelé stávali odvážnější po ruské únorové revoluci. Českou politiku výrazně povzbudil a inspiroval Manifest českých spisovatelů ze 17. května 1917. Nový císař Karel I. prosazoval také liberálnější politiku: 2. července udělil amnestii civilistům odsouzeným za politické delikty (včetně některých českých politiků) a 30. května 1917 otevřel znovu Říšskou radu. Výrazem rostoucího sebevědomí české politiky byla i Tříkrálová deklarace ze 6. ledna 1918, která zdůrazňovala, i v duchu ruské říjnové revoluce, právo národů na sebeurčení. Roku 1918 se již pátým rokem trvající světová válka pomalu blížila ke svému konci. Na západní frontě, po nezdařeném poslední německé ofenzívě v létě 1918, pozvolna přecházela strategická iniciativa na stranu Spojenců. Podobně tomu bylo i na italské frontě, kde se rakousko-uherská armáda rozpadala a taktéž na balkánském bojišti, kde byly státy Dohody na postupu a Osmanská říše s Bulharskem stály těsně před zhroutilím.

¹ Citace z anonymních dopisů, letáků a napsíů uváděné v textu byly ortograficky upraveny.

V bolševickém Rusku, zmítaném občanskou válkou, 14. května 1918 v Čeljabinsku došlo k ozbrojenému vystoupení československých legií proti sovětské moci. Boje probíhaly v Povolží a na rozlehlých prostorách Sibíře zejména o ovládnutí transsibiřské magistrály. Úspěch československých jednotek na Sibíři významně pomohl Československé národní radě v Paříži pod vedením T. G. Masaryka, který osobně s intervencí na počátku nesouhlasil, k diplomatickému uznání západními Spojenci – 29. června Francií, 9. srpna Velkou Británií 2. září USA, 9. září Japonskem a 10. října Itálií. V císařském Německu byla situace zralá na revoluci, zatímco jeho slabší spojenc Rakousko-Uhersko, zmítaný národnostními, politickými, sociálními i hospodářskými problémy a rozkladem armády, se nacházel na prahu rozpadu. V průběhu roku 1918 se všechny složky domácího i zahraničního odboje v českých zemích sjednotily na platformě nezávislého československého státu. Pokračovala také spolupráce s politiky ostatních utlačovaných národů monarchie, jejímž výrazem bylo např. okázalé přivítání zástupců všech tzv. potlačených národů monarchie v čele se Slováky, Jihoslovany a Poláky na oslavách Národního divadla v květnu 1918. Znamením toho, že český domácí odboj vstoupil do své vrcholné fáze, bylo provedení reorganizace Národního výboru 13. července 1918 v Obecním domě v Praze a jeho přejmenování na Národní výbor československý, čímž byl de facto ustanoven nejvyšší orgán zákonodárné i výkonné moci budoucího státu. Byly ustanoveny komise a několik odborů – ústavní, sociálně politický, hospodářský, branný, jejichž členové se mezitím intenzivně připravovali na potencionální převzetí státní moci.

Následující téma bylo zvoleno po práci na „seriózním“ sborníku a registáři k první světové válce ve snaze po malém osvěžení. Ať posoudí sám čtenář, zda se jedná o dějiny všední či nevšední. Stranou jsou ponechány teoretické problémy malých nebo velkých dějin, jde o jakousi „poezii lidovou“. Projevy veřejného mínění ke konci první světové války byly, jako v kterémkoliv časovém horizontu, skromně řečeno, zajímavé. Posud'te sami.

Cílem tohoto článku je především zaměřit se ne na významné politické události v tomto období, tedy na stávky, demonstrace, hladové bouře, nýbrž na jejich odraz ve veřejném mínění obyvatelstva v českých zemích na základě dochovaných materiálů ve Státním ústředním archivu v Praze, především ve fondech Prezídium policejního ředitelství Praha 1916–1940 (včetně Hlavní ústředny pro obranné zpravodajství 1916–1918) a Prezídium Ministerstva vnitra.

Mezi historiky, kteří se ve svých pracích zajímají těmito dějinami každodennosti, uvádím z českých J. Petráně, P. Vošahlíkovou a J. Kroutvora, z autorů cizích J. Kocku a Francouze M. Ferra. Článek se pokouší analyzovat veřejné mínění v českých zemích, zvláště v Čechách ve sledovaném období – tj. 30. květen 1917–28. říjen 1918 – na základě svým způsobem svérázných pramenů písemné povahy anonymů, letáků, příp. cenzurovaných dopisů. Mezi tématické okruhy, jež jsou nejvíce frekventovány v uvedených excerpovaných fondech, náleží především nejvíce otázky, týkající se nejpálčivějšího problému této doby – nedostatků v zásobování. Postihovaly sa-

možřejmě především nejchudší vrstvy obyvatelstva, obzvláště dělnictvo ve velkých městech. Pisatelé dopisů obviňovali různé úřední činitele z neřešení tohoto důležitého úkolu. Druhým nejrozšířenějším tématem je ukončení války, přičemž jako vzor vhodný následování jsou uváděny ruské revoluce. Jinou významnou záležitostí jsou otázky týkající se česko- německých a česko-rakouských vztahů i poměru českého národa k habsburskému domu.

Pro stať byly v převážné míře využity dokumenty z fondu Prezidium policejního ředitelství Praha 1916–1940 (dále PP). Policejní ředitelství v Praze bylo zřízeno na základě dvorského dekretu císaře Josefa II. roku 1785. Jeho organizační a věcná příslušnost byla však ustanovena až na základě předpisů o organizaci policie – vyhláška č. 142/1850 z. z. země České. Na základě rozhodnutí císaře podle vyhlášky č.35/1851 z. z. země České bylo utvořeno městské hejtmánství a policejní ředitelství v Praze. Název úřadu zprvu kolísal, teprve císařským rozhodnutím ze dne 24. července 1852 byl určen jeho trvalý název. Prezidium policejního ředitelství vykonávalo dohled a řídilo veškerou exekutivní službu v pražském policejním obvodu, nařizovalo bezpečnostní opatření v případě veřejných projevů a demonstrací a zprostředkovávalo styk s nadřazenými úřady a zastupitelstvy cizích států. Kromě toho vyřizovalo personální agendu policejních zaměstnanců, záležitosti týkající se politické spolehlivosti osob, ucházejících se o přijetí do státní služby aj.

Pod signaturou (dále jen sg.) A 15/1 jsou vloženy dopisy, písně, letáky proti vládě, válce, významným představitelům státu apod. Pod sg. D/18 jsou soustředěny dopisy hlavně politického charakteru důležitým osobám státního veřejného i hospodářského života. Uvádím je, jak jsou řazené ve fondu, ne podle významu těchto osobností. Anonymy jsou adresovány např. pražskému policejnímu řediteli a vládnímu radovi Dr. O. Kunzovi (1917–1918) – D/18/1 a D/18/8, pražskému starostovi JUDr. Karlu Grošovi (1917) – D/18/2, Dr. Františku Soukupovi a Právu lidu (1917) – D/18/3, Dr. Emilu Kolbenovi (1917) – D/18/5, českému místopředsedovi hraběti M. J. von Coudenhove (1917–1918) – D/18/7, císaři Karlu I. (1917–1918) – D/18/9, Ringhofferově továrně a českému místopředsedovi (1917) – D/18/11, policejnímu komisařství na Královských Vinohradech (1918) – D/18/13.

Součástí fondu je i spisová pozůstalost Hlavní ústředny pro obranné zpravodajství 1916–1918 (dále PP Hst). Roku 1915, z důvodů napjaté situace, vyvolané válečnými událostmi, byla agenda, která se týkala např. špionáže nebo vlastizrady, odloučena od vlastní agendy prezidia Policejního ředitelství, které se jí zabývalo doposud. Spisy byly ukládány zvláště s razítkem „PP Hst/ Präsidium der k. k. Polizei-Direktion als Haupt-Stelle für den defensiven Kundschaftsdienst“ (Ředitelství ústředny pro obranné zpravodajství). Činnost ústředny skončila s koncem první světové války v roce 1918.

Obsahem dokumentů jsou záležitosti, týkající se dezertérů, repatriantů, politicky nespolehlivých osob, konfidentů, špiónů, anarchistů, ale i protistátní literatury, de-

monstrací a nepokojů. Pozoruhodné jsou např. anonymní dopisy a nápisy, obrazy, fotografie, brožury a dopisy schvalující odsouzení českých poslanců. Zpracovány byly sg.: H/1/15, H/1/25 a M/11/6.

Pro potřebu článku byl dále excerpován fond Prezídium Ministerstva vnitra Vídeň (1848–1918) (dále PMV/R). Písemnosti ze sledování říši nepřátelského hnutí ve vnitrozemí obsahuje sg. 22 gen., kde se nacházejí mj. spisy týkající se smýšlení a postoje obyvatelstva, týdenní hlášení o protistátních a protiválečných projevech na Moravě a ve Slezsku, a o sledování, vyšetřování a stíhání protistátní činnosti, podobně v sg. 22 Böhmen a sg. 22 Mähren. Také je důležitá sg. 41/2, kde jsou zprávy o případech špionáže, velezrady a urážky císaře, a o vyšetřování, trestním a soudním stíhání pachatelů, zprávy o anonymních výhružných dopisech císaři a vysokým státním úředníkům a o pátrání po pisatelích.

Ředitelství pošt a telegrafů 1763–1944 (dále ŘPT) bylo ústředním úřadem pro Čechy, zajišťujícím poštovní a telegrafní provoz. Je významným zdrojem informací k dějinám poštovníctví a spojové služby. Fond poskytuje i množství materiálu k vývoji dopisní cenzury. Důležité jsou sg. Mob 6–8, Mob 10 a Mob 88, týkající se sledování korespondence politicky nespolehlivých osob za první světové války, spolupráce poštovních a politických úřadů a také cenzury korespondence a podezřelých telegramů.

Zajímavý je i fond Vrchní státní zastupitelství (dále VSZ). Státní zastupitelství vzniklo v rakouských zemích v souvislosti s rozsáhlou reorganizací soudnictví po roce 1848 jako úřad veřejné žaloby na základě císařského nařízení ze 14. června 1849. Státní zastupitelství v Čechách poté vzniklo podle císařského nařízení z 26. června 1849. K dalším změnám soudnictví v Rakousku došlo v období bachovského absolutismu. V Čechách nová organizace justice vstoupila v platnost 26. května 1855 na základě kabinetního listu z 31. prosince 1851. Uvedený fond je jedním z nejdůležitějších pramenů pro vývoj společenských poměrů v Čechách za první světové války. Důležité je inv. č. 281, sg. III c – Demonstrace a výtržnosti, ve které se nacházejí např. spisy, týkající se hladových nepokojů, souvisejících se špatnou zásobovací situací za první světové války, nebo inv. č. 282, sg. III c – Výtržnosti národností, sociální a náboženské. Uvedená sg. obsahuje zprávy státních zastupitelství o postupu trestních řízení zavedených proti účastníkům pouličních výtržností, vzniklých z výše uvedených důvodů.

Tematicky lze rozdělit excerpované letáky a anonymy i nápisy a sledování výroků a událostí na několik skupin. Jednou z nich je vztah obyvatelstva k válce a významným polickým událostem té doby. Mezi uvedenými je např. velezrádný nápis „Mně už nemá žádný rád, prohráli jsme Bělehrad, leze nám to na hlavu prohrajeme Moravu, leze nám to na paty prohrajeme Karpaty“, z 18. ledna 1917. Dále patří do uvedeného souboru zprávy o výskytu velezrádných letáků v české řeči i výhružný anonymní dopis pražskému primátoru JUDr. K. Grošovi, v textu kromě hrozby likvidací primátorovi je též chváleno carské Rusko. Zajímavý je zadržený dopis E. Han-

zlíčka z Vichova v Čechách adresovaný J. Kovalovi do Brazílie, v němž si stěžoval na drahotu základních životních potřeb a psal mu o neúspěchu německé armády na francouzské frontě a o porážkách ústředních mocností na bojištích vůbec. Pisatel vyjádřil přesvědčení, že Rakousko-Uhersko válku prohraje a poté se rozpadne se na národní státy. V dalších anonyech je možno se dočíst o stížnostech na spojenecké Německo a drahotu potravin i o názorech jejich autorů na to, že válka je stejně prohraná. V jiných dopisech jsou protesty proti perzekuci českého národa, věznění českých poslanců a rozpuštění českého zemského sněmu i Říšské rady. Autoři prezentovali své návrhy na uzavření míru, stěžovali si na hlad: „Ať už se naše (sic!) nešťastní bojovníci zbaví vši (sic!) a hladu na frontách“. Podobně hrozil zoufalý učitel, který byl odveden na frontu, tím, že zastřelí místodržitele. Bylo vyhrožováno místodržiteli, neustále se objevuje nenávist k válce.

Stále se opakuje motiv vyhrožování místodržiteli svržením celé vlády po způsobu Ruska, stížnosti na hlad, urážky „feudálně-klerikální-agrární čeládky s Vilémem II. a Tiszou, která je neštěstím Evropy a lidstva“. Za nespravedlnost je označováno věznění Dr. F. Adlera.

Zvláštní je anonym, jehož pisatel tvrdil, že prý arcikněžna (správně arcivévodkyně) Valérie chce svrhnout císaře Karla I. z trůnu. Je doplněn urážkami „pokryteckých Prajzů“ a obligátními nadávkami pražskému starostovi a vyhrožováním mu fyzickou likvidací i výhrůžkami o možné vzpouře dělníků a provoláváním slávy Rusku.

Strážník Václav Hamouz dne 8. ledna 1917 uviděl na dřevěném plotě proti domu č. 316 v Holešovicích následující nápis: Marie Theresie (sic!) prohrála Slezsko, ten pacholek prohraje všecko (sic!).“ Dne 6. března 1917 našel strážník Gottlob Janoušek na zdi pisoárů v Bolzanově ulici inkoustem napsaný nápis „Hanba Němcům – Sláva Rusům“ Ať žije Rusko? Ať zhyne Německo“(sic!).

Na otevřených pisoárech na náměstí Jiřího z Poděbrad na Královských Vinohradech spatřil dne 23. března 1917 strážník Rudolf Želina tato hesla napsaná křídou: „Kam se Německo na Čecha“, „Německo leze ke kříži“, „Chvála Rusům“, „Rusové nedejte se“, „Hanba Německu“, „Vilém německý je vůl korunovaný“, „Vůl je Vilém“ (sic!). 2. června 1917 objevil nadstrážmistr J. Smetana na plakátu firmy Renn na rohu Budečské a Slezské ulice na Královských Vinohradech inkoustem napsána velezrádná slova „Doražte chcípající Rakousko!!“

Podobně dne 9. června 1917 byl objeven ve Vršovicích na plakátu stejné firmy černou tužkou psaný velezrádný nápis „Dejte nám mír“, „Pryč s císařem“. Plakát byl poté c. k. strážníkem V. Krajícem odstraněn. Je tu také formulována výzva k vojákům – soudruhům, kteří mají v ruce zbraň k revoluci. „Ať žije Liebknecht a Adler! Pryč s Despoty!“ (sic!) Tento leták byl nalezen J. Krčkovou na mostě Císaře Františka Josefa I. dne 24. dubna 1917 před šestou hod. ranní.

V prostorách pražského Karolina byl nalezen velezrádný leták určený studentům s výzvou, aby svrhli tyrany a byli si vědomi svého historického poslání. Vraždou

bylo vyhrožováno rakouskému ministerskému předsedovi hraběti Jindřichu Clam-Martinitzovi. Pisatel sděloval, že si společnost dobrodruhů pořádá labužnické hostiny a zatím tisíce lidí umírají na frontě a doma zase hladu. Také uváděl, že hraběte JUDr. Karla Stürghka zabil soudruh a hraběte Jindřicha Clam-Martinitze zabije zas národní sociál, a to do 1. září 1917. Dne 25. února 1917 na pisoáru kláštera v pražských Emauzích objevil nadstrážmistr A. Ležák velezrádný nápis „Kluci kněžský at' jdou též na vojnu, až to Rusko porazí, bude po klerikálech, hanba Rakousku, Německu. Sláva Rusku třikrát sláva, sláva, sláva, to se Vám nevyplatí!“ Text byl podle policejního hlášení pravděpodobně napsán neznámým vojákem. V jiném spise nacházíme upozornění na firmu, která má malými písmeny tištěno „ruská“ pod jejím vývěsním štítem s názvem „Café National“.

Specifický obsah má korespondenční lístek nalezený K. Holcem tč. obchodním cestujícím dne 4. listopadu 1917 ve Spálené ulici „Chtěl by lítat, nemá peněz na benzin. upisujte, když to neprojedem. Vzhůru do Německa na Viléma a bude po všem“. Pracující byli vyzýváni, aby pracovali jen tolik, co dostanou potravin. Je vyhrožováno místodržiteli, že je lump a vyletí do povětří. Byl objeven nápis v továrně v Praze, odsuzující císaře Viléma a další vedení války. Nápis „At' zhyne Císař Vilém“ byl nalezen v Praze III. v domě č. p. 576 dne 18. května 1917.

Jiné udání varovalo, že v Praze u Eliščina mostu, kde se říká „Na Rybníčkách“, se pořádají každý večer štvavé schůze žen, které pronášejí projevy proti místodržiteli. Pisatelka uvádí, že místodržitel za válečné projevy nemůže a žádá o vypátrání této skupiny osob. Další leták obsahuje výzvu k míru „V Brucku mají vojáci hlad, lihají (sic!) na holé zemi a mají vši“ Následuje opis letáku oslavujícího vítězství států Dohody nad Němci na Marně. Jiný leták, oznamuje, že na podzim přijdou Čechoslováci přes Ukrajinu osvobodit české země s přípisem ze dne 17. července 1918.

Vrchní strážník V. Hamauz během pochůzky objevil na zdi domu č. p. 673 /VII nápis napsané křídou „Mír nám dej Karle pitomej blbej“ a „Císař Karel je vůl“. Anonymní dopis z roku 1916 zasláný starostovi města Prahy JUDr. Karlu Grošovi a postoupený pražskému policejnímu ředitelství vyhrožuje starostovi, vládnímu radovi Dr. O. Kunzovi, místodržiteli hraběti M. J. von Coudenhove a arcibiskupovi P. Huynovi, i „ostatním pánům na radnici“ atentátem. Podepsán je revoluční spolek s hesly: „Sláva Adlerovi!“ „At' žije Liebknecht!“ Císaři Karlu I. byly adresovány dopisy mj. vyhrožující mu fyzickou likvidací, pokud zahájí ještě nějakou ofenzívu a neuzavře mír, s připomínkou, že má na frontu poslat své děti. V této skupině se nalézá i německy psaná výzva k pracujícím, která nabádala k ukončení války a svržení kapitalismu, za mír a svobodu.

Další spis se týká nápisů na železničních vagónech. Např.: c. k. hraniční kontrola ve Feldkirchu zaslala dne 21. června 1918 Policejnímu ředitelství v Praze přípis oznamující, že na vagónu firmy Isidor Schmidt, Propírka kaolínu, Horní Bříza, Čechy, byl nalezen nápis „Nieder mit Deutschland“.

Zajímavá je zpráva okresního četnického velitelství v Mladé Boleslavi ze 7. října 1918. Při taneční zábavě v Horní Stakoři se vyjadřovali V. Urban ze Studénky a A. Veverka na adresu dvanácti italských válečných zajatců, kteří byli také přítomni na zábavě: „Co byste jim nepřál, vždyť to jsou lidé jako my“ Podle hlášení dne 14. července 1918 neznámý muž v žaketu cestující ve vlaku na trati Kolín-Smrdov prohlašoval česky, že lidé jsou hladoví a válka musí přece rychle skončit. Zpráva o této události je od důstojníka F. Hartmanna. Následuje zpráva o velezrádných řečech českého strojvedoucího a českých vojáků ve vinárně Globus v Celetné ulici v Praze dne 25. srpna. – zpráva je z 31. srpna 1918 od tajného policisty podepsaného jménem Hidu.

Ve spisech je možno se i seznámit s opisem hymny Čechoslováků i s oběžníkem upozorňujícím na činnost českého revolučního kroužku a jeho spolupráci s anglickým důstojníkem příjmením Boyle v rumunském Iasi/Jassy/ z 15. září 1918 i dalším oběžníkem týkajícím se existence „zelených gard“ (kádrů) z 10. srpna 1918, jež prý sledují stejné cíle jako rudé gardy v Rusku. Jednalo se asi o šest tisíc mužů. Je tu i zpráva o bratření Čechů a Maďarů v hostinci u Zelené Brány v Praze-Střešovicích i další o panslavistické agitaci v Brně – z 3. srpna 1918 s příloženým seznamem podezřelých osob.

Armády se týkají letáky, falšování dovolenek a sledování zajatců, vracejících se domů. Je tu i oběžník o nepřátelských tiskovinách s příloženým německým a českým textem letáku vyzývajícího vojáky, aby se nechali na italské frontě zajmout, že se budou moci dosytosti najíst bílého chleba, dobrého masa, budou umístěni v pohodlných bytech a v klidu vyčkají konce války a poté se vrátí ke svému rodnému krbu. Podobně jinde byli čeští vojáci upozorňováni na velkou spojeneckou ofenzívu na Západě, že je čas na husitské války. Leták je doplněn o informace o utváření české a slovenské armády v Rusku. Připojeno je také hlášení o nálezu gumového vojenského balónu i opis letáku „panstvu a národu Německa a Rakousko-Uherska od občanů, důstojníků a vojáků svobodného Ruska“ s výzvami ke svržení panovnických dynastií a uzavření míru. K dispozici je i zpráva o jednání představitelů socialistických stran, mj. i ze zemí ústředních mocností v Kristianii (Oslo) o uzavření míru – 4. srpen 1917. Také se tu nachází hlášení o zachycení gumového vojenského balónu v Litomyšli – 30. srpna 1917. V opise česky psaného letáku Československé národní rady v Paříži se uvádí, že československé jednotky již bojují na všech frontách a je doporučováno, aby se čeští a slovenští vojáci vzdávali italské armádě, že konec války a následný rozpad monarchie se již rychle blíží. Přípis ze 30. listopadu 1917.

Objevily se informace o bolševických letáčích z Dánska v monarchii a bolševické agitaci mezi sociálními demokraty v monarchii z ledna 1918. K uvedené problematice se vztahuje i opis prohlášení českých válečných zajatců v Rusku českých a slovenským dělníkům a vojákům v Rakousko-Uhersku, v němž byli vyzýváni k podpoře říjnové revoluce, československé sociální demokracie a podpoře míru bez anexí a náhrad – Kyjev 9. prosince 1917. Téhož se týká popis prohlášení otištěného v ruských Izvestijích 11. prosince 1917. – Praha 25. února 1918 i upozornění Prezídia minis-

terské rady na rozšiřování bolševických letáků v jazycích národů ústředních mocností z 12. března 1918.

Významný je příspěvek c. k. armádního velitelství z 21. března 1918 s přiloženým výtiskem Československého vojáka (r. I. z 15. prosince 1917), ve kterém českoslovenští dobrovolníci v Rusku konstatovali své odhodlání rozejít se s habsburskou dynastií a vytvořit nezávislý československý stát a za žádných okolností od tohoto cíle neustoupit. Zároveň vyjádřili plnou podporu Československé národní radě v čele s prof. Masarykem – 4. června 1918. Je zde upozornění PMV/R na letáky ze sociálně demokratické konference v Haagu určené rakouským ženám – červenec 1918 a upozornění taktéž PMV/R z července 1918 na revoluční propagandu v armádě prostřednictvím letáků, ve kterých byly formulovány výzvy k revoluci ve střední Evropě, a ke svržení vlády pánů, fabrikantů, válečných vykořisťovatelů, ke skončení s válkou a osvobození všech národů a národností s podpisem: „revoluční vojenský výbor“.

C. k. Policejní ředitelství v Brně upozorňovalo na výskyt letáků v srbochorvatštině, polštině a češtině, jež nabádaly k rozbití monarchie a jejímu přetvoření na národní státy. Dle spisu je rakousko-uherským ministrem zahraničí hrabětem O. von Czerinim nazýván T. G. Masaryk „hanebnou stvůrou“. C. k. PMV/R z 29. září varovalo před výskytem letáků vyzývajících k národnostnímu ohraničení jihoslovanských zemí.

V Prezídium Ministerstva vnitra se nachází zajímavý spis ministerské komise ministerstva války o rusofilských tendencích v Lysé nad Labem zaslaný 11. července 1918 c. k. místodržiteli v Praze o zprávě z novin Grazer Zeitung zaslané PMV/R o okázalém sbratřování českého obyvatelstva na nádraží v Lysé nad Labem s propuštěnými ruskými válečnými zajatci vracejícími se zpátky do vlasti, ve které se mj. uvádí: „Jak daleko jde přátelství Čechů s Rusy a jak je prospěšné, to bylo možno vidět a 12. června v Lysé nad Labem a přesvědčit se o tom. Tam přijel 12. června transport Rusů (zajatců), kteří se vraceli do vlasti. České obyvatelstvo doprovázelo Rusy k nádraží, přičemž se setkali s českou kapelou. Když Rusové nastupovali do vlaku, hrála kapela české národní písně, obyvatelstvo slavilo s Rusy opravdový sbratřovací svátek. Rusové drželi dívky v náručí a líbali je. Děvčata plakala, Rusové jásalí. Byl to ruch slyšitelný široko daleko“. Místodržitel byl seznámen s průběhem věci a co nejdříve a v každém případě bude zpraven o přijatých opatřeních.

Ve fondu Ředitelství pošt a telegrafů je dopis z 25. května 1918 týkající se snahy o zabránění sbírkám na československé dobrovolníky v Rusku, protože se jim „prý od roku 1917 podařilo získat 1 milión rublů a postavit celou divizi“. A také zpráva z 12. června 1918 se zprávou „o velezrádné mapě Evropy podle posledních aspirací generála Garibaldiho“. Na mapě je část Rakouska připojena k Itálii a je zde zakreslen nezávislý československý stát.

Můžeme sledovat i korespondenci politicky nespolehlivých osob např. JUDr. Karla Kramáře, T. G. Masaryka, Rudolfa Piláta, JUDr. Jaroslava Preisse, JUDr. Josefa Scheinera atd.

Jedna ze složek obsahuje opis zprávy zasláné odd. generálního štábu c. k. vojenského velitelství v Praze mj. c. k. místodržiteli o šíření vysoce velezrádných rozhovorů prostřednictvím bezdrátového telegrafu spolu s upozorněním na existenci tajných radistic. Následuje několik oběžníků zasláných c. k. prezídiem místodržitelství panům přednostům okresních hejtmánství, panu dvornímu radovi a veliteli c. k. policejního ředitelství v Praze a panu starostovi v Liberci o šíření vysoce velezrádných rozhovorů prostřednictvím bezdrátového telegrafu a upozornění na existenci tajných radiopřijímačů a soukromých radiostanic. Je tu i agenda s podřízenými úřady a s vojenským velitelstvím v Litoměřicích. Jedná se o období duben – červenec 1918.

Další skupina se týká národnostních vztahů. Od jiných se odlišuje anonym s urážkami Čechů, jmenovitě pražského starosty JUDr. Karla Groše a T. G. Masaryka. Češi jsou označováni za „bandity na rakouské půdě“ C. k. nadstrážmistr J. Nohejl spatřil dne 8. června 1917 na domě č.p. 379 v Kličperově ulici na Královských Vinohradech inkoustem napsaná velezrádná slova: „Čechové, doražte Rakousko“ a „Čechové, doražte skomírající Rakousko!“

Další anonymy obsahují stížnosti na německé barbarství, výzvu ke sjednocení Čechů, kteří nemají bojovat za slávu Němců. Protestují proti rozpuštění učitelských spolků české národnosti. Je vyjádřena averze vůči Němcům : „Vy všichni, kteří tvoříte tu pestrou skupinu lačných pokrytců kolem stupňů Vaší zatemnělé vlády nejste hodni ani české sliny, tím méně můžete dnes požadovat, aby se se za vás český národ obětoval a za Vaši slávu vykrvácel. Čím Vám, bídáci němští, (sic!) ublížil Čech, že s ním nakládáte jak s okopaným psem, kterému byste neváhali ještě po smrti kůži přes hlavu stáhnout?“

Následuje vyhrožování předsedovi vlády, jestli se vydá německé jazykové nařízení ať se připraví na tu cestu Stůrkovou. (sic!). A jinde... „aby nestřílel do lidu jako v Plzni“ spolu s kritikou špatných duševních a morálních kvalit úředníků, šleďriánu a nedostatku ovoce a utiskování Čechů. Ti prý jsou nejloajálnějším národem v Rakousku a Němci jsou velezrádci usilující dostat Rakousko do vazalství Německa a tak zničit jeho ráz a samostatnost.

Hlad byl velkým problémem, a proto se k němu vztahovalo stále se opakující vyhrožování císaři a císařovně a protesty poukazující na nedostatek potravin a jejich domnělé zatajování. Opakovaly se i hrozby místodržiteli a jeho manželce, německému císaři, rakouskému císaři a císařovně, provolávání slávy české republice, stížnosti na zásobování speciálně na nedostatek cukru a vývoz potravin do Německa. Jiný nápis na Jungmanově náměstí hlásal: „Pryč s Rakouskem, dejte nám chleby“.

Příznačným svědectvím doby je dopis deníku Právo lidu s textem, že lidé umírají hlady a takový život nemá cenu, nebo stížnost psaná jménem dělnictva v Praze, plzeňské Škodovce, Liberci, Mostě, o tom, že dělníci trpí hladem a místodržitel bude v krátké době poslán „na pravdu boží“

O zásobovací situaci na konci války vypovídá i dopis z tehdejšího města Nuslí z 22. února 1918 – „Pane místodržiteli. V Nuslích máme v aprovizaci úplně černou mouku, která není ani pro dobytek. Já vím že Vy byste takovou nežral a také nežere- te, a proto je vám válka sportem a zábavou, poněvadž máte všeho dost. Chcete nás bídací umořiti hladem, vrahové a lupiči lidského zdraví?“

Druhý leták upozorňuje „soudruhy, že v nejurodnější a nejbohatší zemi české je hlad, potraviny se vyvážejí do Německa a militarističtí padouši staví na ulicích stroj- ní pušky“. Do souboru patří také blok potravinových lístků jako korespondenční líst- tek adresovaný českému místodržiteli s textem: „že máme málo žrádla posíláme pro vašeho kadla“ ze dne 4. června 1918.

V dalších anonymních dopisech se opakují stížnosti na malé bochníčky chlebové náhražky, z které se nedá vůbec vyžít. Je připojena výzva, aby místodržitel dal chléb alespoň dětem. 31. července 1918 našel strážník K. Šandera na zdi Staroměstské radnice pod orlojem na kusu kartónu následující nápis „Kde pül chleba, tam žádná horlivost, kde žádný chléb, tam žádná povinnost. Hlad rodí zlo a nelze zabráňovat, my práci zastavili, smrt bude pokračovat“ S podpisem „Apoštolové“. Podobným ano- nymem je stížnost „dělnictva“ na nedodržování minimální dávky chleba a návrh na potrestání příslušných činitelů podle stanného práva“

Anonymní a výhružné dopisy byly zaslány také pražskému starostovi JUDr. Kar- lu Grošovi. Anonym z května 1917 vytýká starostovi špatnou organizaci zásobování v Praze, zároveň vyhrožuje umístěním bomby do kasáren na Karlově náměstí, „ne- boť tam se prý dějí všechny nepravosti“. Autora dopisu se nepodařilo vypátrat. Na- chází se tu i dopis z května roku 1917 adresovaný „Slavné administraci Práva lidu k rukoum Pana Dr. Soukupa v Praze II. Lidový dům Hybernská ul.“ vyčítá „sociál- ním předákům“, jak to že teď, kdy lid hynie hladu ve frontách do rána do večera a nedočká se ani chleba, proč nekřičí, když dříve, kdy bylo všeho dost, křičeli. Vy- hrožoval jim odplatou: „Vy lumpové, všechny Vás pověsit jediný Adler je charakter“. Loučil se slovy: „na schledanou soudruhy“ „Váňa“ Adlerem je míněn Fridrich Adler, syn předáka rakouské sociálně demokratické strany, který dne 21. října 1916 spáchal ve Vídni v hotelu Meissl a Schadn atentát na rakousko-uherského ministerského před- sedu hraběte Karla Stürgkha.

Neutěšené poměry panovaly i mezi dělníky ve zbrojních továrnách. Konkrétně se jedná o výhružný dopis generálnímu řediteli Dr. Emilu Kolbenovi ve Vysočanech ze 2. srpna 1917. Anonym mu psal, že se vzdal ústního styku s dělnictvem, takže jediná možnost dorozumění s ním je písemný styk, což je pro dělníky výhodné, neboť jim nehrozí nebezpečí trestu. Uváděl, že toto je první psaní, které upozorňuje na přání lidu a možné nebezpečí, kterému se vystavuje, půjde-li nadále ostře proti jeho zá- jmům. „Vox populi, vox Dei“. Dopis je doplněn soupisem dělnických požadavků: a/ aprovizační – „továrna sama nezajistila ani zbla, i když ohlásila na 1. květen dokona- lou aprovizaci.“ Dále je v požadavcích, aby potraviny zakoupené v továrním konzu- mu si každý mohl brát volně do továrny. b/ mzdové požadavky – obsahují stížnost na

to, že dělníci jsou placeni ve starých mírových cenách a při tom si s bídou vydělají na živobytí a akcionáři dostávají dividendy vyšší o 30%. Též byl vznesen požadavek, aby cena práce stanovená pro dobu míru byla zrušena a aby byly zavedena stálá týdenní mzda, jež by odpovídala ujednání s vídeňskými dělníky a to tak, že by svobodní dělníci dostávali 50–70 K a ženatí 60–90 K. V případě nesplnění dělnických požadavků vyhrožoval neznámý pisatel „nahodilým“ výbuchem či požárem. S Podpisem: „Anonymus – smýšlení Vašeho dělnictva“ Vyšetřovatelé mj. zjistili ve spise zasláném dne 15. srpna 1917 c. k. státnímu zástupci, že dopis byl psán na psacím stroji typu Ideal, nacházejícím se v této továrně, která vyráběla tyto psací stroje v tisícových sériích. Dále informují o tom, že pisatelem dopisu podle stylu byl zřejmě inteligent.

Poměrně rozsáhlý je soubor anonymních výhrůžných dopisů adresovaných c. k. českému místodržiteli hraběti M. J. von Coudenhove v letech 1917–1918. Bylo v nich např. vyhrožováno místodržiteli i „jiným“ vraždou, protože prý prodává potraviny do Německa, za což dostal 6 milionů korun a „my tu hyneme a umíráme hladem“ Signováno: „dělníci sociální demografie v Praze Daňkofka a u Kolbenofki a českomoravští“. Místodržitel byl vyzván k abdikaci, protože škodí zájmům českého národa, jinak bude zavražděn. Podle pisatelů dochází ke strádání lidí, malá skupina nahore se obohacuje. Stále se opakovalo obviňování místodržitele ze špatného zásobování zdůrazněné vyhrožováním, že bude vyhozena do povětří budova místodržitelství i s místodržitelem. Výhrůžky doplňují slova o bídě českých rolníků a lidu, který zatím umírá hladu. Následují výzvy místodržiteli k odstoupení, neboť míra utrpení už se dovršila“ Místodržitel hrabě M. J. von Coudenhove a vládní rada Dr. O. Kunz měli abdikovat, nebo se postarat o zlepšení zásobování a zamezení vývozu potravin. V opačném případě jim bylo vyhrožováno fyzickou likvidací. Je připojen dopis se stížností na velký hlad a požadavek zásobování alespoň kukuřicí. Jinak otráví pisatel vodovod na celé Malé Straně. Domnělou odesílatelkou dopisu měla být podle zpáteční adresy: Marie Kudláčková v Žižkově, obchodnice s potravinami, hokynářský krám, náměstí Komenského. Skutečný pisatel(ka) nebyl(a) nikdy vypátrán(a).

Vládnímu radovi Dr. O. Kunzovi c. k. policejnímu řediteli v Praze došla řada anonymních dopisů. Jednalo se např. o stížnosti dělníků na špatné zásobování s textem „syťý hladovému nevěří“ Objevila se stížnost na policejní perzekuci českého národa s výhrůžkou o splacení všech křivd na něm spáchaných. V neposlední řadě obviňování vládního rady Kunze, že „jako Němec nepřeje českému národu a nechal vyvézt čtyřicet vagónů brambor do Němec“. „Prý došlo k poněmčení policejních úřadů, ale válka bude ještě prohraná!“ Náleží sem i složka týkající se Ringhofferovy továrny na Smíchově. Pisatelé anonymního dopisu vyhrožovali vypálením továrny a vyhozením truhlárny a barvírny do vzduchu. Dle přípisu C. k. zemského trestního soudu ze dne 19. prosince 1917 č. VrXXIII 8841/17 zasláného c. k. policejnímu ředitelství v Praze bylo trestní řízení proti neznámému pachateli 13. prosince 1917 podle par. 412 přerušeno. V jiném dopise nalezeném dne 27. listopadu 1917 na Smíchově před domem č. p. 1066 domácí pracovníci pí. M. Fischerovou a předaným komisaři poli-

cejního okrsku F. Kubištovi vyhrožoval jakási Leonora Mrc také vyhozením Ringhofferovy továrny do vzduchu a tím, že se potáhne na Malou Stranu k místodržiteli. Píše také, že její děti mají hlad. Přípis ze dne 29. ledna 1918.

Policejnímu komisařství na Královských Vinohradech je adresována další skupina dopisů. Objevily ze zde opět stížnosti na mizerné zásobování a dotazy typu, zdali také císařská rodina má pro své děti kukuřičný chléb a místo mléka vodu. Urážky mířily na habsburský dům a byly místy vysloveně vulgární; vyhrožovalo se fyzickou likvidací císaři Karlu I. a německému císaři Vilémovi. Uváděl se tu příklad ruského cara Mikuláše II. a bolševiků s přáním „Všeho do času“ Objevily se i urážky policejního komisaře Klímy: „Ten váš vyžranej Klíma dostane metál, řád zlatého za zásluhy své činnosti při Vinohradské policii a pak za to, že tak dobře žere“

Další zpráva z Podbořan z 28. listopadu 1917 upozorňovala na zprávu od c. k. zpravodajské ústředny ve Feldkirchu o českém nápisu na vagóně firmy Schenker a Comp. adresovaném Skloexportu Západočeského sklářského a dřevozpracujícího průmyslu a. s. v Kryrech/ Kriegerň/ u Podbořan: „Nemáme co jíst, boty dřevěné a šaty papírova: teď, abysme topili dřeváky“

K žádnému z uvedených okruhů nelze zařadit řadu dalších zajímavých zpráv:

Policie zadržela skupinu občanů v Uhříněvsi, kteří psali na plakáty velezrádné nápisy. Další autor anonymu oznamoval, že v budově c. k. reálného gymnázia v Praze byly vyvěšeny manifesty Jeho Veličenstva a hned nato byly strženy. Pisatel odsuzoval tento hnusný čin – 17. října 1917.

V prezídiu policejního ředitelství se nachází upozornění na nepřátelské letáky v Karlových Varech, udání na neloajální rozhovor v hostinci na Královských Vinohradech. Jeden anonym upozorňuje na tajné skladiště zbraní v Praze s přípisem, že následným policejním vyšetřováním nebylo nic zjištěno. Policejní agent F. Krůta upozornil na podezřelý článek v novinách Národní Politika vyzývající k peněžité sbírce na český spolek „Matice školská“. Zájem policie vzbudil i egyptský astrologický inzerát v novinách Prager Tagblatt ze dne 4. února 1917.

Období první světové války patří k nejvýznamnějším mezníkům našich novodobých dějin. Blíží se 80. výročí vzniku Československa rok 1998. Proto je jistě zajímavé sledovat ohlasy na válečné události mezi širokými vrstvami obyvatelstva na základě dochovaných anonymních dopisů, letáků i spisů týkajících se velezrádných nápisů, které se nacházejí se ve fondech Státního ústředního archivu v Praze. Rozbor zachovaných dokumentů samozřejmě nemůže být nějakým reprezentativním výzkumem, ale přece jen do určité míry zachycuje postupně se vyhrocující vzrušenou atmosféru doby, jež vedla k velkým politickým, hospodářským i sociálním změnám ve střední Evropě po první světové válce.

Z excerpovaných dokumentů je vidět, jak s dalším pokračováním války stále více sílilo protiválečné smýšlení českého, a do jisté míry i německého civilního obyvatel-

stva i vojáků. V mnohých anonymech i letácích se stále objevoval i požadavek okamžitého ukončení války, doplňovaný výhrůzkami různým vládním a veřejným činitelům počínaje císařem Karlem I. a dalšími členy habsburské rodiny přes německého císaře Viléma II., českého místodržitele hraběte M. J. von Coudenhove, pražského arcibiskupa P. Huyna, pražského primátora JUDr. K. Groše, pražského policejního ředitele vládního radu Dr. O. Kunze až po policejního komisaře Klímu na Královských Vinohradech. Velmi častým tématem anonymních dopisů i letáků je i hlad a špatné zásobování – např. dopis F. Soukupovi a Právu lidu, nebo dopis Dr. E. Kolbenovi.

Ze zpracovaných materiálů je možno mezi českým obyvatelstvem pozorovat silné tendence protihabsburské, protiněmecké a do jisté míry i protimonarchistické a anti-klerikální. Na druhé straně jsou zřetelné silné vlivy rusofilské. Jen zcela výjimečně se objevuje několik anonymních dopisů vyjadřujících podporu císaři Karlu I., vládě a místodržiteli M. J. von Coudenhove. Z uvedených dokumentů je možno zcela zřetelně vidět, jak v průběhu let 1917–1918 stále sílil odpor českého obyvatelstva k válce, na což mělo velký vliv jeho materiální strádání, hlavně velké nedostatky v zásobování. Podpora válečných cílů monarchie mezi obyvatelstvem byla minimální. Ovlivňovaly to pochopitelně i další faktory, jako byl vývoj situace na frontách, revoluce v Rusku i změna politiky států Dohody ve vztahu k Rakousko-Uhersku. Podstatné bylo i to, že došlo k hospodářskému kolapsu monarchie. Velký význam měly i komplikované vztahy mezi jejími jednotlivými národy a zesílení domácího i zahraničního odboje Čechů, Slováků, Poláků, Chorvatů, Slovinců i jiných národů. To vše pak vedlo ke zhroucení a následnému rozpadu Rakousko-Uherska.

PŘÍLOHY:

1. Policejní hlášení c. k. vojenskému velitelství a prezídiu Českého místodržitelství v Praze z 28. března 1917 o nálezů nápisu na otevřených pisoárech na náměstí Jiřího z Poděbrad dne 23. března 1917
PP 1906–1920, sg. A 15/1, čj. 6867 pr./1814 St. P., folio 1300, k. 82
2. Policejní zpráva určená c. k. vojenskému velitelství a prezídiu Českého místodržitelství v Praze ze 17. dubna 1917 pojednávající o velezrádném nápisu na pisoaru kláštera v Emauzích objeveném 25. února 1917
PP 1906–1920, sg. 4 15/1, čj. 5306 pr./1316 St. P., folio 838, k. 82
3. Udání Marie Seidlové z ulice Nad královskou oborou č. 203 na Marii Širmachrovou ze Žižkova zaslané státnímu návladnictví trestního soudu v Praze a 23. listopadu 1917 postoupené prezídiu Policejního ředitelství
PP 1906–1920, sg. A 15/1, čj. 18619 pr./6159 St. P., folio 844, k. 82

Betreffend:
Hochverräterische Aufschriften

Zl. 6867 pr.

1814 St.P.

An den Herrn Militäranwalt des k.u.k. Militärkommandan-
ten

in

P R A G.

Der k.k. Sicherheitswachmann Rudolf ŽELINA zeigt ha. an ,dass er am 23. März 1917 um 3/4 1 Uhr nachmit- tags auf der Wand im öffentlichen Pissoir/ auf dem Georgs- platze in Kgl. Weinberge mit Bleistift geschriebene Sätze und zwar:

- " Kam se sere Německo na Čecha "
- " Německo leze ke kříži "
- " Chvála Růsum "
- " Rusové nedejte se "
- " Hanba Německu "
- " Vilém německý je vůl korunovaný "
- " Vůl je Vilém-fand. "

Die hochverräterischen Aufschriften wurden sofort von dem erwähnten Wachmanne beseitigt.

Hievoh, beehre ich mich mit dem Beifügen die Mitteilung zu machen ,dass die ha. nach dem unbekanntem Täter eingeleitet en Nachforschungen erfolglos geblieben sind.

II. Expedition .

Betreffend:
Hochverräterische Aufschriften.

~~xxxxxxx~~

An das

k.k. Statthaltereipräsidium

in

P R A G .

Anbei erlaube ich mir eine Abschrift der
unter einem an den Militäranwalt des k.u.k. Militärkomman-
danten erstatteten Anzeige in Vorlage zu bringen.

28.3.1917.

accl. Abschrift der Expedition I.

Mdt. 20.3.Sowa.

Expedk. _____
Conf.

Zl. 5506 pr.
---1378-317P---
A
75
7

Hochverräterische Aufschrift.

An den Herrn

MILITÄRANWALT DES K.U.K. MILITÄRKOMMANDANTEN

in

P R A G .

An 25. Februar 1917 gegen 1/2 11 Uhr vormittags machte ein unbekannter Soldat den k.k. Sicherheitsoberwachmann Adolf Ležák aufmerksam, dass am Pisseire im Emauskloster mit Tintenstift eine hochverräterische Aufschrift geschrieben stehe. Derselbe ^{Herrn auf seinen im Ort} begab sich sofort an den genannten Ort und fand tatsächlich die inkriminierte Aufschrift: "Kluci kněský ad jdu též na vojnu, až to Rusko porazí, bude po klerikálech, hanba Rakousku, Německu. Sláva Rusku třikrát sláva, sláva, sláva, to se vám nevyplatí!"

Die dort am Damenaborte angestellte Bedienerin Anastasie Keller, 48 Jahre alt, nach Prag zuständig, Schneidersgattin, in Radlitz wohnhaft, gab an, dass sie am Tage zuvor eine ähnliche Aufschrift gefunden habe, jedoch mit Wasser abgewusch.

Hievon geschieht ~~dem~~ mit dem Beifügen die Mitteilung dass die ha. nach dem unbekanntem Täter eingeleiteten Nachforschungen erfolglos geblieben, sind.

17.4.1917.

II. Expedition .

Hochverräterische Aufschrift.

7

An das

k.k. Staathaltereipräsidium

in

P R A G .

Anbei erlaube ich mir eine Abschrift ^{der} ~~die~~ unter
einem an den k.k. Militäranwalt des k.u.k. Militärkommandanten
erstatteten Anzeige zur Kenntnisnahme vorzulegen.

16.4.1917.

acq. Eine Abschrift der
Expedition I.

Sp. Slav. 22/17

md.1/5 1917 WLT.

Exped. I.

21. 10. 1917 pr. A
 6189 St. A. 15
 I

Die k.k. Staatsanwaltschaft in Prag übermittelt mit der
 Zuschrift vom 29/10.1917 St. 11183/17-I nachfolgenden Brief:

Slavné

státní návladnictví trestního soudu

v P R A Z E

Já níže podepsaná činím trestní oznámení na
 Marii Širmachrovou ze Žižková Roháčova ul. čís. 333 III
 posch. že při rozhovoru o drahotě se vyjádřila proti Jeho
 Veličanstvu německému Císari že je vše toho vinná té
 drahoty ten německý ten pes, jen ho zabít. Já kdybych
 mohla tak ho zabiju sama to řekla ještě před jednou svěd-
 kyní kterou budu jmenovat až při mém výslechu.

Znamenám se hluboké uctá

oddaná Marie Seidlová

nad Král-Oborou č. 203

Marie SMIDL wurde protokollarisch einvernommen um g-b
 Nachstehendes an:

Am 12. Oktober 1917 ging ich zu meinem Vater
 Emil Schmiedt, Korrekteur der „Národní Politika“ in Žižkow
 Roháčova Nro. 333 wohnhaft, welcher schon einige Jahre
 mit Marie Schiermacher? Mutter von 4 Kindern/ im Konkub-
 inat lebt. Der Zweck meines Besuches war der, von meinem
 Vater eine Geldunterstützung zu erbitten, weil ich eine
 Kriegsheirat machen wollte. Nachdem wir schon mir der
 Konkubine meines Vaters das Verhältnis sehr gespannt war,
 und ich nicht sicher war, ob vielleicht diese nicht eine
 Gewaltätigkeit an mich verüben möchte, nahm ich mit mir
 Frau Marie MELICHAR in Žižkow Riegergasse 37 wohnhaft.
 Mein Vater versprach mir eine Geldunterstützung. Darnach

hatten wir über die jetzige Teuerung gesprochen, wobei die Schiermacher die Bemerkung machte, dass der Deutsche Kaiser an allem Schuld ist und dass sie ihn gleich ermodern möchte. Wie ich vom Vater den Ehreling nach meiner Mutter verlangte, weil ich mir ihn vom Pfarrer segnen lassen wollte, bemerkte Schiermacher, Vy myslíte, že je to všeočko to novvéení tách černých. To není vždycky štátné na to jejich svácení se jim jen vys..t.

Die Schiermacher gab protokollarisch an, dass sie überhaupt über den deutschen Kaiser nicht gesprochen hatte und die Seidl bloss aus Rache gegen Sie, weil sie mit dem Vater derselben lebe, gemacht hat.

Der Vater der Seidl Schniedt gibt an, dass die Seidl eine moralisch gesungene Person ist, welche sich ihm rächt, wie sie nur kann. Schiermacher hatte keine Bemerkung über den deutschen Kaiser gemacht.

Die Marie Helichar gab hier an, dass sie schwerhörig ist und gar nichts gehört habe, was man bei Schriedt gesprochen habe.

IN FORTSETZUNG des ORIGINALAKTES

Wird der

K. K. STAATSAUWALTSCHAFT

in

PR A G

samt den diesbezüglichen Protokollen und dem Briefe zur weiteren Amtshandlung übermittleit.

accl. 4 paglagen.

Mdt. 23.11.1917.

Am 23. November 1917.

Exped.

Conf.

27. / 11. 17.

ZUSAMMENFASSUNG

ÖFFENTLICHE MEINUNGSÄUSSERUNGEN IN BÖHMISCHEN LÄNDERN 1917–1918

Jan Krlín

Die Zeit des ersten Weltkrieges gehört zu den bedeutesten Zeiträumen unserer neuesten Geschichte. Es ist deshalb sicher interessant, wie die breiten Bevölkerungsschichten auf die Kriegsereignisse reagierten: das beweisen z. B. anonyme Briefe, Flugblätter und Akten über hochverräterische Inschriften, die in Archivbeständen des Staatlichen Zentralarchivs Prag aufbewahrt werden. Die Analyse solcher betreuten Dokumente kann selbstverständlich nicht repräsentativ sein, doch im gewissen Masse widerspiegelt sie die sich allmählich zuspitzende und erregte Atmosphäre dieser Zeit, die grosse politische, wirtschaftliche und Sozialänderungen in Mitteleuropa nach dem ersten Weltkrieg verursachte.

Aus den erwähnten Dokumenten geht hervor, wie sich die tschechische Gesinnung währen des Kriegsvorganges entwickelte und immer höhere kriegsfeindliche Richtung zunahm; dazu kann man in gewissem Masse auch die deutsche Zivilbevölkerung und den Soldatenstand zählen. In manchen anonymen Schriften und Flugblättern erscheint immer deutlicher die Forderung, den Krieg sofort zu beendigen. Diese Forderung nahm drohende Haltung gegenüber verschiedenen öffentlichen und Regierungsrepräsentanten, mit dem Kaiser Karl I. und anderen Mitgliedern der habsburgischen Familie anfangend über den deutschen Kaiser Wilhelm II., den böhmischen Statthalter Grafen M. J. Coudenhove, Prager Erzbischof P. Huyn, Prager Primator JUDr. Karel Groß, Prager Polizeidirektor Regierungsrat Dr. G. Kunze bis zum Polizeikommissär Klima in den Königl. Weinbergen. Der herrschende Hunger und allgemein schlechte Lebensmittelversorgung wurden zum überwiegenden Thema dieser anonymen Schriften und Flugblätter (siehe z. B. die Briefe an F. soukup, an die Zeitung Právo Lidu oder an Dr. E. Kolben).

In den bearbeiteten Materialien kann man unter der tschechischen Bevölkerung auch starke antihabsburgische Tendenzen (sowie die antideutsche) und im gewissen Masse gegenmonarchistische und gegenklerikalische Gesinnung feststellen. Dem gegenüber erscheint starke russenfreundliche Zuneigung. Nur ausnahmsweise findet man einige anonyme Briefe, in denen man Sympathien für den Kaiser Karl I., für die Regierung und den böhmischen Statthalter von Coudenhove zum Ausdruck kommen. Erwähnte Dokumente zeigen deutlich, wie in den Jahren 1917–1918 der Widerwille der tschechischen Bevölkerung gegen den Krieg immer stärker mit anwachsendem materiellen Leiden, vor allem infolge der grossen Versorgungsmängel verbunden wurde. Kriegsziele wurden von der Bevölkerung minimal unterstützt. Ihre

Haltung beeinflussten begreiflicherweise auch andere Faktoren: Kriegsentwicklung auf dem Kampfplatz, die russische Revolution sowie auch politische Änderung der Bündnisstaaten gegenüber Österreich-Ungarn. Dazu beitrug wesentlich der wirtschaftliche Kollaps der Monarchie. Neben diesem waren auch von grosser Bedeutung gegenseitig komplizierte Beziehungen der einzelnen Nationen in der Monarchie und verstärkter in- und ausländischer Widerstand der Tschechen, Slowaken, Polen, Kroaten, Slowenen und anderer Nationalitäten. Das alles führte zum nachfolgenden Zusammenbruch und zum Zerfall der Monarchie Österreich-Ungarns.

TZV. ŠKOLSKÉ FONDY A JEJICH MANIPULAČNÍ SYSTÉMY

Pavla Burdová

Pod pojmem školské fondy se rozumějí spisové pozůstalosti guberniálních komisí a samosprávných institucí, které od poloviny 18. do poloviny 19. století organizovaly činnost škol všech stupňů. Tato doba znamenala nejen hospodářské a sociální změny, ale také přechod státního aparátu ze stavovské tradice na systém úřednický. Byla silně poznamenána i politickými událostmi v zahraničí, především ohlasy francouzské revoluce. Reformy v oblasti právní, správní i hospodářské vyžadovaly základní vzdělanost všech vrstev. Předpokladem toho bylo vybudovat školskou soustavu, která by toto vzdělání umožnila. Do 18. století byly školy doménou církve, nižší školy byly většinou u far, vyšší školy u jezuitských, později piaristických kolejí. Základním úkolem bylo vymanit školy z rukou církve a podřídit státní správě, která pak mohla svůj reformní program prosadit. Bylo třeba také vychovat učitele, kteří by mohli své vědomosti předávat.¹

Intenzita zásahů do školské správy se měnila vlivem vnitřní i zahraniční politické situace a měla tři vývojové fáze. První období probíhalo za vlády Marie Terezie a Josefa II. v duchu osvíceného absolutismu s cílem vybudovat pevnou síť škol pod centrálním dozorem státu. Na školách nižšího stupně byla reforma připravována od roku 1768, kdy byl zjišťován stav těchto škol a projevila se po vydání všeobecného školního řádu 6. prosince 1774. Na vyšších školách, gymnáziích a univerzitě, byli v letech 1752–1754 jmenováni direktori škol jako zástupci státu. Během této reformní etapy bylo vybudováno mnoho vesnických a městských škol a byla zavedena povinná školní docházka. Stát převzal zodpovědnost za finanční a hospodářskou stránku, tj. staral se o výstavbu a zařízení školy a obsazoval učitelská místa. Církev se podílela na pedagogické stránce.

Druhá fáze reformy začala koncem 18. století. Vlivem ohlasů francouzské revoluce byl poněkud zmírněn tlak státu. Školství bylo řízeno samosprávnými institucemi. Školám bylo umožněno rozhodovat o některých otázkách, především pedagogických a personálních, samostatně. Tento vývoj však byl přerušen začátkem 19. století, kdy, z obavy před šířením svobodomyšlných myšlenek, byl zostřen policejní dozor a cenzura. Tomu se nevyhnulo ani školství. Vrátilo se opět pod centralistický dozor státu a církve, který setrval až do roku 1848.

Reformy školství probíhaly v celé monarchii. Roku 1759 byla ustavena u nejvyšší správní instituce, dvorské kanceláře ve Vídni, dvorská studijní komise (Studienhofkommission), která dbala na to, aby reformy probíhaly ve všech částech státu shodně. Na základě pravidelných hlášení z provinčních školních komisí rozhodovala o záležitostech hospodářských, personálních i pedagogických.

V Čechách bylo nejvyšší správní institucí české gubernium. U něho byly zřizovány komise, které organizačně pomáhaly vybudovat školský systém. Na jejich vzniku, změně kompetence a rušení lze sledovat jednotlivé fáze reformem, ovlivněné politickou situací. Činnost těchto komisí byla ukončena roku 1848, kdy školství připadlo do svazku nové státní správy.²

Spisové pozůstalosti školských komisí tvoří dnes samostatné archivní fondy. Jejich návaznost vyplývá z následujícího přehledu:

České gubernium, oddělení publikum a všeobecná registratura 1746–1848

+ Školní fase 1772–1869

+ Školní katalogy 1786–1853

Komise pro základní školství:

Komise normálních škol 1775–1784

Vrchní školní ředitelství 1784–1806

Vrchní dozor nad školami 1806–1848

Normální škola (pro vzdělání učitelů) 1775–1870

Komise pro gymnázia:

Universitní a studijní komise 1760–1775

Komise normálních škol (gymnazijní referát) 1775–1780

Gymnasijní a studijní komise 1780–1791

Studijní konses 1791–1802

Gymnasiální studijní ředitelství 1802–1848

Komise pro univerzitu:

Universitní komise 1746–1754

Universitní a studijní komise 1760–1784

Studijní konses 1791–1802

(Gymnasiální) studijní ředitelství 1802–1848

Komise hospodářské:

Likvidační komise nadačních fondů 1796–1797

Likvidační komise školního fondu 1796–1802

Komise vznikaly v době, kdy spisová služba neměla pevný řád. Každá si vytvořila samostatný systém ukládání spisů, který úzce souvisel s její činností, organizací a vazbou na centrální správu. S tím souviselo i to, že registratury některých komisí byly několikrát přemanimulovány. Spisová registrace se postupně vyvíjela, zakládaly

se pomocné knihy, elenchy, indexy a protokoly. Při novodobé inventarizaci fondů byly jejich původní manipulační systémy zachovány.

Komise měly jen omezenou pravomoc. Korespondovaly se školami, místními školními dozorcí, krajskými úřady, konsistořemi a českým guberniem. Shromažďovaly hlášení ze škol, žádosti o založení, stavbu a vybavení školy, o učitelská místa a stipendia žáků a projednávaly také otázky pedagogické. Protokoly z pravidelných zasedání s dobrozdáním zasílaly guberniu, které o některých věcech rozhodovalo samo, některé postupovalo se svým stanoviskem ke konečnému schválení dvorské studijní komisi. Členy komisí byli zástupci škol, jmenovaní direktori a guberniální radové, kteří tvořili přímé spojení se státní správou.

České gubernium bylo prostředníkem mezi komisemi a dvorem. Mělo vymezenou pravomoc rozhodovat o určitých věcech hospodářských, personálních i pedagogických, o všem však zasílalo hlášení ke dvoru. V letech 1791–1806, kdy byla dvorská studijní komise dočasně zrušena, rozhodovalo gubernium samostatně a předseda gubernia pověřoval referenty k vyřizování školských problémů.

Gubernium soustředilo ve své registratuře korespondenci s krajskými úřady, konsistořemi, školskými komisemi i s jednotlivými školami. Rozsáhlá agenda vyžadovala přesný registraturní plán.³ Školské záležitosti byly zahrnuty do skupiny publikum. Spisy byly tříděny do věcných skupin, označeny písmeny a zaznamenány do elenchů. Od roku 1784 byla registratura rozdělena podle číselného systému v pravidelném desetiletém období. Kromě elenchů byly zavedeny protokoly a indexy. K jednotlivým záležitostem byly shrnuty spisy došlé od škol, konsistoří a komisí s jejich stanoviskem a k nim přidány koncepty odpovědí nebo hlášení ke dvoru. Agenda týkající se školství byla rozsáhlá.⁴ Proto byly založeny zvláštní indexy (Schulsachen), v kterých byla hesla podrobněji zachycena než v přehledném indexu pro oddělení publika. Důležitější případy byly postupovány k rozhodnutí prezidiu gubernia a tam manipulovány nejprve ve všeobecné skupině označené číslem 1, od roku 1821 v samostatné skupině školských záležitostí č. 22.

V registratuře českého gubernia vznikly samostatné skupiny, které byly zařazeny mezi školské fondy. Nejsou to však spisové pozůstalosti guberniálních komisí, ale jsou přímou součástí guberniální registratury. Obsahují hlášení ze škol vyššího i nižšího stupně, jejichž formát, množství i časový rozsah ztěžovaly spisovou manipulaci i přehlednost. Zasílaná hlášení byla oddělena od průvodních dopisů a uložena zvlášť do fasciklů, které nerespektovaly desetiletá manipulační období centrální registratury. Vytvořily fondy zvané Školní fase a Školní katalogy.

Školní fase se týkaly základního stupně škol zvaných triviální, ve kterých se děti, kromě náboženství, učily číst, psát a počítat. Stav těchto škol byl v 18. století špatný. Byly zakládány u far a vydržoval je patronát, přispívala vrchnost nebo města. Kde nebyla fara nebo filiální kostel, vznikaly tzv. pokoutní školy (Winkelschule), v kterých vyučoval neškolený učitel, většinou vysloužilý voják. Protože nebyly od-

borně vedeny, bylo jejich zakládání dekretem z 5. dubna 1782 zakázáno. Roztříštěnost a nejednotnost výuky se projevovala na špatných výsledcích ve vědomostech žáků a slabé docházce. Roku 1768 byl pověřen kancléř Rudolf Chotek, aby zjistil v celé monarchii stav nižšího školství. V Čechách vypracovaly zprávu krajské úřady a zaslaly guberniu, které ji postoupilo dvoru. Jeden exemplář zůstal u gubernia a tvoří první řadu školních fasí. Podle instrukce z 9. února 1789 byla tato hlášení zasílána pravidelně. Údaje předepsaného dotazníku vyplnil učitel, schválil vikář jako školní dozorce a prostřednictvím krajských úřadů byl elaborát zaslán guberniu a také konsistoři.⁵ Hlášení se zachovala ve čtyřech řadách. Nejstarší byla řazena do fasciкул podle krajů a obsahovala jen přehledné údaje.⁶ Fase z 19. století jsou podrobné a byly řazeny podle místa školy.⁷ Zjišťoval se stav a vybavení školní budovy, počet tříd a žáků, činnost a požitky učitele. Protože se údaje týkaly i finanční stránky, byly fase postupovány k nahlédnutí státní účtárně.

Podobně jako Školní fase vznikl i fond *Školní katalogy*. Aby státní správa měla přehled o výuce na vyšších školách, byly v letech 1786–1853 pololetně zasílány guberniu přehledy studentů, profesorů a seznamy přednášek na fakultách univerzity, na gymnáziích a polytechnikách. Hlášení byla důležitá hlavně v době zvýšené cenzury. Katalogy byly ukládány, odděleny od průvodních dopisů, do fasciкул podle jednotlivých škol.

Vydáním všeobecného školního zákona 6. prosince 1774 vstoupila v platnost v celé monarchii úprava systému nižšího školství. Navrhl ji slezský pedagog Jan Ignác Felbiger.⁸ Hlavním záměrem bylo rozšíření sítě nejnižších škol pod státním dozorem. Na vesnické školy dohlížel vikář nebo místní farář ve funkci školního dozorce. Podle nařízení z 30. září 1781 byli v každém větším městě ustanoveni školští vizitátoři, podřízeni krajskému hejtmanu. Od roku 1783 kromě toho navštěvovali každou vesnickou školu a hlavní školu v městě krajští vizitátoři. Zástupci školního dozoru byli přítomni i zkouškám žáků. V městských hlavních školách se kladl důraz na výuku němčiny.

Pro zajištění tohoto programu byla dvorským dekretem z 5. ledna 1775 při českém guberniu ustavena *Komise normálních škol*. Měla referát pro školy triviální a hlavní, který řídil Ferdinand Kindermann, a do roku 1780 referát pro gymnázia, kterému předsedal Jindřich Seibt.⁹ Komise se scházela jednou nebo dvakrát měsíčně a starala se o stavbu a vybavení školy, dohlížela na pedagogickou náplň a školní docházku, která byla od vydání školního řádu povinná. Vysílala svého zástupce ke zkouškám a dávala návrhy na obsazení učitelských míst, které schvalovala dvorská studijní komise. Jen zástupce při absenci učitele mohlo pověřit gubernium. Do kompetence komise spadal i školský fond, který financoval tiskárnu učebnic a vyplácel učitele.

Usnesení komise zapsal sekretář a protokol se stanoviskem komise zaslal prostřednictvím gubernia ke dvoru ke schválení. Z tohoto úředního postupu vyplynul i manipulační systém. Původně byly spisy ukládány chronologicky do fasciкул označených písmeny a průběžnými čísly, shodně s nejstarší částí guberniální registry.

Když byla komise roku 1784 nahrazena Vrchním školním ředitelstvím, byly spisy přemanimulovány podle systému této instituce. K zasedacímu protokolu komise byla připojena písemná dokumentace vztahující se k projednané záležitosti, dohromady originály došlých spisů a koncepty expedic.¹⁰

Během desetiletého trvání zvládla Komise normálních škol velké organizační úkoly. Síť škol značně zhoustla a výuka nesla stopy sjednocovacího úsilí.

Dvorským dekretem z 8. března 1784 vešla od 1. dubna v činnost nová instituce zvaná *Vrchní školní ředitelství*. Neměla v názvu komise a z toho vyplývá, že měla větší pravomoc. Ředitelství samostatně řídilo některé věci pedagogické a personální a prosazovalo i potřeby škol. Zasedali zde, jako v předcházející komisi, zástupci škol a gubernia a v čele stál až do roku 1791 Ferdinand Kindermann. Ze své kompetence prosazoval i obsazení učitelských míst, jen ve věcech zásadních, především ekonomických, vyžadoval souhlas gubernia.¹¹ K jeho rukám byla adresována hlášení z kraje o stavu a potřebách škol a také žádosti školních dozorců. Zasahoval do metodiky vyučování, dbal na školní docházku, ale silně podporoval germanizaci školství.

Ředitelství byla svěřena také tiskárna učebnic umístěná ve dvoře Klementina. Její finanční záležitosti však přešly roku 1784 přímo na státní účtárnu. Po vydání nového školního zákona roku 1806 bylo Vrchní školní ředitelství zrušeno a bylo nařízeno, aby jeho registratura byla předána českému guberniu.

Spisy ředitelství byly řazeny k datu projednávané záležitosti a přiloženy k jednacímu protokolu. Byly už vedeny protokoly a místní indexy, někdy s věcnými podhesly. Zvlášť byly uloženy dotazníkové zprávy o školách z let 1793–1794, kdy už komisi nevedl Ferdinand Kindermann.

Počátkem 19. století nastal ve školské správě návrat k centralistickému řízení. 10. února 1804 byl vydán pro celou monarchii nový školský plán, který obsahoval nařízení o vzdělání učitelů a profesorů, určoval náplň i rozsah výuky a věnoval se i pensijnímu zajištění učitelů. Všeobecný školský zákon z 11. srpna 1805 kodifikoval dosavadní rozdělení škol na triviální, hlavní a vyšší a podřizoval školy nejen státnímu, ale i církevnímu dohledu. Ve Vídni byla obnovena činnost dvorské studijní komise.

V Čechách dekretem z 16. dubna 1806 byla změněna správa nižšího školství a Vrchní školní ředitelství nahradil *Vrchní dozor nad školami*. Byl pevně připoután k centrálnímu zemskému úřadu i církevním institucím, které měly právo zasahovat do obsazování učitelských míst i do záležitostí výuky. Hmotné zajištění škol stále náleželo státu. Vrchní dozor nad školami měl jen omezenou pravomoc. Jeho hlavním úkolem byla organizace tisku a vydávání školních učebnic a časopisů a distribuovat je do škol prostřednictvím krajských úřadů a konsistoří. S tím byl spojen i styk s cenzurou. Ve spisech se objevují hlášení o zakázaných tiscích i o vyloučených žácích ze všech škol provincie pro jejich svobodomyslné projevy. Zároveň však vzrůstalo na školách protigermanizační hnutí, které vedlo roku 1848 k zavedení češtiny jako vyučovacího předmětu na gymnáziích a otevření české hlavní školy.

Fond Vrchní dozor nad školami tvoří většinou koncepty korespondence s guberniem, krajskými úřady a konsistořemi o vydávání knih. Jsou srovnány v chronologicko-numerické řadě a odpovídají originálům uloženým v guberniální registratuře. Indexy a protokoly netvoří úplnou řadu, ale zvláště byla vedena kniha normálií a kniha přísah školních dozorců. Roku 1848 bylo školství podřízeno Vrchnímu školnímu úřadu a Vrchní dozor nad školami byl zrušen.

K fondům školských komisí, které byly správními institucemi, byla zařazena spisová pozůstalost školy, která věcně i časově do tohoto souboru zapadá. Byla totiž, na rozdíl od ostatních škol, řízena přímo centrálními úřady.

Roku 1774 vydaný školní řád propagoval zvýšení úrovně výuky. To předpokládalo zlepšit kvalitu vyučujících, a proto byly v provinciích zakládány školy pro výchovu učitelů, které byly centrálně řízeny. 15. listopadu 1775 byla v Praze na Malé Straně otevřena hlavní škola, rozšířená o kurz pro vzdělávání učitelů tzv. preparandu. Při ní probíhaly také kurzy pro učně, učitelky ručních prací a technického a vojenského zaměření. Škola byla nazvána *Normální škola*, neboť měla být normou pro podobné školy, zakládáné ve větších městech. Roku 1805 byla přejmenována na Vzorovou hlavní školu (Musterhauptschule). Vyučovaly se předměty humanitní i technické a zaváděly se zde nové učební metody. Absolventi této školy vyučovali na nižším stupni škol, podle znalosti němčiny byli zařazováni na triviální nebo hlavní školy. Škola přečkala i správní reorganizaci roku 1848 a až roku 1868 se proměnila v německý učitelství ústav.

Registratura Normální školy se dělí na dva celky, řízení a metodiku. První část obsahuje organizační věci, nařízení školských úřadů a korespondenci s nimi, věci personální a hospodářské. Druhá část se týká výuky a zahrnuje i školní matriky a katalogy. Ještě za doby trvání školy byla registratura třikrát přemanimulována, jak svědčí marginálie na spisech. První část, která korespondovala s registraturami nadřízených institucí, byla ponechána v časovém sledu, recepta i expedita dohromady, druhá část byla rozdělena do věcných skupin.¹²

Vyšší stupně škol, gymnázia a univerzita, byly řízeny zvláštními komisemi. Předpokladem univerzitního studia bylo absolvování gymnázia, zvaného také humanitní škola. Gymnázia byla v rukou církevních řádů, především jezuitů a piaristů. Od roku 1752 byla podřízena státnímu dozoru prostřednictvím jmenovaných direktorů. Ve městech byla zakládána nová gymnázia, technické školy a lycea a jejich síť byla nejhustší v celé monarchii.

Gymnázia byla přechodem mezi nižším a vyšším typem škol, a proto i jejich správa přecházela do různých komisí. Od roku 1760 se o pedagogickou stránku starala Univerzitní a studijní komise. Po zrušení jezuitského řádu, když stát upevnil svou moc nad školami, přešla v letech 1775–1780 gymnázia pod správu *Komise normálních škol*. Samostatný gymnazijní referát řídil Jindřich Seibt. Na poradách komise tlumočil požadavky školních direktorů, kterými byli na mimopražských školách krajší

hejtmané. Jako zástupci státu doporučovali obsazování učitelských míst, dohlíželi na průběh zkoušek, účastnili se výběru žáků a dbali na výuku němčiny. Roku 1779 nařídila dvorská studijní komise přijímat na vyšší stupeň škol pouze žáky znalé němčiny. O způsobilosti učitelů a úrovni výuky byly ke dvoru pravidelně zasílány zprávy. O hospodářské záležitosti školy se staral prefekt. Hmotné zabezpečení a finanční stránku škol garantovalo gubernium. Referáty komise pro nižší školy a gymnázia jednaly odděleně a také jednací protokoly byly ukládány zvlášť. Řada protokolů z let 1776–1780 byla předána do nástupnické instituce.

Podle dvorského dekretu z 20. října 1780 přešla gymnázia pod správu studijní komise. Protože však převzala činnost i spisy od předchozího gymnaziálního referátu, byl její fond nazván *Gymnasijní a studijní komise*. Tuto komisi řídil samostatně dosavadní předseda gymnaziálního referátu, Jindřich Seibt. Pozice direktorů byla oslabena. Spojení se státní správou obstarávali dva guberniální radové, kteří vykonávali na školách vizitace. Korespondence byla adresována do rukou Jindřicha Seibta, který ji také samostatně vyřizoval. Zachovalo se však jen torzo spisů ve dvou kartónech. Souvislou řadu tvoří jen již zmíněné protokoly gymnaziálního referátu. Protože komise byla samostatně vedena, nevyžádalo si zřejmě gubernium její registraturu.

Gymnasijní a studijní komise byla přechodem k novému, svobodnému řízení školství. Dekretem z 8. února 1791 byla ve Vídni zrušena dvorská studijní komise a v Čechách téhož roku byla zřízena samosprávná instituce zvaná *Studijní konses*, která řídila gymnázia a univerzitu. Dočasně se školy vymanily z přímého státního dozoru, neboť vláda direktorů zanikla. Konses se skládal ze zástupců fakult, gymnázií, hlavní a normální školy, za předsednictví rektora univerzity. Konsesu podléhala i piaristická gymnázia. Školy na svých poradách mohly samostatně rozhodovat o způsobu výuky a navrhovaly jmenování profesorů. Jejich požadavky konses projednával s nadřízenými institucemi. Scházel se v prostorách univerzity a tam byly ukládány i spisy. Jsou dosud uloženy v univerzitním archivu. Mezi guberniálními školskými komisemi jsou jen dva kartóny spisů týkajících se gymnázií, které byly vytříděny při pořádání jiných školních fondů a srovnány chronologicky.

Začátkem 19. století bylo ukončeno samostatné rozhodování škol a byly opět centrálně řízeny. Dvorským dekretem z 29. října 1802 byl Studijní konses zrušen a nahrazen *Gymnasiálním studijním ředitelstvím*. Zasedali v něm zástupci fakult a jeden zástupce všech gymnázií.¹³ Státní dohled na školy vykonávali opět direktori jako v 18. století. Na mimopražské školy dohlíželi krajští hejtmané a pražská gymnázia byla až do roku 1806 řízena přímo ředitelstvím. O hospodářské záležitosti škol se staral prefekt školy.

Gymnasijní kodex vydaný roku 1808 upravoval organizaci škol, jejich řízení i způsob školní výuky. Podle této normy rozhodovalo ředitelství spolu s guberniem o metodice výuky, věcech hospodářských i cenzuře knih. Projednávalo také zakládání nových škol a obsazování profesorských míst odborníky. Podle nového školského zákona získala církve zpět své pozice a veškerá rozhodování se děla se souhlasem konsistoře.

Referenti ukládali vyřízené spisy do registratury společné pro univerzitu i gymnázia. Staral se o ni univerzitní syndikus a dva diurnisté. Roku 1817 byla registratura přemanimulována a zřejmě tehdy oddělena část gymnaziální a část univerzitní. Fascikly spisů byly průběžně označeny římskými čísly. Když bylo dvorským dekretem z 22. dubna 1848 Gymnasiální studijní ředitelství zrušeno, byly spisy, které se týkaly gymnázií, s neúplnou řadou protokolů a indexů, předány guberniu. Spisy týkající se univerzity byly ponechány v univerzitním archivu.

Guberniální část registratury je rozdělena do dvou skupin. První zahrnuje záležitosti týkající se všech škol, organizační, personální, hospodářské a také školní katalogy, které byly ze všech gymnázií ředitelství zaslány. Druhá část obsahuje dokumentaci jednotlivých škol.

Stát se snažil zasahovat do řízení univerzity už od počátku 18. století. Důvodem byly otázky ekonomické. Studium teologické a filosofické bylo v rukou jezuitů a z jejich fondů bylo financováno. Lékařská a právnická fakulta byly vydržovány z výnosů univerzitních statků a pod vlivem státu. Roku 1712 byla u místodržitelství zřízena *Univerzitní komise*, která měla tyto majetkové nesrovnalosti vyřešit. I název komise tomu odpovídal: „Kommission zur Emporbringung sothaner Universität“, nebo „Universitäts-Restaurierungcommission“. Jejími členy byli místodržitelští radové, zástupce apelace a v čele stál nejvyšší purkrabí. Ovládním hospodářské situace byla univerzita stále těsněji připoutávána ke státní správě a její autonomie byla narušována.

Komise byla sice roku 1728 zrušena, ale opět obnovena. Písemný materiál se však zachoval až od roku 1746, kdy byla její činnost dekretem z 26. února, na přímý popud Marie Terezie, oživena. Ne však nadlouho. Dekretem z 12. ledna 1754 byla opět rozpuštěna. V té době byli na světské i církevní fakulty a gymnázia jmenováni direktori, kteří jako zástupci státu dohlíželi nad školou i profesorským sborem. Stali se, spolu s děkany fakult a zástupcem gymnázií, sekretářem a aktuárem, členy nové komise, která byla ustavena dekretem z 25. října 1760. Jmenovala se *Univerzitní a studijní komise* a zasedal v ní pražský arcibiskup ve funkci protektora studia. Komise se scházela nejméně jednou měsíčně a starala se o výuku, personální obsazení profesorů, zakládání nových kabinetů a ústavů, o budovy Klementina, Karolina i kolejí. Odstranila privilegia jezuitského řádu, prosazovala jmenování světských profesorů a obsazování fundačních míst v konviktu a semináři. Do budovy Klementina byla umístěna univerzitní knihovna pro potřeby všech fakult. O hospodářské záležitosti, především o správu univerzitních statků a mzdový fond, se starala hospodářská administrace, která byla součástí komise.

Univerzitní a studijní komise byla dvorským dekretem z 15. ledna 1784 zrušena. Správa univerzity přešla přímo pod příslušný odbor gubernia, hospodářská administrace na komorní administraci statků, pokladna byla předána komorní pokladně a hospodářská a mzdová agenda studijnímu fondu, v jehož správě byl i fond zrušeného jezuitského řádu.

Univerzitní komise zasedala nejprve v Karolinu, pak v Klementinu a tam byl soustředován i spisový materiál. Roku 1752 nařídila reprezentace a komora, aby aktuariové ručili za zakládání spisů, vedli protokoly a referentské knihy. Měli reprezentaci zaslat soupis všech písemností. Ten se však nezachoval a i spisů je z tohoto období málo.

Systematičtější registrace začala až po znovuzřízení komise roku 1760. Základem byly protokoly ze zasedání komise, ke kterým byly připojovány i originály spisů s dobrozdáním, jak bylo nařízeno dekretem z 26. února 1753. Protokol byl prostřednictvím gubernia zasílán dvorské studijní komisi, odkud byl s připomínkami vrácen. Po roce 1770 byly spisy přemanipulovány a vytvořily chronologickou řadu spolu s protokoly, doplněnou věcnými skupinami obsahujícími císařské reskripty a nezařazené spisy ze staršího období. Podle vzoru guberniální registratury byly fascikly spisů označeny písmeny a římskými čísly a v roce 1772 rozepsány v elenchu.

Od roku 1791 byla univerzita řízena společně s gymnázií již zmíněným Studijním konsesem, který se měl stát vrcholnou školskou institucí. Na fakultách svobodně rozhodovaly profesorské sbory o výuce, personálním obsazení a stipendiích a své rozhodnutí předávaly konsesu, který je obhajoval u dvora.¹⁴ Hospodářské věci dále vyřizovalo gubernium. Spisy konsesu jsou uloženy v univerzitním archivu.¹⁵

Z obavy před rozšiřováním svobodomyšlných myšlenek na vysokých školách, zasáhla vláda utužením centrální správy, policejním dozorem a cenzurou. Na školách byla obnovena instituce školních direktorů. Od roku 1802 byla univerzita podřízena Gymnasiálnímu studijnímu ředitelství, složenému z direktorů, zástupců fakult a gymnázií. Do záležitostí personálních i pedagogických zasahovala vedle státu i církev. Jak již bylo zmíněno u správy gymnázií, po zrušení ředitelství dekretem z 22. dubna 1848, byla část registratury týkající se univerzity, spolu s protokoly a indexy, ponechána v univerzitním archivu.¹⁶

Mezi školské fondy byly zařazeny i komise, jejichž úkolem nebylo řízení školství, ale byly ustaveny k likvidaci školských finančních fondů.

Reskriptem z 11. dubna 1796 byla z popudu státní účtárny ustavena *Likvidační komise nadačních fondů*. Měla udělat pořádek ve finančních a účetních věcech nadačního kapitálu, který byl podle dekretu z 29. května 1754 podřízen státnímu dohledu. Kapitál přesahoval milion zlatých a byla z něj vyplácena stipendia studentům. O udělení stipendia však rozhodovala dvorská studijní komise.

Během jednoho roku likvidační komise sestavila přehled všech nadací i stipendistů, který tvoří základ rozsahem nevelkého fondu. Pro snadnou orientaci byly spisy seřazeny abecedně podle názvu nadace a ostatní korespondence s guberniem, účtárnou a krajskými úřady podle adresátů.

Při reformě normálního školství byl roku 1773 zřízen školní fond. Byl samostatným finančním úřadem u gubernia a ze svých prostředků, z úroků kapitálu, vyplácel učitele, financoval tiskárnu učebnic, rozdělával učebnice chudým žákům a vybavo-

val školy pomůckami. Kmenový kapitál byl doplňován z nadací, ze státního příspěvku od dvora, od stavů, ze zisku tiskárny a ze jmění zrušených klášterů. Roku 1796 byl fond zrušen a k uspořádání finančních a účetních věcí byla ustavena *Likvidační komise školního fondu*. Původně ukládal fond spisy abecedně podle jmen žadatelů o příspěvek. Později byla úřední korespondence seřazena do chronologické řady odděleně podle adresátů a ponechány jen seznamy učitelů a škol o příspěvek. Roku 1802 přešly všechny finanční závazky na státní pokladnu a dozor nad tiskárnou učebnic na Vrchní dozor nad školami.

Fondy školských komisí nejsou rozsahem velké, jsou uloženy od dvou do sto padesáti kartónů. Zachovaly se v úplnosti, s výjimkou samosprávných institucí z konce 18. století, jejichž registratury nebyly odevzdány guberniu. Registratury školských komisí jsou příkladem vývoje manipulačních systémů. Byly ovlivňovány posláním komise, vztahem k centrálnímu úřadu a druhem písemností. Spisy gubernia a komisí se vzájemně obsahově doplňovaly, a proto gubernium dbalo na pořádek ve spisové agendě komisí a hned po jejich zrušení vyžadovalo, aby spisy byly odevzdány do centrální registratury. Spisová agenda byla vedena s úřednickou pečlivostí, se snahou o přehlednost a rychlou orientaci. Proto byly spisy i několikrát přemanipulovány. Jak písemností přibývalo, jejich chronologické ukládání nebylo dost přehledné a registratury, nebo alespoň jejich části, byly rozděleny do věcných celků.

Podle vzoru centrální guberniální registratury byly zaváděny u komisí pomocné knihy. Nejstarší komise, Universitní, měla jen elench, který po vnější stránce i obsahem kopíroval elench gubernia. Koncem 18. století byly zaváděny protokoly a indexy. Postupně byly místní indexy doplňovány věcnými podhesly. Také centrální registratura gubernia byla doplněna samostatnými indexy pro školní záležitosti, aby byla podrobněji než v souhrnném indexu zpřístupněna rozsáhlá spisová dokumentace týkající se škol.

Komise, které byly zcela závislé na rozhodování gubernia, ukládaly spisy tak, aby vyhovovaly úřednímu postupu. Příkladaly koncepty i originály k protokolu z jednání, jehož kopii zasílaly ke schválení a rozhodnutí nadřízeným institucím. Byla to Universitní komise, Komise normálních škol, Vrchní školní ředitelství. V chronologické řadě zůstala registratura Vrchního dozoru nad školami, která zcela koresponduje s registraturou gubernia.

Registratury, jejichž původci měli alespoň zčásti samostatné rozhodování, Normální škola a Gymnasiální studijní ředitelství, byly rozděleny na dvě části. Záležitosti řízení a korespondence se správními institucemi zůstaly v chronologickém sledu, záležitosti metodické a ty, které se týkaly jednotlivých škol, byly rozděleny do věcných skupin.

I v centrální registratuře gubernia nastal problém jak ukládat hlášení, jejichž forma a časový rozsah přesahoval desetiletá manipulační období. Vznikly z nich samostatné fondy Školní fase a Školní katalogy. Rychlé orientaci sloužilo jejich abe-

cední řazení podle místa školy. Totéž řazení zvolily také komise s dočasnou působností k likvidaci finančních závazků.

Základní systémy ukládání spisů, chronologické, věcné i abecední, bylo ještě během doby upřesňováno podle potřeb školské agendy.

POZNÁMKY:

1. O vývoji nižších škol a gymnázií napsal Hanzal, Josef: Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848, Sborník archivních prací 26, 1979, s. 221–257.
2. Dvorskou studijní komisi vystřídal vídeňské ministerstvo kultu a vyučování a guberniální komise v Čechách Vrchní školní úřad.
3. Ve spisech gubernia jsou do roku 1835 záležitosti nižších škol pod sign. České gubernium–publikum (dále ČG publ.) 97, gymnázií ČG publ. 98 a univerzity ČG publ. 99. Ve všeobecné registratuře gubernia v období 1836–1841 pod sign. 61–70 a v období 1842–1848 pod sign. 21–28.
4. Školské záležitosti v registratuře českého gubernia mají přes tisíc kartonů.
5. Spisy týkající se škol i školní fase jsou uloženy ve fondu Archiv pražského arcibiskupství, APA I a APA II.
6. Řada fasí z let 1790–1801 byla svázána do 31 svazku. Ostatní fase jsou uloženy ve 115 kartonech.
7. Řada pokračuje až do roku 1869. Je řazena podle německého jména místa školy.
8. Jan Ignác Felbiger (1724–1788), člen augustiniánského řádu, opat v Zaháni, pedagog. Spisy o Felbigerových školských reformách ve fondu Presidium gubernia (dále PG) 1771–1781, k. 18.
9. Ferdinand Kindermann (1744–1801), teolog, pedagog, od roku 1791 litoměřický biskup. Roku 1780 povýšen do šlechtického stavu s predikátem ze Schulsteinu.
Karel Jindřich Seibt (1735–1806), sekretář pražské arcibiskupské konsistoře, profesor na filosofické fakultě, roku 1783 rektor.
10. Nejstarší elench a index je společný pro oba fondy.
11. Roku 1790 zaslal Ferdinand Kindermann českému guberniu obsáhlý elaborát o stavu a potřebách nižších škol. ČG publ. 1786–1795, sign. 110/150.
12. Fond Normální škola má 129 kartonů spisů. Protokoly pokračují až do roku 1874, index do roku 1883, kdy už škola byla učitelským ústavem. Spisy německého učitelského ústavu jsou uloženy v Archivu města Prahy.

13. Prvním zástupcem gymnázií byl pedagog a osvícený publicista Faustin Procházka.
14. Za působení konsesu byla roku 1791 zřízena stolice českého jazyka na univerzitě.
15. Fond Studijní konses je uložen v Archivu Univerzity Karlovy. Průvodce po archivních fondech Archivu Univerzity Karlovy. Praha 1961, s. 131–132.
16. Soupis spisů uložených v Archivu Univerzity Karlovy je uveden v inventáři fondu Gymnasiální studijní ředitelství uloženého ve Státním ústředním archivu a v Průvodci po archivních fondech Archivu Univerzity Karlovy. Praha 1961, s. 174 odd. V. Spisy byly odvezeny nacisty.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SOG. SCHULARCHIVBESTÄNDE UND IHR MANIPULATIONSSYSTEM

Burdová Pavla

Das Schulnetz entfaltete sich seit der Hälfte des 18. Jahrhunderts und das Schulwesen wurde aufgrund des Schulgesetzes der Staatsaufsicht unterzogen. Zu diesem Zweck wurden bei dem böhmischen Gubernium für einzelne Schulstufen besondere Kommissionen errichtet. Aus ihren Aktenregistraturen entstanden selbständige Archivbestände, allgemein „Schularchivbestände“ genannt.

Diese Kommissionen verfügten nur über beschränkte Kompetenz; sie vermittelten Kontakte zwischen den Schulen und Kreisämtern, Kircheninstitutionen und auch dem böhmischen Gubernium, das über vorkommende Probleme entschied und regelmässige Berichte an die Hofstudienkommission in Wien richtete. So wurden nicht nur sämtliche mit dem Aufbau und Ausstattung der Schulen zusammenhängenden Angelegenheiten behandelt, sowie aber auch Personalfragen, Schülerstipendien, Lehrerlöhne und Unterrichtsfragen betreffende Probleme. Gegen Ende des 18. Jahrhunderts ermöglichte die vorübergehende politische Entspannung auch den Schulkommissionsvertretern frei über die Schulangelegenheiten entscheiden.

Die Normalschulkommission (1775–1784), Oberschuldirektion (1784–1806) und Schuloberaufsicht (1806–1848) leiteten die Schulen auf der niedrigen Stufe. Die Gymnasien und Universitätsfakultäten unterlagen der Leitung der Universitätskommission (1760–1775), der Normalschulkommission (1775–1780), der Gymnasialstudienkommission (1780–1791), dem Studienconsess (1791–1802) und der Gymnasialdirektion (1802–1848). Die Lehrerbildung sicherte die Normalschule, später Musterhauptschule. Am Ende des 18. Jahrhunderts wurde Finanzkapital des Schul- und Stiftungsfondes durch besondere Kommissionen liquidiert. Die Schulen richteten ihre regelmässigen Berichte, Schulfassungen, direkt an das böhmische Gubernium.

Die Aktenregistraturen der Kommissionen waren umfangsgering, doch kann man da Entwicklung der Schriftenmanipulation und Gründung der nötigen Behelfsbücher verfolgen. Ursprünglich wurden die Akten chronologisch ohne eigener Evidenz geordnet. Ihre allmähliche Unübersichtlichkeit verursachte, dass sie später in Sachgruppen umgeordnet und alphabetisch geordnet wurden. Konzepte und Originalschriften wurden dem Datum der Kommissionstagung beigeordnet. Seit den achtziger Jahren des 18. Jahrhunderts wurden Einreichungsprotokolle eingeführt und zur leichteren Übersicht behilfliche Ortsindexe gegründet, manchmal auch mit sachgemäßem Stichwort. Die ursprüngliche Schrifteneinreihung blieb auch in neuen Inventarverzeichnissen eingehalten.

DR. JAROSLAV PROKEŠ, ARCHIVÁŘ, HISTORIK, UČITEL

MEDAILÓN K 100. VÝROČÍ NAROZENÍ*

Josef Kollmann

Státní ústřední archiv vznikl, jak známo, vládním nařízením č. 27 Sb. ze 7. května 1954, ale myšlenka ústředního státního archivu je staršího data. Poprvé ji vyslovil druhý ředitel Archivu ministerstva vnitra dr. Jaroslav Prokeš o dvacet let dříve. Podle jeho názoru situace v našem archivnictví dospěla již do takového stadia, že z Archivu ministerstva vnitra se přirozeným vývojem fakticky vyvinul základ budoucího ústředního státního archivu. A tuto přeměnu si stanovil za jeden ze dvou hlavních svých životních cílů a usilovně se snažil o jeho dosažení. Zejména usiloval o to, aby tato přeměna byla zajištěna legislativní formou. V návrhu archivního zákona, jehož byl spoluautorem spolu se zástupci ministerstev školství a pro sjednocení zákonů, byl již tento ústřední státní archiv, v němž se měl přeměnit dosavadní Archiv ministerstva vnitra, pevně zakotven a měl se stát hlavním bodem organizace archivnictví v Československé republice. Důležitým krokem na cestě k této přeměně bylo usnesení vlády Československé republiky ze dne 1. února 1935 o tom, že Archiv ministerstva vnitra má přejímat při vylučování spisů z úředních registratur písemné památky všech resortů, které nemají vlastní archiv, tedy většiny ústředních úřadů. Za tímto usnesením lze spatřovat iniciativu ze strany dr. Prokeše, který pro věc dovedl získat ministerstvo. Byl to důležitý krok k zabezpečení písemností ústředních institucí, v jehož důsledku se Archiv ministerstva vnitra stával fakticky pro ně příslušným archivem.

Vezmou-li se v úvahu všichni archiváři, kteří v tomto archivu působili od Klauzera až po současnou dobu, pak při vši objektivnosti z tohoto srovnání vyplyne, že se jedná o osobnost vsutku mimořádnou, již se málokdo může rovnat.

V ní se slučují tři složky, samy o sobě významné: za prvé byl archivář. Jako archivář se na rozdíl od svých předchůdců vyznačoval tím, že si stanovil jasný program, jež se pak systematicky snažil splnit. Za druhé byl historik v oboru českých dějin, který vytvořil neobyčejně obsáhlé literární dílo. Za třetí byl univerzitním učitelem (nejprve jako docent, později jako mimořádný profesor) a docentem na Státní archivní škole, jejímž ředitelem se nakonec stal. Bylo by možno připojit ještě jako čtvrtou složku jeho působení v různých vědeckých společnostech, organizacích i spolcích a posléze i činnost v redakcích významných časopisů.

* Toto je rozšířený text přednášky pronesené dne 6. října 1994 na konferenci ke 40. výročí Státního ústředního archivu v Praze.

Jeho osobnost není neznáma dnešní generaci díky dr. Miladě Sekyrkové, která svou záslužnou prací *Život a dílo archiváře a historika Jaroslava Prokeše*¹ prorazila v roce 1989 mlčení, které kolem jeho osoby v posledních letech panovalo.

Dr. Jaroslav Prokeš se narodil 11. ledna 1895 v Kněžicích (tehdy v politickém okrese Poděbrady, dnes okres Nymburk), kde jeho otec František Prokeš působil jako učitel. Středoškolská studia vykonal na reálném vyšším gymnáziu v Novém Bydžově v letech 1905–1913. Do tohoto města se s ním jeho matka přestěhovala po předčasně otcově smrti (1906). Maturitní zkoušku s vyznamenáním vykonal 13. července 1913. Potom vstoupil v zimním semestru studijního roku 1913/1914 na filozofickou fakultu Karlovy univerzity, kde se věnoval studiu historie, pomocných věd historických, českého jazyka, české literatury, filozofie a v pozdějších semestrech i zeměpisu. Jeho hlavní zájem poutaly jmenovitě české dějiny a ty úseky všeobecných dějin, které se týkaly i českých dějin. Historická studia konal zejména pod vedením profesora Václava Novotného, členem jehož semináře byl po dobu deseti semestrů (1914/15 až 1918/19) a v letech 1914–1917 navštěvoval po šest semestrů i seminář profesora Pekaře.

Poprvé na sebe upozornil seminární prací *O husitské eschatologii*, kterou vypracoval v semináři profesora Novotného. Této práci se nejen dostalo státní seminární odměny, nýbrž byla rovnou uznána v nezměněné podobě za disertační práci. K ní použil mnoho dosud neznámého pramenného materiálu z rukopisů 14. a 15. století z univerzitní a muzejní knihovny. Studium těchto rukopisů značně prohloubil paleografické vědomostí, nabyté teoreticky studiem u profesora Gustava Friedricha, a získal tak praktickou znalost paleografie, která je nezbytným předpokladem archivní práce. Práce sama se dělila na několik oddílů, v úvodním autor podal všeobecný obraz eschatologických názorů v západní církvi od prvokřesťanské doby až po 15. století. Pak následovaly obšírné kapitoly pojednávající o eschatologických názorech Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, Jakoubka ze Stříbra a Petra Chelčického. V další kapitole pojednal o řadě antikristovských traktátů ze 14. století a podal obraz eschatologických názorů a nálad lidových vrstev. Bylo by možno shrnout, že těžištěm této široce založené a o důkladném zvládnutí látky svědčící práce je postižení idey Antikrista v českém náboženském hnutí středověkém.

K vlastní práci autor připojil několik exkursů, které se pokoušely řešit některé sporné a namnoze nesnadné otázky. V prvním z nich řešil poměr Milíčova traktátu *De Antichristo k Sermo de die novissimo*. Další exkurs se zabýval rozbořem zmíněných anonymních traktátů a díly Petra Chelčického a jejich chronologií. Nejrozsáhlejší exkurs se týkal autorství a doby vzniku rozsáhlých traktátů *Anatomia Antichristi* a *Sermones de Antichristo*, která vydal roku 1524 Otto z Brunfelsu z pozůstalosti O. Huttena jakožto Husovo dílo. Naproti tomu Prokeš dokázal, že uvedené traktáty nejsou Husovým dílem, nýbrž dílem M. Jakoubka ze Stříbra. Jen nepřítel válečné a poválečné doby způsobila, že tato práce nebyla publikována jako celek. Byly z ní uveřejněny jen některé menší části.

V letním semestru studijního roku 1916/17 Prokeš dosáhl absolutoria na univerzitě a v dubnu roku 1917 složil učitelskou zkoušku pro nižší stupeň středních škol pro obor dějepis-zeměpis. Z univerzitních studií si odnesl nejen výbornou přípravu pro tvůrčí vědeckou práci a hluboký zájem o dějiny husitské doby, ale i vřelý vztah k profesoru Novotnému, který mu byl nejen uctívaným učitelem, nýbrž i příznivcem, rádcem a v pozdějších letech i přítelem. Z dochované korespondence je patrné, že postupem času intenzita tohoto vztahu stoupala a vzájemná úcta se prohlubovala, třebaže se nepotkávali již tak často jako v době Prokešova studia na fakultě.² Pokud jde o oddanost žáka k mistrovi, Prokešův poměr k Novotnému lze srovnat s Klausovým vztahem k Rosenthalovi.

Dnem 16. září 1917 nastoupil své první místo, byv jmenován suplujícím profesorem na reálném gymnáziu v Berouně, kde vyučoval dějepis a češtinu. Ve volném čase se zde připravoval na doktorát filozofie, jehož dosáhl 26. ledna 1918. Potom se musel připravovat ještě na zkoušky učitelské způsobilosti pro vyšší stupeň středních škol. Dne 16. prosince 1918 dosáhl u české zkušební komise aprobace k vyučování dějepis a zeměpisu na vyšších středních školách.

Vedle všech učitelských a studijních povinností našel si ještě čas, aby se aktivně účastnil kulturně společenského života v městě. Jmenovitě se účastnil založení krajinského berounského časopisu *Nové Proudý*, v němž pak uveřejňoval drobné politicko-historické články. Ale v Berouně šťasten nebyl zejména proto, že chtěl pokračovat v bádání o husitské době, k němuž neměl v Berouně žádné prameny. Toužil dostat se do Prahy, jak o tom psával profesoru Novotnému, od něhož v té věci očekával pomoc. Někdy na něho přicházely chvíle deprese, kdy se chtěl dostat z Berouna za každou cenu, i kdyby to nemělo být do Prahy.³ Naproti tomu ředitel tamního gymnázia a organizátor berounského kulturního života dr. Oktavián Wagner si mladého suplenta vážil a snažil se ho pro svou školu udržet stůj co stůj, ale to se mu nepodařilo. V Berouně působil dr. Prokeš do 23. září 1918 a od 24. září ho zemská školní rada (díky intervenci ze strany prof. Novotného) přeložila v téže funkci na státní reálku ve Vršovicích, kde ho zastihl státní převrat 28. října 1918.

Tato událost měla rozhodující vliv na jeho další osud, protože způsobila, že jeho dosavadní učitelská životní dráha se změnila v dráhu archivářskou. V důsledku převratu správa dotud jediného státního archivu v zemi, archivu místodržitelského, přešla do českých rukou a tento archiv byl změněn v Archiv ministerstva vnitra. Následkem odchodu dvou archivářů německé národnosti (který byl rovněž důsledkem převratu), se v tomto archivu uprázdnila dvě systemizovaná místa. O jedno z nich si 22. února 1919 podal žádost prezidiu ministerstva vnitra dr. Prokeš, a to nepochybně na radu profesora Novotného, který v tomto archivu působil jako archivní koncipista v letech 1896-1906 a jako bývalý kolega byl v dobrém vztahu s ředitelem dr. Klicmanem. O druhé místo se ucházel PhC. Josef Dostál, dosud rovněž středoškolský suplent. Ředitel Klicman si vyžádal reference o nich od profesorů Novotného a Friedricha, protože „jejich rukama všichni kandidáti archivní služby u nás více

méně projíti musí“, a slyšel od nich, „že jiných - stejně nelo lépe kvalifikovaných - kandidátů nelze naléztí“. Protože oba jmenovaní profesori dali těmto kandidátům nejlepší vysvědčení, „oba kandidáti jsou ti nejlepší, kterých dnes dostati lze“, doporučil obě žádosti ke kladnému vyřízení. Prezidium ministerstva nato jmenovalo oba žadatele dne 17. března 1919 koncipisty státního archivu II. třídy s výslovným podotknutím, že „ohledně předepsaného dodatečného složení zkoušky z pomocných věd historických mohlo by se prozatím od dalšího opatření upustit“.⁴ Jejich dosavadní suplentský pracovní poměr byl ukončen a oba žadatelé nastoupili službu v archivu dnem 1. dubna 1919.

Oba přišli do archivu v době, kdy poměry v našem archivnictví byly nanejvýš rozbourány a vlny nesváru vysoce vzedmuty do krajnosti v důsledku sporu o Národní archiv a o budoucí organizaci našeho archivnictví. Věc se záhy vyvinula tak, že archiv sám se stal předmětem sporu a podle Klicmanových a Prokešových slov v té době zápasil o zachování své samostatnosti. Rozhodnutí dr. Klicmana začlenit tento starý historický archiv organizačně k ministerstvu vnitra, což byl jeho hlavní protitah; mělo pro archiv a ve svých důsledcích i pro celé naše archivnictví velkou důležitost. Dr. Prokeš jako archivář-začátečník zůstal stranou sporu o Národní archiv, což mu umožňovalo zachovat si jistou objektivnost a schopnost nahlížet na věc sine ira a z jistého nadhledu, a to i v pozdější době, kdy ve svém vedoucím postavení nesl částečně spoluodpovědnost za organizaci našeho archivnictví. Třebaže se zápasu o Národní archiv nezúčastnil, dal jasně najevo, že stojí názorově na straně dr. Klicmana.⁵ Zda to bylo z vnitřního přesvědčení, či spíše z ohledu na dr. Klicmana, není dnes již možno posoudit. Pravděpodobnější je to první, protože ať již z důvodů věcných či osobních pro ideu Národního archivu neměl příliš pochopení a jejím přívržencem se nikdy nestal, ale také nikdy nevystupoval jako její rozhodný odpůrce. Sám se přiklánil k názoru, že Archiv ministerstva vnitra by se měl stát přirozeným a klidným vývojem státním ústředním archivem, jak k tomu fakticky směřoval již od dob předpřevratových. Tehdy nemohl tušit, že jeho nesouhlas s myšlenkou Národního archivu bude mít i po čtvrt století, kdy se mohlo zdát, že všechny ty archivní boje (jichž se ostatně ani neúčastnil) již upadly dávno v zapomnění, pro něho tak osudové následky, že až povedou k jeho pádu. Nemohl předvídat či tušit, že nepřijetím myšlenky Národního archivu si podepíše rozsudek nad sebou.

Dr. Klicman dbal velmi na to, aby nově přijímaní archiváři měli předepsané vysokoškolské a archivářské vzdělání, protože byl nejen přesvědčen o jeho potřebnosti, ale také proto, že podle prvního zákona Československé republiky o dodržení právní kontinuity platil i v nové republice rakouský předpis o kvalifikaci pro archivní službu. Archivní vzdělání se až do převratu získávalo na vídeňském Institutu pro rakouský dějepis. V roce 1919 byla v Praze založena Státní archivní škola, aby poskytovala adeptům tohoto povolání odborné vzdělání, zakončené státní archivní zkouškou. Dr. Klicman archivní vzdělání od svých zaměstnanců důsledně požadoval. Ale přes veškerý nátlak, který na ně vyvinul, nepodařilo se mu přesvědčit dr.

Prokeše a dr. Dostála, aby do archivní školy vstoupili (dr. Prokešovi bylo tehdy pouze 24 let), takže oba předepsanou archivní kvalifikaci neměli. Zda tu působil příklad profesora Novotného, kterého za dvanáct let služby v místodržitelství archivu nebylo možno přimět, aby státní archivní zkoušku vykonal, přestože byl na něho vyvíjen velký nátlak i ze strany Archivní rady (která nakonec ustoupila, ale za cenu, že dr. Novotný měl zastavený služební postup), nelze zjistit, avšak je to pravděpodobné, protože dr. Prokeš se na něho obracel ve všech důležitějších věcech životních o radu. Neustoupil v této věci, přestože tím jednal proti předpisu a kromě toho tím proti sobě velmi rozladil dr. Klicmana.⁶

I bez toho se poměr mezi dr. Prokešem a ředitelem archivu nevyvíjel zpočátku dobře, což bylo nemilé i profesorovi Novotnému, který byl upřímným přítelem obou.⁷ V každém případě tento vztah je velmi důležitý pro každého pracovníka a pro jeho budoucnost, neboť napětí vyplývající z nedobrych lidských vztahů se přenáší i na samu práci a šéfova nepřiznání dovede řádně otrávit život. Tím důležitější je tento vztah u mladého člověka, který potřebuje ještě vedení. Kromě rozladění způsoběného zmíněnou Prokešovou neústupností ve věci archivní školy, vznikl mezi nimi na počátku jeho služební dráhy dosti prudký konflikt, jehož příčiny nejsou blíže známy, ale který snad vyplýval ze špatné informovanosti. Ale poměrně brzy se věc vysvětlila a urovnala. Dr. Klicman si Prokeše, který bezesporu vynikal pracovitostí, výkonností a spolehlivostí, oblíbil a začal o něm uvažovat jako o svém nástupci.⁸ Uváží-li se, že mu bylo tehdy pouze 26 let, byla to věc jistě neobyčejná! Zejména se již tehdy domluvili a dr. Prokeš tuto roli v tichosti přijal. Od té doby byl oddaným Klicmanovým spolupracovníkem a podporovatelem jeho snah o povznesení archivu. Postupně se stal jeho pravou rukou a oporou. Na druhé straně se mu od Klicmana dostávalo důvěry a podpory. Vztah mezi nimi se stal vskutku příkladným a byl k nemalému prospěchu archivu.

Nedochoval se žádný doklad o tom, která práce mu byla jako první po jeho příchodu do archivu přidělena. Ale s největší pravděpodobností to byla katalogizace spisů starého českého místodržitelství z doby před rokem 1748 uložených chronologicky podle diplomatických druhů, tzv. nemanipulovaných spisů, neboť v roce 1920 na tomto úkolu prokazatelně pracoval. Vlastně to bylo pokračování „Nové manipulace“, ovšem při zachování původního registraturního systému, s kteroužto práci začal kdysi již dr. Klicman, ale daleko s ní nepokročil. Ale dlouho se nemohl věnovat těmto vnitřním archivním pracím, tolik v tomto archivu zanedbaným a tudíž i potřebným. Záhy a na několik let byl vtažen plně - jako ostatně celý archiv - do mimořádných úkolů, které na archiv uvalila popřevratová doba a jež byly prováděny z nezbytné namnoze hekticky. V podstatě to byly tyto tři hlavní úkoly:

1. Místopisná akce. Ministerstvo vnitra uložilo archivu, aby spolupracoval na vytvoření místopisného názvosloví. Zejména se jednalo o systematickou revizi názvů obcí a osad a o vyjádření při jejich změnách. Dr. Prokeš již v roce 1920 musel zanechat práce na nemanipulovaných spisech a věnovat se vypracovávání vyjádření

o změnách místních jmen a s pomocí dr. Letošníka vypracoval vyjádření o jménech osad ležících v zněmčeném území. Vyjádření, týkajících se změn místních jmen, jež vypracoval, bylo větší množství.⁹

Jak velký význam ředitelství archivu přikládalo místopisné agendě, ukazuje tento příklad. Koncem března roku 1921 navštívil archiv ministr vnitra, který více než polovinu času stráveného v archivu věnoval rozmluvě o urychlení místopisné akce. Dr. Klicman reagoval na jeho požadavek tím, že vrhl veškerý odborný personál na místopisnou agendu. V souvislosti s tím odvolal dr. Prokeše z Vídně, který tam právě pracoval na archivní rozluce, přestože to byla také velmi důležitá akce mezinárodního významu.¹⁰ Místo práce na vídeňské rozluce musel se věnovat přípravě nového lexikonu obcí. Archiv byl tak nucen vyrážet klín klímem bez vlastní viny. V případě potřeby místo soustavnosti nastupovala živelnost.

Druhou mimořádnou akcí byla archivní a spisová rozlučka ve vídeňských archivech a registraturách prováděná podle Pražské úmluvy z 18. května 1920, uzavřené mezi Československou a Rakouskou republikou v důsledku Saint-Bermainské míro-dé smlouvy.¹¹ Její provedení připadlo z největší části Archivu ministerstva vnitra a v příštích pěti letech se jí postupně zúčastnili téměř všichni jeho odborní pracovníci. Ve vídeňských archivech a spisovnách bylo třeba prohlédnout velké množství materiálu, vyhledat archiválie a spisy bohemikálního charakteru, zjistit, zda se na ně vztahují příslušná ustanovení Pražské úmluvy a v kladném případě jednat s rakouskou stranou o jejich vydání a posléze je převzít a postarat se o jejich převezení do našich archivů. Jistým nedostatkem při provádění této akce bylo, že Archiv ministerstva vnitra neustanovil pro ni stálého delegáta či expedici. Prováděl ji tím způsobem, že do Vídně vysílal jednoho či skupinu archivářů v nepravidelných intervalech podle toho, jak je mohl uvolnit od jiných naléhavých úkolů. V důsledku toho tato práce trpěla jistou nesoustavností a protahovala se.

Dr. Prokeš měl na vídeňské rozluce významný, ne-li jeden z nejpřednějších, podíl. Zúčastnil se již první expedice, která byla vyslána do Vídně již v listopadu 1920. Byl pověřen provedením rozlučky v obou archivech rakouského ministerstva vnitra. Jeho hlavním úkolem přitom byla restituce fondu Česká dvorská kancelář, který tehdy netvořil jeden celek, jako je tomu dnes, nýbrž byl rozptýlen na více místech a tudíž bylo nutno jednotlivé části shledat a provést rekonstrukci fondu. Nejdříve jeho část byla věleňena do registratury spojené dvorské kanceláře, jinou část objevil v registratuře nejvyššího soudního místa, část se nalézala u ministerstva kultu a vyučování a u jiných nástupnických úřadů po zrušení spojené dvorské kanceláře v roce 1848. Tyto části dr. Prokeš spojil v jeden fond, jak tomu bylo původně. Stanovení časové hranice pro restituci (2. květen 1749) v zmíněné úmluvě považoval za nešťastné a pro naši stranu za velmi nevhodné.¹²

Na tomto úkolu pracoval přerušovaně do konce roku 1925. Vedle toho pracoval i na jiných úkolech (např. provedl rozlučku Válečného dohledacího úřadu, spolupracoval na rozluce dvorské komory, pracoval v Domácím, dvorském a státním archivu

na Valdštejnově korespondenci, v ministerstvu financí aj.).¹³ Se svou prací ve Vídni byl hotov koncem roku 1925. Později, po předčasném úmrtí zemského archiváře dr. Rudolfa Kosse převzal po něm rozlukou složitého fondu „Böhmen, Mähren, Schlesi-en“, kterou dokončil v roce 1930.

Vídeňskou archivní rozlukou se nejen obohatily některé naše archivy o cenné fondy a archiválie, nýbrž získali i archiváři, kteří ji z naší strany prováděli. Jak dr. Prokeš sám uvádí, pobyt ve vídeňských archivech byl pro něho, podobně jako pro ostatní mladé české archiváře, jedinečnou školou, v níž neobyčejně rozšířili profesio-nální vědomosti a své obzory. Byl pro něho vsuktu archivní školou.¹⁴

Třetí mimořádnou prací byla tzv. silniční akce. Tehdy ministerstvo veřejných prací požádalo ministerstvo vnitra, aby jeho archiv zjistil v archivních pramenech, kdo u nás nesl v předbřeznové době náklad na stavbu státních silnic. Tuto expertizu potřebovalo pro reparační komisi, neboť rakouská strana požadovala na našem státě náhradu za státní silnice. V sázce byly velké peníze v cizí valutě. Protože na tuto práci bylo vyměřeno málo času, dr. Klicman zastavil na čas veškeré ostatní práce, a to i práce na vídeňské rozluce, a veškerý odborný personál nasadil na tuto akci. Všichni archiváři byli vysláni do sídel bývalých krajských úřadů, aby tam v jejich registraturách pátrali po dokladech o stavbě silnic. Dr. Prokeš byl povolán z Vídně a vyslán do Čáslavi, Jičína, Nového Bydžova a Hradce Králové, aby pátral po pří-slušných dokladech v tamních krajských registraturách.¹⁵ Archiv se tohoto úkolu zhostil skvěle; na základě archivních dokumentů dokázal, že náklad na silnice nenesl stát, nýbrž vrchnosti a poddaní. V důsledku toho byl nárok Rakouska zamítnut. Při této příležitosti archiv provedl systematickou prohlídku registratur krajských úřadů, po-kud se nacházely ještě na původním místě (některé dal už K. Köpl převzt do místo-držitelského archivu), byl zjištěn jejich stav a pořízeny stručné soupisy. Byly také odstraněny závady v jejich uložení a bylo postaráno o řádné uložení. Krátce řečeno, byly zabezpečeny pro budoucnost.

Krajským registraturám věnoval archiv velkou pozornost již od roku 1920, kdy byl dr. Prokeš vyslán do Hradce Králové, aby zabezpečil tamní starou krajskou regis-traturu.¹⁶ Archiv věnoval těmto krajským registraturám velkou péči mimo jiné také proto, že podle původního plánu dr. Klicmana na archivní organizaci u nás se měly stát základem krajských či župních (podle toho, na jaké administrativní celky by byla republika rozdělena) archivů. Ale od tohoto plánu upustil a od začátku třicátých let, ještě za jeho ředitelování, se začalo se svážením těchto registratur do Prahy. Jeho se aktivně zúčastnil i dr. Prokeš.

Přimyslíme-li si ještě jistý počet skartačních prohlídek, pak obraz o jeho archiv-ní činnosti v těchto letech je úplný. Z toho, co bylo naznačeno, je možno udělat si představu, jak byla intenzivní.

Se stejným elánem jako úřední práci se věnoval ve volném čase své soukromé vědecké práci. Za pobytů ve Vídni chodíval po úředních hodinách v archivech do

dvorní knihovny a studoval tam husitské rukopisy, jak o tom psal prof. Novotnému. Jako výsledky tohoto studia zveřejnil *Kvodlibet Šimona z Tišnova roku 1416* (Časopis Matice moravské /dále ČMM/ 45, 1921), *Přehled sociálních poměrů a snah v době husitské* (Žižkova doba, sborník k 500. výročí Žižkovy smrti. Praha 1924), *List koncilu basilejského Compulit nos caritas z 15. října 1431 a jeho obrana* (ČMM 50, 1926), *K počátkům M. Jana Rokycany* (Věstník Královské české společnosti nauk /dále VKČSN/ 41, 1927).

V roce 1927 uveřejnil svou hlavní práci z dějin husitského hnutí *M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*. (Praha 1927), jíž předcházela studijní cesta do Lipska a čtyřměsíční bádání ve vatikánské knihovně. Souvisela s jeho studiem otázky usmíření heretických Čech s církví prostřednictvím basilejského koncilu, jež splývá s otázkou vzniku kompaktát. Na životě M. Prokopa, který se z radikálního Wyclifova a Husova přívržence postupně stal vedle M. Jana z Příbrami vůdčí osobností konzervativního křídla husitského hnutí, ukazuje, jak se toto hnutí vyvíjelo a jak tato konzervativní strana nakonec splynula s oficiální církví. Autor prokázal, že M. Prokop měl význačný podíl na jednání české strany v Basileji, na domluvení a potom i provedení kompaktát, a že se nakonec úplně ztotožnil se stanoviskem, které ke kalichu zaujal koncil. Prokešovo zjištění, že Prokop a Příbram změnili své smýšlení o závaznosti kalicha podle stanoviska Basilejského koncilu, umožňuje lépe pochopit stanoviska husitských stran a náboženské poměry v letech 1437–1448. Dále uveřejnil studie *Táborské manifesty z roku 1430–1431* (ČMM 52, 1928), *K Pálčově replice proti čtyřem artikulům pražským* (Sborník k 60. narozeninám prof. J. Bidla Praha 1928), a knížku určenou pro širší veřejnost *Jan Žižka a jeho doba* (Praha 1920).

Knížka o M. Prokopovi byla vyvrcholením jeho studia husitských dějin a v podstatě i jejich epilogem. Jí se uzavírá „husitské“ období jeho vědecké literární činnosti, které sahá až do jeho habilitace (1928). Přestože se o husitství nepřestal zajímat i nadále, jeho vědecký zájem se obrátil k novějším českým dějinám, a to politickým, správním, hospodářským a sociálním. Příchodem do Archivu ministerstva vnitra a do vídeňských archivů se mu otevřely nové obzory, neboť tam našel a poznal mnoho novodobého pramenného materiálu dosud neznámého a bádáním nedotčeného,¹⁷ který nabízel množství lákavých témat, do jisté míry snad i vděčnějších než např. pracné zjišťování autorství nějakého anonymního husitského traktátu pojednávajícího o teologických odchylnostech v názorech jednotlivých stran. Pro něho jakož i pro jeho mladé druhy se tehdy nabízela jedinečná příležitost a on ji dovedl plně využít. A již v tomto úseku svého života začal se vedle otázek husitství zabývat českými dějinami, a to v souhrnném pojetí i jednotlivými speciálními tématy a uveřejnil z nich celou řadu prací.

Bylo to plodné období jeho života, plné tvůrčí práce a neúměrné pracovitosti, kdy jakýsi vnitřní nepokoj a snad i zdravá tížádnost ho hnaly dopředu.¹⁸ Jeho neobyčejná píle se šťastně spojovala s literárním talentem a schopností snadno psát a kon-

cipovat (jak to vystihl ve svém habilitačním posudku profesor Pekař). Přirozeně výsledky se brzy dostavily.

V roce 1925 vydal knihu *Základní problémy českých dějin*, jež vznikla z populárních přednášek v učitelských kursech. V ní mu nešlo ani tak o vylíčení základních fakt jako o poučení o jednotlivých otázkách a problémech. O dva roky později vydal francouzsky příručku čs. dějin *Histoire Tchecoslovaque* (Praha 1924). Z archivu vídeňského ministerstva vnitra vytěžil práce *Boj o Haugvicovo „Directorium in publicis et cameralibus“ roku 1761* (VKČSN 40, 1926) a *Instrukce vydaná roku 1762 pro českou a rakouskou dvorskou kancelář* (tamtéž, č. 5). Na vídeňských pramenech se také zakládá *Několik příspěvků k moravským dějinám po bitvě na Bílé hoře* (ČMM 48, 1924). Do oboru hospodářských a sociálních dějin spadají *Memoriály o hospodářském stavu Čech před selskou bouří z roku 1775* (Časopis pro dějiny venkova /dále ČDV/ 11, 1924; 12, 1925)¹⁹ a *Příspěvek k otázce, zda český sedlák byl nevolníkem* (ČDV 11, 1924). Dále uveřejnil článek *Osudy prvního vydání Balbinovy „Obrany jazyka českého“* (ČMM 49, 1925) a *K archivní pohromě vídeňské* (ČMM 52, 1928). Drobné příspěvky, novinové články a zprávy se zde neuvádějí, přestože malý rozsah neznamená sám o sobě menší význam.

Třetí složkou působení dr. Prokeše byla učitelská činnost, jež byla dosti široká. Kromě již zmíněné účasti na učitelských kursech v letech 1924–1930 přednášel české dějiny (dvě hodiny týdně) na Vyšším ukrajinském pedagogickém ústavu. Dne 3. června 1927 si podal žádost profesorskému sboru filozofické fakulty, aby mu byla udělena venia docendi pro obor československých dějin, a jako habilitační práci předložil spis o M. Prokopovi z Plzně. Úspěšně vykonal habilitační přednášku (Náboženské stanovisko Rokycanovo před jednáním husitů s Basilejským koncilem) dne 17. března 1928. Výnosem ministra školství a národní osvěty z 13. dubna 1928 bylo potvrzeno usnesení profesorského sboru, aby byl připuštěn za soukromého docenta československých dějin.²⁰ Rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 21. srpna 1935 byl na návrh profesorského sboru jmenován bezplatným mimořádným profesorem českých dějin.²¹ V souvislosti s tím komise zvolená profesorským sborem k vypracování návrhu (Pekař, Šimák, Šusta) vysoce zhodnotila jeho vědeckou činnost v letech 1927–1934, zejména práce podávající v přehledu obraz celých dějinných období. V roce 1932 převzal po profesoru Novotném přednášku „Prameny k českým dějinám“ na Státní archivní škole a v roce 1941 přibral k ní ještě přednášku o archivnictví. V roce 1942 byl jmenován jejím ředitelem po dr. B. Jenšovském, tragicky zemřevším v koncentračním táboře. K doplnění jeho učitelské činnosti je třeba uvést, že konal přednášky na Svobodné škole politických nauk v roce 1933²² a snad i v dalších letech.

Mezitím postupoval úspěšně na služební dráze v archivu. S platností od 27. října 1920 byl jmenován koncipientou státního archivu I. třídy (hodnostní třída IX). S právní účinností od 28. června 1923 byl jmenován (po schválení ministerskou radou) státním archivářem v VIII. hodnostní třídě. Od 1. ledna 1926 byl povýšen na ministerského komisaře v 6. platové stupnici. S účinností od 2. prosince 1926 byl

povýšen na vrchního ministerského komisaře v 5. platové stupnici. Na základě rozhodnutí vlády z 29. prosince 1928 byl jmenován odborovým radou. Od začátku třicátých let se uplatňoval stále více při řízení archivu vedle dr. Klicmana, jenž si ho vybral za svého zástupce a nástupce již dříve. Ke konci jeho ředitelování, kdy dr. Klicman býval často ze zdravotních důvodů mimo archiv, přebíral řízení archivu zcela. S odůvodněním, že „je zástupcem přednosta archivu ministerstva vnitra, kterážto funkce je systemizačně hodnocena 3. platovou stupnicí“, byl s účinností od 1. ledna 1934 povýšen na vrchního odborového radu ve 3. platové stupnici.²³ V roce 1937 byl jmenován ministerským radou.

V polovině dubna 1934 dr. Klicman nastoupil zdravotní dovolenou, z níž se již do služby nevrátil. Na vlastní žádost byl s platností od 1. července 1934 přeložen do trvalé výslužby a výnosem prezidia ministerstva vnitra z 28. června 1934 byl ředitelem Archivu ministerstva vnitra jmenován dr. Jaroslav Prokeš.²⁴

Je nepochybné, že za patnáctiletého Klicmanova vedení Archiv ministerstva vnitra zaujal prakticky přední místo mezi našimi archivy. Byla to nesporně jeho zásluha a jeho jméno je nerozlučně spjata s rozmachem, kterého archiv za jeho vedení dosáhl. Ale na druhé straně se mu přes usilovnou snahu o vnější i vnitřní povznesení archivu nepodařilo odstranit všechny nedostatky, které přetrvávaly namnoze z předválečné éry. Ale donekonečna nebylo možno svalovat vše na rakouskou a jmenovitě Köplovu éru, i když na tom bylo hodně pravdy. Dr. Klicman se snažil o překonání neblahé tradice z dřívějšího období, která byla v tomto archivu hluboce zakořeněna, a adaptovat ho na nové podmínky. Hlavním nedostatkem archivu byla neuspořádanost a zanedbanost vnitřních archivních prací. V tomto bodu se ani za jeho ředitelování stav příliš nezlepšil, a to hlavně z toho důvodu, že archiv byl zavalen naléhavými úkoly externího charakteru, takže nezbýval čas na vnitřní práce.

Nedostatků, jež se v archivu vyskytovaly, si byl nový ředitel vědom a při svém nástupu do funkce byl odhodlán pracovat systematicky k jejich odstranění. Již v době zastupování ředitele (od 16. dubna 1934) učinil několik opatření, která měla přispět k zlepšení chodu služby a k odstranění různých nedostatků. Nejvýznamnější z nich bylo zavedení tzv. správcovství archivních fondů. Je přidělil dr. Prokeš do péče jednotlivým archivářům a učinil je odpovědnými za jejich stav. Tím se mělo docílit, aby každý fond byl uveden do pořádku a v něm i udržován. To byla převratná věc v péči o archiválie, která se osvědčila nejen ve vlastním archivu, ale rozšířila se i do celého našeho archivnictví. Dále práci v archivu organizoval tak, že odbornou agendu rozdělil na referáty, které přidělil jednotlivým archivářům, přičemž každý referent měl svého koreferenta, který ho mohl v případě potřeby zastoupit.

Nový ředitel měl jasné ideály k povznesení archivu a měl vše promyšleno již před převzetím místa ředitele. Předložil velký pracovní program pro archiv a přitom si byl dobře vědom, že jeho uskutečnění potrvá dlouhá léta a že si vyžádá mnoho úsilí a také velké finanční náklady ze strany státu.

Ve svém obsáhlém memorandu z 28. srpna 1934 situaci archivu charakterizoval jako velmi neutěšenou, upozornil na hlavní závady a nedostatky a předložil program práce archivu pro příští léta. Za hlavní nedostatek považoval fakt, že archivu chybí základní evidence o jeho obsahu, tj. alespoň soupis či v lepším případě popis fondů. Jeho odstranění považoval za svůj přední úkol. Proto již v době zastupování učinil přípravy k vypracování soupisu fondů, čili základního inventáře, který měl tvořit první etapu archivních prací, která měla být skončena v příštím roce. Druhou etapou měla být inventarizace jednotlivých fondů a třetí jejich podrobné zpracování, tj. katalogizace, o níž si byl vědom, že je to úkol pro vzdálenější léta, že je to program pro příští generace. Zato splnění prvních dvou etap považoval za přední úkol, který chtěl za svého působení v čele archivu provést.

Druhou příčinou nesupokojivého stavu archivu bylo jednak nevhodné uložení archivního materiálu, jednak nedostatek místa pro přijímání přírůstků. Budova archivu – Pálffyho palác – byla pro archivní účely naprosto nevhodná, vnitřní dispozice místností budovy, postavené k zcela jiným účelům, byla neúčelná, takže tento stav by nebylo možno změnit bez velkých a nákladných stavebních zásahů. Kromě toho depoty byly již zcela zaplněny.

Ale největší závadou bylo stále hrozící nebezpečí požáru a pronikající vlhkost. Tuto vážnou zá vadu nebylo možno odstranit, protože budova nebyla izolována od spodních vod. Tato vlhkost byla na postupu a všechny dosavadní pokusy zamezit jí ztroskotaly, a proto tento stav by vedl k neodvratné zkáze archivního materiálu jedinečné ceny pro národní dějiny i pro úřední potřebu. Poměry v kryptě pod kostelem sv. Mikuláše, kde byla uložena asi polovina obsahu archivu, byly jen nepatrně lepší, ale toto uložení bylo i tak evropskou raritou. Kromě toho archiválie tam byly stěsnány a nebylo již volného místa. Jakékoliv investice do budovy archivu považoval dr. Prokeš za neproduktivní a neúčelné, neboť zlepšení není možno dosáhnout žádnými adaptacemi. Jako jediné řešení tohoto problému navrhl ministerstvu vnitřní stavbu nové archivní budovy, která by odpovídala všem moderním požadavkům a v níž by byl soustředěn veškerý archivní materiál.

Nová archivní budova by podle dr. Prokeše měla zásadní význam pro organizaci archivnictví v naší republice. O této otázce se jednalo již od převratu, ale dosud nebyla vyřešena. Přesto se věci již vyjasnily v tom smyslu, že ústřední osou organizace státního archivnictví může být podle jeho názoru jedině Archiv ministerstva vnitřní, který tím, že přejímá spisový materiál státní politické, justiční a finanční správy jakož i jiných úřadů, se de facto stává státním ústředním archivem, a aby tuto roli mohl řádně plnit, potřebuje nezbytně novou budovu. Dr. Prokeš si představoval, že by do ní byl soustředěn archivní materiál z celých Čech. Tuto koncentraci považoval za zdravou a o zřizování dalších státních archivů neuvažoval, neboť to považoval z důvodů hospodárnosti za neúčelné. Tato cesta, jak ukázala budoucnost, schůdná nebyla, neboť nebylo možno soustředit tak ohromné množství archivního materiálu do Prahy.

Posléze považoval za nezbytně nutné, aby byl rozšířen pomocný personál archivu, má-li dostát svým úkolům. Na to, že to byl přední archiv ve státě, jeho personální stav byl neúměrně nízký: deset archivářů s univerzitním vzděláním (konceptních úředníků) a všech ostatních pracovníků bylo pouze osm. Z toho důvodu konceptní úředníci museli z nezbytně vykonávat manipulační a zřízenecké práce, které archivu vlastně přišly draho a byly na újmu odborné činnosti. Tento nešvar, bránící rozmachu archivu, chtěl odstranit stůj co stůj.²⁵

S novým vedením v archivu zavanul nový duch, duch obnovy a pořádku. Archiv byl náhle probuzen jakoby živou vodou k činnorodé aktivitě. Svůj program k nápravě věcí nový ředitel začal uskutečňovat neprodleně po svém nástupu. Především se začalo s obnovením mechanického pořádku v depotech, kde leželo množství nezareponovaných spisů, a v druhé řadě se pracovalo na soupisu archivního materiálu regál po regálu, aby se nejprve zjistilo, co se v archivu vůbec nachází. Také bylo nutno některé archivní fondy zkompletovat, neboť některé jejich části se nalézaly na různých místech. Současně učinil nový ředitel opatření, aby byly odstraněny závady v uložení archivního materiálu a aby již dosažený pořádek byl udržen natrvalo. Prosadit tyto věci, které se dnes zdají samozřejmostí, nebylo vždy snadné, neboť někteří pracovníci se nedovedli oprostít od zlovyků a nešvarů z dřívější doby a snahy ředitele o zavedení pořádku nepodporovali. Z toho důvodu zavedl dohled nad depoty, který měl zajistit udržování pořádku v nich. Správce fondů vybídl, aby přikročili k jejich pořádání a inventarizaci. To se neukázalo jako dost účinné, a proto od dobrovolnosti přešel záhy k plánování těchto prací. V roce 1935 přidělil jednotlivým správcům fondy ke zpracování. Tím vnesl do této práce jistou systematickosti, a současně vydal závazné směrnice pro inventarizaci a katalogizaci jednotlivých druhů archivního materiálu, aby tak archiv postupoval jednotně po metodické stránce. Dále stanovil stereotypní značky pro názvy jednotlivých fondů a zavedl jejich používání v archivu obligatorně. Zavedení stálých značek, které jsou nesporně Prokešovým vynálezem, se velmi osvědčilo (neboť usnadňovalo práci s fondy) a jako praktická věc se rozšířilo postupně v celém našem archivnictví.

Po metodických i praktických přípravách dr. Prokeš vypracoval plán na uspořádání a inventarizaci (kterou je třeba chápat jako soupis či popis) a s jeho prováděním se začalo již v roce 1935. První dva roky jeho ředitelování se usilovně pracovalo na pořízení inventáře (soupisu) archivu, jehož nedostatek se považoval již od dob rakouských za největší slabinu archivu. Tento nedostatek nebyl odstraněn zcela ani dosud publikovanými informacemi o archivu.²⁶ Práce na soupisu byly namáhavé i po fyzické stránce, neboť bylo nutno sestěhovat, scelit či doplnit fondy, jejichž části byly rozstrkány na různých místech depotů. Ale do jisté míry to byla i objevitelská práce, neboť v souvislosti s ní se přišlo na fondy či jejich části, o nichž nová generace nevěděla (třebaže K. Köploví byly asi známy). Aby nedočkává vědecká veřejnost byla informována o obsahu archivu, který byl pro ni stále záhadou, dr. Prokeš uveřejnil jako předběžný výsledek soupisu *Přehled fondů archivu ministerstva vnitra*, kte-

rý byl vypracován za redakce dr. Roubíka a za spolupráce všech správců archivních fondů.²⁷ Na zevrubnějším soupisu se nadále intenzivně pracovalo, ale ten nebyl nikdy dokončen a publikován, protože do programu a osudu archivu zasáhly neblaze události spojené s ohrožením republiky a s mnichovským diktátem. V září 1938 byly v souvislosti se sudetskou krizí a ohrožením republiky evakuovány nejcennější fondy a archiválie do připraveného krytu na Moravě. Tím byly pořádací a soupisové práce přerušeny na velmi dlouhou dobu. Proto tento *Přehled fondů* zůstal až do vydání *Průvodce po Ústředním archivu ministerstva vnitra* (1952) hlavní informací o archivu.

Zároveň s rozjetím svého programu na uspořádání archivu dr. Prokeš se začal intenzivně zabývat archivem samým a jeho dějinami jako vědecky činný historik, protože dobře věděl, že bez poznání jeho minulosti nelze proniknout do jeho složité struktury i do pořádacích systémů, podle nichž byl zformován, a že koneckonců bez těchto znalostí není možno dost dobře porozumět ani jeho obsahu. Prvním výsledkem jeho bádání v tomto směru byla studie *Archiv ministerstva vnitra v Praze v letech 1918–1934* (Sborník Archivu ministerstva vnitra /dále SAMV/ 8, 1935, s. 7–65), v níž nejen pojednal o činnosti archivu za vedení svého předchůdce a podal charakteristiku tohoto období, nýbrž načrtl i stručné dějiny archivu od nejstarší doby. Patří mu zásluha, že byl první po Klauserovi, kdo se dějinami archivu zabýval. Přes svůj poměrně nevelký rozsah, byla to práce objevná; objevují se v ní mezi jiným poprvé jména pracovníků archivů, o jejichž existenci dosud nikdo nic nevěděl.

Po ní následovala studie *Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání* (SAMV 9, 1936, s. 7–53), v níž pojednal o poměru místodržitelského archivu za ředitelování K. Köpla (v letech 1884–1918) k bádání a k badatelské veřejnosti s uvedením jmen badatelů a jejich prací založených na pramenech z tohoto archivu. Ale nejednalo se pouze o soukromé badatele, neboť největším uživatelem byl Zemský archiv český, který z něho čerpal prameny pro svou edici *Sněmy české* a pro svou sbírku přepisů. Z toho důvodu je také příspěvkem k osvětlení vzájemných vztahů těchto našich předních archivů.

Avšak při vši úctě k oběma těmto pracem není možno v zájmu objektivnosti a pravdy nepoznamenat, že autor se zde nechal příliš ovlivnit nepřátelským vztahem Václava Novotného a Ladislava Klicmana ke Köploví a že v důsledku toho hodnotí jeho a Stolbovo období nezaslouženě příliš negativně.

Pokračováním byla studie *Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání II.* (SAMV 10, 1937, s. 9–83), věnovaná období 1919–1935. Je založena mnohem šířeji než část první, neboť nepojednává pouze o použití archivu badateli, nýbrž o jeho využívání vůbec, a to i v jiných oblastech. Řečeno moderní terminologií, je to pojednání o komunikativnosti archivu, tj. o tom, jak poskytoval svůj materiál veřejnosti. Přináší nejen statistiku o bádání v archivu, nýbrž i přehled význačnější literární produkce, založené na vytěžení pramenů z tohoto archivu. Hovoří zde také o obnovení pořádku a uspořádání archivu a o soupisu archivních fondů, který je zde, jak bylo uvedeno výše, uveřejněn. Píše též o přípravách na podrobnou katalogizaci některých archiv-

ních fondů, o Sborníku archivu ministerstva vnitra (tj. o publikační činnosti archivu), o studiích vzešlých z katalogizačních prací archivu, o soupisu pramenů k některým historickým oblastem nalézajících se v archivu, o poměru archivu k jiným archivům a k vysokým školám, o účasti archivu na kulturních výstavách jakož i o jeho podílu na jazykozpytném a místopisném studiu.

V 11. svazku Sborníku Archivu ministerstva vnitra uveřejnil zprávu o činnosti archivu za tříleté období *Archiv ministerstva vnitra v letech 1935–1937* (1938, s. 7–34) a studii *Jan Hulakovský, archivář pražského guberniálního archivu* (s. 35–62), která je příspěvkem k dějinám archivu v předbřeznové době, pojednávající o zasloužilém jeho pracovníkovi, působícím tam v letech 1830–1852, který byl pro své údajné politické provinění v roce 1848 a pro své vlastenecké smýšlení předčasně penzionován. Tehdy nemohl tušit, že ho za několik let postihne stejný osud.

Dr. Prokeš v těchto pracích uveřejnil v průběhu čtyř let více poznatků o archivu než bylo o něm napsáno za celou jeho dlouhou historii. Ale to byly pouze první kroky. Podle jeho záměru to byly pouze průpravné práce k sepsání rozsáhlého díla o dějinách archivu, které připravoval, ale které již pro nepříznivé okolnosti nestačil napsat.

Dalším z tří hlavních cílů – ne-li hlavním vůbec –, jež si při svém nástupu stanovil, bylo postavení nové archivní budovy. Všechny tři ale spolu úzce souvisely, jako by byly vzájemně propojeny. Uvedení archivu do pořádku bylo první podmínkou, aby ho bylo možno přestěhovat do nové budovy, a na ní zase závisela zamýšlená nová archivní organizace, aby bylo možno zřídit ústřední státní archiv k přijímání a ukládání spisového materiálu od státních úřadů. Bez nové budovy nemohl ústřední archiv vzniknout.

Doba pro návrh na novostavbu archivu nebyla příznivá, protože jednak hospodářská krize nebyla dosud překonána, jednak bylo nutno vzhledem k nebezpečí hrozcímu od hitlerovského Německa věnovat všechny prostředky, které jen bylo možno získat, na obranu státu a opevnění hranic. Ale nepříznivými okolnostmi se nenechal ředitel archivu odradit a s energií sobě vlastní a s nemalou obratností šel za svým cílem a odstraňoval překážku za překážkou. Kladně mohl v jeho prospěch působit příklad čerstvé novostavby Archivu země České, postavené v době nejhlubší hospodářské krize. První krok učinil na jaře roku 1935, kdy požádal ministerstvo vnitra, aby do rozpočtu na příští rok byla zařazena částka na zakoupení pozemku a vypracování projektu. Pro tuto žádost získal podporu ze strany České akademie věd a umění, Královské české společnosti nauk jakož i předních českých historiků. Tyto intervence jakož i pádné důvody, které uváděl, neminuly se účinkem. Zřejmě dovedl získat pro svou myšlenku i příslušné činitele na ministerstvu. V létě 1936 se ministerstvo rozhodlo žádosti vyhovět a novostavbu uskutečnit. Do rozpočtu na rok 1937 byla zařazena příslušná částka a ještě téhož roku byl vyhledán vhodný pozemek v Bubenci a zakoupen za 4,5 milionu Kč. Celkový náklad na stavbu ministerstvo veřejných prací odhadlo na 30 milionů korun a objednalo u pěti předních architektů, jejichž

návrhy byly oceněny při soutěži o novostavbu Archivu země České, předběžné návrhy, z nichž nejvhodnější měl být vzat za podklad definitivního projektu. Archiv pak připravoval pro projektanty příslušné podklady a vypracoval „Zásady stavebního programu pro stavbu nové budovy archivu“. Vyhlička, že archiv dostane brzy novou archivní budovu, působila jako silný impuls k urychlení pořádacích prací; při přestěhování měl být již v dokonalém pořádku. Ale neblahé události z roku 1938 způsobily zpomalení přípravných prací.

Konečně byly roku 1939 ideové náčrty hotovy a předloženy archivu k posouzení. Z nich si archiv vybral návrh ing. arch. Ferdinanda Fencla jako nejvhodnější, protože podle jeho názoru nejlépe vyhovoval zásadám pro archivní stavby. Ing. arch. Fencel potom vypracoval definitivní projekt. Stavbě se dostalo podpory ze strany ministra vnitra gen. Ježka, po jehož návštěvě v archivu byly přípravné práce urychleny natolik, že ministerstvo veřejných prací oznámilo v březnu 1940, že v měsíci dubnu by bylo již možno zadat hlavní stavební práce. Ale v této chvíli, kdy archiv byl téměř u cíle svého dlouholetého snažení, ministerstvo obchodu zmařilo zahájení stavby tím, že odmítlo povolit pro ni přiděl železa a oceli. V důsledku tohoto odporu, který nezmohly přemoci intervence, musel být výkop základů odložen. Mezitím zasáhla do věci velmi nešťastně Plánovací komise pro hl. město Prahu, která nechtěla připustit stavbu archivní budovy ve vilové bubenečské oblasti, a nabízela ministerstvu vnitra jiná místa, která byla však pro archiv nepřijatelná, protože odporovala zásadám pro archivní stavby. V únoru 1941 komise zamítla definitivně stavební místo v Bubenci a místo toho nabídla místo v Bubnech, které archiv rozhodně odmítl jako naprosto nevhodné pro archivní stavbu. Komise potom určila definitivně pro archiv stavební místo na pankrácké pláni, ale archiv trval na stanovisku, že původní parcela v Bubenci je pro novostavbu nejvhodnější. Tím celá záležitost uvázla a od té doby se již nic nedálo, zejména proto, že dr. Prokeš byl v roce 1942 z funkce ředitele odvolán, takže neměl pouvoir, aby se mohl o věc dále starat. Kromě toho byl stavební ruch v těch letech silně omezen ve prospěch válečného úsilí říše. Po osvobození v květnu 1945 dr. Prokeš byl sesazen podruhé, takže mu byla definitivně odňata možnost, aby se mohl o stavbu starat. A ti, kteří přišli po něm, o připravované stavbě nevěděli a z nevědomosti nechali věc padnout. A pokud jim byly plány na stavbu známy, i tak dali přednost organizování našeho archivnictví a úsilí o zřízení Národního archivu. Tímto způsobem došlo k zmaření celé stavby, která byla již tak blízko svému uskutečnění a která by nepochybně korunovala Prokešovo životní dílo. Ale i tak, i když ne-realizována, představuje v každém případě jeho velký výkon, ale také velkou tragédii.²⁸

Nová archivní budova byla bezpodmínečnou podmínkou k tomu, aby mohl být zřízen Ústřední státní archiv, který měl být podle Prokešových představ úhelným kamenem budoucí archivní organizace v našem státě. Souběžně s úsilím o její uskutečnění vyvíjel snahu o vypracování osnovy archivního zákona, jímž by byla zajištěna potřebná péče o ochranu písemných památek, která byla pro nedostatek legislativní úpravy dosud velmi nedokonalá, a zároveň aby byl položen základ k organizaci

našeho archivnictví. To byl třetí prioritní bod jeho programu. Jak je známo, a jak bylo již naznačeno, o této otázce se jednalo již od převratu, avšak dosud bezvysledně. Ministerstvo školství a národní osvěty předložilo návrh archivního zákona v roce 1923, který však pro neshody s ministerstvem vnitra nebyl přijat, a tak otázka archivní organizace zůstávala ke škodě našeho archivnictví stále otevřenou, přestože její vyřešení se v odborných kruzích považovalo za velmi naléhavé.²⁹

Je pozoruhodné, že dr. Prokeš měl na otázku archivní organizace celkem vyhraněný názor již v mladém věku,³⁰ který pak zastával i po patnácti letech jako ředitel archivu a kdy v této vysoké funkci zasáhl do této věci velmi pronikavě a převzal za ni velký díl odpovědnosti. Podle jeho názoru archivní zákon měl v první řadě zabezpečit ochranu písemných památek, a to bez rozdílu, zda jsou chovány v archívech nebo mimo ně, kdežto otázku organizace (pro niž ztroskotal návrh z roku 1923) kladl až na druhé místo, a to na rozdíl od Václava Vojtíška, který archivní organizaci považoval za prioritní. Své představy o zákonné úpravě ochrany písemných památek a organizace archivnictví vyložil v přednášce na I. sjezdu čs. historiků 3. května 1937.³¹ Zároveň učinil co bylo možno, aby jeho názor byl přijat v rozhodujících kruzích a aby se upustilo od původního záměru zahrnout ochranu písemných památek do připravovaného všeobecného zákona památkového.

Velká zásluha na tom, že se znovu začalo jednat o přípravě archivního zákona, náležela ministerstvu pro sjednocení zákonů a organizaci správy, jemuž byla vládním usnesením přikázána úprava sporných kompetenčních případů mezi ministerstvy. Toto ministerstvo vypracovalo v únoru 1935 nástin osnovy zákona upravujícího spornou kompetenci v archivních záležitostech. Dr. Prokeš využil se souhlasem ministerstva vnitra této příležitosti k podání návrhu, aby byl vypracován návrh zákona o ochraně písemných památek. Návrh byl přijat na poradě zástupců ministerstev pro sjednocení zákonů, vnitra a školství. Na ní bylo usneseno, aby archivní odborníci – za ministerstvo vnitra dr. Prokeš a za ministerstvo školství dr. Morávek – vypracovali ve vzájemné dohodě referentský návrh archivního zákona. To se stalo do června 1935 a návrh byl odevzdán ministerstvu pro sjednocení zákonů, kde se dále na něm pracovalo na poradách mezi jeho autory, zastupujícími ministerstva vnitra a školství, a zástupci jmenovaného ministerstva dr. A. Nermuthem a dr. J. Pražákem. To byla I. redakce zákona. Návrh byl upřesňován a upravován, aby vyhovoval po odborně-archivní i právní stránce. Na poradách vznikaly postupně další redakce osnovy. Dr. Prokeš se snažil práce maximálně urychlovat, neboť si přál, aby definitivní znění osnovy i důvodové zprávy bylo hotovo do konce roku 1936. Ale to se nestalo, protože těžkým onemocněním dr. Prokeše, trvajícím bezmála celý rok, se práce zdržely. Definitivní text osnovy i důvodové zprávy, nazvaný XIII. redakce, byl hotov až v květnu 1938. Tento text byl rozmnožen cyklostylem a rozeslán k připomínkovému řízení a zainteresovaným archivním kruhům pro informaci. Bylo to velké dílo a těžce zrozené, na němž měl dr. Prokeš lví podíl. Avšak pro sudetskou krizi nedošlo k jeho projednání v parlamentu a nedošlo k němu ani po Mnichovu. Ministerstvo pro sjed-

nocení zákonů bylo mezitím koncem roku 1938 zrušeno, aniž došlo před tím k projednání osnovy ústavní cestou.

První část tohoto navrhovaného zákona o písemných památkách a o archivech, jak zněl jeho název, byla věnována ochraně písemných památek. Jeho základní myšlenkou bylo, že všeobecná ochrana písemných památek musí být jeho základnou, z níž by vyrůstala speciální ochrana písemných památek uložených v archivech, tj. archiválií. Jeho účelem bylo zabezpečení písemných památek, které dosud nebyly v archivech uloženy. Část druhá se týkala archivů. V podstatě zachovávala dosavadní archivy (státní, zemské a obecní). Zákon tedy nevytvářel jednotnou archivní organizaci ani správní orgán, který by archivnictví svěřoval ministerstvu vnitra, jemuž měl podléhat nově zřízený ústřední státní archiv (v němž se měl změnit dosavadní Archiv ministerstva vnitra), který měl mít dvojí funkci, jednak ústředního archivu československého, jednak státního archivu pro Čechy. V hlavních městech zemí, tj. v Brně, Bratislavě a Užhorodu, měly být zřízeny státní archivy pro ukládání písemností státních úřadů. Rovněž tam měly být zřízeny zemské archivy. Zákon také zaváděl orgány odborného dozoru nad ochranou písemných památek, jimiž byli archivní inspektoři a archivní dopisovatelé, podřízení ministerstvu školství. Zákon také zřizoval státní archivní radu jako poradní orgán ve věci ochrany písemných památek a archivů, a přiřleňoval ji k ministerstvu školství. Celkem vzato, zákon představoval kompromis mezi ministerstvy vnitra a školství. Tudiž byl nekonfliktní, nikomu nic nebral, nikoho nepoškozoval, nezrušil žádný archiv a v podstatě zachovával dosavadní organizační stav.

Státoprávní změny, jež nastaly v důsledku Mnichova, a následná okupace 15. března 1939 a zřízení tzv. protektorátu změnilo dosavadní organizaci státní správy, z níž osnova vycházela. Proto byla znovu přepracována a tak vznikla XIV. redakce, která přinášela jednak změny formální, jednak změny hlubší. Nejdůležitější změna byla v tom, že veškerou kompetenci v oboru archivnictví převáděla na ministerstvo vnitra, jemuž měla být podřízena i státní archivní rada. V jeho oboru se měl zřídit Národní archiv jakožto ústřední státní archiv, v jehož čele měl být generální státní archivář.³²

Protože parlament již neexistoval, osnova nemohla být schválena jako zákon, nýbrž pouze jako vládní nařízení. Nyní, kdy podepsání bylo již jen otázkou času, dr. Prokeš od věci ustoupil. Neměl zájem na zkomolení osnovy v protektorátní úpravě. Kromě toho by musela být ještě upravena, aby naše archivnictví bylo přizpůsobeno archivnictví říšskému.

Dr. Prokeš také podal, pod dojmem změn, které nastaly po Mnichovu, v listopadu 1938 návrh České národní radě na organizaci archivnictví, na značnou koncentraci (jakou v osnově archivního zákona nikdy nenavrhoval) s cílem dosáhnout značných úspor. Na rozdíl od zmíněné osnovy navrhl zde spojení archivů a vlastně vytvoření jednotné archivní organizace.³³ Je pozoruhodné, jak pod vlivem nových skutečností

změnil své názory, a že použil této mimořádní cesty. K jednání o tomto návrhu nedošlo a zřízením protektorátu se stal bezpředmětným.

Za poměrně krátkou dobu ředitelování dr. Prokeše bylo díky jeho cílevědomému úsilí vykonáno pro uspořádání archivu více než za celá desetiletí předtím. Přitom pouze polovinu tohoto období lze považovat za regulérní v pravém slova smyslu, neboť druhá byla naplněna mimořádnými úkoly, namnoze rušícími dosavadní pořádek i pracovní program. Děličtem byly důsledky Mnichova a německá okupace v březnu 1939. Tyto události měly pro archiv neblahé důsledky, neboť přerušily, popř. zpomalily hlavní práce. Naproti tomu mu přibýly mimořádné úkoly podobně jako tomu bylo v popřevratové době, jenže jich bylo mnohem více. Především archivu připadla spisová rozluka se státy, které se zmocnily našeho pohraničního území. Po Mnichovu se náš stát ocitl vůči nim ve stejném postavení jako po převratu Rakousko vůči Československé republice a nástupnickým státům. Od poloviny října 1938 se činnost archivu soustředila především na jednání o spisové rozluce s Německem a Polskem. Pro tuto záležitost byla u ministerstva vnitra zřízena delimitační komise V., jejímž místopředsedou byl jmenován dr. Prokeš, ve skutečnosti ji však vedl. Po odpadnutí Slovenska byla zřízena delimitační komise VII. pro spisovou rozluku se Slovenskem a Maďarskem. V roce 1939 si říšský protektor vynutil tzv. odčinění archivní a spisové rozluky s Rakouskem provedené podle Pražské úmluvy z roku 1920. Na české straně byla zřízena k provedení tohoto úkolu česká archivní komise, která sídlila v archivu a jejímž předsedou byl dr. Prokeš, na německé straně německá archivní komise. Tyto komise jednaly o vydání archivního a spisového materiálu převzatého na základě jmenované úmluvy od Rakouska německé straně.

V březnu 1939 archiv převzal z rozhodnutí předsednictva vlády a prezidia ministerstva vnitra od ministerstva zahraničních věcí Ruský zahraniční historický archiv, k němuž byly přiřčeny Ukrajinský kabinet a Běloruský archiv. Ruský zahraniční historický archiv byl organizačně začleněn do archivu jako jeho oddělení 2. Od zrušeného ministerstva zahraničních věcí archiv převzal po 15. březnu 1939 jeho tiskový archiv, který tvořil jeho oddělení 3. V souvislosti s prokazováním původu podle norimberských zákonů bylo vytvořeno oddělení pro opatřování rodových dokladů (odd. 4). Úkolem rovněž nově vzniklého oddělení 5, nazvaného spisová komise, bylo provádět spisovou rozluku se státy, k nimž byla po Mnichově připojena část území naší republiky, se Slovenskem a hlavně s Německem. Vlastní archivní agenda i s archivními fondy byla přikázána oddělení 1.

Přes chronický nedostatek místa převzal archiv velké množství spisového materiálu od ústředních úřadů, i od nižších úřadů politické a finanční správy. Dokončen byl i svoz registratur krajských úřadů. Po kvantitativní stránce největším přírůstkem byly registry krajských a okresních soudů z doby před rokem 1870, které archiv převzal na naléhání ministerstva spravedlnosti a se souhlasem prezidia ministerstva vnitra. Přijetí tak ohromného množství materiálu bylo umožněno tím, že archiv získal dvě další budovy.

V roce 1939 se tedy činnost archivu velmi rozšířila o nové úkoly vyplývající ze státoprávních změn, a to se projevilo přičleněním nebo vybudováním nových oddělení. Působnost archivu se rozšířila o nové obory a v důsledku toho nastaly pronikavé změny, které podstatnou měrou změnily jeho dřívější poměrně jednoduchou strukturu v dosti složitý organismus, v němž původní jádro – vlastní archiv – tvořilo jen jeho menší část. Archiv prodělal během roku 1939 změny tak pronikavé, že za celá staletí takových nedoznal. Mimořádné rozmnožení úkolů archivu si vynutilo novou organizaci, která mu vtiskla zcela rozdílný charakter oproti normálním dobám. Tato organizace byla dílem dr. Prokeše. Díky jeho organizačním schopnostem archiv mimořádné úkoly zvládl. Důsledkem nových úkolů byly i pronikavé personální změny a podstatné rozmnožení personálního stavu, který vzrostl sedminásobně, v jednu chvíli až na 300 osob. V archivu nalezlo pracovní příležitost mnoho pracovníků zrušených ministerstev a zrušené československé armády a tím si archiv získal zásluhy i po sociální stránce.

Dr. Prokešovi osud nedopřál, aby mohl dovést až do konce program, který si vytkl, a dokončit archivní dílo. Jeho vedoucí role byla náhle ukončena v souvislosti s ovládnutím vyšších míst ve státní správě okupanty, kterým se jednalo zejména o ovládnutí ministerstva vnitra. Od poloviny roku 1942 vedoucí místa na tomto ministerstvu byla obsazována referenty z Úřadu říšského protektora. V rámci této poněmčovací akce byl výnosem prezidia ministerstva vnitra ze dne 29. srpna 1942 jmenován komisařským vedoucím Archivu ministerstva vnitra archivní referent Úřadu říšského protektora dr. Oskar Horst Swientek a dosavadní ředitel byl jmenován jeho zástupcem.³⁴ Dr. Prokeš se potom stáhl do pozadí, do záležitostí vedení archivu nezasahoval a nanejvýš vystupoval jako vedoucí oddělení 1a. Funkce zástupce komisařského vedoucího zůstala pro něho pouhou formalitou, jako zástupce nevystupoval, natož aby se snažil uplatnit se v ní. Spíše opak je pravdou. V období po svém sesazení býval často churav (trpěl nervovou chorobou a depresemi).

Jaroslav Prokeš stál v čele archivu pouze osm let. V životě archivu tak starobylého je to krátká doba. Přesto je to jedno z nejvýznamnějších období v jeho dějinách, vyznačujících se intenzivním úsilím o povznesení archivu ve všech směrech činnosti a o odstranění nedostatků a nešvarů zděděných z dřívějších dob. Hlavní směr činnosti byl zaměřen tam, kde byly dosud jeho největší nedostatky: na uspořádání a evidenci archivního materiálu. Dva další hlavní cíle, které si dr. Prokeš stanovil, novostavbu archivu a archivní zákon, který by určil organizaci archivnictví v našem státě, byly již blízko svého uskutečnění. Archivní zákon byl již hotov a se stavbou archivní budovy se mohlo začít kdykoli, ale nepřítel válečné doby tomu bránila. Nezbyvalo než vyčkávat konce války a svobody. A když ten toužebně očekávaný okamžik nastal, postihla dr. Prokeše zcela neočekávaně pohroma a začalo se odvíjet drama jeho posledního, tragického období života.

Jak již bylo řečeno, dr. Prokeš po odvolání z vedoucí funkce ustoupil do pozadí, ale mravní odpovědnosti za osud archivu a jeho zaměstnanců se nezříkal a snažil se,

pokud to bylo v jeho silách, uchránit ho od škod a ztrát. Byla to i pro něho těžká doba, neboť byl nucen vycházet nějakým způsobem s německými nadřízenými. Mnohá z jeho častějších onemocnění byla fingoána, jen aby se vyhnul nepříjemnému setkání s nimi. V těch letech se také účastnil aktivně domácího odboje.

Toužebně očekávaná chvíle osvobození mu nepřinesla návrat na ředitelské místo, kterého ho okupanti zbavili. Naopak, přinesla mu nečekaný úder a nastala nejkrušnější doba jeho života. Byl sesazen podruhé. Je pravděpodobné, že se ujal vedení archivu již ve dnech Pražského povstání. Ale dne 10. května se dostavil do archivu univ. prof. dr. Josef Borovička a sdělil mu, že Česká národní rada ho pověřila rozhodnutím z 5. května zajištěním a prozatímní správou Archivu ministerstva vnitra a zároveň převzal od něho správu archivu, jak to prof. Borovička oznámil téhož dne prezidiu ministerstva vnitra. Postavil je tedy před hotovou věc a prezidium se s tím kupodivu spokojilo. Důvody tohoto rozhodnutí České národní rady nebyly uvedeny.

Ve věci této revoluční a zcela ojedinělé výměny ve vedení archivu existuje několik záhadných a dodnes neobjasněných skutečností. Především v registratuře České národní rady neexistuje žádný doklad o tom, že by o této věci jednala (popřípadě na čí popud) nebo záznam o příslušném usnesení či o vydání nějakého dekretu či dokonce jeho koncept nebo kopie. A jestliže takový dekret prof. Borovička skutečně od národní rady dostal, proč ho nepředložil přímo prezidiu ministerstva vnitra, popřípadě proč ho nezaslala národní rada? Zdá se, že ani její předseda profesor Albert Pražák nebyl o věci řádně informován a že ani nevěděl, že se jedná o dr. Prokeše, protože mu poslal blahopřání k nedávným padesátinám. Stejně blahopřání mu poslala i Česká národní rada dne 13. ledna. Kdyby ho považovali za osobu kompromitovanou z národního hlediska, sotva by mu takové blahopřání poslali. Nehledě k tomu, že neexistuje v úředních spisech žádný doklad o rozhodnutí České národní rady, je dosti nápadné, že národní rada o něm nevyrozuměla ministerstvo vnitra. Kromě toho Česká národní rada neměla v správních záležitostech žádnou výkonnou moc. Přesto však prezidium ministerstva vnitra toto rozhodnutí respektovalo, proto zůstávalo v platnosti, i když Česká národní rada skončila svou činnost dnem 1. června 1945.

Je nanejvýš pravděpodobné, že konspirace proti dr. Prokešovi byla připravována již delší dobu před koncem války, byla však dobře utajena. Nejprve bylo třeba odstranit ho z vedoucího místa v archivu, což se za využití revoluční situace podařilo neobyčejně snadno, a potom bylo nutno nalézt dodatečně důkazy o jeho provinění, aby se tomuto kroku dodalo zdání legitimacy. Přitom presumpce nevinny, jak je obvyklé u civilizovaných států, vůbec nebyla vzata v úvahu. Podle této zásady postup proti němu měl být obrácený; teprve až po dokázání viny měly být vyvozeny služební důsledky. Ale to se nestalo. Žalující strana začala s velkou horlivostí shánět svědectví proti dr. Prokešovi, jež měla prokázat jeho provinění. Některá z nich byla velmi nicotná a jako důkazní materiál vlastně bezcenná. Dr. Prokeš se pochopitelně bránil, o svou čest a existenci bojoval a pochopitelně si opatřoval vyjádření svědčící v jeho prospěch.

V důsledku toho se archiv i zainteresované archivní kruhy rozdělily na dva protichůdné tábory, jejichž příslušníci vydávali svědectví pro i proti. Z politického hlediska vzato, nelze přehlédnout skutečnost, že proti dr. Prokešovi se postavilo dosti široké spektrum nepřátel, v němž se spojovala krajní levice (dr. Pachta, dr. Čejchan) s demokratickým středem (prof. Borovička, prof. Vojtíšek). Jejich motivy byly různé a většinou skryté. Velkou, ba snad hlavní roli hrála závist nad Prokešovými úspěchy, aniž se bralo v úvahu, že byly dílem jeho talentu a neúporné píle. Jeho služební postup, pro nějž byl závistníky nazýván kariéristou, byl zcela normální, urychlený snad šťastnou náhodou. Z některých podřízených pracovníků, kteří se v archivní službě příliš neuplatnili, se stali rázem žalobci, kteří si tímto způsobem kompenzovali svůj pocit méněcennosti a od změny ve vedení archivu si slibovali zlepšení svého postavení. Nejradikálněji proti němu vystupoval pracovník, který ani neměl archivní vzdělání a do archivu byl přijat politickou protekcí, nebyl schopen něco publikovat z oboru a po pracovní stránce byl nejméně platný.

Jediný, kdo měl jasný a neosobní cíl, byl hlavní osnovatel a hlava protiprokešovské akce, profesor Josef Borovička, bývalý archivář Českého zemského archivu. Jemu se nepodařilo po převratu v roce 1918 uskutečnit myšlenku Národního archivu, jejímž byl autorem. Nyní se domníval, že revoluční doba po osvobození od okupace nepodobná oné po převratu v roce 1918, je vhodná k tomu, aby se o to pokusil podruhé. Také se domníval – ostatně zcela mylně, jak se mělo záhy ukázat – že ředitel Archivu ministerstva vnitra by byl hlavní překážkou zřízení Národního archivu. Není vyloučeno, že by s ní nesouhlasil ani tentokrát, ale hlavní překážkou by v žádném případě nebyl. V roce 1945 byla přece jen poněkud jiná situace než v roce 1918. Mezitím dr. Prokeš přišel s myšlenkou ústředního státního archivu. Rozdíl mezi ním a Národním archivem nebyl zase tak propastný, aby ho nebylo možno vyřešit nějakým kompromisem. Ostatně podle poslední redakce návrhu archivního zákona měl být zřízen Národní archiv (a nikoli Ústřední státní archiv), a protože lze předpokládat, že jako spoluautor původní osnovy měl na ní účast, není vyloučeno, že změnil v té věci názor a že s myšlenkou Národního archivu vyslovil nakonec souhlas. V tom případě by tažení proti němu bylo úplně zbytečné a vyplývalo by z neinformovanosti. Ale zda se skutečně k myšlence Národního archivu přiklonil, objasněno není. Prof. Borovička se, pokud je známo, ani nepokusil domluvit s prof. Prokešem a rozhodl se pevně odstranit ho z cesty.

Podle mého názoru při jeho rozhodování hrála velkou úlohu Francouzská revoluce, jejímiž dějinami se právě zabýval (a skutečně je napsal) a vlastně ji i velmi prožíval. V důležité otázce teroru se přikláněl k názoru těch historiků, kteří ho považovali za nutný a za nezbytný krok pro další vývoj revoluce. Pod vlivem těchto myšlenek se stal archivním revolucionářem, který odstranění či obětování jednoho člověka ve prospěch uskutečnění vznešené myšlenky Národního archivu se snažil srovnat se svým svědomím a přesvědčit sama sebe, že je nezbytné. Jeho životním cílem byl Národní archiv a jeho pohnutky byly nezištné a čistě idealistické jako u Saint-Justa.

Ale po stránce mravní a svědomí to neměl snadné, neboť nelze předpokládat, že by věřil, že by se byl dr. Prokeš nějak provinil proti národní cti, protože nikdo nic takového za celou dobu války nevyslovil. Bylo to zcela absurdní a nikoho taková věc ani nenapadla, protože to prostě nebyla pravda. S tím obviněním se vystoupilo až po osvobození. A ostatně byl často přesvědčován, a to i svými přáteli, že to obvinění je absurdní a nesmyslné.

Závodní rada archivu, v níž měla již tehdy silný vliv krajní levice (předsedou byl dr. Pachta), v dopise z 30. června 1945 udala, že dr. Prokeš projevoval v době druhé republiky i za nacistické okupace nadslužební horlivost vůči Němcům a že s nimi pěstoval soukromé společenské styky, k nimž prý nebyl nucen. Zároveň uváděla, že selhal také po odborné stránce, a navrhla, aby v zájmu očisty státního aparátu byl přeložen do výslužby s poloviční penzí, případně aby byl ihned suspendován z výkonu služby.

Při řízení před závodní radou archivu a ve vyjádření prozatímního správce archivu prof. Borovičky bylo dr. Prokešovi vytýkáno, že projevoval úslušnost a horlivost vůči Němcům, a uváděly se některé konkrétní případy, které s odstupem času připadají jako nepodstatné, ba malicherné. Byla to však udání pracovníků archivu, zejména dr. Čejchana. Jako velká záminka proti němu se využila oslava padesátých narozenin, kterou uspořádal právě z vojenské služby se navrátilší komisařský vedoucí archivu dr. Swientek. Na ní se přirozeně hovořilo německy, protože to byla tehdy úřední řeč. Dr. Prokeš na závěr Swientkovi poděkoval německy krátkým (asi pětiminutovým) nepřipraveným, improvizovaným projevem, v němž silně zadrhoval. Jedním bodem žaloby bylo pak tvrzení, že děkoval Swientkovi přátelským způsobem. Naproti tomu jiní účastníci slavnosti, o jejichž serióznosti a morálním měřítku nebylo pochyb, neshledali na této řeči nic závadného. Sotva lze předpokládat, že by se chtěl dr. Prokeš veřejně kompromitovat na samém závěru války před tváří tolika osob, z nichž některé mohl považovat za skryté nepřátele. Jestliže se žalobci chytali i takovéto pochybné záminky, svědčí to nejen o jejich naprostém nedostatku smyslu pro fair play, ale i o nedostatku skutečných argumentů.

Po odborné stránce mu prof. Borovička vytýkal, že se nepostaral o vhodné umístění archivu a archiválií a že v nevhodných místnostech budovy ve Valdštejské ulici hnilý a plesnivěly vzácné památky ze 14. až 19. století; že ve snaze udržet v archivu fond Česká dvorská kancelář odevzdal Němcům fondy Lužické, Kladské a Slezské spisy (což nebyla pravda, neboť Němci při provádění archivní rozluky postupovali podle určitých zásad, a dr. Prokeš jim neměl co nabízet výměnou, ježto si stejně mohli vzít, co chtěli). Dále mu vytýkal, že archivní práce nebyla za něho řádně organizována, že vládl pracovní zmatek, že nebyla účelná dělba a kontrola práce ani řádná evidence archiválií. Že trpěl, aby referenti zpracovávali archivní fondy jedině pro své soukromé práce, přičemž docházelo k nepořádkům vyňatých archiválií a k jejich dočasným ztrátám. Že z prestižních důvodů přebíral do archivu stále nové a nové úkoly, které mnohdy ani nesouvisely s vlastním archivnictvím a že soustřeďoval do

archivu co nejvíce písemností nejrůznějšího druhu, přestože se tento materiál nedal archivářsky centrálně zvládnout a ani vhodně umístit. Že nákupy pro knihovnu nebyly prováděny účelně, že v roce 1937 nebyla využita nabídka Společnosti pro hospodářské a kulturní styky se SSSR, že velká část knih nebyla signována a zařazena. Že se nepostaral o jednotné směrnice pro skartace u jednotlivých úřadů a že sám v některých případech skartaci provedl neodborně. Že má vinu na tom, že byla nedbale provedena archivní rozluka z roku 1920, že spisy české kanceláře a české komory ze 16. a 17. století byly předávány jen podle fasciklů. (Byla tedy proti němu vytažena věc 25 let stará!) Že nutil konceptní úředníky, aby museli na úkor svých odborně vědeckých úkolů vykonávat manuální a podřadné kancelářské práce, zatímco naopak kancelářskému úředníku svěřoval i skartační práce.

Dr. Prokeš na svou obhajobu uváděl, že byl vždy neoblomným Čechem, že vždy věřil ve vítězství české věci, že nikdy nebyl členem žádné organizace pro spolupráci s Němci, že výzvu, aby přistoupil k lize proti bolševismu prostě zahodil, že nucený styk s německými archivními představiteli, zejména s dr. Swientkem a dr. Prochnem, byl pro něho duševním martyriem. Že při příležitosti otevření IX. kursu archivní školy byl vyšetřován gestapem a tímto označen za vysloveného stoupence Benešovy éry. Že v době stále vzrůstajícího německého vlivu chtěl odejít do dočasné výslužby, ale že z pocitu odpovědnosti za budoucnost archivu tak neučinil. Že v zdánlivě beznadějném boji proti německé přesile se snažil uchránit archiv před jeho rozchvácením a jinými škodami, že podporoval soustředování historických registratur do archivu, aby je uchránil před sběrem. Že učinil Archiv ministerstva vnitra útočištěm archivářů, kteří za okupace pozbyli místa (z ministerstva zahraničí, Památníku osvobození, Moravského zemského archivu) a že se snažil udržet pokud možno co nejdéle též legionáře a jiné Němci persekované zaměstnance. Že na požádání velitele Vojenského zeměpisného ústavu ukryl v depotech archivu několik beden a balíků materiálu tohoto ústavu. (Věc se po půl roce prozradila a stala se předmětem vyšetřování a soudního řízení.) Že se mu podařilo spolu s dr. Jenšovským zakrýt stopu po archivu vůdce českých Němců Titta. Že v roce 1940 zastavil svou literární činnost doslovem k vydání českého překladu spisu Pavla Stránského „O státě českém“, v němž nepokrytě zdůraznil vlastenecký význam tohoto díla. Později odmítl příspěvek do aktivistického časopisu. Že v roce 1942 byl zbaven vedení archivu a rozhodujícího vlivu na jeho správu; přitom byl však komisařským vedoucím dr. Swientkem a dr. Prochnem činěn odpovědným na vše, co se jim nelíbilo. Že od počátku války byl v informačním styku s podzemním revolučním hnutím, který zprostředkoval mjr. Ot. Vacek pro gen. Nováka. Od tohoto hnutí měl speciální příkazy pro dobu převratu. Úřední německá nařízení proti českému národu sám ignoroval, obcházel a napomáhal jiným k jejich bojkotu.

Že rozšíření archivu o nové úkoly a oddělení (spisová komise, slovenské archivy, oddělení rodových dokladů) se stalo bez jeho vlastní iniciativy a že byl jako úředník povinen vykonávat dané příkazy. Vzrůst agend i enormní rozšíření osobního

stavu – až na 300 zaměstnanců – způsobil, že nemohl sledovat vyřizování agendy v jednotlivostech a musel se spokojit pouze stanovením vůdčích směrnic. Že opatření České národní rady, jímž byl zbaven správy archivu, spočívalo podle jeho informace na nedorozumění. Prof. Pražák sám prý si neuvědomil, že jde o něho (P.), neboť ho znal jako dobrého Čecha s revolučním smýšlením.

Na doložení své obhajoby předložil řadu písemných svědectví vážených osob, jakými byli univ. prof. J. Dobiáš, prof. Václav Líba, přednosta vojenského archivu dr. F. Šteidler, plukovník gen. štábu J. Fetka, major Ot. Vacek a jiní. Dva významní úředníci ministerstva vnitra dr. Franc a dr. Šulc potvrdili Prokešovu snahu paralyzovat všemožně škodlivé zákroky německého vedení a uchránit v archivu, co se dalo, jakož i jeho radikální protiněmecké stanovisko a odmítavý postoj proti Swientkovi a Prochnovi. Dr. Jaromír Fürst (bývalý přednosta oddělení ministerstva vnitra) potvrdil, že na Prokešovu radu uložil v archivu nejdůležitější mobilizační materiál, který měl být podle německého příkazu zničen. Dr. Rostislav Rajchl z vojenského historického archivu mu vyslovil poděkování za ochranu při ilegální činnosti. MUDr. Adolf Hahn z Berouna dosvědčil, že mu pomohl ve věci rodových dokladů, což bylo pro něho riskantní. Major E. Prát, který za války pracoval v archivu, potvrdil, že dr. Prokeš se úmyslně vyhýbal dr. Swientkovi. Celkem 32 pracovníků se vyslovilo v prospěch dr. Prokeše, ale část koncepčních úředníků zaujala stanovisko proti němu.

Stála zde tedy tvrzení proti tvrzení, svědectví proti svědectví. Po jejich celkovém zhodnocení z nich prezidium ministerstva vnitra vyvodilo tento závěr:

„1. Dr. Prokeš udržoval s německými úředníky, které v době nesvobody musel považovat za své představené, mimoslužební styky, prokazoval jim určité služby, které v očích českých zaměstnanců byly nesporně kompromitující.

2. Nelze však tvrdit, že by tím sledoval své vlastní zájmy; za doby okupace se mu nedostalo žádné výhody, ba naopak byl zbaven vedení archivu. Jeho tvrzení, že jeho hlavní snahou bylo ochránit archiv, kde po dlouhá léta pracoval, zdá se velmi pravděpodobným.

3. Z mnoha svědeckých výpovědí a i nepopřené skutečnosti, že byl účasten na revolučním podzemním hnutí, nutno vyvoditi, že v době nesvobody zůstal dobrým vlastencem a spolehlivým Čechem. Konkrétní věci ke škodě české národní věci nevyšly najevo.

4. Vylíčené nedostatky v organizaci a uspořádání archivu nelze výhradně přičíst na vrub dr. Prokeše. Opatření budovy a personální vybavení nebylo plně v jeho moci; pokud jde o nedostatečné zaopatření uskladněných archiválií, nutno případné zavinení hledat též u úředníků, pověřených bezprostřední správou depotů.

5. Nesoulad, jakož i názorové rozpory v otázce vedení archivu mezi dr. Prokešem a částí jeho přidělených zaměstnanců, jak vyšly najevo při této příležitosti, jsou, jak se zdá, takové povahy, že jeho další působení v archivu nebude – alespoň pro dohlednou dobu – dobře možné.

6. Celkový výsledek řízení nedává zatím bezpečný podklad pro navrhované prozatímní kárné opatření – suspensi a bylo by proto účelno až do provedení očistné akce nechat dr. Prokeše na dovolené.³⁶

Zatím řízení nedopadlo pro dr. Prokeše nejhůře, jak o to usilovali jeho nepřátelé, ale bylo zřejmé, že v archivu prozatím zůstat nemůže. Za této víceméně patové situace zasáhl do věci ministr Nosek svým příkazem, aby dr. Prokeš byl přeložen do trvalé výslužby dnem 30. září.³⁷

Je třeba doplnit, že u ministra Noska intervenoval proti dr. Prokešovi ministr Ripka, blízký přítel prof. Borovičky,³⁸ ale jeho zákrok byl zbytečný, resp. přišel pozdě, protože o pensionování bylo již rozhodnuto o několik dní dříve. Pro předčasné pensionování bylo proti dr. Prokešovi použito § 12 vl. nařízení č. 420/1942 ve znění čl. 1 vl. nařízení č. 261/1944, podle něhož mohli být pro zjednodušení správy v době do 31. prosince 1945 dáni z moci úřední do trvalé výslužby také zaměstnanci, aniž splnili podmínky pro přeložení do trvalé výslužby, zejména délku služební doby. Jako výslužné mu bylo přiznáno 80,8 % z pensijní základny 86 520 Kč.³⁹

Souběžně s projednáváním žalob proti němu na ministerstvu vnitra vedlo se proti němu řízení u trestní komise nalézací č. 3 Ústředního národního výboru hl. města Prahy pro přestupek dekretu prezidenta republiky ze dne 27.10.1945, č. 138/45 Sb., tzv. malého retribučního dekretu. Zřejmě toto řízení měl na mysli referent ministerstva vnitra, když navrhl ponechat dr. Prokeše na dovolené až do provedení očistné akce. Žaloba uváděla v podstatě stejné skutečnosti, jak byly již uvedeny výše. V podstatě jejím hlavním bodem byl zmíněná oslava 50. narozenin a styky s německými archivními úředníky. Naproti tomu dr. Prokeš svou obranu rozšířil a k jeho obrannému spisu bylo připojeno i 59 svědeckých výpovědí. Svědek dr. B. Matouš z archivu ministerstva zahraničních věcí dosvědčil, že dr. Prokeš spolu s ním vystavoval na podkladě falešných nebo nedokonalých dokladů protiprávně doklady o arijském původu mnohým židům, kteří tak byli zachráněni před německou perzekucí. Dr. Prokeš také chránil české zaměstnance před pracovním nasazením a dosáhl, že v Archivu ministerstva vnitra bylo oproti jiným obdobným úřadům nasazeno vždy nejmenší procento zaměstnanců. Svědek major Ot. Vacek vypověděl, že dr. Prokeš mu umožňoval jeho schůzky s ilegálními pracovníky, pomáhal mu získávat zprávy a ukrývat materiál i zbraně v prostorách archivu. Tyto zprávy byly dodávány gen. Eliášovi pro zahraničí, později na ústředí ilegální organizace Úvod a sovětskému konzulátu v Praze. Potvrdil, že dr. Prokeš se stal později členem vojenské ilegální skupiny Bartoš a v roce 1943 byl ústředím Úvodu pověřen přípravou záchrany všech archivů v Praze a na bývalém území ČSR pro den převratu. Svědek také potvrdil, že dr. Prokeš umožnil skupině Bartoš navázat styk s ministerstvem železnic, resp. s jeho přípravným revolučním výborem a s technickou skupinou magistrátu a se Zdeňkem Kolovratem. Svědek major Vacek potvrdil, že byl Prokešovou spojkou s ilegálními organizacemi Úvod a Bartoš.

Výsledkem řízení bylo, že trestní komise zprostila dr. Prokeše viny ve všech bodech obžaloby. Její nález z 11. února 1947 zněl takto: „Tím vším má komise za prokázáno, že 1. dr. Prokeš se v době okupace nejen neobohatil, nepovýšil a o povýšení nežádal, nýbrž byl v polovici 1942 na německý rozkaz zbaven místa ředitele archivu ministerstva vnitra, jež mu bylo propůjčeno v polovici r. 1934; 2. Dr. Prokeš projevoval otevřeně své rozhodné protiněmecké smýšlení před celou řadou zaměstnanců, věřil od počátku v úspěšné skončení války a v znovuvybudování republiky; toto přesvědčení veřejně a bez bázně prohlašoval, nabádal k vytrvalosti a sděloval zprávy zahraničního rozhlasu svým spolukolegům a i v úřadě (ve filiálce na Hradě) a o zprávách se spolukolegy denně hovořil; 3. Dr. Prokeš pomáhal českým lidem, kde mohl. Opatřoval bez ohledu na své osobní nebezpečí arijská prohlášení Židům na podkladě falešných nebo neúplných dokladů, ač nebyl k tomu kompetentní, zachraňoval zaměstnance před Němci, odvracel od českých lidí možnost německé persekuce, umožňoval svým zaměstnancům ilegální činnost a v ní je podporoval atd.; 4. Dr. Prokeš chránil účinně kulturní statky české před rozchvácením nebo zničením, které bylo v německém programu (např. úspěšný boj Prokšův proti německému diktátu, aby byly vydány říši české archiválie, ukrytí důležitého materiálu zeměpisného vojenského ústavu před Němci atd.); 5. Dr. Prokeš byl spojkou ilegální organizace ústředí Úvodu a členem ilegální vojenské organizace Bartoš, pověřeným speciálním úkolem, a to členem činným a plněhodnotným.

Vzhledem k tomu zprošťuje komise obviněného viny z přestupku proti národní cti podle dekretu presidenta republiky č. 138/1945 Sb., odst. 10.“

Dr. Prokeš byl tedy očištěn a zproštěn obvinění ve všech bodech. Jeho žalobci a nepřátelé docílili pravého opaku. Místo aby byl odsouzen a ponížěn, místo toho, aby jeho odsouzením byla dodána legálnost jeho odstranění a předčasnému penzionování, nález komise vyzněl spíše jako jeho oslava. Bohužel ale tento příznivý výsledek neměl praktické důsledky. V každém právním státě by znamenal plnou rehabilitaci a návrat do dřívější funkce s omluvou. Ale to se nestalo ani u ministerstva vnitra, ani u univerzity. Křivda trvala i dále. Dne 11. března 1947 poslal opis nálezu trestní nalézací komisi děkanství filozofické fakulty se žádostí, aby byla obnovena jeho profesura.⁴¹ Děkanství na tuto žádost neodpovědělo, což odporovalo zvyklosti ve státní správě vžité, že totiž na každé podání se má odpovědět, i obecné slušnosti. Ponechalo ji prostě ležet bez vyřízení. Staroslavné Karlovo učení se v tomto případě zachovalo vůči jednomu ze svých učitelů nepěkně. Jak postup ministerstva vnitra, které má být záštitou práva ve státě, tak i univerzity jsou dokladem toho, jak právo bylo v naší republice, jež si přisvojovala název demokratická, porušováno již v době před únorovým převratem.

Ačkoli tedy dr. Prokeš byl očištěn po právní a po morální stránce, nemělo to pro něj žádné praktické důsledky. Spravedlnosti se mu nedostalo a návrat do archivu a na univerzitu byl mu odepřen a tím i k práci, kterou miloval nadevšecko, pro niž žil a která byla pro něho, kromě rodiny, vším. Zejména mu šlo o to, aby mohl uskutečnit

novostavbu archivu, jejíž realizace se zdála být nablízku. Vyřazení z činnosti v pouhých padesáti letech života, tedy ve věku plném tvůrčích sil, znamenalo pro muže tak činorodého velké utrpení a těžko se s ním vyrovnával. V této pro něho krušné době nicméně nepodlehł depresi a naopak pracoval velmi intenzivně na dějinách města Prahy. Kromě toho pracoval po nějaký čas pro pražského dětského lékaře MUDr. A. Mikisku, jemuž byl nápomocen při přípravě knihy *Dítě, klenot nejdražší*, k níž napsal i doslov. Z doby nedlouho před koncem jeho života se zachoval doklad o tom, že sháněl zoufale nějaké zaměstnání. Mezi jiným se ucházel o místo knihovníka u národního podniku Československé textilní závody, ale přes vlivnou intervenci je nedostal.⁴²

Dr. Prokeš se netěšil přílišnému zdraví ani v normálních dobách, natožpak v letech po roce 1945, kdy jeho organismus byl oslaben v důsledku perzekuce a útoků vedených proti němu. Po léta trpěl zděděnou zálnudnou chorobou – diabetem – a nervové vypětí, přepracování a psychické otřesy nutně vedly k zhoršení jeho zdravotního stavu. Svě chorobě podlehl předčasně 30. března 1951 ve věku, kdy mohl ještě mnoho vykonat. Padl jako oběť jednak lidské zloby a závisti, jednak ideje Národního archivu, jejíž byl údajně překážkou. Bylo-li tomu vskutku tak, byla to oběť marná, neboť nebyla přijata. Národní archiv se nepodařilo uskutečnit ani napodruhé. Mravní poučení, které z této smutné historie vyplývá, je, že žádný člověk by neměl být obětován za uskutečnění sebevznešenější ideje. Jistou, byť slabou útěchou může být, že pravda nakonec vyjde ve většině případů najevo.

S dr. Prokešem odešla zcela výjimečná osobnost. Nejvíce doplatil na jeho odstranění sám Archiv ministerstva vnitra, zejména tím, že jím připravovaná novostavba archivní budovy nebyla nikdy uskutečněna.

Jeho literární dílo jsme zde sledovali v hlavních rysech až do jeho habilitace (1928), která tvoří určitý jeho předěl. Jak již bylo vzpomenuo výše, v předešlém období se jeho zájem soustřeďoval převážně na náboženské otázky husitského hnutí. Studium traktátové literatury zachované v rukopisech z 15. století bylo obtížné po heuristické i věcné stránce a přitom jeho výsledky nemusely uspokojovat a nemusely odpovídat vynaložené námaze; a dokonce mohly i vyvolat nesouhlas a polemiku (např. s F. M. Bartošem). Po roce 1928 Prokešův zájem o věroučné otázky husitských stran zcela ustupuje do pozadí a obrací se k našim novějším dějinám, přičemž spektrum jeho zájmu se rozšířilo na nejrůznější obory.

Jeho práce z archivnictví a dějin archivu ministerstva vnitra, jež souvisely s jeho touhou po poznání minulosti archivu a o jeho povznesení, byly již zmíněny výše. K nim by bylo možno přiřadit kapitolu *Skartování písemností* v zmíněné publikaci *O našich městech a patrimoniích*. Je to, tuším, první práce v naší literatuře o tomto tématu.

V roce 1934 publikoval *Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619* (SAMV 8), zachycující 2253 čísel většinou ztracené a přes

svou neúplnost velmi významné korespondence pro poznávání současného dění. Přítom úvod této vzorné edice je přínosem pro naši moderní diplomatiku. K bělohorské tematice vydal menší samostatnou publikaci *Bílá hora, její příčiny a následky* (Praha, 1934). Redigoval sborník vydaný archivem v souvislosti s 300. výročím Valdštejnovy smrti *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna* a v něm uveřejnil kapitolu *Bílá hora*. Svůj zájem věnoval mimo jiné i dějinám židovského obyvatelstva v Čechách. Neobyčejně bohatý pramenný materiál archivu k této otázce pro období od konce třicetileté války až do 19. století byl podnětem k sepsání rozsáhlé práce *Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské. Redukční a extirpační pokusy z let 1679 až 1729*. (Ročenka Společnosti pro dějiny židů 1, 1929), která byla myšlena jako první část většího díla o dějinách pražských židů, v němž populační, sociální a ekonomické poměry židů v Čechách měly být srovnány se situací židů v jiných státech Evropy. Ale tento náročný záměr nebyl uskutečněn. Úvod práce se zabývá situací židů v Praze v letech 1600–1680 a v další části autor pojednává o úsilí městských, zemských a dvorských úřadů o radikální snížení stavu židovské populace až do roku 1729. S touto prací souvisí článek *Soupis pražských židů z roku 1729* (táž ročenka 6, 1932) přinášející na podkladu úředního elaborátu údaje o zaměstnání a o všech druzích obživy obyvatel pražského ghetta. Do tohoto tematického okruhu patří dále práce *Novobydžovské ghetto a tzv. sekta bydžovských israelitů* (tamtéž 8, 1936), která je současně příspěvkem pro poznání českého sektářství.

Podobně jako v případě Jana Žižky a Bílé hory, dr. Prokeš měl ve zvyku reagovat na historická výročí napsáním jeho se týkající práce. Tak k výročí známého selského povstání z roku 1680 napsal studii *K 250. výročí selského boje za restituci předbělohorských poddanských práv a povinností v Čechách* (ČDV 17, 1930; Věstník Českého zemědělského musea /dále VČZM/ 3, 1930), v níž na základě dosavadní literatury nově zhodnotil cíle a význam selského povstání z roku 1680, přiznává mu náboženský charakter a spatřuje v něm částečný pokus o odčinění bělohorské porážky na sociálním poli.

Reagoval i na svatováclavské millenium z roku 1929 tím, že uveřejnil zhodnocující přehledy o svatováclavské literatuře *Literatura o sv. Václavovi I., II., III.* (ČDV 16–17, 1929–1930 a VČZM 2–3, 1929–1930) a *K svatováclavské literatuře jubilejního roku 1929* (ČNM 104, 1930). Uveřejnil také menší článek *Kníže svatý Václav* (ČDV 16, 1929 a VČZM 2, 1929).

Hlavní jeho zájem náležel osmnáctému století a především tereziánské době. Počátkům vlády Marie Terezie je věnován článek *Marie Terezie a přípravy k české korunovaci* (Friedrichův sborník, 1931). Příspěvkem k dějinám cenzury v tereziánském období je článek *Aféra Seibtova r. 1779* (Novotného sborník Českou minulostí, 1929). V souvislosti s blížícím se 150. výročím založení Královské české společnosti nauk začal se obírat jejími dějinami. Uveřejnil nejprve studie *Učená společnost česká a vláda roku 1784* (Jubilejní výroční zpráva KČSN za rok 1934), *Pelcovo datum reorganizace České společnosti* (VKČSN 49, 1935, č. 4) a *K datu vzniku České společ-*

nosti nauk (tamtéž 49, 1935, č. 5). Lze je považovat za přípravné práce, na něž navázalo jeho daleko nejvýznamnější dílo z tematiky 18. století *Počátky České společnosti nauk do konce 18. století. I. (1774–1789)*. (Praha, 1938), které bylo napsáno v souvislosti s uvedeným výročím. Je považováno za jedno z jeho nejlepších děl vůbec. Měl následovat druhý díl, sahající až do roku 1804, ale, bohužel, k jeho sepsání již nedošlo. Neuskutečnil se také jeho záměr napsat na oslavu jubilea Matice české práci Sto let Matice české. K tomuto tématu uveřejnil pouze studii *Z těžké doby Matice české 1850–1860* (ČNM 105, 1931), v níž vyličil pronásledování Matice i Muzea pražskou policií v době Bachovy vlády. Do blízkého tematického okruhu náleží studie *Příspěvky k životu Drahotína barona Villaniho* (ČNM 108, 1934) a *Karel Maria baron Villani* (in: K. M. Villani, Sborník prací, Benešov 1934). Příspěvkem k dějinám napoleonského období je článek *Pražský mírový kongres 1813* (ČNM 112, 1938).

Dr. Prokeš obrátil také pozornost k dějinám českého vojenství od 16. století a v informativní přednášce *Prameny k vojenským dějinám v archivu ministerstva vnitra* (Vojenské rozhledy 16, 1935), v níž upozornil na cenné prameny, jež tento archiv k této tematice chová, a aktivně se zúčastnil práce v Kruhu pro studium čs. dějin vojenských při Vědeckém ústavu vojenském. Z jeho podnětu se nákladem tohoto Kruhu začala vydávat edice *Regesta fondu Militare archivu ministerstva vnitra RČS v Praze*. V publikační řadě Průvodce po bojištích uveřejnil drobné spisy popularizačního charakteru *Bitva na Běhání 1426* (12, 1934), *Bitva pod Vysokou 1142* (18, 1935) a *Bojiště u Loděnice 1179, 1452* (22, 1935). Spolu s I. Honlem uveřejnil drobný spis *Pražský chirurg za třicetileté války* (Praha 1937).

Kromě prací, založených převážně na vytěžení archivních pramenů, publikoval i práce syntetického charakteru, podávající v přehledu obraz celých dějinných období. V roce 1931 vydal *Obrázkové dějiny naší samostatnosti I., II.*, pojednávající o našich dějinách za první světové války, o situaci v zemi i o domácím a zahraničním odboji. Je to jeho nejrozsáhlejší práce vůbec (1194 + LXI stran), určená pro nejširší veřejnost. Do stejné kategorie popularizační historické literatury náleží i jeho dějiny první světové války nazvané *Světová válka 1914–1918* (v VI. dílu publikace *Dvacáté století, Národové a státy*, Praha 1934).

Daleko nejzávažnějším dílem z kategorie prací syntetického charakteru je přehled novějších českých dějin v období 1648–1918, nazvaný *Doba nová 1648–1780* (Československá vlastivěda 4, Dějiny, 1933) a dále *Doba nová (1781–1914)* a *Doba nejnovější 1914–1918* (Československá vlastivěda, Doplněk I., 1934). Je to obsáhlé (přes 400 stran většího formátu) a první přehledné dílo o českých dějinách nové doby, napsané po Denisovi a dovedené nadto až do 28. října 1918. Shrnul v něm nejen všechny poznatky o této době, jak byly až posud publikovány, nýbrž je doplnil i o poznatky nové, vytěžené vlastním archivním bádáním.

S jistou odvahou (protože v oblasti dějin historiografie se vyskytují protichůdné názory a téma je to složité) se vydal na nesnadné pole našeho novodobého a součas-

ného dějepiscectví. V Československé vlastivědě (10, Osvěta) uveřejnil obsáhlou kapitolu *Literatura dějepisná*, v níž pojednal souhrnně o naší historiografii od osvětské doby až po současnost.

V melantrišských Dějinách lidstva od pravěku k dnešku, redigovaných Josefem Šustou (sv. 6, 1939), uveřejnil kapitolu *Habsburkové a Hohenzollernové v prvním zápase*, v níž pojednal o německých a rakouských dějinách v období od vlády Karla VI. do konce vlády Josefa II.

Takový je zhruba obraz jeho literárního díla, které nemohlo být na tomto místě probráno zevrubněji. Pro podrobnější poučení je třeba obrátit se na citovanou práci H. Sekyrkové.⁴³ Jeho literární dílo je vskutku velmi rozsáhlé. Kromě zde uvedených i neuvedených prací publikoval řadu novinářských článků, zpráv a recenzí, namnoze velmi pronikavých, jimiž referoval o naší i o zahraniční historické produkci. Sledoval současné dění a reagoval na ně jakož i na různá historická výročí v tisku. Uveřejnil i řadu biografických příspěvků k životním výročím významných historiků a osob, i nekrologů. Jak již bylo zmíněno, dočasně sám zastavil v roce 1940 svou publikační činnost, protože nechtěl publikovat v době okupace. Obnovil ji až po válce. V roce 1948 vydal obsáhlé dílo (druhé jeho největší co do rozsahu) *Dějiny Prahy I.*, napsané přístupnou formou pro širší veřejnost. V něm vylíčil dějiny hlavního města od nejstarší doby až do roku 1547.⁴⁴ Dílo bylo veřejností přijato se sympatiemi nejen pro svou vnitřní hodnotu, ale také jako projev vítězství ducha nad nepřízní osudu, jako Prokešovo morální vítězství. Napsal ještě druhý díl, ale ten již nebyl vydán.⁴⁵ Dějinami Prahy se bohužel uzavírá předčasně Prokešovo rozsáhlé literární dílo, které čítá 346 titulů.⁴⁶ Je to důstojný epilog jeho celoživotní práce.

POZNÁMKY:

1. Sborník archivních prací 39, 1989, s. 395-465. K článku je připojena cenná bibliografie Prokešových prací.
2. O jeho vztahu k Václavu Novotnému vypovídá velice výmluvně jeho list z 29. prosince 1925 poslaný z Říma za situace, kdy se obával, že snad se ho dotkl svou periodizací českých dějin, jak ji uvedl ve své nedávno vydané knize *Problémy českých dějin*. Tento list měl odstranit eventuální nedorozumění. Dr. Prokeš v něm píše mimo jiné: „Pokud se týče mých *Problémů*, musím Vám, slovutný pane profesore, napsati, že by mě nesmírně bolelo, kdybyste se snad cítil dotčen, že jsem se v periodizaci od Vás odchýlil. Vzpomínám si zejména na rozmluvu s Vámi r. 1916 (šel jste tehdy z Klementina do Muzea i já Vás doprovázel; mluvili jsme o Denisovi), kdy Jste mi prohlásil by bylo pošetilostí chtít, aby žák doslovně přejímal od svého učitele. A sám Jste mě několikrát káral, že jsem ve své úctě

k Vám nekritický. Víím, že tentokrát je má odchylka podstatná, ale jak Vás znám, nebudete mi proto zazlívati. Několikrát jsem Vám, slovutný pane profesore, napsal, jak Vás ctím, jak si Vás vážím a jak Vás miluji, Vás jako znamenitého vědce a – byla-li by gradace vůbec možná – ještě znamenitějšího člověka. S mé strany poměr k Vám je týž, jako když jsem vycházel z university; týž cit lásky a úcty mě poutá k Vám a nemůže být ničeho na světě, aby mě donutilo ochladnouti ve svých citech k Vám, natož pak dokonce postavit se proti Vám. A budu šťasten, zachováte-li mi i nadále své vzácné přátelství a náklonnost ke mně, již Jste mi až dosud prokazoval.“ Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 7.

3. Jeho náladu vystihuje případně jeho dopis profesorovi Novotnému ze 7. srpna 1918, v němž píše: „Mám totiž někdy chvíle, kdy bych chtěl jít z Berouna za každou cenu, byť bych se i do Prahy nedostal a v hlavě straší řada témat, jež bych chtěl pracovati. Strašně mě nyní tato chůze kol horké kaše mrzí, když z toho kouká jen ten kus chleba. Ale pro vědeckou práci nic. Byl bych tak rád, kdybych se do Prahy dostal. Tu a tam smolím politicko-historické články do krajinského berounského časopisu (Nové Proudý), jež jsem též pomáhal krátce před prázdninami zakládati.“ (Tamtéž.) O osvětové Prokešově činnosti v Berouně viz Sekyrková, Milada: c. d., s. 401.
4. Žádost o její vyřízení. Státní ústřední archiv v Praze (dále jen SÚA), fond Prezidium ministerstva vnitra (dále jen PMV) 1919–1924, sign. II K 21. Kanc., k. 24.
5. Prokeš, Jaroslav: Archiv ministerstva v letech 1918–1934. Sborník Archivu ministerstva vnitra (dále SAMV) 8, Praha 1935, s. 34 a násl.
6. 3. srpen 1920, Klicman Prokešovi: „In puncto archivní školy trvám na svém stanovisku; nelituji, že Letošník a Roubík do ní chodí, ale lituji velice, že jste mne Vy a Dostál neuposlechli. Obtíže s tím spojené cítím nejvíce já sám, a přece ani dost málo jich nelituji. Já měl na zřeteli prospěch Vás obou, i prospěch archivu, a kdybyste mne poslechli a chodili alespoň jako hospitanti do 2. ročníku, vítal bych to s velkou radostí. Myslím, že znám poměry a vidím dále do budoucnosti, myslím, že už snad nahlížíte, že nejsem žádným Vaším 'dědičným nepřítelem', nýbrž že to s Vámi dobře myslím. A právě proto – ceterum autem censeo – uvažujte v Jičíně dobře, co jsem v tomto odstavci napsal, a buďte ujistěn, že nebudete litovati, poslechnete-li mé rady. Já byl také dost starý kocour, když jsem šel do Vídně, a přece jsem se nestyděl začínat tam od kašičky.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
7. 3. srpen 1920, Novotný Prokešovi: „Co se týče Vašeho poměru ke Klicmanovi, není mi to příjemné... neberu Klicmana do ochrany, ač je to můj opravdu dobrý přítel. Nejste zcela bez viny na tom, jak se ten poměr vytvářel. Myslím, že bylo největší chybou Vaše přilnutí k Opočenskému, který donedávna byl obdivovate-

lem a nohsledem Šustovým a Pekařovým a nepřestal jím býti ani nyní. Šustovi záleží na tom, aby byl Klicman zostuzen před celým světem.“ (Tamtéž.)

8. 4. březen 1921, Prokeš Novotnému: Nejprve o tom, že měl dosti prudký konflikt s Klicmanem, ale že věc se urovnala a Klicman prohlásil, „že mě považuje za svého nástupce v úřadě. I když tento slib jest problematický, poněvadž nelze předvídati, co se v příštích letech stane, přece bude mé postavení lepší, zejména můj osobní poměr k p. ministerskému radovi. Mám upřímnou vůli také vyjítí mu, pokud mi bude možno, vstříc a po dobrém pracovati na odstranění některých zlořádů, které z režimu dřívějšího v našem archivu trvají.“ (Tamtéž.)
9. SÚA, fond Archivní registratura (dále jen AR) 1918–1934, sign. IX/2, k. 137, osobní spis.
10. 31. březen 1922, Klicman Prokešovi: „Výsledek [ministrovy návštěvy] byl, že vyžaduje toho zájem státní, národní i reputace ministerstva vnitra, aby nový seznam míst byl co nejdříve hotov a vytištěn, a následkem toho že náš archiv musí práci svou co nejdříve dokončiti. V důsledku striktního rozkazu musím provésti celou řadu opatření. Jest mi líto, že jedním budete do jisté míry postižen také i Vy. Připravte se na to, že se musíte v nejbližších dnech do Prahy vrátiti. Co nedokončíte teď, doděláte na podzim. Zájem archivu vyžaduje, abychom ukázali, že jsme v čas potřeby na výši situace.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
11. O ní Opočenský, Jan: Archivní úmluva republiky Československé s republikou Rakouskou. Časopis archivní školy 1, 1922, s. 51–141; Prokeš, Jaroslav: c. d., s. 44 a násl. Šamberger, Zdeněk: K archivní rozluce po roce 1918 (Z vídeňských vzpomínek docenta Karla Kazbundy). Sborník archivních prací 38, 1988, s. 365–403; týž autor: K archivní rozluce s Rakouskem po roce 1918. Právně historické studie 33, 1993, s. 117–139.
12. 27. únor 1921, Prokeš Novotnému: „Tolik však musím podotknouti, že smlouva uzavřená v květnu loňského roku s Rakušany jest velmi nedokonalá, jak se ukazuje netoliko při archiváliích zdejšího ministerstva vnitra, nýbrž i jinde. Pokud se týče mne, mám za to, že se p. řed. Klicman dopustil těžké chyby tím, že uzavíral smlouvu o archivu, který nikdy neviděl. A ani po uzavření smlouvy, ačkoli tu byl 14 dní, nedal si práci, aby si prohlédl alespoň jediný fascikl, jak vlastně jest zdejší archiv urovnán. Česká dvorská kancelář totiž není uložena samostatně, nýbrž jest spojena s pozdějšími akty vyššími z české expedice česko-rakouské kanceláře po r. 1749. Velká část těchto posterior pochází z doby Marie Terezie a Josefa II., ale některé z nich zasahují až do dvacátých let minulého století. Indeks, který byl v třicátých letech po velkém skartování, jemuž padla za oběť velká část akt, pořízen v minulém století k aktům české dvorské kanceláře, znamená tato posteriora. Bylo nešťastnou myšlenkou při uzavírání smlouvy položití nerozbornou hranici 2. květen 1749, poněvadž záležitosti české, třebas

nastala státoprávní změna tak pronikavá, pokračovaly stále týmž tempem a týmž způsobem jako dříve. Vůbec jest těžko v historii hledati mezník, vývoj nemá clonu ani skoků, nikde není možno nalézti přesnou hranici, která by oddělovala světy docela různého charakteru. Po stránce věcné tak i archivální vytvořena zmíněnou smlouvou nepřekročitelná hranice, a to naprosto nešťastně, jak se objevuje frapantně při některých případech. Sem spadá zejména otázka českých lén, která i po zrušení české dvorské kanceláře byla Habsburky propůjčována z české moci královské. Smlouvou budou roztržena akta na př. léna Karlštejnského, část bude v Praze, část ve Vídni. Někde bylo by při doslovném plnění smlouvy roztrhnouti i souvislý akt, když na př. k aktu z r. 1750 jsou založena priora starší a někdy hodně stará (našel jsem v jednom takovém případě priora ze XVI. stol.). Rakušané odvolávají se v takových případech na znění smlouvy a konečně vším právem. Když jsem s Kretschmayrem o této věci mluvil, odpověděl mi, že při sdělávání pražské úmluvy byli si toho vědomi... této věci si byli vědomi Rakušané, kteří těžili z neznalosti archivu min. vnitra (mají nyní prostředek ke kompensacím a kompromisům). Mezi akty čes. dvorské kanceláře jsou totiž (sign. I AI) uložena akta a přímo korespondence Habsburků, týkající se říše, která teprve později byla zařazena do akt české dvorské kanceláře. Některá mohla ovšem pocházeti z čes. dv. kanceláře, ale u mnohých je to vyloučeno (na př. Matyášovy dopisy před r. 1611). Tyto věci by si zde rádi podrželi a nám nezbyvá nic jiného než zmíněná akta jim vydati, abychom dostali pozdější akta o lénech, o hraničních sporech atd. Musíme na takovou kompensaci přistoupiti, poněvadž, jak jsem již řekl, se stanoviska věcného i archiválního bylo by hříchem některé fascikly násilným způsobem vytrhnouti. Snažím se ovšem tuto věc urovnati soukromě, poněvadž se obávám, že by mohlo býti použito jí v Praze proti p. ředit. Klicmanovi, a nevím dobře, jakými argumenty by se bránil.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.

13. Postihnout přesně jeho působení ve Vídni není snadné, protože jeho cestovní zprávy se nedochovaly. Víme však, že kromě již zmíněného roku 1920 byl dvakrát ve Vídni asi po 3 měsících v roce 1921, v roce 1922 byl tam v době od 15.1.–9.4. a 20.8.–10.12., v roce 1923 7.–16.1., 22.–28.3. a 8.4.–20.7., v roce 1924 v lednu a 12.10.–31.12. (SÚA, AR 1918–1934, sign. IX/2, k. 137, osobní spis.) V druhé polovině roku 1925 byl ve Vídni 29. listopad 1925. Vídeň. Prokeš Novotnému: „Jsem od konce srpna ve Vídni a dokončuji likvidaci. Zbývá převzít ještě nějaký díl ze spojené kanceláře česko-rakouské, nevím ještě přesně který. Zatím zabývám se studiem organizace dvor. kanceláře v l. 1749–1848, jednak pro potřebu úřední, t.j. k správnému urovnání aktů čes. dv. kanceláře v Praze, jednak udělám z toho článek...“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
14. Prokeš, Jaroslav: c. d., s. 48.
15. 6. červenec 1923. Ředitelství archivu Prokešovi. AR 1918–1934, sign. IX/2, Prokešův osobní spis.

16. 30. červen 1920. Dr. Klicman Prokešovi, čj. 700/Arch 1920: „Ukládám Vám, abyste se odebral k okresní politické správě do Hradce Králové a tam podrobně ohledal a sepsal zbytky registratury býv. krajského úřadu v Hradci Králové. Zároveň jest Vám věnovat pozornost umístění a opatření této registratury proti vlhku, ohni a krádeži.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
17. 27. únor 1921. Prokeš V. Novotnému: „Třebas jen zběžně mohu se probíratí akty dvorské kanceláře, vidím, že velká část materiálu jest rakouská nebo jest namnoze o mnohých otázkách, které byly řešeny, pouze mlhavé tušení. Není sice pro můj soukromý život žítí zde od své ženy, která jest mi vším, ale na druhé straně vidím, jak se můj horizont rozšiřuje a jak na mnohé otázky díval jsem se z nízkého hlediska.“
3. listopad 1921. Týž témuž: Informuje ho o svých objevech dosud neznámého materiálu ve vídeňských archivech a píše dále: „Je přirozeno, že se z toho materiálu otvírají nové horizonty a získávám nové a nové poznatky, prozatím ovšem jdoucí spíše do šířky než do hloubky, ale to při způsobu naší práce není ani jinak možné. Rezervuji si z tohoto právě moravské konfiskace a dějiny české dvorské kanceláře; prosím tedy, abyste se nezmiňoval před interesenty o těchto věcech. Napsati něco o české kanceláři jsem ostatně morálně nucen, když jsem ji z největší části převzal sám a kromě toho, jak si myslím, bude to pro mne, aspoň, dodatečně, pro archivní službu (pro ty pány, kteří se na nás z výše vídeňského Institutu koukají svrchu) vide titulus national.“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
18. V dopise prof. Novotnému z 21. srpna 1919 dal vzácně nahlédnout do svého nitra: „... poněvadž vyznačuji se stálou téměř nespokojeností, která mě provází po každém mém skutku. Ale má nespokojenost neotupuje, nýbrž pohání mě stále dopředu. A proto jsem přesvědčen, že neupadnu nikdy v pesimistickou nečinnost, a zejména ne teď, když smím žítí s bytostí, kterou miluji první svou láskou, láskou silnou a věrnou... Ale v kruhu sladké intimity bude asketická práce radostí, poněvadž moje choť již od dlouhé doby jest do mnohého z mých plánů a mé práce zasvěcena. A nalezl jsem u ní vždy krásné porozumění pro to, co tvořím. Pro mne manželství nebylo skokem do tmy, nýbrž vytržení z chaotického duševního stavu, v němž jsem se od delší doby ocitl. A očekávám teď, že se plně soustředím jedním směrem bez těkání a tápavosti, kterou jsem se až dosud vyznačoval.“ Tamtéž.
19. Od roku 1932 byl redakčním tajemníkem, od roku 1934 spoluredaktorem Časopisu pro dějiny venkova.
20. AUK, fond Filozofická fakulta Karlovy univerzity (dále jen FFKU), inv. č. 605. – na fakultě měl tyto přednášky: 1928 (letní semestr): Počátky konstitučního života v českých zemích. – 1928/29 (zimní semestr): Československé dějiny za světové války (od atentátu sarajevského do míru Versailleského, St. Germain-

ského a Trianonského. – 1929 (l. s.): Organizace české práce historické a její výsledky za uplynulé desetiletí. – 1929/30 (z. s.): Přehled čs. dějin od nejstarších dob do doby nejnovější. – 1930 (l. s.): Československé dějiny za světové války. (Pokračování.) – 1930/31 (z. s.): 1. Přehled čs. dějin od nejstarších dob do doby nejnovější. 2. Čs. dějiny za světové války. (Dokončení.) – 1931 (l. s.): Čs. dějiny za světové války. (Závěr a literatura.) – 1931/32 (z. s.): 1. Přehled čs. dějin (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) 2. Dějiny Československé republiky v prvním desetiletí jejího trvání. – 1932 (l. s.): Československé dějiny po třicetileté válce. – 1932/33 (z. s.): Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) – 1933 (l. s.): Nepřednášel. – 1933/34 (z. s.): 1. Dějiny zemědělství a selského stavu v našich zemích. 2. Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) – 1934 (l. s.): Čs. dějiny za světové války (1914 až 1918). – 1934/35 (z. s.): Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) – 1935 (l. s.): České dějiny za prvních Habsburků. – 1935/36 (z. s.): 1. Přehled čs. dějin. (Povinná přednáška pro posluchače knihovnických kursů.) 2. Československá historiografie (od počátku do doby husitské). – 1936 (l. s.): 1. Čs. historiografie. (Prameny k čs. dějinám. Pokračování.) 2. Organizace čsl. práce historické. – 1936/37 (z. s.): Přehled čs. dějin. (Pro posluchače knihovnických kursů.) – 1937 (l. s.): Přehled čsl. dějin od pol. XIV. stol. do doby bělohorské. – 1937/38 (z. s.): 1. Panovník a šlechta v českém státě. 2. Přehled čsl. dějin od doby nejstarší do doby nejnovější. (Vhodné pro posluchače knihovnických kursů.) – 1938 (l. s.): 1. Panovník a šlechta v českém státě. (Pokračování.) 2. Zakládání osad v československých zemích. – 1938/39 (z. s.): 1. Prameny dějin československých. 2. Přehled dějin československých. (Pro posluchače knihovnických kursů.) – 1939 (l. s.): 1. Přehled dějin česko-slovenských. (Pokračování.) 2. Prameny dějin československých. – 1939/40 (z. s.): České dějiny v době tereziánské a josefínské. 2. Přehled českých dějin.

21. SÚA, fond Prezidium ministerské rady (dále jen PMR), sign. 20, čj. 15496/35; AUK, FFKU, inv. č. 605.
22. AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
23. Spisy o jeho úředním postupu jsou v SÚA, PMR 1918-1945, sign. (svazek) 11.
24. AUK, FFKU, inv. č. 605; Prokeš, Jaroslav: c. d., s. 64.
25. SÚA, PMV 1931–1935, sign. VI/M/10.
26. Bergl, Josef: Das Archiv des Ministeriums des Innern in Prag. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 64, 1926, s. 64. – Beilage für Archiv- und Musealwesen und für Denkmalpflege, s. 40–49, 81–86; Roubík, František: Přehled fondů archivu min. vnitra. In: O našich městech a patrimoniích a správě obecních archivů, red. V. Vojtíšek, Praha 1936 (též zvl. otisk). Dále uveřejnil stručné informace o archivu Klicman, Ladislav: Deset let Česko-

- slovenské republiky. Praha 1928, s. 330–334 a v *Časopise českého muzea* 25, 1919, s. 175 a v příloze téhož časopisu roč. 26, 1920, *Archivnictví a organizace práce historické*, s. 50–51; Prokeš, Jaroslav: *Zpráva o archivu min. vnitra v l. 1918–1934*. *Časopis archivní školy (dále ČAŠ)* 11, 1933, s. 176–190.
27. Publikován v SAMV, X, 1937, stať *Archiv ministerstva vnitra a vědecké bádání*, s. 17–31.
28. Spisy týkající se novostavby jsou v SÚA, AR 1935–1945 I. 2a, též ve zprávách o činnosti archivu, sign. I. 1a. Viz též Prokešova citovaná zpráva v SAMV 11, 1938, s. 26–28; Mlynáriková, Sofie: *Otázka výstavby nové archivní budovy*. In: *25 let Státního ústředního archivu*. Praha 1980, s. 101–105.
29. Např. Václav Vojtíšek ve významném článku *O hlavních problémech československého archivnictví*. ČAŠ 11, 1933, s. 3–48, považuje absenci archivní organizace za hlavní příčinu všech nedostatků našeho archivnictví.
30. Vyjádřil ho roku 1922 ve svých poznámkách k příloze „Archivnictví“ Českého časopisu historického 1920: „... a především nutno se starati, a to naprosto energicky, aby bylo postaráno o archivy soukromé (města, šlechta, ecclesia). Pak teprve bude se moci uvažovati o organizaci státního archivnictví, otázka ta podle mého soudu může počkati, neboť zde nehrozí nikterak periculum in mora...“ AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8.
31. V rozšířeném znění publikována v ČAŠ 13–14, 1938, s. 5–38. Některé myšlenky v podstatě opakoval v projevu na VIII. mezinárodním sjezdu historiků konaném v roce 1938 v Curychu „Grundsätzliches über Schutz und Erhaltung der schriftlichen Denkmäler“ (Bulletin of the International Committee of Historical Sciences, 1938.) – Nesouhlasí s Vojtíškovým názorem, že příčinou neutěšeného stavu našeho archivnictví je absence archivní organizace, rozumí se, že jednotné. Podle něho není důvodu, aby nebyly zachovány archivy zřízené po převratu u některých ministerstev a u kanceláře republiky. Na rozdíl od Vojtíška nepočítal se zrušením zemských archivů. Neviděl pro to žádný podstatný důvod ani zvláštní odborný prospěch. Tyto archivy hrály v předpřevratovém archivnictví vůdčí roli a svůj význam neztratily ani v přítomné době. Podle jeho přesvědčení by jejich zrušení bylo velkým ochuzením našeho archivnictví. Znovu zde potvrdil, že není přívržencem myšlenky Národního archivu, to znamená i organizačního sjednocení našeho archivnictví. Podle jeho mínění ideová a organizační jednota našeho archivnictví by se dosáhla jednotnými služebními instrukcemi a řády pro jejich užívání a v neposlední řadě i státní archivní radou, která by vykonávala vrchní dozor nad všemi archivy. V podstatě tedy ponechával v platnosti dosavadní organizační síť archivů pouze s některými rozdíly, především, že hlavní roli přisuzoval ústřednímu státnímu archivu, v nějž by se změnil dosavadní Archiv ministerstva vnitra, nadaný ovšem rozšířenými pravomocemi. Jinak těžiště státní archivní péče i archivního zákona spatřoval v zabezpečení písemných památek.

Hlavní zásady musí být: 1. všeobecná ochrana písemných památek musí být základem archivního zákona; 2. ochrana písemných památek je věcí veřejného zájmu a péče o ni přísluší tudíž státu. Z této všeobecné péče se odvodí speciální ochrana, která by se vztahovala na písemné památky uložené v archivech. Pojem písemné památky bude nutno přesně definovat, aby tato kategorie byla odlišena od písemností vůbec. Bude bezpodmínečně nutné zajistit evidenci písemných památek, protože bez ní by jejich ochrana nemohla být účinná. Přestože písemné památky by se považovaly za statek veřejný, jejich zákonná úprava musí vlastnická práva k nim chránit. Podle jeho vlastních slov jde mu o nalezení nejschůdnější cesty, již by bylo lze základním odborným archivním požadavkům a péči o písemné památky zjednatí potřebnou autoritu archivním zákonem při zachování všeho kladného, co dosavadní vývoj přinesl.

32. Prokešova citovaná zpráva v SAMV 11, 1938, s. 28–31. Spisy týkající se přípravy archivního zákona jsou v SÚA, AR 1935–1945, sign. I. 1a 2 a MU III/6/1.
33. SÚA, fond Národní rada česká (dále NRČ), bez sign.
34. SÚA, AR 1935–1945, sign. XIX.
35. SÚA, AR 1935–1945, sign. I/1c–1. – „Presidiu ministerstva vnitra, Praha. 10.5.1945. Česká národní rada rozhodnutím ze dne 5. května 1945 mně svěřila zajištění a prozatímní správu archivu ministerstva vnitra v Praze. Dohodnuv se s pověřencem ministerstva vnitra Dr. Václavem Vyhnánovským, na kterého jsem byl v uvedeném dekretu odkázán, převzal jsem dnešního dne správu archivu od pana ministerského rady Dr. Jaroslava Prokeše. Univ. prof. Dr. J. Borovička.“
36. SÚA, PMV, čj. P-1231/3-14/8-1945.
37. Zní takto: „Vzhledem k dalšímu materiálu dodanému správcem archivu (exhibit P-1231/3-14/8-45) a zvláštnímu šetření odboru Z (srv. poznámku na přední straně referátníku) jest nutno míti za to, že ministerský rada Dr. Jaroslav Prokeš svojí nadslužební horlivostí vůči Němcům a svými mimoúředními styky s nimi za doby okupace projevil národní a politickou nespolehlivost a že by jeho další ponechání ve službě se těžce dotklo národní cti spolupracovníků a mohlo ohroziti vážnost úřadu. Osobnímu oddělení se dává pokyn, aby jmenovaný byl za použití ustanovení § 12 vl. nař. č. 420/1942 Sb. ve znění čl. I., č. 1 vl. nař. č. 261/1944 Sb. přeložen z úřední moci do trvalé výslužby dnem 30. září 1945. Nosek v. r.“ Zmíněná poznámka na referátníku zní: „Z-27/8. Z příkazu p. ministra propustit do pense. 26. 8. 1945. Kpt. Pokorný.“ (Tamtéž.)
38. Je to lístek psaný vlastnoručně Ripkou tužkou, který mu pravděpodobně poslal na zasedání vlády, a ministr Nosek ho připojil ke spisu. Zní takto: „Kol. Nosek dejte prosím pozor na případ dr. Prokeše, býv. ředitele archivu min. vnitra – rozhodně si nezaslouží, aby byl rehabilitován, neměl by se už do Vašeho archivu vracít. 7./9. Ripka.“ (P-1231/3) Ke spisu P-1231/3 je připojen nepodepsaný lís-

tek, psaný neznámou osobou: „Dr. Prokeš byl vyslovený kariérista, pro své osobní ambice se klaněl Němcům víc než bylo potřebí. Jako archivář byl neschopný. 1/ 2 pense.“ Na rubu Z-6898. Na žádost storno! Podle příkazu Dr. Kostičky.

39. SÚA, AR I/10-1, personální spis (čj. -2638-16/10-45).
40. Ověřená kopie nálezu je v AUK, FFKU, inv. č. 605.
41. Tamtéž. – Fakultě se přihlásil již dopisem z 23.6.1945 (omluvou, že neohlásil přednášky pro nemoc) a dopisem z 12.9.1945 se přihlásil k své vysokoškolské činnosti na filozofické fakultě. Zřejmě obnovení jeho profesury bylo vázáno na výsledek jeho očištného řízení u vlastního zaměstnavatele, ministerstva vnitra.
42. AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8. Ing. dr. Jaroslav Fukátko, předseda Ústředí výzkumu a technického rozvoje, Prokešovi 10.1.1951, mezi jiným „... když vím, že jsi nyní bez zaměstnání“.
43. SAP 39, 1989, kapitola Dílo Jaroslava Prokeše, s. 423–443.
44. J. Prokeš dr. V. Kremerovi 10. 8. 1948 (AUK, Pozůstalost J. Prokeše, inv. č. 56, k. 8) o svém díle napsal: „Má kniha, o které píšete, je v tisku, a doufám, že bude do konce října na trhu. Psal jsem ji v. nejtěžší době svého života, a bojím se, že ponese také toho stopy. Není to ovšem kniha přísně vědecká, aspoň formou, poněvadž nakladateli šlo o dílo populární. A hlavně to, co teď vyjde, nebudou celé dějiny Prahy, nýbrž jen jejich starší úsek od doby předhusitské až do r. 1547. Dílo vyrostlo mi pod rukama a hlavně není sdostatek papíru, aby celé dílo mohlo vyjít už nyní. Je však prozatím napsáno do konce třicetileté války a teď po dokončení korektur budu pracovat na ostatku. Dílo je také větší proto, protože mé pojetí Prahy je širší, blížíci se Tomkovu, tj. nejde jen o dějiny Prahy jako města, nýbrž také jako střediska českého státu a myšlenkového střediska českého národa, což znamená i značný kus českých dějin. A tak bylo mi poněkud více proděláno i u začátku Starého Města Pražského, jenž je spojen s otázkou: autonomní vznik nebo umělé založení. Tím ovšem práce rostla, takže bylo nutno se nakonec rozhodnout pro dva díly. Ten druhý ovšem vyjde až bude papír. Víím, že se `přátelé` na mne vrhnou; mně však postačí, uznají-li moji opravdoví přátelé, že jsem se odvážil na to, co od Tomka odpočívalo, na co se nikdo neodvážil a přece to volalo po novém pokusu.“
45. Podle M. Sekyrkové jeho rukopis se má nacházet v Archivu hl. města Prahy, ale v době napsání její práce byl nezvěstný. C. d., s. 439. Na místě ve sbírce rukopisů (č. 7963 b) není ani nyní.
46. Viz „Bibliografii prací Jaroslava Prokeše“, kterou sestavila Sekyrková, Milada: c. d., s. 443–462.

ZUSAMMENFASSUNG

DR. JAROSLAV PROKEŠ. ARCHIVAR, HISTORIKER, LEHRER. MEDAILLON ZUM 100. GEBURTSJAHR

Kollmann Josef

Direktor des Archivs des Ministeriums des Innern in Prag Dr. Prokeš war hervorragender Historiker der Geschichte Böhmens, ausserordentlicher Professor der Karlsuniversität und wirkte in der Staatlichen Archivschule als Professor und später auch als Direktor. Er kam mit der Idee eines zentralen Staatsarchivs und betrachtete die dazu nötige Umwandlung des Archivs des Ministeriums des Innern in ein Staatliches Zentralarchiv als sein eigenes Lebensziel.

Er ist am 11. Jänner 1895 in Kněžice als Sohn des Lehrers geboren, besuchte Gymnasium in Nový Bydžov (1905–1913) und studierte Philosophie an der Prager Universität (1913–1917). Schon während der Studien wurde er durch seine Seminararbeit „Zur hussitischen Eschatologie“ (die später als Dissertationsarbeit angenommen wurde) bekannt; seine Begabung kam schon in dieser Arbeit zum Ausdruck. In den Jahren 1917–1919 wirkte er als Professor der Mittelschulen in Beroun und Vršovice, dann beendigte er die Lehrertätigkeit und trat am 1. April 1919 in das Archiv des Innenministeriums ein.

Am Anfang der Amtskarriere beteiligte er sich an der Trennung der Archivschriften im Sinne des Archivübereinkommens mit Österreich aus dem Jahre 1920 in den Wiener Archiven, vor allem im Wiener Archiv des Innenministeriums. Ausserdem bearbeitete er die topographischen Fragen: es handelte sich damals um Einführung einer neuen Terminologie und um Umwandlung der damaligen Ortsnamen. Neben diesen Amtspflichten widmete er sich intensiv auch der wissenschaftlichen Arbeit und bis zum Jahre 1928 veröffentlichte er vier Bücher und eine Reihe Studien vor allem aus der Geschichte der Hussitenbewegung. Er habilitierte sich im J. 1928 und wurde Dozent der tschechischen Geschichte an der Karlsuniversität. Im J. 1935 wurde er zum ausserordentlichen Professor ernannt. Seit dem J. 1932 hielt er Vorlesungen an der Staatlichen Archivschule Prag.

Er wurde Archivdirektorstellvertreter und beteiligte sich allmählich an der Archivleitung. Im J. 1934 wurde er zum Archivdirektor ernannt und bei dieser Stellenübernahme legte er umfangreiches Programm zur Beseitigung der andauernden Mängel und zur Tätigkeitserhebung des Archivs vor, weil dieses zuerst neu geordnet und zusammengeschrieben werden sollte. In der zweiten Phase sollte ein Archivführer mit Beschreibung der Archivbestände veröffentlicht werden, der die Öffentlichkeit

mit den Archivalien bekannt machen sollte. In derselben Zeit wurde Ausbau eines neuen Archivgebäudes zur Unterbringung der neugeordneten Archivbestände geplant. Das alles sollte ein Archivgesetz krönen, auf dessen Grundlage man das bisherige Archiv der Ministeriums des Innern in ein Staatliches Zentralarchiv umwandeln hoffte.

Infolge der unglücklichen Vorgänge im J. 1938, deutsche Okkupation (1939) und darauffolgende Kriegsverhältnisse verursachten, dass nur ein kleiner Teil von diesem grosszügigen Programm erfüllt werden konnte. Dr. Prokeš verdiente sich aber um so weitgehende Vorbereitung des neuen Archivgebäudes, dass der Ausbau schon im J. 1940 beginnen konnte, doch wegen ungünstiger Zeit konnte man in Verwirklichung dieses Vorhabens keinesfalls fortsetzen. Ebenso wurde der Gesetzentwurf vorbereitet.

Die Besatzungsbehörden enthoben Dr. Prokeš im J. 1940 seines Amtes und ersetzten ihn durch einen deutschen leitenden Archivkommissär. Als Dr. Prokeš gleich nach der Mai-Revolution im J. 1945 sein Amt wieder übernommen hat, wurde er durch Dekret des Tschechischen Nationalrates ohne jegliche Grundangabe abgerufen. Nachfolgend wurde er „des übermässigten Dienstefers gegenüber den deutschen Vorgesetzten“ beschuldigt. Trotzdem, dass ganze Reihe glaubwürdiger Zeugen diese Beschuldigung dementierte, versetzte das Innenministerium den Beschuldigten noch im J. 1945 in den Ruhestand. Im weiteren Dienstverfahren wurde er zwar als unschuldig in allen Anklagspunkten befunden, doch weder sein Archivpost noch seine Universitätsprofessur wurden ihm zurückgegeben.

Dr. Prokeš hinterliess umfangreiche Literatur, die er der hussitischen und neueren Geschichte widmete, die insgesamt 346 Arbeiten zählt. Als würdevollen Epilog seines Lebenswerks kann man „Geschichte Prags“ betrachten, die er in seiner letzten, schwersten Lebenszeit schuf. Er starb vorzeitig am 30. März 1951.

O BÝVALÝCH PANSKÝCH SÍDLECH V KOJŠICÍCH U PETROVIC, OKRES KLATOVY

Jiří Úlovec

Na území České republiky vzniklo v průběhu historického vývoje více než 5 000 panských sídel – hradů, tvrzí a zámků. Mnohé z nich jsou již velmi dobře poznány po stránce historické i stavební, mnohé však na své „znovuobjevení“ prozatím ještě čekají. V procesu jejich poznávání mají nezastupitelnou úlohu archivy. Jedině na základě výzkumu písemnosti v nich uložených je možné zaplnit mezery v jejich dějinách. V mnoha případech se však jedná o velmi namáhavý výzkum, který vlastně nemůže být nikdy ukončen, neboť není možné prozkoumat veškeré archivované písemnosti. I přes toto konstatování je ale reálné podstatně doplnit nebo přímo revidovat starší názory na vznik a historický vývoj určité lokality nebo území. Předpokladem toho samozřejmě zůstane důkladně provedený archivní výzkum a terénní prospekce. Velice dobrým důkazem potvrzujícím takové tvrzení jsou právě naše hrady a zámky. Jako příklad můžeme uvést jednu malou vesnici z jihozápadních Čech s menší zámeckou stavbou.

Víska Kojšice leží v jihovýchodní části dnešního klatovského okresu, necelých šest kilometrů jihozápadně od Sušice.¹ Až do roku 1960 však správně přináležela do okresu sušického a tím i do bývalého Prácheňska. Byla založena v poměrně příkrém východním svahu nad údolím, táhnoucím se podél Pstružného potoka potoka ve směru sever – jih od Hartmanic až po Petrovice, ves se známým románským kostelem sv. Petra a Pavla a pozůstatky dvou středověkých hradů. Jelikož se jedná o skutečně malou vesnici (počet popisných čísel nedosáhl v jejich dějinách nikdy počtu dvaceti), úměrně s tímto faktem souvisí rovněž pozornost, věnovaná její historii dosavadním badáním historiků či regionalistů. Dá se říci, že až na několik málo výjimek byla existence vsi pouze konstatována. Jako první ji do novodobé literatury uvedl topograf J. Schaller, který roku 1790 zaznamenal fakt, že Kojšice měly pět popisných čísel.² Podobně J. G. Sommer se pouze zmínil o faktu, že Kojšice kdysi bývaly samostatným zbožím, a poté konstatoval, že ves má 11 domů a 88 obyvatel.³ Podobně po něm učinil roku 1845 také F. C. Watterich.⁴ Prvenství ve zpracování základního přehledu vývoje dějin Kojšic proto náleží po právu až J. A. Gabrielovi, jenž se roku 1868 v historické topografii sušického okresu zabýval rovněž jejich historií.⁵ Několik údajů z historie statku a vsi přinesli již roku 1870 také topografové J. Orth a Fr. Sládek,⁶ podobně učinil na sklonku století rovněž V. Kotyška.⁷

Řadu historických děl, v nichž Kojšice byly alespoň zmíněny, nerozmnožilo příliš ani naše století. Jelikož ve vsi zřejmě nikdy neexistovalo ve starší době panské sídlo, A. Sedláček se jí ve svých Hradech nezabýval a neudivuje, že v jeho místopisném slovníku Čech z roku 1908 je o nich uveden pouze jeden údaj.⁸ Pomineme-li uměnovědnou literaturu a soupisy památek, jejichž rozbor si zasluhuje pozornost na

jiném místě, pak teprve roku 1986 přinesl kolektiv autorů v posledním souborném zpracování historie panských sídel jižních Čech několik údajů z dějin statku a vsi, ovšem bez poznámkového aparátu a nadto s velikými mezerami a chybnými závěry.⁹ Nejsříjeji se historií vsi, bývalých sídel a jejich vývojem zabýval příspěvek O. Brachtla a Vl. Švábka z roku 1991.¹⁰ Nehledě ovšem na fakt, že prvně jmenovaný publikoval bez svolení autora tohoto příspěvku část výsledků jeho archivního výzkumu, rovněž historické údaje uvedené v pojednání nejsou úplné a prosty omylů. Podívejme se proto podrobněji na dějiny vsi a statku, jak nám to umožňují doposud známé písemné a tištěné prameny.

Dosud není zcela jasné, kdy ves Kojšice vlastně vznikla. Její jméno sice navozuje představu značného stáří (bylo zřejmě odvozeno z osobního jména Kojiš; Kojišice = ves lidí Kojišových),¹¹ písemné prameny však hovoří o něčem jiném. První zpráva o ní totiž pochází teprve z rozmezí let 1403–1404; tehdy probíhala pře o odúmrt' po zemřelém Petrovi z nedalekých Hartmanic, které se účastnil rovněž Jan z Kojšic.¹² Dalším doloženým majitelem vsi, možná Janovým nástupcem, byl pan Racek z Kojšic. O něm hovoří zmínka z roku 1424; pražský arcibiskup Konrád z Vechty tehdy vyznal, že jeho služebník Purkard, jinak pražský měšťan, vlastnil vinici u Chlístova, avšak z neznámých důvodů uprchl, neboť se zproneveril důvěře svého pána a okradl ho. Arcibiskup proto následně postoupil výše jmenovanou vinici právě Rackovi z Kojšic „za jeho věrné služby“, ovšem s tou výminkou, že vinice zůstane i nadále v přímém majetku pražské kapituly.¹³

O Rackovi se dochovalo ještě další svědectví. Z pramenů je známo, že ve třicátých letech sídlil v Kutné Hoře, kde zastával funkci mincmistra. Dne 2. července roku 1435 totiž „Racek pro tunc magister monetae de Coyssicz“ koupil v Kutné Hoře dům na Koňském trhu od Hanuška Bykánského za sumu 16 kop českých grošů a jiný dům, ležící vedle a nad předešlým, od paní Doroty, vdovy Mendlové, za sumu 8 kop grošů.¹⁴ Je přitom zajímavé, že již následujícího roku, tedy 1436, vystupuje Racek opět v záležitosti statků ležících poblíž Kutné Hory. Uvedeného léta totiž pan Václav z Klenového podával svědectví ohledně tvrze v Nebovidech a tří poddaných v Chrástu, přičemž mezi svědky jeho svědectví se nacházel rovněž „Racek z Kojšic“.¹⁵ Zdá se tedy, že od dvacátých let pobýval v Praze, poté – od třicátých let – výhradně na Kutnohorsku a Kojšice již nedržel.

Poslední doposud známá zpráva o Rackovi pochází z roku 1453. Tehdy byl – po smrti Anny, vdovy po Albrechtovi z Voděrad, dále Vincence z Roudnice a pražského měšťana Purkarta – provolán právem odúmrti majetek po nich pozůstalý. Součástí odúmrti pak byla mimo jiné rovněž již výše zmiňovaná chlístovská vinice. Ze zápisu odúmrti lze soudit, že po roce 1424 Racek chlístovskou vinici ztratil ve prospěch Purkarta; v projednávání odúmrtě se však objevuje rovněž zápis, že Racek z Kojšic vystoupil se žádostí o její přidělení, neboť na ni má právo. Vinici však nakonec získal Zdeněk ze Šternberka a připojil ji k vlastnímu majetku.¹⁶

Jak bylo naznačeno výše, bohužel nevíme, jaký majetek a ve kterém období Ráček v Kojšicích vlastně držel, a ani to, kdy zemřel. Současně s ním však žili rovněž bratři Konrád a Jan, písaří se také po Kojšicích. Jejich vzájemný příbuzenský vztah však zůstává prozatím v rovině teorií (mohli být jeho syny?). Roku 1464 však oba již nebyli mezi živými. Tehdy totiž došlo k provolání jejich majetku. Jako odumřelé léno byla provolána celá ves Kojšice s poplužním dvorem s poplužím, poddanské dvory s platem, polmi, lukami, lesy, potoky a vším příslušenstvím, a ve Vlastějově poddanské dvory a vše co tam oba drželi, s platem, polmi a dalším příslušenstvím. Celou odumřel pak ještě uvedeného roku daroval král Jiří z Poděbrad jedinému výprosníkovi, panu Půtovi z Obytec.¹⁷

Proti tomuto darování však vystoupil Vintř z Kojšic, a to zvláště proti provolání a darování poloviny majetku a dědictví v Kojšicích, na kterou má nárok po smrti svého bratra Jana, a dále požadoval jednoho poplatníka jménem Hanuš a jednu poustku ve Vlastějově.¹⁸ Vintř z Kojšic byl tedy bratr obou zemřelých sourozenců a nárok uplatňoval na majetek v Kojšicích a ve Vlastějově, který držel údajně jako dar od bratra Jana. Pře o tuto odumřel probíhala sice ještě roku 1465, Vintřovi byl však nakonec přiznán majetek pouze ve vsi Vlastějově, kdežto kojšické zboží zůstalo v držení Půty. Roku 1465 byl proto Půta uveden menším písařem Martinem v držení majetku, provolaného po úmrtí Jana a Konráda jako odumřel, totiž v držení poplužního dvora v Kojšicích s poplužím, poddanských dvorů s platem a dalšího příslušenství i s veškerým majetkem ve Vlastějově mimo poplatníka Hanuše a jednoho pustého poddanského dvora, připadlého Vintřovi z Kojšic. Majetek byl Půtovi odhadnut v sumě 130 kop českých grošů.¹⁹

Následující dějiny Kojšic a jejich majitelů jsou doposud neznámé. Nevíme bohužel, kdy toto drobné zboží ztratilo samostatnost a bylo připojeno k většímu majetkovému komplexu. Snad se tak stalo již během druhé poloviny 15. věku, písemné prameny však prozatím mlčí. Teprve před polovinou 16. století se dovidáme, že Kojšice náležely panu Vilémovi Švihovskému z Rýzemberka a ze Švihova, majiteli nedalekého panství Rábí. Roku 1544 ale Vilém prodal „v Koješicích ves celú a d[vory] k[metcí] s p[latem], v Soběšicích d[vory] k[metcí] s p[latem] což tu měl“ bratřím Fridrichovi a Vojtěchovi Hořčicům z Prostého.²⁰ Snad právě za nich byl ze vsi opět vytvořen malý samostatný statek, rytířské zboží, avšak z období těsně následujícího nám prozatím opět zcela chybí jakékoliv písemné zprávy. Nevíme tedy, jak se v následujících sedmdesáti letech dějiny vsi vyvíjely.

Zřejmě až na přelomu 16. a 17. století získali kojšický majetek příslušníci rozvětveného rodu Častolárů z Dlouhé Vsi. Jako první z nich je v držení kojšického statku uváděn Jaroslav. S jeho jménem se v pramenech setkáváme poprvé již k roku 1602; tehdy byl uveden jako „Pan Jaroslav Častolar Dlouhoveský z Dlouhé vsi, stáří okolo 30 let“ mezi českými šlechtici, kteří stáli pevně na katolické straně (tj. patřili do řady římskokatolické církve).²¹ V podobném seznamu z doby jen o něco málo mladší – z roku 1609 – pak byl jmenován coby „Jaroslav Častolar“.²² Snad někdy v této době

získal rovněž kojšický statek; roku 1615 je mezi poplatníky Království totiž uváděn Jaroslav Častolár z Dlouhé Vsi a na Kojšicích.²³

Téměř celý rod Častolárů z Dlouhé Vsi se účastnil stavovského povstání let 1618 až 1620. Pomoc jednotlivých členů rodu povstání nebyla nikterak rozsáhlá; spíše se jednalo o symbolické gesto, neboť deset z nich – ač katolíků – podepsalo přísahu novému českému králi Friedrichovi Falckému. I přesto (nebo lépe právě proto) byli všichni předvoláni před konfiskační komisí, ale v rozmezí let 1622 až 1624 postupně osvobozeni (neboli dostali „pardon“).²⁴ K tomu však roku 1620 bylo ještě daleko.

Společně s Jaroslavem tehdy držel kojšický majetek Fridrich Hynek, jeho příbuzný neznámého stupně (mladšími prameny byl sice nazýván Jaroslavovým strýcem, při jeho věku kolem padesáti let v roce 1622 však tento mohl být zván jen těžko jeho synovcem). Prozatím není jasné, kdy vstoupil Fridrich Hynek do držení statku s Jaroslavem a jakou jeho část vlastně držel. Posel, který byl po obvinění Jaroslava vyslán na Kojšice s listem, oznamujícím mu jeho obvinění, oznámil v Praze, „že jest umřel, a ten statek Kojšice drží ninčko strejc jeho Frydrych Častolar, kterýžto nebyl doma, a Paní jeho nechtěla obeslání přijíti, poněvadž jim nesvědčí, jsou 4. bratři, mezi nimiž jsou 2 kněží v Vídni a v Bernie, čtvrtý bratr jest na Vysokém“.²⁵

Ze zápisu tedy plyne, že Jaroslav Častolár byl roku 1623 již mrtev a statek po něm držel jeho příbuzný Fridrich Hynek (celým jménem Fridrich Hynek Jiří). Zdá se rovněž, že v případě Jaroslavova předvolání před konfiskační komisí došlo k omylu, neboť zápis půhonu byl později mrežován (tj. zbaven platnosti).

Fridrich Hynek tak zůstal v držení kojšického zboží i nadále. 26. května roku 1623 vystupoval jako svědek zprávy o prodeji statku Dolejší Krušec a potíže s tím spojenými jako Bedřich Častolár Dlouhoveský z Dlouhé Vsi „a na Kogssiczych“,²⁶ 22. září téhož roku byl obeslán Václavem Černínem z Chudenic ke komornímu soudu pro svědectví.²⁷ Jako katolík neměl potíže po roce 1627, kdy bylo vyhlášeno tzv. Obnovené zřízení zemské, povolující mj. jako jediné vyznání církev římskokatolickou. Rekatolizační komise, zasedající 31. března roku 1628 v Sušici, mu pouze poručila, aby věnoval více pozornosti svým poddaným.²⁸

Fridrich Hynek sice nepřišel o majetek za pobělohorských konfiskací, málem se mu to však přihodilo o dvacet let později. Statek totiž zadlužil takovým způsobem, že roku 1641 mělo dojít k jeho komisionálnímu prodeji, aby byli finančně zajištěni alespoň jeho synové, starší Jan Felix a tehdy ještě nedospělý Adam Jan. Finanční potíže se však Fridrichu Hynkovi zřejmě podařilo alespoň částečně vyřešit a uspokojit největší věřitelem, takže celý statek, k němuž patřil „dvůr poplužní se všemi pokoji, chlívy, stodolou tak jak v svém zavření jest, s rybníčky pstruhovými též potokem, ves Krušec se dvorem panským a mlejnem mezi Krušcem a Hartmanicí, ves Bezděkov“ a další příslušenství, nakonec dostal do vlastnictví prvorozený Jan Felix.²⁹

Jan Felix Častolár pak vlastnil majetek, tvořený statkem Kojšicemi s dalšími příležitostmi, poměrně dlouhou dobu. Roku 1654, kdy byly dokončovány práce na elaborátu berní ruly, byl uveden mezi držiteli statků ležících v Prácheňsku; tehdy mu patřil statek Kojšice, který ovšem nebyl největší. Tvořily jej pouhé tři vesnice – Kojšice, Hořejší Krušec a Bezděkov, v nichž bylo evidováno jenom jedenáct osedlých.³⁰

Tento majitel udržel zboží ve svých rukou až do počátku sedmdesátých let 17. století. Tehdy někdy se ovšem také on – podobně jako jeho otec – dostal do finančních těžkostí a roku 1676 (to se psal již jako Jan Šťastný Častolár) musel komisionálně „tvrz s dvorem poplužním, též vesnici Kojšice řečené s jich příslušenstvím pro nedostatek a dluhy své nimiž lidem povinen jest prodati přinucen“. Kupujícím tehdy byla paní Barbora Helena Hozlauerová z Hozlau; tato dáma tehdy skutečně získala „tvrz Kojšice, při ní s dvorem poplužním se vším stavením jak to obě v svém okříšku a obmezení jest, s poplužím ... s pivovarem, pánví ... s ovčínem, ves Kojšice“ a veškeré další příslušenství.³¹

Barbora Helena vlastnila kojšický statek pouze do roku 1680. Tehdy však prodala „tvrz Kojšice, při ní s dvorem poplužním s dobytlem všelijakým v témž dvoře se nacházejícím s poplužím, ... pivovarem, pánví i jiným stavením, též tu se nacházejícím pivovarským nádobím, s ovčínem“ a veškeré příležitosti vlastnímu synovi Janu Fridrichovi.³² Ten však udržel majetek pouhých šest let a roku 1686 prodal „tvrz Kojšice s dvorem poplužním s poplužím ... s pivovarem jak se nyní nachází, s ovčínem“ panu Fridrichu Kryštofovi Častolárovi z Dlouhé Vsi „a na svobodném dvoře Tichovském v Kozlově“.³³

Ovšem ani Fridrich Kryštof, příslušník zchudlé větve kdysi významného rodu Častolárů a příbuzný bývalých majitelů Kojšic, statek dlouho neudržel. Již po dvou letech, tedy roku 1688, totiž prodal „tvrz Kojšice s dvorem poplužním“ a dalším příslušenstvím Janu Karlovi Lipovskému z Lipovic, majiteli nedalekého zboží Jiříčnů.³⁴ Touto koupí tak byly poprvé spojeny dva drobné statečky, tvořící později ještě několikrát majetek jednoho držitele.

Jan Karel odprodal roku 1698 „tvrz Giřičný a dvůr panský s pivovarem, mlejnem, pilou, s ovčínem ... ves celou Nová Veska, tvrz a ves Kojšice s dvorem poplužním, pivovarem, krčmou vejšadní, s ovčínem“ Václavu Vojtěchovi Fruweinovi z Podolí,³⁵ ale poměrně rychlé střídání majitelů pokračovalo i poté. Již roku 1702 koupil oba statky, totiž „tvrz Giřičný a dvůr panský s pivovarem ... tvrz a ves Kojšice s dvorem poplužním“ a s dalšími příležitostmi, Karel Stařimský z Libštejna,³⁶ aby již o dvě léta později, tedy roku 1704, odprodal „tvrz Kojšice s dvorem poplužním, s poplužím, rolmi osetými i neosetými ... s pivovarem pustým, ovčínem“ a příslušenstvím Ferdinandu Antonínovi Kadovskému z Kadova a na Volšovech.³⁷ Po šestnácti letech tak byl kojšický statek oddělen od Jiříčné, aby byl spojen se statkem Volšovy, ležícím necelé čtyři kilometry severovýchodním směrem. S ním pak společně setrval v jedné rukou až do roku 1749. Doposud bohužel nevíme, jaký byl v tomto období vývoj; jasně je pouze tolik, že majitel obou statků se dostal do finančních potíží

a uvedeného roku byl proto komisionálně donucen odprodat Kojšice i Volšovy. Jejich novým držitelem se tehdy stal Jan Kryštof Bořek Dohalský z Dohalic.³⁸

Jan Kryštof vlastnil oba statky po delší dobu a až svým posledním pořízením z roku 1768 je odkázal stejnojmennému synovi, tedy Janu Kryštofovi.³⁹ Situace v jeho rodině byla však složitější, neboť Jan Kryštof starší měl kromě jmenovaného ještě další tři syny: Jana Františka, Jana Václava Josefa a Jana Václava. Mohlo se tedy snadno stát, že po jeho smrti by zbylí synové nemuseli chtít uznat právoplatnost otcovy závěti. Tomu ovšem zamezila jejich matka Anna Alžběta rozhodnutím z roku 1769, na jehož základě měl oba statky obdržet skutečně prvorozený Jan Kryštof, avšak ostatní bratry musel vyplatit.⁴⁰

Jan Kryštof držel kojšický a volšovský statek až do osmdesátých let 18. století. Roku 1788 po něm vše převzal jeho syn Maria Václav Bořek z Dohalic.⁴¹ Také on byl však povinen vyrovnat se finančně se všemi sourozenci. To skutečně splnil, takže poté, když vyplatil sestry Barboru a Františku, mohl se pokojně uvázat do držení velkého majetkového komplexu, zahrnujícího již dříve získané statky Kojšice a Volšovy a nově přikoupený Žikov se Strunkovem.⁴² Ve správě statků a hospodaření se mu dařilo výjimečně dobře, takže roku 1801, když prodával majetek Františku Josefovi Desfours, patřily mu statky Volšovy, Kojšice, Žikov, Strunkov, Horní Staňkov, Přestanice a Libědice „se všemi zámeckými, hospodářskými a dalšími budovami“ a s rozsáhlým příslušenstvím.⁴³

Nový majitel, František Josef Desfours, celý majetkový komplex zřejmě zakoupil pouze v rámci větší finanční transakce, neboť již roku 1804 vše odprodal panu Martinovi Rennovi.⁴⁴ Martin zboží záhy poté postoupil Eusebiovi von Pötting, který pak roku 1806 zažádal o intabulaci statků Žikov, Strunkov, Volšovy, Přestanice, Kojšice, Horní Staňkov a Libědice.⁴⁵

Až tento majitel udržel rozložitý komplex ve svých rukou delší dobu, přesněji více než dvacet let. Poté se ovšem dostal do finančních potíží a všechny jeho statky skupil v následné veřejné aukci roku 1829 Václav Veith.⁴⁶ Za něho došlo k pocho-pitelnému a zřejmě rovněž nutnému jevu, totiž k postupnému rozprodávání jednotlivých statků; nebylo zřejmě v silách jedince udržet bez dostatečného zázemí tak různorodý majetkový soubor. Když tedy roku 1849 převzal jeho syn Antonín otcovský majetek, zbylo mu pouhé kojšické zboží.⁴⁷

Antonín Veith však záhy po roce 1849 zemřel a jeho dědicové prodali již roku 1854 Kojšice s příslušenstvím manželům Ferdinandovi a Rozálii Abelovým.⁴⁸ Po manželově úmrtí pak držela od roku 1869 zboží jen vdova Rozálie s dcerami Amálií a Emerikou.⁴⁹ Již o tři léta později, tedy roku 1872, však odprodala celý statek Viktoru Kalinovi z Urbanova a ten o pouhé jedno léto později Dr. Emanuelu Forsterovi.⁵⁰

S tímto majitelem jakoby započala poslední etapa dějin kojšického zboží minulého a počátku našeho století. Dr. Forster, notář, narozený 4. května roku 1830, byl ženat s Luisou Terezií, rozenou Bachleiblovou (narozena 28. dubna 1838 v Praze).

Již před koupí Kojšic držel statek Jiřičnou, takže po dlouhé době byly oba majetky opět v rukou jednoho vlastníka. Manželé měli dceru Helenu Terezu Annu, narozenou 30. září 1860 v Praze, které odkázali veškerý svůj majetek.⁵¹

Dcera Helena se provdala 24. června 1885 za Oskara Josefa Franze Heintschela von Heinegg, velkopřůmynslníka a majitele deskového statku. Jejich svatba se konala na zámku v Jiřičné. Kojšice s Jiřičnou však dostala od otce do přímého vlastnictví poměrně pozdě; ještě roku 1906 je ve schematismu uveden jako jejich držitel Emanuel Forster.⁵²

Helena měla s Oskarem syna Georga Oskara Felixe Emanuela, narozeného 24. února roku 1892 (v jeho jménu je viditelně ukryto jak jméno otce, tak dědečka z matčiny strany) a dalšího syna jménem Zdenko. Oba statky však držela – alespoň oficiálně – až do roku 1939, kdy teprve sepsala závěť. Její poslední pořízení, nesoucí datum 15. července, znělo v tom smyslu, že polovinu veškerého majetku měl zdědit syn Georg a druhou část pak vnučky Eleonora a Charlotta, dcerky jejího druhého syna Zdenka; jeho totiž z neznámých důvodů vydělila.⁵³ Zemřela pak 5. května roku 1944, v téměř třiaosmdesáti letech.

Její syn Georg se dostal do přímého držení obou statků, Kojšic a Jiřičné, poměrně pozdě; fakticky je však vlastnil mnohem dříve. Velmi aktivně se podílel jak na jejich správě, tak také na politickém a veřejném životě v období první republiky a poté Protektorátu. Od počátků se hlásil k německé národnosti a vřele uvítal NS hnutí v sousedním Německu. Vstoupil do SA a NSDAP, dokonce se stal Ortsgruppenleiterem pro oblast jihozápadního Sušicka. O jeho politické a životní orientaci vypovídají i takové drobnosti, jako byly např. tzv. „Allgemeine Regeln“ pro vedení telefonních rozhovorů, určené služce. Stálo v nich mj., že je při telefonátech povinná hovořit vždy pouze německým jazykem, neboť v kojšickém zámku (kde byl aparát umístěn) sídlí Ortsgruppenleitung, které bylo samozřejmě „eine deutsche Dienststelle“.⁵⁴

Ze soupisů a inventářů heintschelovské domácnosti a zařízení z let 1935 až 1944 vyplývá, že majitelé obou statků žili skutečně především na zámku v Kojšicích.⁵⁵ Jak již bylo výše řečeno, úředně byla majitelkou obou statků paní Helena Heintschelová; teprve 13. května roku 1942 byla uzavřena Georgem kupní smlouva s jeho mladšími příbuznými, na základě které získal rovněž druhou část majetku po matce do přímého držení.⁵⁶

Georg patřil skutečně mezi čelné příslušníky NS strany od třicátých let až do konce války. Ihned po jejím ukončení byl však pro své prokazatelné zločiny zatčen a souzen. Veřejný žalobce ho obžaloval pro šíření veřejného násilí a pro udání celkem devětadvaceti osob, z nichž dvě následně zemřely. Konečně 22. května roku 1946 v 19.15 hod. večer byl nad Georgem Oskarem Felixem Emanueleem z Heintschelu, rytířem z Heinegg, vynesena nejvyšší rozsudek a o tři hodiny později byl jmenovaný popraven.⁵⁷

Je jen samozřejmé, že ihned po květnu 1945 byla obě zboží, Kojšice a Jiříčná, zabavena a převedena do státního majetku. Novým majitelem kojšického zámku se stal jako první Sokol Sušice, který se o něj snad jako jediný řádně a svědomitě staral. Zámek využíval pro své členy především v letním období (dětské tábory). Následující držitelé – většinou státní podniky či instituce – o jeho údržbu a využití nejevily zájem, takže není divu, že za posledního z nich, kterým byl Školský úřad v Teplicích, byl stav budovy již katastrofální.⁵⁸ Stejná situace pak přetrvává i nadále.

* * *

Výše uvedený historický přehled dějin kojšického statku a jeho majitelů svědčí o faktu, že během staletého vývoje bývala ve vsi vystavěna rovněž panská sídla jejich vlastníků. První sídlo neznámé polohy a stavební podoby vzniklo zřejmě již někdy kolem roku 1400; o této době dovoluji uvažovat dosud známé písemné prameny. Na jeho existenci soudíme pouze na základě nepřímých důkazů a dobových souvislostí; je to především skutečnost, že majitelé vsi používali predikát ve tvaru „z Kojšic“. Jediná přímá zmínka pochází z roku 1464, kdy je při provolání odúmrti ve vsi připomínán poplužní dvůr, „curia arature“. Víme, že poplužní dvůr byl vždy základem vrchnostenského podnikání a ve většině případů obsahoval kromě hospodářských a provozních budov rovněž panské sídlo.

Pokud je dosud z výzkumu tvrzí v Čechách známo, je možné také v Kojšicích předpokládat jednu z níže uvedených možností: buďto ve dvoře skutečně stávala tvrz, prameny nezmiňovaná, nebo majitel statku sídlil přímo ve dvoře, v nějakém alespoň trochu výstavnějším obydlí. První možnost, tj. stav, kdy ve dvoře nebo jeho těsné blízkosti stávala tvrz, prameny však nezmiňovaná, je doložena mnoha případy z celého teritoria Čech. Tak např. nedaleko ležící tvrz v Opálce ze závěru 14. století, dodnes se tyčící v komplexu hospodářského dvora, je prameny zmiňována výslovně až k roku 1544; podobných případů, kdy gotické tvrze jsou připomínány teprve v průběhu 16. věku, nebo o nich není dokonce žádná písemná zmínka, přestože jejich stavební konstrukce se dochovaly podnes, lze u nás nalézt desítky.

Druhá možnost je rovněž velmi pravděpodobná. Znamenalo by to, že majitel statku si nebyl schopen – především z finančních důvodů – vybudovat sídlo, odpovídající jeho stavu. Žil proto pouze ve dvoře, v němž obýval stavbu zřejmě se příliš nelišící od ostatní vesnické zástavby. Takový poplužní dvůr je proto nazýván rezidenční, tzn. že majitel sídlil přímo v něm. Podobný stav je prameny velice dobře dokumentován v nedalekých Němčicích u Klatov. Tamní majitelé vsi s predikátem „z Němčic“, „na Němčicích“ atp. jsou zmiňováni prameny již v době od poloviny 14. století, tvrz zde však vznikla prokazatelně teprve po roce 1419.⁵⁹

Pro nedostatek písemných pramenů nelze ovšem rozhodnout, jaké panské sídlo ve vsi během 15. století stávalo. Faktem ovšem zůstane, že po roce 1465 zaniklo nejen toto sídlo, ale rovněž poplužní dvůr, neboť roku 1544 je zmiňována pouze ves s poddanskými usedlostmi.

Nová etapa vývoje statku nastala snad již v době po roce 1544, zcela jistě však kolem roku 1600, za Častolárů z Dlouhé Vsi. Asi již za Jaroslava stávalo ve vsi roku 1615 nové panské sídlo; na jeho existenci však soudíme zprvu opět jen na základě jeho predikátů. Teprve roku 1641 je prameny zmiňován „dvůr poplužní se všemi pokoji“, což můžeme vysvětlit jako první přímý doklad existence nového sídla majitelů statku. Samotný poplužní dvůr by byl zmiňován jistě jiným způsobem. S jeho označením jako „tvrz“ se však setkáváme poprvé až roku 1676. Termín tvrz je v tomto případě nutno chápat pouze jako označení panského sídla nižší šlechty bez pokusu o charakteristiku jeho stavební podstaty, tedy ne ve smyslu opevněného sídla. Tento význam ostatně termín tvrz ztratil již v průběhu 16. století.

Od roku 1676 se pak setkáváme s označením panského sídla v Kojšicích termínem tvrz nebo zámek až po dvacáté století. O jeho existenci tedy nelze pochybovat. Podívejme se však, co přinášejí písemné prameny a literatura k jeho stavební podobě. Staré mapy a plány přitom nebudeme prozatím uvažovat; budou využity až na svém místě.

Je – bohužel – nezvratným faktem, že od roku 1403 až do současnosti doposud nebyl nalezen v písemných pramenech jediný popis kojšického sídla, tvrze a zámku. I text k příslušné sekci Josefského vojenského mapování z doby kolem roku 1780, v jiných případech velmi bohatý na tyto informace, o vsi uvádí pouze tolik, že je v ní „ein Solider Mayerhof, mit zwey Chalupen“.⁶⁰ O existenci poplužního dvora se zmiňuje rovněž J. G. Sommer⁶¹ a F. C. Watterich,⁶² takže až J. A. Gabriel roku 1868 konstatuje, že ve vsi leží panský dvůr s malým zámkem.⁶³ Podobně topografové Orth se Sládkem se zmiňují o existenci „zámečku“.⁶⁴ Nejzajímavější údaje však uvádějí naše dva „republikové“ soupisy památek. Kolektiv autorů z roku 1957 přinesl informaci, že ve vsi stojí „Zámeček jednopatr. s věží a valbou pseudogotic. z pol. 19. stol. Na štítu a věži cimbuří. Vedle zámečku přízemní budova s vížkou ve slohu švýcarských vil.“⁶⁵ Oproti tomu autorský kolektiv z roku 1980 tvrdí, že se jedná o „Zámeček pseudogotic., z pol. 19. stol. Panský dům pseudogotic. z pol. 19. stol., jednopatrový s věží a valbovou střechou; na štítě a věži cimbuří. Vedle přízemní budova s vížkou, ve stylu švýcarských vil.“⁶⁶ Je více než zřejmé, že člen mladšího kolektivu, zpracovávající toto heslo, nesprávně „opsal“ údaje ze starší předlohy a rozmnožil počet objektů o další zámek; jinak postupovat ani nemohl, neboť lokalitu s největší pravděpodobností neviděl.

Při srovnání s výše uvedenými informacemi působí přímo groteskně tvrzení, prezentované členem autorského kolektivu Hradů z roku 1986. V tomto tzv. „encyklopedickém“ díle totiž uvedl přímo nehorázné tvrzení, že „Vznik a zánik tvrze není písemně ani jinak doložen ... od té doby (tj. od roku 1698, pzn. aut.) se tvrz již neuvá-

dí“.⁶⁷ Doposud nejuplnější obraz kojšického sídla byl podán teprve roku 1991 v již zmiňované stati (srovnej pozn. 10). Podívejme se proto na vlastní stavební podobu tohoto sídla – zámku.

Jak již bylo řečeno, ves Kojšice byla založena ve východním svahu nad údolím, kterým protéká ve směru jih – sever Pstružný potok. Svah v těchto místech tvoří jakési boční údolíčko, poměrně hluboce do něj zaříznuté a odvodňované bezejmenným potokem. A právě zde, přímo v pramenném kotli, vznikla ves. O její starší podobě nás podrobně informuje katastrální plán z roku 1837 (viz obr. 1).⁶⁸ Usedlosti poddaných se rozkládaly severně od okrouhlé návsi, jihovýchodní část vsi zaujímal poplužní dvůr s pivovarem. Jeho jižní křídlo sestávalo ze zámecké budovy; bylo tvořeno téměř čtvercovou stavbou s menším přístavkem na východní a delším křídlem na západní straně.

Další architektonický vývoj sídla nám objasňují dochované plány. První je datován do 15. listopadu roku 1877. Tehdejší majitel statku, dr. Emanuel Forster, který jej uvedeného léta vlastnil již čtyři roky, se rozhodl, že zámek nechá upravit. Dle dochovaného návrhu úpravy přízemí a patra se mělo jednat o přestavbu sídla v podobě velké čtverhranné budovy s kratšími křídly při severozápadním a jihozápadním nároží a drobnou přístavbou s podjezdem uprostřed východní fasády. Uvnitř pak majitel předpokládal následující členění: středem budovy ve směru východ – západ procházel vstupní vestibul, navazující na schodiště do patra a vstupní chodbu od západu. Severní část stavby byla určena provozním účelům (kuchyně, spížírna, záchody), jižní část pak jako jídelna, kuřárna a společenská místnost s kulečnickem (srovnej obr. 2). V patře pak se mělo nacházet několik salónů, hostinských pokojů a ložnice s příslušenstvím, tedy prostory určené k obývání majiteli a jeho hostům (obr. 3).⁶⁹ Oba plány, signované architektem Řezníčkem, však nebyly s největší pravděpodobností realizovány. Tehdy snad vznikl pouze balkón na východní straně zámku, kde nahradil starší rizalit (?), a část přístavby v opačném průčelí v místech staršího dlouhého křídla.

Těžko říci, proč nebyla přestavba zámku realizována v celém zamýšleném rozsahu. Je možné, že důvodem tohoto počínání byly velké finanční náklady na stavbu. Faktem ovšem zůstane, že majitel se myšlenkou přestavby sídla zabýval velice intenzívně. Dokládají to další dochované kresby přízemí a zamýšlených dvou pater předpokládané podoby nového zámku, blíže bohužel nedatované (viz obr. 4). Ani tato představa nebyla uskutečněna.

Několik následujících let pak majitel na žádné podstatnější změny zřejmě nepomýšlel. Až kolem roku 1889 se rozhodl, že nechá přebudovat ono dlouhé křídlo připojující se k západnímu průčelí zámecké budovy, tak dobře viditelné na katastrálním plánu z roku 1837. Autorem dvou návrhů na přestavbu byl hartmanický zednický mistr Gerard Rücker. V prvním návrhu úpravy, evidentně velkolepějším a samozřejmě rovněž dražším, počítal s patrovou přístavbou, spojenou s vlastní zámeckou budovou visutou spojovací chodbou na jednom opěrném pilíři. Přízemí mělo obsaho-

vat dvě hostinské místnosti, společenskou místnost s terasou do zahrady v jižním průčelí a další pokoj pro služebnictvo. Točité schodiště vedlo do patra, kde se nacházely dva pokoje, salón a koupelna (viz obr. 5).⁷⁰

Druhý návrh, rozhodně již ne tak finančně náročný, předpokládal vybudování patrové přístavby se čtverhrannou věžičkou v severozápadním nároží a terasou před jižním průčelím. V jejím přízemí se nalézala umývárna a prádelna, sklepy a komory na nářadí, v patře pak salónek a dva pokoje. Ve druhém patře věžovitě přístavby se skrýval další salónek. Tato přístavba byla spojena se zámek krytou dvojtraktovou chodbou s malým pokojem pro služebnictvo a dvěma záchody (viz obr. 6).⁷¹

Ze současného stavu budovy se však zdá být velice pravděpodobné, že ani jeden návrh realizován nakonec nebyl. Dr. Forster se spokojil s výstavbou prostého obdélného přízemního domku, krytého sedlovou střechou s malou věžičkou, majícího ovšem velice daleko do podoby obou výše zmiňovaných návrhů. Zřejmě současně s ním vznikla přístavba při západním průčelí zámku, snad v místech zaniklé části staršího dlouhého křídla původního sídla.

Ani poté se majitel statku zřejmě nevzdal úmyslu sídlo upravit a rozšířit; když nemohl – pravděpodobně z finančních důvodů – realizovat přístavbu, rozhodl se alespoň ještě jednou pro úpravu vlastní zámecké budovy. Zřejmě rovněž během osmdesátých let si nechal vypracovat od Jos. Schulze návrh na romantickou úpravu sídla. Dle dochovaného návrhu mělo být jihozápadní nároží zámecké budovy doplněno čtverhrannou věžovitou stavbou o dvou patrech, západní průčelí dostalo předložené dvojramenné schodiště a nad balkónem ve východním průčelí se zdvihal mohutný štít. Výzor doplňovalo množství věžiček a dalších jim podobných ozdobných prvků (viz obr. 7 a 8).⁷²

Ani tato úprava však nebyla zcela realizována. Zámecká budova tak dostala na několika částech alespoň ozdobné cimbuří a další romantizující doplňky, ve svém souhrnu jistě podstatně levnější a na pohled velmi působivé. Touto úpravou dostal zámek zřejmě konečnou podobu, která se podnes vlastně nezměnila; později byl už jen udržován, aniž by byl jeho výzor podstatně doplňován. Dobře to dokumentuje dochovaná pohlednice se záběrem na jihovýchodní průčelí zámku z doby před rokem 1918 (viz obr. 9).

Dnešní podoba zámku je tak – ve srovnání se stavem z doby kolem roku 1900 – prakticky shodná. Tento fakt potvrzuje rovněž fotografie již sešlé budovy z roku 1986 (obr. 10). Zámek v Kojšicích má půdorys velkého obdélníka o rozměrech přibližně 12,5 (jižní) a 14,5 (východní průčelí) metru. K východnímu průčelí přiléhá patrový balkón, krytý plochou střechou a neseny dvěma mohutnými sloupky křížového průřezu a dvěma polosloupky přízděnými k zámku. V jeho přízemní otevřené části je průchod ke vstupu do budovy. K protilehlému – západnímu – průčelí je přistavěna dvojice místností, sloužících původně zřejmě jako provozní a skladovací prostory, dnes jako sklad uhlí a nářadí.

Vlastní zámecká budov, vztyčená na půdorysu obdélníka, je patrová stavba s trojosými průčelími obrácenými k jihu a východu a krytá vysokou valbovou střechou. Z ní pak vyrůstá ve východní části, těsně nad balkónem, věžovitá dvoupatrová nástavba s trojicí nepravidelných, vysokých obdélných okének, zakončená cimbuřím, a na jižní straně nad středním oknem patra vysoký stupňovitě členěný štít. Přízemí budovy lze nejlépe charakterizovat jako příčný trojtrakt, kdy střední trakt sloužil komunikačním účelům, severní provozním účelům a jižní sál jako jídelna (viz obr. 11).

Hlavní vstup vedl do budovy od východu pod již zmíněným balkónkem a nástěvníka zaváděl do vstupní haly, z níž vedly troje dveře do přilehlé jižní jídelny, západně položené prostoře se schodištěm do patra a sociálním zařízením a do severně ležícího provozního traktu. Je zajímavé, že zcela podsklepen je pouze jižní sál.

Místnosti ve středním a severním traktu jsou zastropeny plackovými klenbami do přízedních pasů; oproti tomu jižní sál – jídelnu kryje segmentová klenba se sklopenými čely. Plackovou klenbu má rovněž průchod pod balkónem, zatímco západní přístavba a celé patro jsou plochostropé (obr. 12).

Z výše nastíněných historických údajů a popisu stavby se lze pokusit o nástin architektonického vývoje kojšického zámku. Prozatím je patrné tolik, že nejstarší částí stávající budovy je střední a severní trakt, zaklenutý plackami do pasů.⁷³ Tato část budovy vznikla zřejmě někdy koncem 18. století, pravděpodobně za majitelů Dohalských. Ještě do roku 1837 však byla doplněna o jižní trakt – velký podsklepený sál; těžko dnes říci, jestli se jednalo o novostavbu „na zeleném drnu“ nebo o přestavbu nějaké starší části zámku. Faktem ovšem zůstává, že již roku 1837 měl zámek dnešní podobu čtverhranné, lehce obdélné budovy, jak výstižně dokumentuje katastrální plán. Tato starší budova byla jistě patrová, dochovalo se z ní však jen přízemí. Svědčí o tom výrazná spára, probíhající na úrovni rozhraní přízemí a patra. Východní i západní křídlo neznámé architektonické podoby a stáří (nelze totiž vyloučit, že křídlo západní, označené na katastrálním plánu jako čp. 1, představovalo starší panské sídlo s tradicí snad ještě barokní ze druhé půle 17. věku) byla později nahrazena jinými stavbami.

V této podobě sloužila zámecká budova až do roku 1873, kdy ji společně se statkem zakoupil Emanuel Forster. Z jeho návrhů přestaveb a úprav byla realizována nejprve – a to v sedmdesátých letech – přestavba patra a přístavba východního balkónu v místech staršího rizalitu. Buďto současně nebo o něco později vznikla při západním průčelí rovněž dvojice místností, poté byla realizována celková úprava zámecké budovy, která tehdy dostala novogotickou fasádu, bohatě členěnou především v jižním a východním průčelí, tedy ve směrech do bývalého parku. Zřejmě současně vznikla drobná přízemní stavba před západním zámeckým průčelím. Tím byl vývoj kojšického zámku v podstatě ukončen.

Studium dochovaných písemných pramenů tak nejen potvrdilo existenci panských sídel v Kojšicích (o čemž někteří současní badatelé pochybovali), ale rovněž pod-

statně doplnilo mezery v historii vsi a zemskodeskového statku. Kojšické panské sídlo přitom prošlo vývojem od tvrze z přelomu 16.–17. věku až po „rezidenci“ majitelů zboží, upravenou v duchu novoromantismu závěrem 19. století. Je pěkným příkladem sídla, sloužícího k bydlení jeho vlastníků prakticky po celou dobu své existence. Otázkou ovšem zůstává, jaký bude jeho nejbližší osud. Po poslední návštěvě objektu lze konstatovat, že především poslední desetiletí se na něm nesmazatelně podepsalo. Velké škody způsobila objektu dešťová voda, protékající do něho děravou střechou. V důsledku toho začínají některé stropy patra povolovat. Samotná budova je vlhká a bez základní údržby se pomalu mění ve zříceninu, které zbývá do definitivního zániku pouhých několik let.

Poslední vlastník zámku, školský úřad v Teplicích, sice zamýšlel jeho obnovu a v bývalém parku výstavbu rekreačního zařízení pro postižené děti ze severočeské pánevní oblasti; tento plán však zůstal pouze v rovině představ a nikdy realizován nebyl. Kromě vysokých nákladů hrála důležitou roli v rozhodovacím procesu jistě také nevýhodná poloha zámku; objekt je vlastně „utopen“ pod vsí a bývalým dvorem ve velice vlhké louce – parku, takže náklady spojené s jeho odvodněním a vysušením zdí by byly neúměrně vysoké.

Zámek měl být – společně s okolními pozemky původně k němu příslušejícími – privatizován. Dosud se tak nestalo; lze ovšem důvodně předpokládat, že nový majitel se s ním vypořádá tím nejradikálnějším způsobem, tj. zbořením.

POZNÁMKY:

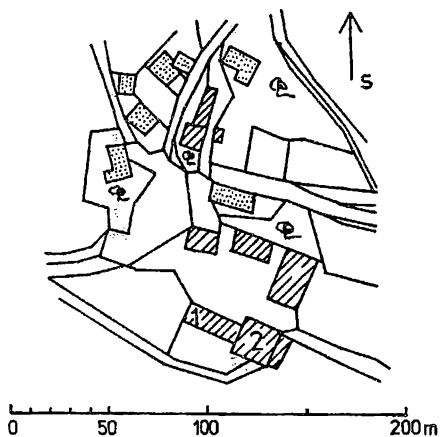
1. Základní mapa ČSR 1 : 50 000, 22–31 Sušice, 181 mm od západní a 35 mm od jižní sekční čáry.
2. Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen, Dritter Theil, Prachiner Kreis. Prag und Wien 1790*, s. 236, č. 5 (u statku Žikov).
3. Sommer, J. G.: *Das Königreich Böhmen. Achter Band, Prachiner Kreis, Prag 1840*, s. 178 a 282, č. 9.
4. Watterich von Watterichsburg, F. C.: *Handwörterbuch der Landeskunde des Königreichs Böhmen. Prag 1845*, s. 778.
5. Gabriel, J. A.: *Královské město Sušice a jeho okolí. Praha 1868*, s. 178–179.
6. Orth, J. – Sládek, Fr.: *Topograficko-statistický popis Čech. Praha 1870*, s. 279.
7. Kotýška, Fr.: *Úplný místopisný slovník Království českého. s. d. (Praha 1895)*, s. 590.
8. Sedláček, A.: *Místopisný slovník historický. s. d. (Praha 1908)*, s. 425.

9. Kolektiv: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V. Jižní Čechy, Praha 1986, s. 109.
10. Viz Brachtel, O. – Švábek, Vl.: Kojšice. In: Hláška. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka, roč. 2, 1991, č. 4, s. 39–40.
11. Tak Profous, Ant.: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II., CH–L, Praha 1949, s. 280.
12. Státní ústřední archiv v Praze (dále jen SÚA), fond Desky dvorské (dále jen DD) 14, fol. 181v., kam chybně vložen začátek zápisu z fol., 111v.; viz Archiv český (dále jen AČ) 35, s. 207, č. 26 a pozn. c).
13. AČ 37, s. 1339–1342, č. 2.
14. Státní okresní archiv Kutná Hora – Liber hereditatum antiquus (1424–1462), pag. H 9 (= pag. 81). Za informaci autor děkuje pracovníkům archivu.
15. SÚA, DD 61, pag. 327.
16. AČ 37, s. 1339–1342, č. 2.
17. SÚA, DD 17, fol. 258; ed. AČ 37, s. 1193–1194, č. 58.
18. Tamtéž.
19. SÚA – DD 23, fol. 56 (= pag. 302); ed. AČ 37, str. 1194, pzn. 3
20. SÚA, Desky zemské větší (dále jen DZV) 5, fol. E 19v.
21. Dvorský, Fr.: Příspěvky k dějinám církevním v Čechách. III. In: Sborník historický, 2, 1884, s. 280–288, zde s. 281.
22. Tamtéž, s. 285.
23. Sedláček, A.: Rozvržení sbírek a berní r. 1615. In: Abhandlungen der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vom Jahre 1869. Prag 1870, s. 44, č. 59.
24. Viz Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, část první. Praha 1882, s. 60.
25. SÚA, Stará manipulace, sign. C 215/C 1/4, sv. II, fol. 12v., č. 29. Oním čtvrtým bratrem „na Wysokem“ byl míněn pan Jan Václav Častolár Dlouhoveský z Dlouhé Vsi a na Wysokém.
26. SÚA, Stará manipulace, sign. C 215/C 18, fol. 32.
27. SÚA, Desky zemské menší, i. č. 54, fol. B 20v.
28. Oehm, V.: Protokol reformační komise, konané r. 1628 v krajích Bechyňském, Prachenském a Plzenském. In: Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, roč. 1897, Praha 1898, č. XXVIII, s. 21.

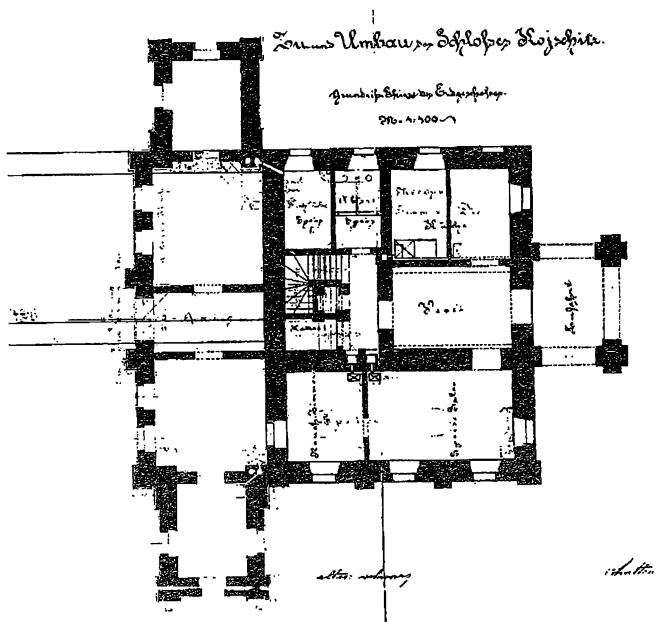
29. SÚA, DZV 302, fol. H 25v.–27v., zápis z roku 1643.
30. Viz Doskočil, K.: Popis Čech r. 1654. Berní rula 2, díl II., Praha 1953, s. 551
31. SÚA, DZV 393, fol. E 20v.–23v., zápis z roku 1677; totéž viz SÚA, DZV 631, fol. C 29v.–30, zápis rovněž z roku 1677.
32. SÚA, DZV 395, fol. H 26v.–28v., zápis z roku 1681.
33. SÚA, DZV 398, fol. O 1v.–4.
34. SÚA, DZV 400, fol. B 5–8, zápis z roku 1689.
35. SÚA, DZV 405, fol. N 23v.– O 1.
36. SÚA, DZV 408, fol. E 25v.–28v.
37. SÚA, DZV 410, fol. B 12v.–16, zápis z roku 1705.
38. SÚA, DZV 204, fol. A 1–14v., zápis z roku 1750.
39. SÚA, DZV 455, fol. K 18v.–22v.
40. SÚA, DZV 324, fol. D 8–9v.
41. SÚA, DZV 748, fol. A 2–3, zápis z roku 1795.
42. SÚA, DZV 418, fol. B 1v.–14v., zápis z roku 1789.
43. SÚA, DZV 592, fol. P 4v.–9v.
44. SÚA, DZV 839, fol. H 21v.–28v.
45. SÚA, DZV 875, fol. H 9v.–16v.
46. SÚA, DZV 1173, fol. H 17v.–24, zápis z roku 1833.
47. SÚA, Hlavní kniha DZ, sign. K VIII, fol. 125.
48. Tamtéž, fol. 126.
49. Tamtéž, fol. 341–342.
50. Tamtéž, fol. 342.
51. Všechny tyto i následující uvedené osobní údaje jsou čerpány z tzv. „Ahnentafel“ Georga von Heintschel-Heinegg; viz Státní oblastní archiv v Plzni (dále jen SOA Plzeň), pob. Klatovy – Vs Jiříčná, kart. 5, Dokumenty rodinné 1918–1944.
52. Tittel, Ig.: Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreiche Böhmen. Praha 1906, s. 151.
53. V originále „Sohn Zdenko ... enterbe ich zur gänze“; viz pozn. 51.
54. SOA Plzeň, pob. Klatovy – Vs Jiříčná, kart. 5, Hauswesen und Inventare 1937–1944.
55. Tamtéž; viz např. inventáře z roku 1935 a mladší.

56. Tamtéž, kart. 5, Privat.
57. Viz např. článek ve Svobodném směru z 26. května 1946 „Propagátor nacismu na Sušicku JUDr. Jiří z Heintschelu, ryt. z Heinegggu, před mimořádným lidovým soudem v Klatovech“.
58. Viz stat' Pokorného, M.: „Ovesní baroni v podhůří Šumavy“. In: Česko-bavorské výhledy 1992, týden 25/26, str. 3.
59. Viz Bednář, J. – Rykl, M. – Úlovec, J.: Historický a stavební vývoj tvrze v Němčicích u Klatov. In: Západočeský sborník historický 2, 1996, s. 29–60.
60. SÚA, Josefské vojenské mapování, popis sekce č. 229, pag. 30, č. 34.
61. „... hier ist 1 Maierhof und 1 Schäferei“; viz Sommer, J. G.: c. d., s. 282, č. 9.
62. „Koytschitz ... Dörfchen mit Mrhf“, viz Watterich, F. C.: c. d., s. 778.
63. Gabriel, J. A.: c. d., s. 179.
64. Orth, J. – Sládek, Fr.: c. d., s. 279.
65. Wirth, Zd. a kol.: Umělecké památky Čech. Praha 1957, s. 339.
66. Poche, E. a kol.: Umělecké památky Čech 3 (P–Š). Praha 1980, s. 46 (u hesla Petrovice).
67. Kolektiv: Hrady 1986, c. d., s. 109.
68. SÚA, Indikační skica obce Kojšice, Prácheňsko 278.
69. „Zu- und Umbau des Schlosses Kojtschitz“; tento i následující plány jsou prozatím vedeny v rámci Vs Jiříčná jako přírůstky bez i. č.
70. „Skizze für den Zubau des Schlosses in Koischitz“, tamtéž.
71. Totéž.
72. „Südliche Facade“ a „Östliche Facade“, měřítko ve vídeňských sázích, sign. Jos. Schulz, ulož. tamtéž.
73. Tak předpokládali již O. Brachtel a Vl. Švábek; viz pozn. 10.

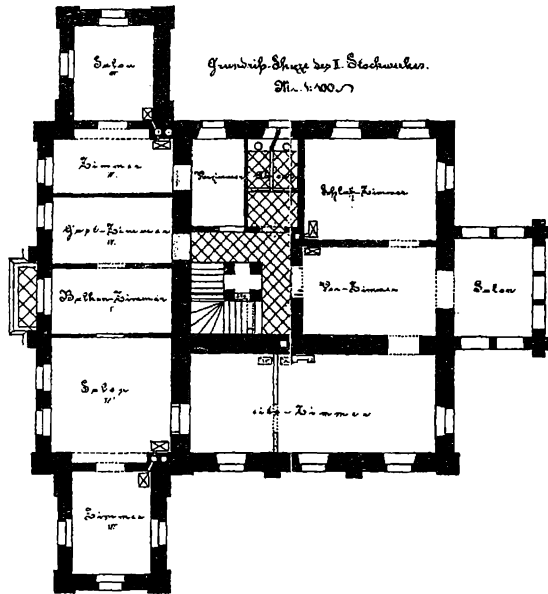
Obr. 1: Kojšice, katastrální plán z roku 1837. Šrafovane značeny stavby z nespalného, tečkovaně stavby ze spalného materiálu. Číslo 1 označuje předpokládanou budovu staršího sídla ze 17. století, č. 2 budovu dnešního zámku.

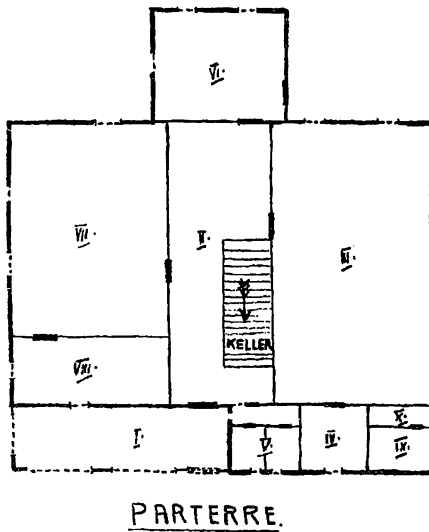
Obr. 2: Návrh úpravy přízemí kojšického zámku z roku 1877

Obr. 3: Návrh úpravy patra kojšického zámku z roku 1877

Obr. 4: Nedatovaný návrh na úpravu přízemí (archiv autora)

Obr. 5: Kojšice, návrh výstavby vedlejší zámecké budovy z roku 1889 od architekta Rückera

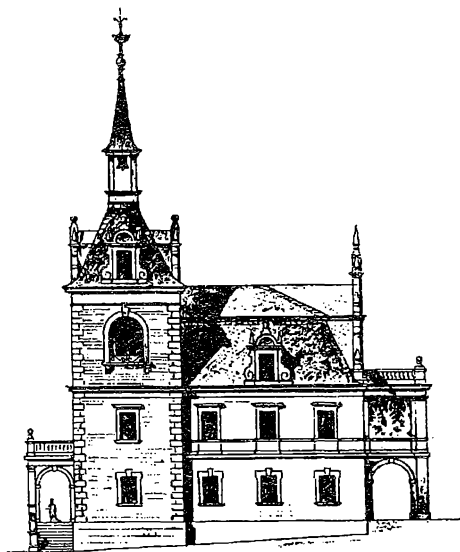
Seďa front

Obr. 6: Druhý návrh architekta Rückera

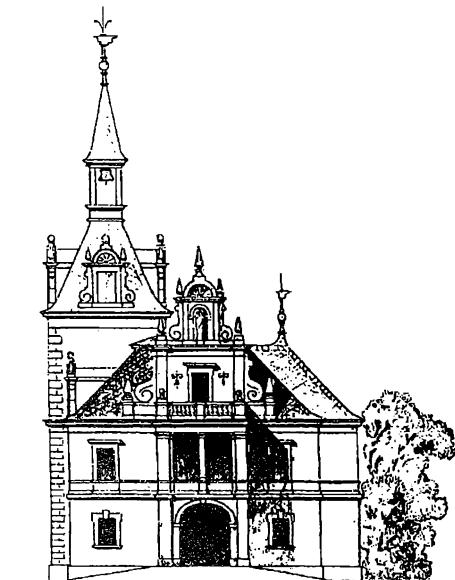

Súďa front

Obr. 7: Kojšice, návrh úpravy fasád zámku od Jos. Schulze. Jižní fasáda

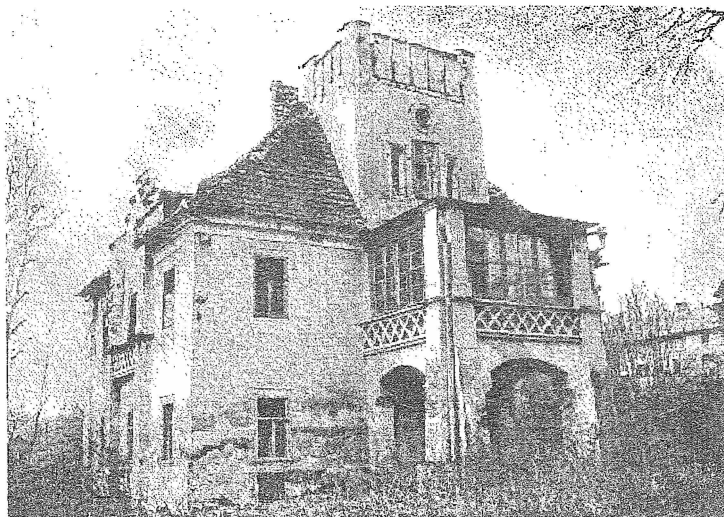
Obr. 8: Severní fasáda

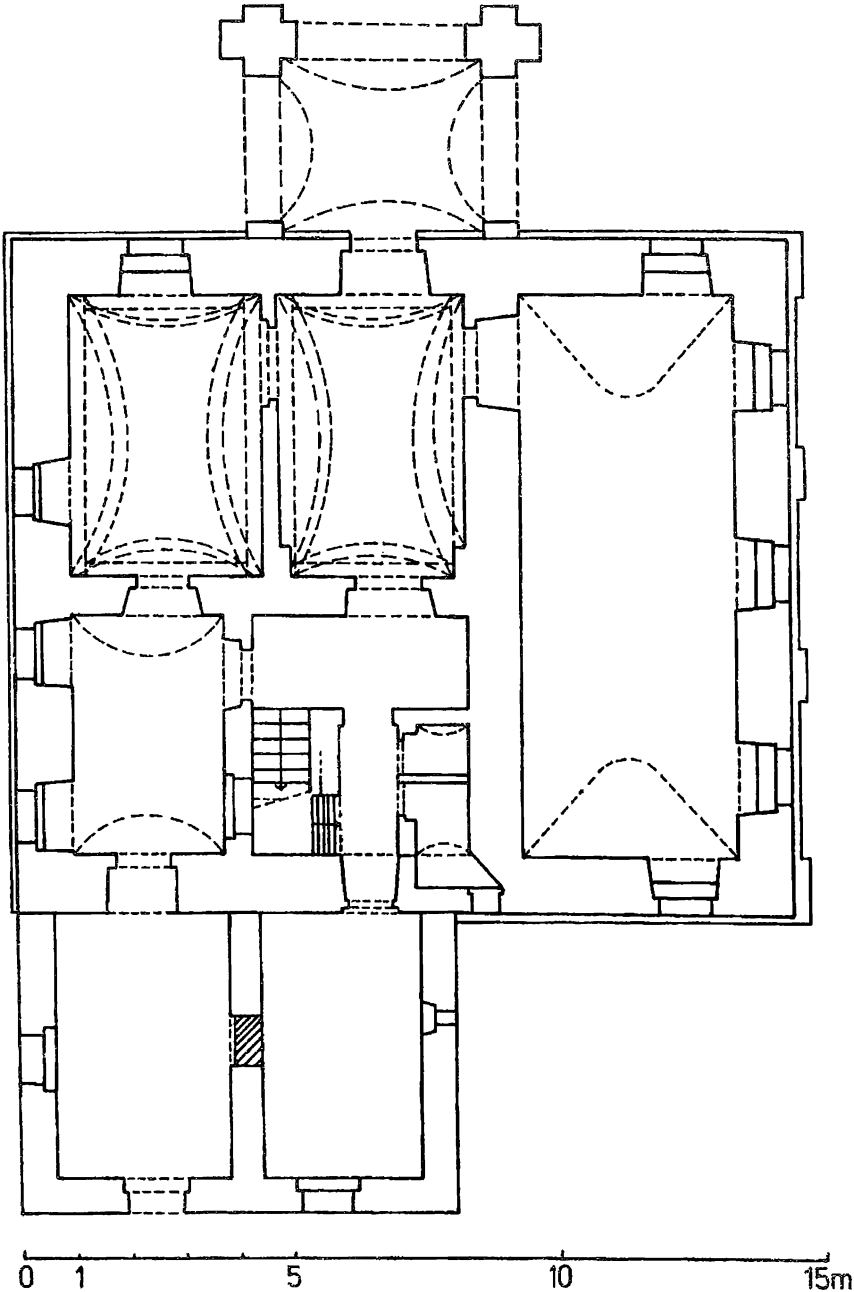
Obr. 9: Kojšice, zámek na pohlednici od jihovýchodu. Stav před rokem 1918 (sbírka autora)

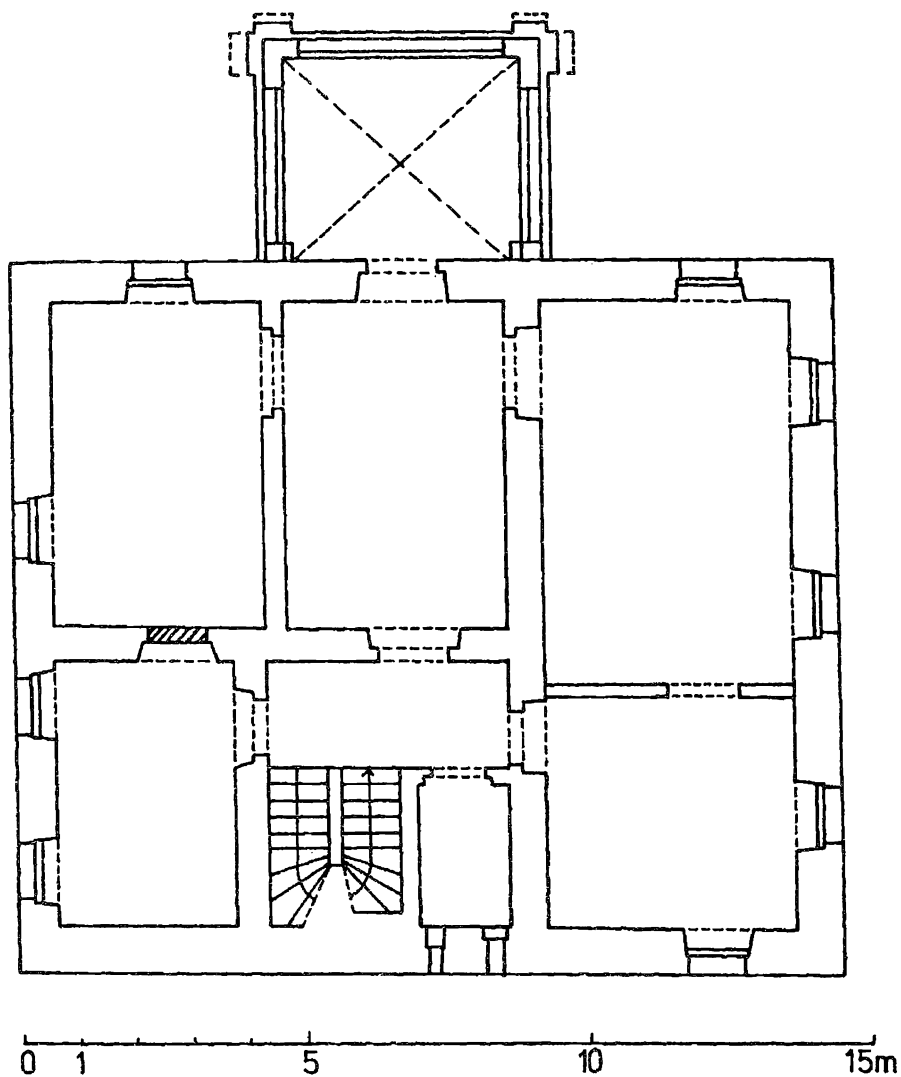
Obr. 10: Kojšice, zámek od jihovýchodu roku 1986 (foto autor)

Obr. 11: Kojšice, zámek. Náčrt přízemí, stav 1989

Obr. 12: Kojšice, zámek. Náčrt stavu patra z roku 1989 (všechny kresby autor)

ZUSAMMENFASSUNG

ÜBER EHEMALIGE HERRENSITZE IN KOJŠICE BEI PETROVICE (BEZIRK KLATOVY)

Úlovec Jiří

Das Dorf Kojšice liegt unweit von Sušice im südöstlichen Teil des Bezirkes Klatovy. Obwohl der Besiedlungsanfang unbekannt bleibt, wird die Dorfexistenz zum erstenmal im J. 1403 schriftlich belegt. In den Jahren 1403 1465 befand sich dieses Dorf im Besitz von verschiedenen Inhabern, die da Meierhof samt Herrenwohnsitz erbauten, doch die Bauart ist unbekannt.

Die uns unbekanntenen Inhaber haben Dorf Kojšice zum Schluss des 15. Jahrhunderts in grössere Güter eingegliedert; so gehörte dieses Dorf schliesslich zur Herrschaft Rábí. Ununterbrochene Reihe von Inhabern kann man erst seit dem Anfang des 17. Jahrhunderts verfolgen. Die Mitglieder der Familie Častolarové von Langendorf besaßen dieses Dorf bis zum J. 1676, dann nach einigen schnell nachfolgenden Inhaberänderungen gehörte es in den Jahren 1749 1801 der Familie Dohalský von Dohalic. Seit dem Jahre 1873 gehörte das Dorf Kojšice dem Dr. Emanuel Forster, nach seinem Tod erbte es seine Tochter Helene, geheiratet von Heintschel-Heinegg. Im Jahre 1932 übergang das Dorf auf ihren Neffen Georg. Dieser wurde nach dem Kriegesende als Verbrecher hingerichtet und sein Vermögen vom Staat übernommen.

Der neuere Inhaberwohnsitz entstand in diesem Dorf wahrscheinlich schon am Anfang des 17. Jahrhunderts, ausdrücklich wird er erwähnt im J. 1676. Dieses Gebäude von unbekannter Bauart wurde am Ende des 18. Jahrhunderts durch die Familie Dohalský gründlich umgebaut, am Anfang des 19. Jahrhunderts erweitert und in den Jahren 1877 1890 in neuromantischer Bauart vom Dr. Forster umgebaut.

Kojšicer Schloss ist einstöckiges Gebäude vom quadratischen Grundriss und durch hohes Walmdach bedeckt. Sein Erdgeschoss bestand aus drei Teilen: in dem mittleren Eintrittsteil führt die Treppe in den ersten Stock, im nördlichen wirtschaftlichen Teil befinden sich Lagerräume und Küche, im südlichen Trakt ist der Speisesaal. Der erste Stock befriedigte Bedürfnisse der Inhaber. Die Ostfassade wurde im ersten Stock durch Balkon mit Durchgang geschmückt, darüber erhob sich Turmaufstockung mit Mauerzacke empor. Ähnlicherweise wurde auch die südliche Fassade gestaltet (mit hohem geteilten Giebel). Zur westlichen Fassade wurde ein Anbau mit zwei Kammern zugebaut.

Das Schloss stellt schönes Musterbeispiel eines kleinen Herrensitzes mit romantischen Ausstattungen vom Ende des 19. Jahrhunderts vor. Zum letztenmal benutzte dieses Schloss das Schulamt in Teplice; heute wird leeres und unbenutztes Gebäude durch Vernichtung bedroht.

SOUPIS MATRIK ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ NA MORAVĚ

Zlataše Kukánová, Lenka Matušíková

Podobně jako v předchozích letech pro Čechy přináší soupis pro Moravu a Slezsko údaje o matrikách židovských obcí z let 1784–1949, uložených dnes ve Státním ústředním archivu v Praze.¹

Původní záměr, publikovat seznam matrik moravských obcí až po systematickém výzkumu v tamních archivech, se pro nedostatek času nepodařilo naplnit, a proto, ve snaze neoddlát příliš zveřejnění druhé části sbírky matrik, byly do přehledu zahrnuty jen kontrolní matriky již do SÚA předané. Na Moravě totiž nebyly kontrolní matriky soustředěny do jediné sbírky a jsou dosud uloženy v různých fondech zemských i okresních archivů. Nové svazky jsou objevovány při zpracování písemností vrchnostenské správy, okresních a městských úřadů, farních úřadů a podobně.

Záznamy o jednotlivých obcích obsahují následující údaje: název sídla židovské obce s matričním úřadem i s určením příslušného okresu podle Statistického lexikonu obcí z roku 1974², přehled dochovaných matrik a indexy; (zkratky N, O, Z označují matriky nebo indexy narozených, oddaných a zemřelých) a nakonec abecední seznam všech lokalit, uvedených v originálních matrikách jako místo narození, sňatku či úmrtí. Okres je zde poznamenán pouze tehdy, nekryje-li se s okresem matričního úřadu.

Jak již bylo řečeno nelze soupis matrik židovských obcí Čech a Moravy považovat za definitivně uzavřený. V mnoha archivech se dosud objevují, jak nejstarší kontrolní matriky, tak úřední duplikáty z konce minulého století. Se záznamy o narození dětí, sňatcích či úmrtí v židovských rodinách jednotlivě usazených především na venkově se můžeme setkat i v katolických farních matrikách. Opomenout nelze ani fondy archivu Židovského muzea v Praze, kam byly za okupace svezeny písemnosti násilně zaniklých židovských obcí. Proto bude třeba stávající soupis, který byl publikován především s ohledem na vzrůstající zájem o studium judaik v našich archivech, po předchozím výzkumu doplnit. Za všechny připomínky, doplnění a upozornění na další dosud neznámé svazky matrik, zápisy ve farních matrikách, rodné, oddací či úmrtní listy nebo jen seznamy židovských rodin autorky touto cestou již předem děkují.

¹ Z. Kukánová, L. Matušíková, *Soupis matrik židovských náboženských obcí v Čechách*. *Paginae historiae* 1, 1993, s. 72–150; *Pag. hist.* 2, 1994, s. 90–138; *Pag. hist.* 3, 1995, s. 208–247; *Pag. hist.* 4, 1996, s. 152–181.

² *Statistický lexikon obcí ČSSR 1974*. Praha 1976.

BARTOŠOVICE (kontrolní) (o. Nový Jičín)

N	1858–1878
---	-----------

BATELOV (o. Jihlava)

N	1788–1874
O	1788–1846, 1849–1873
Z	1788–1874

Batelov, Bezděčín, Horní Cerekev (o. Pelhřimov), Horní Dubenky, Chmelná (o. Pelhřimov), Jihlava, Jihlávka, Jindřichův Hradec (o. Jindřichův Hradec), Kamenice nad Lipou (o. Pelhřimov), Kostelec, Krasonice, Lípa (o. Havlíčkův Brod), Lipník (o. Třebíč), Milíčov, Nový Rychnov (o. Pelhřimov), Nový Svět, Pelhřimov (o. Pelhřimov), Polná, Popelín (o. Jindřichův Hradec), Radenín (o. Tábor), Rohozná, Sopoty (o. Havlíčkův Brod), Třebíč, Třešť, Žirovnice (o. Pelhřimov).

BÍLOVEC (o. Nový Jičín)

Z	1942–1943 (jen oznámení o úmrtí bez uvedení místa)
---	--

BOSKOVICE (o. Blansko)

N	1823–1848
O	1823–1848
Z	1823–1848
N, O, Z	1925–1949

Blansko, Boskovice, Brno (o. Brno-město), Černá Hora, Dalečín (o. Žďár nad Sázavou), Hodonín, Kunštát, Letovice, Litovel (o. Olomouc), Lysice, Mohelnice (o. Šumperk), Moravská Třebová (o. Svitavy), Olešnice, Raková u Konice (o. Prostějov), Rozsíčka, Svitávka, Svitavy (o. Svitavy), Šternberk (o. Olomouc), Zlaté Hory (o. Bruntál), Želešice (o. Brno-venkov).

BRNO (o. Brno-město)

	N	1813–1873, 1875–1949
	O	1846–1944
	Z	1813–1949
	O, Z	1870–1918 (O 1870–1894, Z 1916–1918)
index	N	1875–1913, 1926–1938, 1940–1949
	O	1879–1895, 1924–1946
	Z	1926–1949
	N, O, Z	1846–1873
	O, Z	1916–1918

Adamov (o. Blansko), Bělá nad Svitavou (o. Svitavy), Bílovice nad Svitavou (o. Brno-venkov), Blansko (o. Blansko), Bohunice, Boskovice (o. Blansko), Bosonohy, Bránky (neuvádí se), Brno, Brňany (o. Vyškov), Brněnec (o. Svitavy), Brněnské Ivanovice, Břeclav (o. Břeclav), Březová nad Svitavou (o. Svitavy), Bučovice (o. Vyškov), Bukovice (o. Blansko), Bystrc, Bzenec (o. Hodonín), Černá Hora (o. Blansko), Černovice, Česká (o. Brno-venkov), České Křídlovce (o. Znojmo), Český Těšín (o. Karviná), Dolní Loučky (o. Žďár nad Sázavou), Dolní Věstonice (o. Břeclav), Františkovy Lázně (o. Cheb), Habrovany (o. Vyškov), Hodonín (o. Hodonín), Horní Heršpice, Hradec Králové (o. Hradec Králové), Hrušovany nad Jevišovkou (o. Znojmo), Husovice, Cheb (o. Cheb), Chrlice, Ivančice (o. Brno-venkov), Ivanovice, Jamolice (o. Znojmo), Jedovnice (o. Blansko), Jehnice, Jeseník (o. Šumperk), Jevíčko (o. Svitavy), Jihlava (o. Jihlava), Jimramov (o. Žďár nad Sázavou), Jundrov, Kadolec (o. Žďár nad Sázavou), Kamenný Mlýn, Kanice (o. Brno-venkov), Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Kartousy, Klatovy (o. Klatovy), Kníničky, Kohoutovice, Kojetín (o. Přerov), Kolín (o. Kolín), Komárov, Komín, Koroužné (o. Žďár nad Sázavou), Koryčany (o. Kroměříž), Královo Pole, Krnov (o. Bruntál), Kroměříž (o. Kroměříž), Křenovice (o. Vyškov), Křtiny (o. Blansko), Kunštát (o. Blansko), Kuřim (o. Brno-venkov), Letovice (o. Blansko), Libina (o. Šumperk), Lipůvka (o. Blansko), Lískovec (o. Kroměříž), Líšeň, Litovel (o. Olomouc), Lomnice (o. Blansko), Louka (neuvádí se), Luhačovice (o. Gottwaldov), Malacky (o. Bratislava-vidiek), Malín (o. Kutná Hora), Maloměřice, Mariánské Lázně (o. Cheb), Martin (o. Martin), Mělčany (o. Brno-venkov), Mikulov (o. Břeclav), Miroslav (o. Znojmo), Modřice (o. Brno-venkov), Moravany, Moravský Krumlov (o. Znojmo), Nedvědice, Neslovice (o. Brno-venkov), Nezamyslice (o. Prostějov), Nový Lískovec, Obrovce, Obřany, Okříšky (o. Třebíč), Olomouc (o. Olomouc), Omice (o. Brno-venkov), Opatovice (o. Brno-venkov), Opava (o. Opava), Ostrava (o. Ostrava-město), Ostrovačice (o. Brno-venkov), Paseka, Plzeň (o. Plzeň-město), Podivín (o. Břeclav), Podolí (o. Brno-venkov), Pohofelice (o. Břeclav), Praha (hl.m.), Prosenice (o. Přerov), Prostějov (o. Prostějov), Prštice (o. Brno-venkov), Přerov (o. Přerov), Přibice (o. Břeclav), Příbor (o. Nový Jičín), Přívoz, Přizřenice, Rajhrad (o. Brno-venkov), Rajhradice (o. Brno-venkov), Rosice (o. Brno-venkov), Rousínov (o. Vyškov), Rožnov pod Radhoštěm (o. Vsetín), Ružomberok (o. Liptovský Mikuláš), Rychnov (o. Svitavy), Řečkovice, Řehořov, Říčany (o. Brno-venkov), Sebranice, Silůvky (o. Brno-venkov), Slatina, Slavkov u Brna (o. Vyškov), Soběšice, Sokolnice (o. Brno-venkov), Střelice (o. Brno-venkov), Střelice u Březové nad Svitavou (o. Svitavy), Svitavy (o. Svitavy), Šakvice (o. Břeclav), Šlapanice (o. Brno-venkov), Šternberk (o. Olomouc), Štoky (o. Havlíčkův Brod), Šumperk (o. Šumperk), Teplice (o. Teplice), Terezín (o. Litoměřice), Tikovice (o. Brno-venkov), Tišnov (o. Brno-venkov), Trnovany, Troubsko (o. Brno-venkov), Trutnov (o. Trutnov), Třebíč (o. Třebíč), Turka, Tuřany, Ugártov, Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uherský Ostroh (o. Uherské Hradiště), Újezd u Brna (o. Brno-venkov), Uničov (o. Olomouc), Velká Bíteš (o. Žďár nad Sázavou), Veverská Bítýška (o. Brno-venkov), Veveří, Vilémovice, Vinohrady, Vlasatice (o. Břeclav),

Vranovice (o. Břeclav), Vratislav, Vyškov (o. Vyškov), Zábrdovice, Zábřeh (o. Šumperk), Zaječí, Zastávka (o. Brno-venkov), Zbýšov (o. Brno-venkov), Zlaté Hory (o. Bruntál), Žabovřesky, Želešice (o. Brno-venkov), Židenice, Židlochovice (o. Brno-venkov), Žižkov.

BRTNICE (o. Jihlava)

N, O, Z 1927–1937 (1942)

Brtnice.

BRTNICE (kontrolní) (o. Jihlava)

N, O, Z 1847–1849

BRUNTÁL (o. Bruntál)

N 1868–1902

Bruntál.

BŘECLAV (o. Břeclav)

N 1847–1874

O 1847–1873

Z 1847–1873

N, O, Z 1926–1937 (Z 1943–1946)

Brno (o. Brno-město), Břeclav, Bzenec (o. Hodonín), Čertousy, Hejčín, Hodonín (o. Hodonín), Holíč (o. Senica), Hulín (o. Kroměříž), Kojetín (o. Přerov), Kostice, Lanžhot, Lednice, Mohelnice (o. Šumperk), Moravice (o. Opava), Náměšť na Hané (o. Olomouc), Napajedla (o. Gottwaldov), Ostrava (o. Ostrava-město), Petrov (o. Hodonín), Poštorná, Pozořice, Přerov (o. Přerov), Rousínov (o. Vyškov), Stará Břeclav, Strážek, Tvrdonice, Týnec, Uherský Ostroh (o. Uherské Hradiště), Valkeřice (o. Děčín), Valtice, Vážany (o. Uherské Hradiště), Veselí nad Moravou (o. Hodonín), Znojmo (o. Znojmo), Židlochovice (o. Brno-venkov).

BUČOVICE (o. Vyškov)

N 1784–1875

O 1784–1846

Z 1784–1874

N, O, Z 1875–1887, 1927–1944

Archlebov (o. Hodonín), Bohdalice, Bohuslavice (o. Hodonín), Boršov (o. Hodonín), Boskovice (o. Blansko), Brno (o. Brno-město), Bučovice, Bukovany (o. Hodonín), Dobročkovice, Dražovice, Heršpice, Hlubočany, Hoštice, Hovorany (o. Hodo-

nín), Chvalkovice, Ivanovice na Hané, Kojátky, Koryčany (o. Kroměříž), Kostelec (o. Hodonín), Kozlany, Královo Pole (o. Brno-město), Křenovice, Křižanovice, Kunovice (o. Kroměříž), Lovčice (o. Hodonín), Lysovice, Milovice (o. Kroměříž), Modřice (o. Brno-venkov), Němčice (o. Kroměříž), Nemochovice, Nemoťovice, Nesovice, Nezamyslice (o. Prostějov), Nítkovice (o. Kroměříž), Nové Hvězdlice, Ostrovánky (o. Hodonín), Otnice, Rašovice, Rousínov, Řečkovice (o. Brno-město), Slavkov u Brna, Sokolnice (o. Brno-venkov), Střílky (o. Kroměříž), Šlapanice (o. Brno-venkov), Topolany, Uhřice, Vícemilice, Vizovice (o. Gottwaldov), Vyškov, Žádovice (o. Hodonín), Ždánice (o. Hodonín), Žeravice (o. Hodonín), Žeravice (o. Přerov).

BUCHLOVICE (kontrolní) (o. Uherské Hradiště)

N, Z 1797–1846

BZENEC (o. Hodonín)

N 1784–1846

O 1784–1846

Z 1784–1846

N, O, Z 1940–1944

indexy N 1784–1941

O 1784–1941

Z 1784–1941

Bzenec, Moravský Písek, Olomouc (o. Olomouc), Terezín (o. Litoměřice).

ČESKÝ TĚŠÍN (o. Karviná)

N, O, Z (1903) 1916–1937, 1945–1949

Bohumín (o. Karviná), Bystřice (o. Frýdek-Místek), Český Těšín (o. Karviná), Dolní Bludovice (o. Karviná), Dolní Domaslavice (o. Frýdek-Místek), Dolní Lištná (o. Frýdek-Místek), Dolní Lomná (o. Frýdek-Místek), Dolní Třanovice (o. Frýdek-Místek), Doubrava, Guty (o. Frýdek-Místek), Hnojník (o. Frýdek-Místek), Horní Žukov, Konská (o. Frýdek-Místek), Jablunkov (o. Frýdek-Místek), Komorní Lhotka (o. Frýdek-Místek), Lyžbice (o. Frýdek-Místek), Milíkov (o. Frýdek-Místek), Místřovice, Mosty u Jablunkova (o. Frýdek-Místek), Návsí u Jablunkova (o. Frýdek-Místek), Nebory (o. Frýdek-Místek), Nýdek (o. Frýdek-Místek), Oldřichovice (o. Frýdek-Místek), Opava (o. Opava), Orlová, Ostrava (o. Ostrava-město), Písařova Vesce (o. Tachov), Pitrov (o. Frýdek-Místek), Radvanice (o. Ostrava), Ráj, Solca (neuvádí se), Stanislavice, Střítež (o. Frýdek-Místek), Svibice, Šumbark, Třinec (o. Frýdek-Místek), Tyra (o. Frýdek-Místek), Vendryně (o. Frýdek-Místek), Vítkovice (o. Ostrava), Závada, Životice.

DAMBOŘICE (o. Hodonín)

	N	1807–1918
	O	1808–1846
	Z	1807–1847, 1874–1918
	N, O, Z	(1874) 1919–1944
index	N	1807–1927
	O	1808–1928
	Z	1807–1928

Archlebov, Bílovice nad Svitavou (o. Brno-venkov), Bohumilice (o. Břeclav), Bojanovice (o. Znojmo), Boleradice (o. Břeclav), Berkovany (o. Břeclav), Bošovice (o. Vyškov), Brankovice (o. Vyškov), Brno (o. Brno-město), Brumovice (o. Břeclav), Břeclav (o. Břeclav), Bučovice (o. Vyškov), Čejč (o. Hodonín), Čejkovice (o. Hodonín), Dambořice, Diváky (o. Břeclav), Dražůvky, Heršpice (o. Vyškov), Hodonín (o. Hodonín), Holíč (o. Senica), Hostěradice (o. Znojmo), Hostěradky-Rešov (o. Vyškov), Hovorany, Hrušovany, Hustopeče (o. Břeclav), Karlín, Kašnice (o. Břeclav), Klobouky (o. Břeclav), Kobeřice (o. Vyškov), Kobylí (o. Břeclav), Krumvíř (o. Břeclav), Křenovice (o. Vyškov), Křepice (o. Znojmo), Kyjov, Lanžhot (o. Břeclav), Litobratřice (o. Znojmo), Lovčice, Lovčičky (o. Vyškov), Martinice (o. Kroměříž), Milešovice (o. Vyškov), Moravany, Morkůvky (o. Břeclav), Moutnice (o. Brno-venkov), Mutěnice, Násedlovice, Němčice, Němčičky, Nenkovice, Nová Ves, Rousínov (o. Vyškov), Ostrovačice (o. Brno-venkov), Otnice (o. Vyškov), Pavlovice, Pohorelice (o. Břeclav), Rousínov (o. Vyškov), Sebranice, Skalka, Slavkov u Brna (o. Vyškov), Sokolnice (o. Brno-venkov), Střílky (o. Kroměříž), Šaratice (o. Vyškov), Šitbořice (o. Břeclav), Telnice (o. Brno-venkov), Terešov (o. Vyškov), Těšany (o. Brno-venkov), Uherský Brod (o. Uherské Hradiště), Uhřice, Újezd, Velké Hostěradky (o. Břeclav), Velké Němčice (o. Břeclav), Vrbice (o. Břeclav), Vyškov (o. Vyškov), Zdravá Voda, Žabovřesky (o. Brno-město), Žarošice, Ždánice, Želetice.

DOLNÍ KOUNICE (o. Brno-venkov)

	N	1799–1848
	O	1818–1847
	Z	1799–1847
	N, O, Z	1920–1938, (1942) 1943–1944

Boskovice (o. Blansko), Brno (o. Brno-město), Dolní Kounice, Domašov, Ivančice, Lysice (o. Blansko), Modřice, Ořechov, Pohorelice (o. Břeclav), Želešice.

DOLNÍ BOJANOVICE (kontrolní) (o. Hodonín)

	N	1844–1899
--	---	-----------

FRÝDEK (o. Frýdek-Místek)

	N	1893–1941, 1943–1944
	O	1893–1895, 1903–1940, 1943–1944
	Z	1893–1944
indexy	O	1893–1938
	Z	1893–1941

Baška, Český Těšín (o. Karviná), Dobrá, Dřínov (o. Kroměříž), Frýdek, Frýdlant nad Ostravicí, Janovice, Krásná, Kunčice nad Ostravicí (o. Ostrava-město), Místek, Morávka, Nová Ves, Ostrava (o. Ostrava-město), Pražmo, Přerov (o. Přerov), Raškoviце, Řepišť, Staré Hamry, Staré Město, Šenov, Vojkovice, Vratimov.

FRÝDEK (kontrolní) (o. Frýdek-Místek)

N	1786–1863
---	-----------

FRÝDEK-MÍSTEK (kontrolní) (o. Frýdek-Místek)

N, Z	(1796) 1833–1874
------	------------------

FRÝDLANT NAD OSTRAVICÍ (kontrolní) (o. Frýdek-Místek)

N, Z	(1843) 1847–1849 (1856)
------	-------------------------

HODONÍN (o. Hodonín)

	N	1847–1862, 1874–1939, 1942–1949
	O	1874–1926, 1930–1949
	Z	1847–1926, 1928–1949
	N, O, Z	(1783) 1806–1846 (1847)
indexy	N	1783–1939
	O	1862–1941
	Z	1861–1941

Brno (o. Brno-město), Břeclav (o. Břeclav), Brumovice (o. Břeclav), Bzenec, Čejč, Čejkovice, Dolní Bojanovice, Dubňany, Hodonín, Holíč (o. Senica), Hovorany (o. Hodonín), Hrušky (o. Břeclav), Hustopeče (o. Břeclav), Jablonica (o. Senica), Jaro-hněvice, Josefov, Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Kátov (o. Senica), Komárno (o. Komárno), Kostice (o. Břeclav), Kroměříž (o. Kroměříž), Kyjov, Lužice, Martinice (o. Kroměříž), Mikulčice, Milotice, Miroslav (o. Znojmo), Moravská Nová Ves (o. Břeclav), Mutěnice, Nitra (o. Nitra), Nový Poddvorov, Olomouc (o. Olomouc), Ostrava (o. Ostrava-město), Petrov, Pitín (o. Uherské Hradiště), Popudiny (o. Senica), Praha (hl. město), Prostějov (o. Prostějov), Prušánky, Přerov (o. Přerov), Přívoz (o. Ostrava-město), Rakvice (o. Břeclav), Rašovice (o. Vyškov), Ratíškovice, Rohatec, Starý Poddvorov, Strážnice, Sdoměřice, Svitavy (o. Svitavy), Šumperk (o. Šumperk), Terežín, Těšice, Týnec (o. Břeclav), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uher-

ský Brod (o. Uherské Hradiště), Uherský Ostroh (o. Uherské Hradiště), Valtice (o. Břeclav), Vracov, Vsetín (o. Vsetín), Vyškov (o. Vyškov), Želetava (o. Třebíč).

HODONÍN (kontrolní) (o. Hodonín)
N, O, Z 1847–1856

HOLEŠOV (o. Kroměříž)

N 1784–1846, 1900–1913
O 1784–1846, 1900–1913
Z 1784–1846, 1900–1913
N, O, Z 1899–1938, 1941–1949

Bělidla (o. Olomouc), Branky (o. Vsetín), Brno (o. Brno- město), Brusné, Březina (o. Vyškov), Bučovice (o. Vyškov), Bystřice pod Hostýnem, Bzenec (o. Hodonín), Černovice (o. Brno-město), Dobrotice, Dolní Tošanovice (o. Frýdek-Místek), Dřevohostice (o. Přerov), Franckovice, Francova Lhota (o. Vsetín), Fryšták (o. Gottwaldov), Gottwaldov (o. Gottwaldov), Habrovany (o. Vyškov), Hodonín (o. Hodonín), Holešov, Horní Lhota (o. Gottwaldov), Horní Tošanovice (o. Frýdek-Místek), Hošťálková (o. Vsetín), Hověží (o. Vsetín), Hranice, Hukovice (o. Šumperk), Hulín, Hustopeče (o. Břeclav), Chabičov (o. Olomouc), Chvalkovice (o. Vyškov), Jasenice (o. Vsetín), Jasenná (o. Gottwaldov), Jevíčko (o. Svitavy), Kašava (o. Gottwaldov), Kelč (o. Vsetín), Kelníky (o. Uherské Hradiště), Klečůvka (o. Gottwaldov), Kojetín, Koryčany, Kroměříž, Křenovice (o. Vyškov), Kunovice (o. Vsetín), Kurovice, Lešná (o. Vsetín), Lhota (o. Vyškov), Lipník nad Bečvou (o. Přerov), Liptál (o. Vsetín), Loštice (o. Šumperk), Lukov (o. Gottwaldov), Lutonina (o. Gottwaldov), Lutopecny, Malenovice (o. Gottwaldov), Malhotice (o. Přerov), Martinice, Melč (o. Opava), Napajedla, Nectava, Němčice, Nesovice (o. Vyškov), Olomouc (o. Olomouc), Opava (o. Opava), Orlová (o. Karviná), Ostrava (o. Ostrava), Plumlov (o. Prostějov), Podhradní Lhota, Podolí (o. Brno-venkov), Podolí (o. Vsetín), Pohořelice (o. Gottwaldov), Prlov (o. Vsetín), Prosenice (o. Přerov), Prostějov (o. Prostějov), Provodov (o. Gottwaldov), Prusinovice, Přerov (o. Přerov), Přílepy, Rajnochovice, Roštín, Rusava, Rymice, Skalička (o. Přerov), Slušovice (o. Gottwaldov), Soběšovice, Spytihněv (o. Gottwaldov), Střelná (o. Vsetín), Střítež (o. Vsetín), Svatobořice (o. Hodonín), Telč (o. Jihlava), Tovačov (o. Přerov), Trnava (o. Gottwaldov), Troubky, Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uherský Brod (o. Uherské Hradiště), Uherský Ostroh (o. Uherské Hradiště), Újezd (o. Gottwaldov), Václavov, Valašské Meziříčí (o. Vsetín), Velký Újezd, Veselá (o. Gottwaldov), Vizovice (o. Gottwaldov), Vlachovice (o. Gottwaldov), Vlhoš (o. Přerov), Vrchoslavice (o. Prostějov), Vsetín (o. Vsetín), Všechovice (o. Přerov), Všetuly, Vysoká (o. Přerov), Zádveřice (o. Gottwaldov), Zdounky, Želechovice nad Dřevnicí (o. Gottwaldov).

HOLEŠOV (kontrolní) (o. Kroměříž)

N	1847–1849
O	1847–1849
Z	1847–1849

HRANICE (o. Přerov)

N	1760–1846
O	1789–1846
Z	1784–1846
N, O, Z	1918–1939, 1942–1946

Bartošovice (o. Nový Jičín), Bělidla (o. Olomouc), Bělotín, Bojkovice (o. Uherské Hradiště), Boskovice (o. Blansko), Brno (o. Brno-město), Brumov (o. Gottwaldov), Brušperk (o. Frýdek- Místek), Budišov nad Budišovkou, Bystřice pod Lopeníkem (o. Uherské Hradiště), Černá Hora (o. Blansko), Český Těšín (o. Karviná), Drahotuše, Dřevohostice, Frýdlant nad Ostravicí (o. Frýdek-Místek), Hodolany (o. Olomouc), Holešov (o. Kroměříž), Hranice, Jistebník (o. Nový Jičín), Kelč (o. Vsetín), Klokočí, Kojetín, Koloredov (o. Písek), Krnov (o. Olomouc), Kroměříž (o. Kroměříž), Kunice (o. Blansko), Lešná (o. Vsetín), Lipník nad Bečvou, Město Libavá (o. Olomouc), Odry (o. Nový Jičín), Olomouc (o. Olomouc), Ondřejovice (o. Bruntál), Opava (o. Opava), Osek nad Bečvou, Ostrava (o. Ostrava-město), Paskov (o. Frýdek-Místek), Prostějov (o. Prostějov), Přerov, Skalička, Spálov (o. Nový Jičín), Stará Ves, Starý Jičín (o. Nový Jičín), Střelná (o. Vsetín), Štáblovice (o. Opava), Teplice nad Bečvou, Újezd (o. Uherské Hradiště), Valašské Meziříčí (o. Vsetín), Velká Žeravice, Veselíčko, Vítkov (o. Opava), Všechnovice, Vyškov (o. Vyškov).

HRANICE (kontrolní) (o. Přerov)

N	(1834) 1847–1849
Z	1847–1849

HUSTOPEČE (o. Břeclav)

N, O, Z 1926–1937, 1941–1945 (jednotlivé zápisy)

Hustopeče, Kobylí, Němčice (o. Brno-venkov), Rakvice, Vrbice.

IVANČICE (o. Brno-venkov)

N	1784–1847
O	1784–1846, 1849–1874
Z	1784–1947
N, O, Z	1927, 1930, 1942–1944

index N 1784–1847

Bohunice (o. Brno-město), Boskovice (o. Blansko), Branice (o. Písek), Brno (o. Brno-město), Břeclav (o. Břeclav), Březnice (o. Gottwaldov), Bučovice (o. Vyškov), Dalešice (o. Třebíč), Dambořice (o. Hodonín), Dobelice (o. Znojmo), Dukovany (o. Třebíč), Fryšava (o. Žďár nad Sázavou), Hluk (o. Uherské Hradiště), Horní Heršpice (o. Brno-město), Horní Kounice (o. Znojmo), Hranice (o. Přerov), Humpolec (o. Pelhřimov), Husovice (o. Brno-město), Hvozdec, Ivančice, Jemnice (o. Třebíč), Kanice, Karlovec (o. Bruntál), Kojetín (o. Přerov), Konice u Znojma (o. Znojmo), Lomnice (o. Blansko), Lukovany, Luže (o. Chrudim), Maršovice (o. Znojmo), Miroslav (o. Znojmo), Moravský Krumlov (o. Znojmo), Myslibořice (o. Třebíč), Náměšť nad Oslavou (o. Třebíč), Napajedla (o. Gottwaldov), Němčice, Neslovice, Olbramkostel (o. Znojmo), Oslavany, Osoblaha (o. Bruntál), Pačlavice (o. Kroměříž), Pohofelice (o. Břeclav), Polná (o. Jihlava), Popovice, Praha (hl. m.), Pravlov, Přešovice (o. Třebíč), Radkovice u Hrotovic (o. Třebíč), Rajhrad, Rapotice (o. Třebíč), Rosice, Rousínov (o. Vyškov), Říčany, Sedlec (o. Třebíč), Skalice (o. Znojmo), Slavkov u Brna (o. Vyškov), Staré Hobzí (o. Jindřichův Hradec), Střelice, Studnice (o. Vyškov), Šlapanice, Tavíkovice (o. Znojmo), Tetčice, Troubsko, Trstěnice (o. Znojmo), Třebíč (o. Třebíč), Velká Bíteš (o. Žďár nad Sázavou), Velké Meziříčí (o. Žďár nad Sázavou), Veverská Bitýška, Vladislav (o. Třebíč), Vranovice (o. Břeclav), Zbraslav, Znojmo (o. Znojmo).

IVANČICE (kontrolní) (o. Brno-venkov)

N	1847–1849
O	1847–1849
Z	1847–1849

IVANOVICE NA HANĚ (o. Vyškov)

	N	1785–1874
	O	1785–1874
	Z	1840–1874
	N, O, Z	(1786) 1796–1839
	N, O, Z	1851–1882, 1884–1889, 1895
	N, O, Z	1927–1944
indexy	N	1797–1931
	O	1792–1923
	Z	1797–1936
	N, O, Z	1796–1936

Boskovice (o. Blansko), Brno (o. Brno-město), Bučovice, Dambořice (o. Hodonín), Dědice, Dobromilice (o. Prostějov), Dřevnovice (o. Prostějov), Doloplazy (o. Prostějov), Dřínov (o. Kroměříž), Frenštát pod Radhoštěm (o. Nový Jičín), Heroltice, Holešov (o. Kroměříž), Hoštice, Hranice (o. Přerov), Hrušky, Hustopeče (o. Břeclav), Chrlice (o. Brno-město), Chvalkovice, Ivanovice na Hané, Kobeřice, Kojátky,

Kojetín, Konice (o. Prostějov), Koryčany (o. Kroměříž), Kozlany, Kroměříž (o. Kroměříž), Křečkovice, Křenovice, Křižanovice, Kudlovice (o. Uherské Hradiště), Kyjov (o. Hodonín), Lhota (o. Kroměříž), Litenčice (o. Kroměříž), Malá Lhota (o. Vsetín), Malenovice (o. Gottwaldov), Morkovice (o. Kroměříž), Myslejovice (o. Prostějov), Němčice (o. Kroměříž), Nemochovice, Nezamyslice (o. Prostějov), Orlovice, Osíčany (o. Prostějov), Otaslavice (o. Prostějov), Pačlavice (o. Kroměříž), Podivín (o. Břeclav), Prostějov (o. Prostějov), Přerov (o. Přerov), Pustiměř, Rousínov, Ruprechtov, Slavkov u Brna, Sokolnice (o. Brno-venkov), Starý Jičín (o. Nový Jičín), Šlapanice (o. Brno-venkov), Švábenice, Těšice (o. Prostějov), Tištín (o. Prostějov), Velké Meziříčí (o. Žďár nad Sázavou), Vícemilice, Vrchoslavice (o. Prostějov), Vsetín (o. Vsetín), Vyškov, Zdounky (o. Kroměříž), Žarošice (o. Hodonín), Želeč.

JEMNICE (o. Třebíč)

N	1759–1846
O	(1760) 1802–1810, 1831–1846
Z	1755–1781, 1794–1800, 1832–1846
N, O, Z	1938–1945

Dačice (o. Jindřichův Hradec), Jemnice, Moravské Budějovice, Třebetice (o. Jindřichův Hradec).

JESENÍK (o. Šumperk)

N, O, Z	(1867) 1874–1926, (1928) 1931–1937
---------	------------------------------------

Bernartice, Buková, Černá Voda, Česká Ves, Domašov, Gräfeberg (neuvádí se), Horní Domašov, Javorník, Malá Kraš, Mikulovice, Nová Červená Voda, Olomouc (o. Olomouc), Opava (o. Opava), Petrovice, Přerov (o. Přerov), Seč, Skorošice, Stará Ves (o. Bruntál), Velké Kunětice, Vidnava, Vlčice, Zálesí, Zlaté Hory (o. Bruntál), Žulová.

KARVINÁ (o. Karviná)

N	1893–1932, 1945–1949
O	1893–1932, 1945–1949
Z	1893–1932, 1945–1949
index	N 1893–1932, 1946

Albrechtice, Brno (o. Brno-město), Český Těšín, Darkov, Dětmárovice, Dolní Marklovice, Dolní Suchá, Doubrava, Fryštát, Hodonín (o. Hodonín), Horní Lutyně, Horní Suchá, Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Karviná, Koukolná, Kunčice nad Ostravicí (o. Ostrava-město), Kunčičky (o. Ostrava-město), Lazy, Louky, Olomouc (o. Olomouc), Opava (o. Opava), Orlová, Petrovice u Karviné, Petřvald, Poruba, Prostřední

Suchá, Přerov (o. Přerov), Ráj, Rychvald, Seibersdorf – zanikla po r. 1950, Solca, Staré Město (o. Frýdek-Místek), Stonava, Špluchov (neuvádí se), Záblati, Závada.

KOJETÍN (o. Přerov)

	N	1844–1879
	O	1844–1874
	Z	1846–1874
	N, O, Z	1784–1844, 1874–1944
indexy	O, Z	1846–1934

Bělidla (o. Olomouc), Bělkovice-Lašťany (o. Olomouc), Bojanovice (o. Kroměříž), Bojkovice (o. Uherské Hradiště), Brdlice (o. Opava), Brno (o. Brno-město), Břidličná (o. Bruntál), Bzenec (o. Hodonín), Dlouhá Ves (o. Prostějov), Dobromilice (o. Prostějov), Dřínov (o. Kroměříž), Frýdlant nad Ostravicí (o. Frýdek-Místek), Hodolany (o. Olomouc), Hranice, Chropyně (o. Kroměříž), Chvalkovice na Hané (o. Vsetín), Karle (o. Svitavy), Kelčany (o. Hodonín), Kojetín, Konice (o. Prostějov), Kovalovice u Kojetína, Kožušany-Tážaly (o. Olomouc), Kroměříž (o. Kroměříž), Křenovice, Kvasice (o. Kroměříž), Kyselovice (o. Kroměříž), Litenčice (o. Kroměříž), Lipník nad Bečvou, Lutopecny (o. Kroměříž), Medlov (o. Kroměříž), Mohelnice (o. Šumperk), Moravice (o. Opava), Morkovice (o. Kroměříž), Náklo (o. Olomouc), Němčice nad Hanou (o. Prostějov), Nezamyslice (o. Prostějov), Olomouc (o. Olomouc), Osícany (o. Prostějov), Pavlovice u Kojetína (o. Prostějov), Prasklice (o. Kroměříž), Prostějov (o. Prostějov), Přerov, Rakodany (o. Olomouc), Slušovice (o. Gottwaldov), Šumperk (o. Šumperk), Tišnov (o. Brno-venkov), Tovačov, Troubky, Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uhřetice, Víceměřice (o. Prostějov), Vrchoslavice (o. Prostějov), Vyškov (o. Vyškov), Zborovice (o. Kroměříž), Zdounky (o. Kroměříž), Zlámanka (o. Kroměříž), Zlobice (o. Kroměříž).

KOJETÍN (kontrolní) (o. Přerov)

N 1846–1874

KOKORY (kontrolní) (o. Přerov)

N, O, Z 1795–1854

KORYČANY (o. Kroměříž)

N, O, Z (1784) 1833–1849 (1851)
index N 1787–1846

Koryčany.

KORYČANY (kontrolní) (o. Kroměříž)

N, O, Z 1847–1856

KOSTELEC (o. Hodonín)

N	1847–1875
O	1847–1869
Z	1847–1866

Bohuslavice, Bolelouc (o. Olomouc), Brno (o. Brno-město), Břestek (o. Uherské Hradiště), Buchlovice (o. Uherské Hradiště), Bzenec, Dambořice, Dobromilice (o. Prostějov), Doloplazy (o. Prostějov), Drahlav (o. Kroměříž), Hodonín, Hulín (o. Kroměříž), Ivanovice na Hané (o. Vyškov), Kojetín (o. Přerov), Koryčany (o. Kroměříž), Kostelec, Kožušice (o. Vyškov), Kroměříž (o. Kroměříž), Kunvald, Kyjov, Labuty, Litenčice (o. Kroměříž), Lovčice, Medlovice (o. Uherské Hradiště), Mikulčice, Moravany, Mutěnice, Němčice (o. Kroměříž), Nemočice (o. Vyškov), Netčice, Olomouc (o. Olomouc), Olšany (o. Vyškov), Otaslavice (o. Prostějov), Prostějov (o. Prostějov), Rataje (o. Kroměříž), Salaš (o. Uherské Hradiště), Skalka, Skoronice, Staré Hutě (o. Uherské Hradiště), Strážnice, Střílky (o. Kroměříž), Svrčov (o. Přerov), Vrchoslavice (o. Prostějov), Vyškov (o. Vyškov), Zborovice (o. Kroměříž), Zdounky (o. Kroměříž).

KRÁLOVO POLE (kontrolní) (o. Brno-město)

N	1823–1870
---	-----------

KRNOV (o. Bruntál)

N, O, Z	1874–1938, 1945–1949
(O a Z jen pro	1945–1949)

Albrechtice u Rýmařova, Bohdanovice (o. Opava), Brumovice (o. Opava), Bruntál, Čaková, Dvorce, Chomýž, Jeseník (o. Šumperk), Ježník, Krnov, Kunov, Lichnov, Loučky, Malá Morávka, Opavice, Petrovice, Ryžoviště, Staré Město, Široká Niva, Velké Heraltice (o. Opava), Vrbo pod Pradědem.

KROMĚŘÍŽ (o. Kroměříž)

N	1817–1865
O	1847–1859 Z 1834–1878
N, O, Z	1920–1937, 1941–1949

Beňov (o. Přerov), Boršov (o. Hodonín), Brantice (o. Bruntál), Brno (o. Brno-město), Bruntál (o. Bruntál), Brusné, Bzenec (o. Hodonín), Čekyně (o. Přerov), Doloplazy (o. Prostějov), Fulnek (o. Nový Jičín), Holešov, Hranice (o. Přerov), Hulín, Chrlice (o. Brno-město), Chropyně, Kelč (o. Vsetín), Klenovice na Hané (o. Prostějov), Kostelec u Holešova, Kralice na Hané (o. Prostějov), Krnov (o. Bruntál), Kroměříž, Kučerov (o. Vyškov), Kunvald (o. Ústí nad Orlicí), Kurovice, Kvasice Kyjov (o. Hodonín), Kylešovice (o. Opava), Kyselovice, Lipník nad Bečvou (o. Přerov), Liptál

(o. Vsetín), Luleč (o. Vyškov), Majetín (o. Olomouc), Malenovice (o. Gottwaldov), Náměšť na Hané (o. Olomouc), Napajedla (o. Gottwaldov), Němčice, Olomouc (o. Olomouc), Opava (o. Opava), Ořechov (o. Uherské Hradiště), Pavlovice u Kojetína (o. Prostějov), Podolí (o. Přerov), Prostějov (o. Prostějov), Přerov (o. Přerov), Rataje, Rokytnice (o. Přerov), Rymice, Slavkov u Brna (o. Vyškov), Slušovice (o. Gottwaldov), Sobůlky (o. Hodonín), Starý Jičín (o. Nový Jičín), Stichovice (o. Prostějov), Strážnice (o. Hodonín), Střílky, Suchdol (o. Prostějov), Šenov (o. Nový Jičín), Těšany (o. Brno-venkov), Troubky, Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Újezd u Brna (o. Brno-venkov), Valašské Meziříčí (o. Vsetín), Velká Lhota (o. Vsetín), Vizovice (o. Gottwaldov), Zborovice, Zdislavice, Zdounky, Zlámanka, Zlín (o. Gottwaldov), Zlobice.

KUČEROV (kontrolní) (o. Vyškov)
N 1838–1865

KUMROVICE (kontrolní) (o. Brno-město)
N, O, Z 1847–1848 (1852)

KYJOV (o. Hodonín)
N 1784–1803, 1807–1949
O 1784–1845, 1874–1931, 1935–1944
Z 1784–1847, 1874–1949
indexy N 1874–1941
O 1830–1846
Z 1830–1846

Archlebov, Bohuslavice, Bojanovice (o. Kroměříž), Boršice u Buchlovic (o. Uherské Hradiště), Boršov, Brankovice (o. Vyškov), Brno (o. Brno-město), Brumovice (o. Břeclav), Březina (o. Vyškov), Bučovice, Buchlovice, Bukovany, Bzenec, Čeloznice, Dubňany, Halenkov (o. Vsetín), Hodonín, Holíč, Hovorany, Hrušky (o. Břeclav), Hustopeče (o. Břeclav), Hýslý, Chvalnov (o. Kroměříž), Ivanovice na Hané (o. Vyškov), Janov, Ježov, Jihlava (o. Jihlava), Kašnice (o. Břeclav), Kelčany, Kojetín, Koryčany (o. Kroměříž), Kostelec, Kožušice (o. Vyškov), Kroměříž (o. Kroměříž), Krumvív (o. Břeclav), Kunovice (o. Uherské Hradiště), Kunvald (o. Ústí nad Orlicí), Kyjov, Labuty, Litenčice (o. Kroměříž), Lovčice, Martinice (o. Kroměříž), Milotice, Mistřín, Moravany, Morkovice (o. Kroměříž), Mutěnice, Nemochovice (o. Vyškov), Nemotice (o. Vyškov), Nenkovice, Nětčice, Olomouc (o. Olomouc), Orlovice, Ořechov (o. Uherské Hradiště), Ostrovánky, Otnice (o. Vyškov), Pavlovice (o. Vyškov), Polešovice (o. Uherské Hradiště), Přerov (o. Přerov), Ratíškovice, Rohatec, Roštín (o. Kroměříž), Skalka, Skoronice, Sobůlky, Stavěšice, Strážov, Strážovice, Stříbrnice (o. Uherské Hradiště), Střílky (o. Kroměříž), Stupava (o. Uherské Hradiště), Uherský Brod (o. Uherské Hradiště), Újezdec (o. Uherské Hradiště), Vacenovice, Velehrad (o. Uherské Hradiště), Velké Bílovice (o. Břeclav), Veselí nad Moravou, Věteřov,

Vlkoš, Vracov, Vyškov (o. Vyškov), Zástřizly (o. Kroměříž), Zdounky (o. Kroměříž), Zlín (o. Gottwaldov), Žádovice, Žarošice, Ždánice, Želechovice nad Dřevnicí (o. Gottwaldov), Želetice, Žeravice.

LEDNICE (o. Břeclav)

N	1784–1847
O	1784–1847
Z	1784–1847
N, O, Z	1873–1891

Brno (o. Brno-město), Břeclav, Dolní Bojanovice (o. Hodonín), Kostelec (o. Hodonín), Lanžhot, Lednice, Moravský Ján (o. Senica), Mušov, Nejdek, Nová Ves, Podivín, Přítluky, Rakvice, Sedlec, Šitbořice, Velké Pavlovice, Zaječí.

LIPNÍK NAD BEČVOU (o. Přerov)

	N	1794–1846
	O	1793–1846
	Z	1794–1846
	N, O, Z	(1919–1926) 1927–1944
indexy	N	1795–1847, 1884–1925
	Z	1862–1876
	N, O	1884–1925 (1939)

Boršice (o. Uherské Hradiště), Bratislava (hl. m. SR), Brno (o. Brno-město), Březce (o. Olomouc), Čekyně (o. Přerov), Frýdlant nad Ostravicí (o. Frýdek-Místek), Holešov (o. Kroměříž), Kostelec (o. Hodonín), Lipník nad Bečvou, Mikulov (o. Břeclav), Olomouc (o. Olomouc), Prostějov (o. Prostějov), Rohatec (o. Hodonín), Tršice (o. Olomouc), Třebíč (o. Třebíč), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uničov (o. Olomouc), Velké Meziříčí (o. Žďár nad Sázavou), Vítkovice (o. Ostrava-město).

LIPNÍK NAD BEČVOU (kontrolní) (o. Přerov)

N	1846–1850
O	1847–1850
Z	1847–1850

LOMNICE (o. Blansko)

O	1847–1874
Z	1784–1929

Albrechtice (o. Žďár nad Sázavou), Blažovice (o. Brno-venkov), Borotín, Boskovičky, Brno (o. Brno-město), Bukov (o. Žďár nad Sázavou), Bystřice nad Pernštejnem (o. Žďár nad Sázavou), Čebín (o. Brno-venkov), Černá Hora, Černovice (o. Brno-město), Dalečín (o. Žďár nad Sázavou), Deblín (o. Brno-venkov), Dolní Rožinka (o.

Žďár nad Sázavou), Drnovice, Heřmanov (o. Žďár nad Sázavou), Hlinsko (o. Chru-
 lím), Horní Bobrová (o. Žďár nad Sázavou), Horní Rozsíčka (o. Žďár nad Sázavou),
 Hradčany (o. Brno-venkov), Hvozdec (o. Brno-venkov), Jabloňov (o. Žďár nad Sá-
 zavou), Jehnice (o. Brno-město), Jevíčko (o. Svitavy), Jimramov (o. Žďár nad Sáza-
 vou), Kanice (o. Brno-venkov), Kartousy (o. Brno-venkov), Královo Pole (o. Brno-
 město), Křižínkov (o. Žďár nad Sázavou), Křižovice (o. Žďár nad Sázavou), Křtiny,
 Kuřim (o. Brno-venkov), Lišná (o. Žďár nad Sázavou) Lomnice, Loštice (o. Šum-
 perk), Loučky (o. Jihlava), Ludvíkov (o. Žďár nad Sázavou), Malhostovice (o. Brno-
 venkov), Miroslav (o. Znojmo), Mitrov (o. Žďár nad Sázavou), Moravec (o. Žďár nad
 Sázavou), Náměšť nad Oslavou (o. Třebíč), Nedvědice (o. Žďár nad Sázavou), Nes-
 slovce (o. Brno-venkov), Nová Ves (o. Žďár nad Sázavou), Nové Město na Moravě
 (o. Žďár nad Sázavou), Obrovce (o., Olešnice, Olomouc (o. Olomouc), Olší nad
 Oslavou (o. Žďár nad Sázavou), Opatov (o. Třebíč), Osová (o. Žďár nad Sázavou),
 Pavlovce (o. Vyškov), Pernštejn (o. Žďár nad Sázavou), Pohořelice (o. Břeclav),
 Polička (o. Svitavy), Pozoříce (o. Brno-venkov), Předklášteří (o. Brno-venkov), Rad-
 kov (o. Žďár nad Sázavou), Rojetín (o. Žďár nad Sázavou), Rovné (o. Žďár nad Sáza-
 vou), Rozsochy (o. Žďár nad Sázavou), Senica (o. Senica), Skalice nad Svitavou (o.
 Blansko), Slatina (o. Svitavy), Strážek (o. Žďár nad Sázavou), Střelice (o. Brno-ven-
 kov), Svatoslav (o. Třebíč), Svojanov (o. Svitavy), Telč (o. Jihlava), Tišnov (o. Brno-
 venkov), Tišnovská Nová Ves (o. Žďár nad Sázavou), Újezd u Tišnova (o. Žďár nad
 Sázavou), Velké Meziříčí (o. Žďár nad Sázavou), Veselí (o. Žďár nad Sázavou), Vo-
 jetín (o. Žďár nad Sázavou), Zářečí (o. Svitavy), Zvole (o. Žďár nad Sázavou), Žďár
 nad Sázavou (o. Žďár nad Sázavou), Žďárec (o. Žďár nad Sázavou), Železné (o.
 Brno-venkov).

LOŠTICE (o. Šumperk)

	N	1765–1846, 1938–1944
	O	1784–1806, 1810–1830, 1833–1848, 1938–1944
	Z	1784–1826, 1831–1846
indexy	N	1765–1796, 1846–1941
	O	1847–1941
	Z	1846–1941
	N, O, Z	1796–1847

Boskovice (o. Blansko), Doubravice, Krhov (o. Blansko), Kroměříž (o. Kroměříž),
 Loštice, Osoblaha (o. Bruntál), Polom (o. Přerov), Prostějov (o. Prostějov), Přerov
 (o. Přerov), Strážnice (o. Hodonín).

LOŠTICE (kontrolní) (o. Šumperk)

N	1846–1849
O	1846–1849
Z	1846–1849

LOUČNÁ NAD DESNOU (o. Šumperk)

N	1847–1894
O	1869
Z	1848, 1890–1891

Kociánov, Loučná nad Desnou, Rejhotice.

MIKULOV (o. Břeclav)

	N	1850–1916
	O	1849–1916
	Z	1850–1873
	N, O, Z	1939–1949
indexy	N	1850–1916
	O	1850–1916
	Z	1848–1916

Boskovice (o. Blansko), Branišovice (o. Znojmo), Bratislava (hl. město SR), Brno (o. Brno-město), Brod nad Dyjí, Břeclav, Dobré Pole, Dolní Věstonice, Drnholec, Holešov (o. Kroměříž), Horní Věstonice, Hustopeče, Ivaň, Kastice, Klentnice, Kolín (o. Kolín), Lednice, Litobratřice (o. Znojmo), Mikulov, Mušov, Novosedly, Nový Přerov, Olomouc (o. Olomouc), Pasohlávky, Perná, Pohořelice, Popice, Pouzdřany, Tasovice (o. Znojmo), Troskotovice (o. Znojmo), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Valtice, Znojmo (o. Znojmo).

MIROSLAV (o. Znojmo)

N	1846–1873
Z	1846–1873, 1942, 1944

Bohunice, Bohutice, Božice, Brno (o. Brno-město), Břežany, Bulhary (o. Břeclav), České Křídlovce, Dobšice, Dolenice, Domčice, Dyjákovice, Havraníky, Hevlín, Heřmanov, Hodonice, Hrádek, Hrušovany nad Jevišovkou, Jevišovice, Kadolec (o. Jindřichův Hradec), Kadov, Knínice u Boskovic (o. Blansko), Kobeřice (o. Vyškov), Křemže (o. Český Krumlov), Kuchařovice, Miroslav, Miroslavské Knínice, Micmanice, Nová Ves (o. Břeclav), Oblekovice, Plenkovice, Pravice, Prosiměřice, Strachotice, Suchohrdly u Miroslavi, Šanov, Těšetice, Valtrovice, Valtice (o. Břeclav), Vítovice, Vrbice (o. Břeclav), Zaječí (o. Břeclav), Žerotice.

MÍSTEK (o. Frýdek-Místek)

	N	1893–1944
	Z	1893–1944
index	N	1893–1944
	O	1894–1939
	Z	1893–1940

Brušperk, Dolní Sklenov, Frýdek, Frýdlant nad Ostravicí, Hukvaldy, Janovice, Kolorodov, Lhotka, Místek, Ostrava (o. Ostrava-město), Ostravice, Paskov, Pstruží, Přerov (o. Přerov), Staříč, Snadnov, Zelinkovice.

MORAVSKÝ KRUMLOV (o. Znojmo)

Z 1942 (oznámení o úmrtí)

NOVÝ BOHUMÍN (o. Karviná)

N, O, Z 1910–1933, 1945–1949

index N, O, Z 1910–1933

Český Těšín, Dolní Lutyně, Františkovy Lázně (o. Cheb), Horní Lutyně, Hranice, Nový Bohumín, Opava (o. Opava), Orlová, Ostrava (o. Ostrava-město), Petřvald, Přerov (o. Přerov), Pudlov, Rychvald, Starý Bohumín, Střečoch, Trenčianske Teplice (o. Trenčín), Věřňovice, Vrbice, Záblatí, Zábřeh nad Odrou (o. Ostrava-město), Zlaté Hory (o. Bruntál).

NOVÝ JIČÍN (o. Nový Jičín)

O 1925, 1927–1928

N, O, Z 1925–1937

Bílovec, Brno (o. Brno-město), Čeladná (o. Frýdek-Místek), Františkovy Lázně (o. Cheb), Frenštát pod Radhoštěm, Fulnek, Hukovice, Jablunkov (o. Frýdek-Místek), Karviná (o. Karviná), Kunín, Nový Jičín, Olomouc (o. Olomouc), Ostrava (o. Ostrava-město), Plzeň (o. Plzeň-město), Přibor, Řepiště, Šenov, Štramberk, Tichá, Valašské Meziříčí (o. Vsetín), Žilina, Životice.

OLOMOUC (o. Olomouc-město)

N 1909–1918, 1925–1949

O 1908–1918, 1925–1949

Z 1868–1901, 1908–1919, 1925–1949

N, O, Z 1871–1908 (oddací jen 1893–1908)

indexy N 1873–1893

O 1871–1893

Bělidla, Brno (o. Brno-město), Břeclav (o. Břeclav), Bučovice (o. Vyškov), Bystrovany, Čabavá (o. Bruntál), Černovír, Dětfichov, Dlouhá Loučka, Dobříš (o. Příbram), Doloplazy, Drahanovice, Drahlov, Fryšták (o. Gottwaldov), Hejčín, Hodolany, Hodonín (o. Hodonín), Hodslavice (o. Nový Jičín), Holice, Holíč (o. Senica), Hranice (o. Přerov), Huzová (o. Bruntál), Chvalkovice, Jívová, Karlovec (o. Bruntál), Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Klášterní Hradisko, Kojetín (o. Přerov), Kopeček u Olomouce, Kožušany-Tážaly, Krčmaň, Kroměříž (o. Kroměříž), Lesy (o. Opava),

Litovel, Loštice (o. Šumperk), Majetín, Město Libavá, Moravský Beroun (o. Bruntál), Náměšť na Hané, Nejdek (o. Karlovy Vary), Neředín, Nezamyslice (o. Přerov), Nové Město na Moravě (o. Žďár nad Sázavou), Olomouc, Opava (o. Opava), Ostrava (o. Ostrava-město), Paseky (o. Šumperk), Pavlovičky, Povel, Praha (hl. m.), Prostějov (o. Prostějov), Přerov (o. Přerov), Řepčín, Skalov, Slavonín, Štěpánov, Šternberk, Šumperk (o. Šumperk), Teplice (o. Teplice), Topolany, Tovačov (o. Prostějov), Týneček, Uničov, Velká Bystřice, Velké Losiny (o. Šumperk), Vsetín (o. Vsetín), Zábřeh (o. Šumperk), Zlaté Hory (o. Bruntál).

OPAVA (o. Opava)

	N	1923–1938, 1947–1949
	Z	1851–1874, 1879–1938, 1946–1949
indexy	N	1874–1932
	O	1874–1939
	Z	1874–1939

Albrechtice (o. Karviná), Andělská Hora (o. Bruntál), Bílčice (o. Bruntál), Bílovec (o. Nový Jičín), Bohučovice, Brno (o. Brno- město), Brumovice, Bruntál (o. Bruntál), Budišov nad Budišovkou, Budišovice, Butovice (o. Nový Jičín), Čavisov, Darkovice, Děhylov, Deštné, Dobroslavice, Fulnek (o. Nový Jičín), Hlučín, Horní Benešov (o. Bruntál), Hrabyně, Hradec nad Moravicí, Chabičov, Chvalíkovice, Jakartovice, Jakubčice nad Odrou (o. Nový Jičín), Jevíčko (o. Svitavy), Jezdkovice, Jindřichov (o. Bruntál), Kateřinky, Klimkovice (o. Nový Jičín), Klokočůvek (o. Nový Jičín), Kněžpole (o. Bruntál), Komárov, Kravaře, Krnov (o. Bruntál), Kružberk, Kylešovice, Leskovec nad Moravicí (o. Bruntál), Lhota, Lichnov (o. Bruntál), Litultovice, Loučky (o. Bruntál), Melč, Mikolajice, Místek (o. Frýdek-Místek), Mokré, Mokré Lazce, Moravská Ostrava, Náměšť nad Oslavou (o. Třebíč), Neplachovice, Nová Ves (o. Ostrava-město), Nové Sedlice, Odry (o. Nový Jičín), Olbramice (o. Nový Jičín), Olomouc (o. Olomouc), Opava, Ostrava (o. Ostrava-město), Otice, Petrovice u Karviné (o. Karviná), Podolí, Polanka nad Odrou (o. Nový Jičín), Praha (hl. m.), Příbor (o. Nový Jičín), Púchov (o. Považská Bystrica), Pustá Polom, Raduň, Ramzová (o. Bruntál), Skřib (o. Blansko), Slatina, Slavkov, Smolkov, Sosnová (o. Bruntál), Staré Heřminovy (o. Bruntál), Staré Lublice, Studénka (o. Nový Jičín), Suché Lazce, Svinov (o. Ostrava-město), Svitavy (o. Svitavy), Svobodné Heřmanice (o. Bruntál), Štěplovec, Třebovice (o. Ostrava-město), Uhlíře, Vávrovice, Velká Polom, Velké Heraltice, Vidnava (o. Šumperk), Vítkov, Zámostí (zanikla), Znojmo.

OSOBLAHA (o. Bruntál)

N, O, Z 1850–1927

Osoblaha.

OSOVÁ BÍTÝŠKA (kontrolní) (o. Žďár nad Sázavou)
N, O, Z 1846–1876

OSTRAVA (o. Ostrava-město)

	N	1909, 1913, 1924–1949
	O	1924–1949
	Z	1924–1949
	N, O, Z	1924–1938 (1939–1941)
indexy	N	1875–1950
	O	1876–1949
	Z	1875–1949

Albrechtický (o. Nový Jičín), Aš (o. Cheb), Brno (o. Brno-město), Břeclav (o. Břeclav), Český Těšín (o. Karviná), Doubrava (o. Karviná), Frýdek (o. Frýdek-Místek), Frýdek-Místek (o. Frýdek-Místek), Frýdlant nad Ostravicí (o. Frýdek-Místek), Gottwaldov (o. Gottwaldov), Holešov (o. Vsetín), Hrušov, Košice (o. Košice), Krásné Pole (o. Opava), Krnov (o. Bruntál), Kunčičky, Mariánské Hory, Michálkovice, Moravská Ostrava, Muglínov, Opava (o. Opava), Pardubice (o. Pardubice), Praha (hl. m.), Přívoz, Radvanice, Rožďalovice (o. Nymburk), Rychvald (o. Karviná), Slezská Ostrava, Stará Ves nad Ondřejnicí (o. Frýdek-Místek), Starý Bohumín, Studénka (o. Nový Jičín), Šenov (o. Frýdek-Místek), Šilhéřovice (o. Opava), Valašské Meziříčí (o. Vsetín), Vítkovice, Vojkovice (o. Frýdek-Místek), Zábřeh, Žilina (o. Nový Jičín).

PASKOV (o. Frýdek-Místek)

N (1850, 1853) 1860–1871 (1879)

Paskov, Žabeň.

PŇOVICE (kontrolní) (o. Olomouc)

N, O, Z 1847–1857 (1872) – matrice oddaných bez zápisu

PODIVÍN (o. Břeclav)

	N	1784–1944
	O	1784–1845, 1853–1944
	Z	1784–1945
index	N	1858–1940

Andělská Hora (o. Bruntál), Bojanovice (o. Znojmo), Boleradice, Borotice (o. Znojmo), Borský Jur (o. Senica), Borský Mikuláš (o. Senica), Bořetice, Boskovice (o. Blansko), Bratislava (hl. m. SR), Brno (o. Brno-město), Brumovice, Bruntál (o. Bruntál), Břeclav, Bučovice (o. Vyškov), Bulhary (o. Břeclav), Bzenec (o. Hodonín), Čejč (o. Hodonín), Čejkovice (o. Hodonín), Dambořice (o. Hodonín), Dolní Bobrová (o.

Žďár nad Sázavou), Dolní Bojanovice (o. Hodonín), Dolní Věstonice, Gbely (o. Senica), Hodonín (o. Hodonín), Holíč (o. Senica), Horní Bojanovice, Hostěrádky-Rešov (o. Vyškov), Hrušky, Husovice (o. Brno-město), Hustopeče, Charvátská Nová Ves, Janovce (o. Galanta), Jevíčko, Jihlava (o. Jihlava), Josefov (o. Hodonín), Kátov (o. Senica), Kobylí, Kostice, Kurdějov, Kyjov (o. Hodonín), Ladná, Lanžhot, Lednice, Litovel (o. Olomouc), Mariánské Hory, Martinice, Mikulčice (o. Hodonín), Mikulov (o. Břeclav), Milešovice (o. Vyškov), Milotice, Moravská Nová Ves, Moravská Ostrava, Moravský Žižkov, Morkůvky, Mutěnice (o. Hodonín), Násedlovice (o. Hodonín), Némčičky, Nitra (o. Nitra), Nové Mlýny, Nový Poddvorov (o. Hodonín), Nový Přerov, Olomouc (o. Olomouc), Opava (o. Opava), Ořechov (o. Brno-venkov), Podivín, Pohořelice, Popice, Popudiny (o. Senica), Poštorná, Prievaly (o. Senica), Prostějov (o. Prostějov), Prušánky (o. Hodonín), Přechem (o. Třebíč), Přívoz, Pustá Rudná (o. Bruntál), Rácovice (o. Třebíč), Rajhrad (o. Brno-venkov), Rakvice, Ratíškovice (o. Hodonín), Rohatec (o. Hodonín), Rosice (o. Brno-venkov), Sedlec, Slavkov u Brna (o. Vyškov), Slezská Ostrava, Smolinské (o. Senica), Starovice, Starovičky, Starý Poddvorov (o. Hodonín), Střelice (o. Znojmo), Šakvice, Šaštín (o. Senica), Tišnov (o. Brno-venkov), Třebíč (o. Třebíč), Tvrdonice, Týnec, Uherčice, Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Újezd u Brna (o. Brno-venkov), Valtice, Velké Bílovice, Velké Pavlovice, Vítkovice, Vrbice, Vyškov (o. Vyškov), Zábřeh nad Odrou, Zaječí, Závod (o. Senica), Znojmo (o. Znojmo), Ždánice (o. Hodonín), Židlochovice (o. Brno-venkov).

POLICE (o. Třebíč)

	N	1784–1846
	O	1786–1845
	Z	1784–1846
indexy	O	1786–1839
	Z	1784–1846

Police, Třebíč.

POLNÁ (o. Jihlava)

	N	1839–1944
	O	1867–1944
	Z	1874–1944
	N, O, Z	1798–1839
indexy	N, O, Z	1798–1839
	N	1818–1944 společný pro obce Polná a Štoky

Arnolec, Bedřichov, Borová (o. Jindřichův Hradec), Brzkov, Břevnice (o. Havlíčkův Brod), Čachotín (o. Havlíčkův Brod), Čáslav (o. Kutná Hora), Částkovice, Dobronín, Golčův Jeníkov (o. Havlíčkův Brod), Habry (o. Havlíčkův Brod), Havlíčkův

Brod (o. Havlíčkův Brod), Heroltice, Heřmanice (o. Havlíčkův Brod), Heřmanův Městec (o. Chrudim), Humpolec (o. Pelhřimov), Chotěboř (o. Havlíčkův Brod), Chrudim (o. Chrudim), Jamné, Jaroměřice nad Rokytnou (o. Třebíč), Jihlava (o. Jihlava), Jimramov (o. Žďár nad Sázavou), Jindřichovice, Kamenice (o. Havlíčkův Brod), Karlswald (neuvádí se), Kateřinky (o. Pelhřimov), Kohoutov (o. Havlíčkův Brod), Křemenice (o. Havlíčkův Brod), Křížová (o. Havlíčkův Brod), Kunžak (o. Jindřichův Hradec), Liberec (o. Liberec), Libice nad Doubravkou (o. Havlíčkův Brod), Loukovice (o. Třebíč), Nížkov (o. Žďár nad Sázavou), Nové Veselí (o. Žďár nad Sázavou), Nový Rychnov (o. Pelhřimov), Olomouc (o. Olomouc), Pávov, Petrkov (o. Havlíčkův Brod), Podmoky (o. Havlíčkův Brod), Pohled (o. Havlíčkův Brod), Pokojov (o. Žďár nad Sázavou), Polná, Praha (hl. m.), Přibyslav (o. Havlíčkův Brod), Rankov (o. Havlíčkův Brod), Rohozná, Rovné (o. Žďár nad Sázavou), Sirákov (o. Žďár nad Sázavou), Smrčná, Staré Hory, Stranná (o. Pelhřimov), Stržanov (o. Žďár nad Sázavou), Střítež, Studenec (o. Třebíč), Světnov (o. Žďár nad Sázavou), Škrdlovice (o. Žďár nad Sázavou), Štěpánov (o. Havlíčkův Brod), Štoky (o. Havlíčkův Brod), Velká Losenice (o. Žďár nad Sázavou), Vepřová (o. Žďár nad Sázavou), Veselý Žďár (o. Havlíčkův Brod), Větrný Jeníkov, Věž (o. Havlíčkův Brod), Vysoké Mýto (o. Ústí nad Orlicí), Zbilidy, Ždírec, Želiv (o. Pelhřimov).

PROSTĚJOV (o. Prostějov)

	N	1784–1828, 1874–1919, 1931, 1938–1949
	O	1784–1828, 1874–1919, 1931, 1938–1949
	Z	1784–1828, 1874–1919, 1931, 1938–1949
	N, O, Z	1828–1846
indexy	N	1828–1948
	N, O, Z	1784–1846

Bedihošť, Bělidla (o. Olomouc), Boskovice (o. Blansko), Brno (o. Brno-město), Brodek u Prostějova, Břeclav (o. Břeclav), Budišov nad Budišovkou (o. Opava), Bzenec (o. Hodonín), Čechovice, Čechy pod Kosířem, Čelechovice na Hané, Dolní Otaslavice, Doloplazy (o. Olomouc), Dřínov (o. Kroměříž), Grygov (o. Olomouc), Haňovice (o. Olomouc), Hodonín (o. Hodonín), Hustopeče nad Bečvou (o. Přerov), Chvalkovice (o. Vyškov), Jesenec, Jívová (o. Olomouc), Kojetín (o. Přerov), Konice, Kralice na Hané, Krásno nad Bečvou (o. Vsetín), Krnov (o. Bruntál), Kroměříž (o. Kroměříž), Kyselov (neuvádí se), Laškov, Lipník nad Bečvou (o. Přerov), Litovel (o. Olomouc), Malhotice (o. Přerov), Mohelnice (o. Šumperk), Moravská Třebová (o. Svitavy), Myslejovice, Náměšť na Hané (o. Olomouc), Nezamyslice, Nové Sady (o. Olomouc), Nové Zámky (o. Olomouc), Olomouc (o. Olomouc), Ostrava (o. Ostrava-město), Otinoves, Pavlovičky (o. Olomouc), Plumlov, Pohořelice (o. Břeclav), Praha (hl. m.), Prostějov, Ptení, Rozstání, Rožnov pod Radhoštěm (o. Vsetín), Sedlec (o. Břeclav), Slatinky, Slavkov u Brna (o. Vyškov), Svitávka (o. Blansko), Šternberk (o. Olomouc), Šumperk (o. Šumperk), Teplice nad Bečvou (o. Přerov), Těšetice (o. Olo-

mouc), Troubelice (o. Olomouc), Třebíč (o. Třebíč), Třešť (o. Jihlava), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Úsov (o. Šumperk), Víceměřice, Vidochov (o. Jičín), Vyškov (o. Vyškov), Zábřeh (o. Šumperk).

PROSTĚJOV (kontrolní) (o. Prostějov)

N	1846–1874
O	1846–1873
Z	1846–1873
index	N, O, Z 1846–1874

PŘEROV (o. Přerov)

N	1846–1900, 1918–1944
O	1848–1899, 1918–1944
Z	1848–1899, 1918–1944

Bochoř, Boskovice (o. Blansko), Bratislava (hl. m. SR), Brno (o. Brno-město), Brodek u Přerova, Citov, Čekyně, Dolany (o. Olomouc), Doloplazy (o. Olomouc), Fulnek (o. Nový Jičín), Frýdek (o. Frýdek-Místek), Holešov (o. Kroměříž), Horka nad Moravou (o. Olomouc), Horní Moštěnice, Hrubá Voda (o. Olomouc), Kojetín, Korkory, Krásná (o. Frýdek-Místek), Kroměříž (o. Kroměříž), Kvasice (o. Kroměříž), Lipník nad Bečvou, Litenčice (o. Kroměříž), Lučice, Míkovice (o. Uherské Hradiště), Mohelnice (o. Šumperk), Odry (o. Nový Jičín), Olomouc (o. Olomouc), Opava (o. Opava), Osek nad Bečvou, Pavlovice, Praha (hl. m.), Předměstí, Přerov, Přestavky, Rakov, Ratibor, Rokytnice, Říkovice, Stará Ves, Teplice nad Bečvou, Troubky, Tršice (o. Kroměříž), Tučín, Týn nad Bečvou, Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Újezd (o. Olomouc), Uničov (o. Olomouc), Velká Bystřice (o. Olomouc), Vsetín (o. Vsetín), Výkleky, Žalkovice (o. Kroměříž), Želatovice, Žeravice.

RAKVICE (kontrolní) (o. Břeclav)

N	1839–1906
---	-----------

ROHATEC (kontrolní) (o. Hodonín)

N	1858–1915
N, Z	1835–1845(1855)

ROUSÍNOV (o. Vyškov)

N	1784–1886, 1927–1944
O	1784–1887, 1927–1944
Z	1784–1887, 1927–1945
index	N, O, Z 1875–1945

Adamov (o. Blansko), Bělov (o. Kroměříž), Bílovice nad Svitavou (o. Brno-venkov), Borkovany (o. Břeclav), Boršice (o. Uherské Hradiště), Boskovice (o. Blansko), Brno (o. Brno-město), Brodek u Prostějova (o. Prostějov), Brtnice (o. Jihlava), Brumovice (o. Břeclav), Břeclav (o. Břeclav), Bučovice, Bzenec (o. Hodonín), Čekyně (o. Přerov), Černovice (o. Brno-město), Dambořice (o. Hodonín), Dědice, Dolní Kounice (o. Brno-venkov), Dražovice, Drnovice, Gräfenberg (neuvádí se), Habrovany, Hlubočany, Hodolany (o. Olomouc), Hodonín (o. Hodonín), Hustopeče (o. Břeclav), Ivančice (o. Brno-venkov), Ivanovice na Hané (o. Vyškov), Jehnice (o. Brno-město), Jevišovice (o. Znojmo), Jihlava (o. Jihlava), Kanice (o. Brno-venkov), Kóhoutovice (o. Brno-město), Kojetín (o. Přerov), Konice (o. Prostějov), Koryčany (o. Kroměříž), Krásensko, Kroměříž (o. Kroměříž), Krouna (o. Chrudim), Křtiny (o. Blansko), Kučerov, Kvasice (o. Kroměříž), Lažany (o. Blansko), Lednice (o. Břeclav), Letovice (o. Blansko), Líšeň (o. Brno-město), Lomnice (o. Blansko), Loštice (o. Šumperk), Luleč, Mikulov (o. Břeclav), Moravské Budějovice (o. Třebíč), Nemojany, Nezamyslice (o. Prostějov), Niva (o. Prostějov), Nové Město nad Váhom (o. Trenčín), Olomouc (o. Olomouc), Písek (o. Písek), Pístovice, Pohofelice (o. Gottwaldov), Popovice (o. Brno-venkov), Pozlovice (o. Gottwaldov), Pozořice (o. Brno-venkov), Praha (hl. m.), Prostějov (o. Prostějov), Přerov (o. Přerov), Račice, Rájec (o. Blansko), Rájec-Jestřebí (o. Blansko), Rajhradice (o. Brno-venkov), Rokytnice (o. Přerov), Rousínov, Říčany (o. Brno-venkov), Senica (o. Senica), Slavkov u Brna, Soběšice, Sokolnice (o. Brno-venkov), Stará Bělá (o. Frýdek-Místek), Starý Kopec (neuvádí se), Strážovice (o. Hodonín), Šardice (o. Hodonín), Šlapanice (o. Brno-venkov), Šumice (o. Uherské Hradiště), Tišnov (o. Brno-venkov), Třebíč (o. Třebíč), Třešť (o. Jihlava), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uherský Ostroh (o. Uherské Hradiště), Velká Bíteš (o. Žďár nad Sázavou), Velká Bystrice (o. Olomouc), Velké Meziříčí (o. Žďár nad Sázavou), Velký Týnec (o. Olomouc), Veverská Bítýška (o. Brno-venkov), Vitonice (o. Kroměříž), Vítovice, Vyškov, Zábřovice (o. Brno-město), Zborov (o. Šumperk), Zborovice (o. Kroměříž), Ždánice (o. Hodonín).

ŘEČKOVICE (kontrolní) (o. Brno-město)

N, O, Z 1848–1900 (matrika oddaných bez zápisu)

SEDLNICE (kontrolní) (o. Nový Jičín)

N 1823–1882

Z 1807–1882

SLAVIČÍN (o. Gottwaldov)

N, O, Z 1787–1892 (O 1836, Z 1848–1855)

Bohuslavice nad Vlárí, Divnice, Hrádek na Vlárské dráze, Nevšová, Rokytnice, Slavičín, Šumice (o. Uherské Hradiště).

SLAVKOV U BRNA (o. Vyškov)

	N	1800–1873
	O	1801–1874
	Z	1801–1874
	N, O, Z	1874–1888, 1927–1945
index	O	1862–1944

Annín (o. Přerov), Biskupice (o. Prostějov), Blažovice (o. Brno-venkov), Brno (o. Brno-město), Břeclav (o. Břeclav), Bučovice, Dambořice (o. Hodonín), Dědice, Drahanovice (o. Olomouc), Dukovany (o. Třebíč), Holíč, Hostěradky, Hrušky, Chrlice (o. Brno-město), Ivančice (o. Brno-venkov), Ivanovice na Hané, Jarošov (o. Uherské Hradiště), Jihlava (o. Jihlava), Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Klobouky, Kobeřice, Koryčany (o. Kroměříž), Kroměříž (o. Kroměříž), Křenovice, Křižanovice, Kyjov (o. Hodonín), Letonice, Lipník (o. Třebíč), Líšeň (o. Brno-město), Lomnička (o. Brno-venkov), Loštice (o. Šumperk), Lovčice (o. Hodonín), Mikulov (o. Břeclav), Milešovice, Moravské Prusy, Náměšť nad Oslavou (o. Třebíč), Napajedla (o. Gottwaldov), Nemochovice, Obce (o. Brno-venkov), Olomouc (o. Olomouc), Ořechov (o. Brno-venkov), Otnice, Panenská (o. Třebíč), Pindulka (neuvádí se), Podolí (o. Brno-venkov), Pozořice (o. Brno-venkov), Prostějov (o. Prostějov), Rajhrad (o. Brno-venkov), Rantířov (o. Jihlava), Rapotice (o. Třebíč), Rousínov, Rousínovec, Rychmanov (neuvádí se), Slavkov u Brna, Sokolnice (o. Brno-venkov), Stařec (o. Třebíč), Strážnice (o. Hodonín), Střelice (o. Brno-venkov), Šafov (o. Znojmo), Šaratice, Šitbořice (o. Břeclav), Šlapanice (o. Brno-venkov), Šternov (o. Brno-venkov), Telnice (o. Brno-venkov), Těšany (o. Brno-venkov), Troubsko (o. Brno-venkov), Třebíč (o. Třebíč), Třešť (o. Jihlava), Tvarožná (o. Brno-venkov), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uherský Brod (o. Uherské Hradiště), Uherský Ostroh (o. Uherské Hradiště), Újezd u Brna (o. Brno-venkov), Vážany nad Litavou, Vilémov (o. Olomouc), Vyškov, Zbýšov, Žarošice (o. Hodonín), Želetice (o. Hodonín).

STRAŽNICE (o. Hodonín)

	N	1784–1846
	Z	1942
	O, Z	1784–1846
	N, O, Z	1874–1942
indexy	N	1875–1942
	O	1789–1846
	Z	1788–1896
	N, O, Z	1874–1925

Bohuslavice, Bojkovice (o. Uherské Hradiště), Bratislava (hl. m. SR), Brno (o. Brno-město), Břeclav (o. Břeclav), Bylnice (o. Gottwaldov), Bzenec, Český Těšín (o. Karviná), Gottwaldov (o. Gottwaldov), Hluk (o. Uherské Hradiště), Hodonín, Holíč (o.

Senica), Hroznová Lhota, Hrubá Vrbka, Hustopeče nad Bečvou (o. Prostějov), Javorník, Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Kněždub, Košíky (o. Uherské Hradiště), Kozojídky, Kuželov, Lednice (o. Břeclav), Liděřovice, Lipov, Louka, Malá Vrbka, Mokrá Háj (o. Senica), Nová Lhota, Olomouc (o. Olomouc), Petrov, Praha (hl. m.), Přerov (o. Přerov), Pustá Polom (o. Opava), Radějov, Rohatec, Skalica (o. Senica), Strážnice, Stříbrnice (o. Uherské Hradiště), Sudoměřice, Suchov, Tasov, Tovačov (o. Prostějov), Tvarožná Lhota, Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Uherský Brod (o. Uherské Hradiště), Uherský Ostroh (o. Uherské Hradiště), Valašské Meziříčí (o. Vsetín), Veselí nad Moravou, Vizovice (o. Gottwaldov), Vnorovy, Zvolenov, Žeravice.

ŠAFOV (o. Znojmo)

Z 1942–1943 oznámení o úmrtí

ŠUMICE (o. Uherské Hradiště)

N 1825–1878 (viz Slavičín)

ŠUMPERK (o. Šumperk)

Z 1942, 1945 oznámení o úmrtí

TELČ (o. Jihlava)

N 1763–1845

N, O, Z 1919–1944

České Budějovice (o. České Budějovice), Hladov (o. Jihlava), Nový Dvůr (zanikla), Opava (o. Opava), Počátky (o. Pelhřimov), Popelín (o. Jindřichův Hradec), Praha (hl. m.), Studená (o. Jindřichův Hradec), Tábor (o. Tábor), Telč, Vranov (o. Znojmo), Znojmo (o. Znojmo), Želetava (o. Třebíč).

TOVAČOV (o. Přerov)

N 1784–1846

N, O, Z 1848–1891

indexy N, O, Z 1846–1891

Bolelouc (o. Olomouc), Citov, Cvrčov, Doloplazy (o. Olomouc), Drahlov (o. Olomouc), Dřevnovice (o. Prostějov), Hodolany (o. Olomouc), Holešov (o. Kroměříž), Holice (o. Olomouc), Hranice, Hulín (o. Kroměříž), Chabičov (o. Olomouc), Chválkovice (o. Olomouc), Karlín (Praha hl. m.-8), Klopotovice (o. Prostějov), Kokory, Kožušany- Tážaly (o. Olomouc), Kulířov (o. Blansko), Majetín (o. Olomouc), Olomouc (o. Olomouc), Oplocany, Otrokovice (o. Gottwaldov), Pohofelice (o. Gottwaldov), Prostějov (o. Prostějov), Přerov, Přestavlký, Rakodavy (o. Olomouc), Střelná

(o. Vsetín), Šternberk (o. Olomouc), Tovačov, Troubky, Tupesy (o. Uherské Hradiště), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Vlašské Meziříčí (o. Vsetín).

TOVAČOV (kontrolní) (o. Přerov)
N, O, Z 1847–1851

TŘANOVICE (o. Frýdek-Místek)
N, Z (1811) 1831–1851

Dolní Třanovice, Hnojník, Horní Třanovice.

TŘEBÍČ (o. Třebíč)
N 1847–1858, 1869–1939, 1942–1943
O 1847–1858, 1865–1939, 1942–1943
Z 1847–1938, 1942–1945
N, O, Z 1784–1847 (1856)

Biskupice, Boskovice (o. Blansko), Bransouze, Bratislava (hl. m. SR), Brno (o. Brno-město), Brtnice (o. Jihlava), Brtnička, Bučovice (o. Vyškov), Budeč (o. Jindřichův Hradec), Budišov, Budkov, Bukovany, Bukovina (o. Blansko), Cítov (o. Přerov), Čáslavice, Čechtín, Červená Lhota, Čížov (o. Jihlava), Dačice (o. Jindřichův Hradec), Dalešice, Dambořice (o. Hodonín), Diváky (o. Břeclav), Dobročkovice (o. Vyškov), Dolní Radslavice (o. Žďár nad Sázavou), Dubí (o. Havlíčkův Brod), Dyjákovice (o. Znojmo), Golčův Jenkov (o. Havlíčkův Brod), Heroltice (o. Jihlava), Hluboká, Horní Cerekev (o. Pelhřimov), Horní Radslavice (o. Žďár nad Sázavou), Hranice (o. Přerov), Hrotovice, Husovice (o. Brno-venkov), Ivančice (o. Brno-venkov), Jaroměřice nad Rokytou, Jemnice, Jevišovice (o. Znojmo), Jičín (o. Jičín), Jihlava (o. Jihlava), Jindřichův Hradec (o. Jindřichův Hradec), Jiřice u Moravských Budějovic (o. Žďár nad Sázavou), Kamenice nad Lipou (o. Pelhřimov), Kanice (o. Brno-venkov), Kdousov, Ketkovice (o. Brno-venkov), Knínice (o. Jihlava), Kojetice, Kojetín (o. Přerov), Kolín (o. Kolín), Koněšín, Kožichovice, Krahulov, Kralice nad Oslavou, Krasonice (o. Jihlava), Krhov, Krobošín, Kroměříž (o. Kroměříž), Lažánky (o. Brno-venkov), Letovice (o. Blansko), Lipník, Litohoř, Litovany, Lysice (o. Blansko), Malacky (o. Bratislava-vidiek), Markvarce (o. Jindřichův Hradec), Martínkov, Mihoukovic, Mikulov (o. Břeclav), Miroslav (o. Znojmo), Mladá Vožice (o. Tábor), Mohelno, Moravské Budějovice, Moravský Krumlov (o. Znojmo), Myslibořice, Náměšř nad Oslavou, Nárámeč, Nové Benátky (o. Mladá Boleslav), Nyklovice (o. Žďár nad Sázavou), Oblahovice (o. Znojmo), Okřšky, Olomouc (o. Olomouc), Opatov, Oslava (o. Žďár nad Sázavou), Osová Bitýška (o. Žďár nad Sázavou), Palupín (o. Jindřichův Hradec), Pavlice (o. Znojmo), Petrovice, Podklášteří, Police, Polná (o. Jihlava), Popovice, Pozďatín, Pozořice (o. Brno-venkov), Praha (hl.m.), Předklášteří (o. Brno-venkov), Přerov (o. Přerov), Puklice (o. Jihlava), Pyšel, Radkovice

u Budče, Radkovic u Hrotovic, Rapotice, Rokytnice (o. Přerov), Rokytnice nad Rokytinou, Rosice (o. Brno-venkov), Rousínov (o. Vyškov), Rudíkov, Rychnov (o. Svitavy), Římov, Sádek, Slatina (o. Znojmo), Slavičky, Smilovy Hory (o. Tábor), Stará Říše (o. Jihlava), Staré Hobzí (o. Jindřichův Hradec), Stařec, Střítež, Studnice, Sudice, Suchomasty (o. Beroun), Sušice (o. Přerov), Svatoslav, Svojkovice (o. Jihlava), Šafov (o. Znojmo), Šašovice, Šimanov (o. Jihlava), Telč (o. Jihlava), Trlíč (o. Jihlava), Trnava, Třebíč, Třešť (o. Jihlava), Uherské Hradiště (o. Uherské Hradiště), Valeč, Velká Bíteš (o. Žďár nad Sázavou), Velké Meziříčí (o. Žďár nad Sázavou), Vladislav, Vracov (o. Hodonín), Vracovská Ves (o. Znojmo), Vysoká Studnice (o. Jihlava), Zaječice (o. Chrudim), Zajkov, Zbraslav (o. Brno-venkov), Znojmo (o. Znojmo), Žďár nad Sázavou (o. Žďár nad Sázavou), Želetava, Žerotice (o. Znojmo).

TŘEBÍČ (kontrolní) (o. Třebíč)

N	1847–1866
O	1847–1852, 1861–1866
Z	1847–1861

TŘEŠŤ (o. Jihlava)

N	1785–1875
O	1801–1874
Z	1805–1874
N, O, Z	1928–1949, 1942–1943(1945)

Batelov, Blanice (o. Tábor), Bratislava (hl. m. SR), Brno (o. Brno-město), Brtnice, Břeclav (o. Břeclav), Dačice (o. Jindřichův Hradec), Dlouhá Brtnice, Golčův Jeníkov (o. Havlíčkův Brod), Hodice, Hodonín (o. Hodonín), Horní Cerekev (o. Pelhřimov), Jemnice (o. Třebíč), Jezdovice, Jihlava, Kanice (o. Brno-venkov), Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Kněžice (o. Chrudim), Kostelní Vydří (o. Jindřichův Hradec), Kravsko (o. Znojmo), Kroměříž (o. Kroměříž), Moravské Budějovice (o. Třebíč), Nová Cerekev (o. Pelhřimov), Nové Veselí (o. Žďár nad Sázavou), Pardubice (o. Pardubice), Pelhřimov (o. Pelhřimov), Písečné (o. Žďár nad Sázavou), Počátky (o. Pelhřimov), Praha (hl. m.), Prostějov (o. Prostějov), Puklice, Rozseč, Rynárec (o. Pelhřimov), Slavkov u Brna (o. Vyškov), Staré Hobzí (o. Jindřichův Hradec), Staré Prácheňany (o. Benešov), Stonařov, Strmilov (o. Jindřichův Hradec), Šenkov, Telč, Třebíč (o. Třebíč), Třešť, Velké Meziříčí (o. Žďár nad Sázavou), Vladislav (o. Třebíč), Úsobí (o. Havlíčkův Brod), Ždánice (o. Havlíčkův Brod).

UHERSKÉ HRADIŠTĚ (o. Uherské Hradiště)

	N, O, Z	(1892) 1940–1945 (1947)
index	N	1892–1941
	O	1892–1940
	Z	1892–1938

Boršice u Buchlovic, Brno (o. Brno-město), Buchlovice, Gottwaldov (o. Gottwaldov), Hodonín (o. Hodonín), Kudlovice, Kunovice, Kyjov (o. Hodonín), Louka (o. Hodonín), Mikovice. Myslibořice (o. Třebíč), Napajedla (o. Gottwaldov), Nezamyslice (o. Prostějov), Přerov (o. Přerov), Staré Město, Terezín (o. Litoměřice), Topolná, Tupešy, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh, Veselí nad Moravou (o. Hodonín), Vracov (o. Hodonín), Zlechov, Žarošice (o. Hodonín).

UHERSKÝ BROD (o. Uherské Hradiště)

	N	1828–1839, 1864–1943, 1945–1949
	O	1791–1841, 1920–1943, 1945–1949
	Z	1784–1841, 1920–1949
	N, O, Z	1784–1846
indexy	N	1878–1941
	Z	1936–1941

Bánov, Bílovice, Bojkovice, Boskovice (o. Blansko), Boršice u Buchlovic, Brno (o. Brno-město), Brunov (o. Gottwaldov), Brylnice (o. Gottwaldov), Březolupy, Březová, Březůvka (o. Gottwaldov), Bystřice pod Lopeníkem, Částkov, Doubravy (o. Gottwaldov), Dřnovice (o. Gottwaldov), Drslavice, Francova Lhota (o. Vsetín), Gajary (o. Bratislava-vidiek), Havřice, Horní Lhota (o. Gottwaldov), Horní Lideč (o. Vsetín), Horní Němčí, Hradčovice, Hrádek na Vlárské dráze (o. Gottwaldov), Hroznová Lhota (o. Hodonín), Jestřábí (o. Gottwaldov), Karlovy Vary (o. Karlovy Vary), Kladná-Želín (o. Gottwaldov), Klobouky (o. Břeclav), Kojetín (o. Přerov), Komňa, Korytná, Kunovice, Kyjov (o. Hodonín), Lačnov (o. Vsetín), Lidečko (o. Vsetín), Lipová (o. Gottwaldov), Lopeník, Ludkovice (o. Gottwaldov), Luhačovice (o. Gottwaldov), Lužná (o. Vsetín), Mírovce, Napajedla (o. Gottwaldov), Návojná (o. Gottwaldov), Nedachlebice, Nedašov (o. Gottwaldov), Nedašova Lhota (o. Gottwaldov), Nevšová (o. Gottwaldov), Nezdenice, Nivnice, Nový Bohumín (o. Karviná), Olomouc (o. Olomouc), Olšovec (o. Přerov), Ořechov, Polichno (o. Gottwaldov), Pozlovice (o. Gottwaldov), Prakšice, Prostějov (o. Prostějov), Provodov (o. Gottwaldov), Příkazy (o. Kroměříž), Pulčín (o. Vsetín), Radějov (o. Hodonín), Rokytnice (o. Gottwaldov), Rudice, Rychvald (o. Karviná), Slavičín (o. Gottwaldov), Starý Hrozenkov, Starý Šaldov (neuvádí se), Strání, Střelná (o. Vsetín), Suchá Loz, Šanov (o. Gottwaldov), Šternberk (o. Olomouc), Štítná nad Vláří (o. Gottwaldov), Šumice, Terezín (o. Litoměřice), Trenčianské Teplice (o. Trenčín), Trenčín (o. Trenčín), Uherské Hradiště, Uherský Brod, Újezd (o. Gottwaldov), Valašské Klobouky (o. Gottwaldov), Vápenice, Velký Ořechov (o. Gottwaldov), Vlachovice (o. Gottwaldov), Vlčnov, Vranovice (o. Břeclav), Vsetín (o. Vsetín), Vysoké Mýto (o. Ústí nad Orlicí), Vyškovec, Zádveřice (o. Gottwaldov), Záhorovice, Zlámance, Zlín (o. Gottwaldov), Žitková.

UHERSKÝ OSTROH (o. Uherské Hradiště)

N	1830–1846
---	-----------

O 1830–1846
 Z 1830–1846
 N, O, Z 1784–1831, 1940–1944 (v matrice pro ŽNO
 Uherské Hradiště)

Břestek, Bzenec (o. Hodonín), Hluk, Hrubá Vrbka (o. Hodonín), Klečůvka (o. Gottwaldov), Knínovice, Kroměříž (o. Kroměříž), Kuželov (o. Hodonín), Kvačice, Kyjov (o. Hodonín), Louka (o. Hodonín), Malá Vrbka (o. Hodonín), Míkovice, Napajedla (o. Gottwaldov), Nová Lhota (o. Hodonín), Ostroh, Ostrožská Lhota, Polešovice, Slavkov, Těšetice (o. Olomouc), Topolná, Uherský Brod, Uherský Ostroh, Újezd (o. Gottwaldov), Velká nad Veličkou (o. Hodonín), Veselí nad Moravou (o. Hodonín), Žeravice (o. Hodonín).

UHERSKÝ OSTROH (kontrolní) (o. Uherské Hradiště)

N, O, Z 1847–1849

ÚVALNO (kontrolní) (o. Bruntál)

N 1853–1865

VALAŠSKÉ MEZIŘÍČÍ (o. Vsetín)

N (1856)1891–1940, 1942–1943, 1945–1949

O 1892–1949 (bez zápisu)

Z 1892–1949 (1947–1949 bez zápisu)

indexy N 1832–1878, 1893–1926

O 1892–1926

Z 1892–1942

Branky, Brňov, Český Těšín (o. Karviná), Gottwaldov (o. Gottwaldov), Halenkov, Hážovice, Horní Bečva, Hošťálková, Hovězí, Hrachovec, Hutisko, Choryně, Jablůnka, Jáchymov (o. Karlovy Vary), Kladeruby, Komárovice, Královo Pole (o. Brno-město), Krásno nad Bečvou, Krhová, Křivé, Kunovice, Lešná, Lhota u Vsetína, Liptál, Loučka, Lužná, Moravská Ostrava (o. Ostrava-město), Němetice, Nový Hrozenkov, Olomouc (o. Olomouc), Opava (o. Opava), Podolí, Police, Poličná, Prostřední Bečva, Přivoz (o. Ostrava-město), Pulčín, Ratiboř, Rokytnice, Rožnov pod Radhoštěm, Sřtítež, Valašská Bystřice, Valašské Meziříčí, Velké Karlovice, Vidče, Vítkovice (o. Ostrava-město), Vsetín, Zašová, Zubří.

VELKÉ ALBRECHTICE (kontrolní) (o. Nový Jičín)

N 1818–1869

VELKÉ MEZIŘÍČÍ (o. Žďár nad Sázavou)

N 1823–1846, 1873–1942(1944)

	O	1823–1942(1944)
	Z	1823–1846, 1874–1945
	N, Z	1849–1873
index	N	1876–1944

Bačice (o. Třebíč), Batouchovice (o. Třebíč), Benešov (o. Blansko), Blížkov, Bobrová, Bobrůvka, Borek (o. Havlíčkův Brod), Bory, Bořkovice (o. Znojmo, neuvádí se), Braná (o. Šumperk), Bratislava (hl. m. SR), Brno (o. Brno-město), Brtnice (o. Jihlava), Břeclav (o. Břeclav), Březina (o. Brno-venkov), Bučovice (o. Vyškov), Budišov (o. Třebíč), Bystřice nad Pernštejnem, Čebín (o. Brno-venkov), Černá, Dalečín, Dlouhé, Dobrá Voda, Dolní Bobrová (zanikla), Dolní Bory, Dolní Heřmanice, Dolní Libochovná, Dolní Voda, Domašov (o. Brno-venkov), Dřevěné Mlýny (o. Jihlava), Dukovany (o. Třebíč), Habří, Heřmanov, Hlinsko (o. Chrudim), Hluboké, Hodonín (o. Blansko), Horní Bobrová, Horní Bory, Horní Cerekev (o. Pelhřimov), Horní Dunajovice (o. Znojmo), Horní Heršpice (o. Brno-město), Horní Radslavice, Horní Rožinka, Hradec Králové (o. Hradec Králové), Hrotovice (o. Třebíč), Humpolec (o. Pelhřimov), Husovice (o. Brno-město), Hustopeče (o. Břeclav), Chrudim (o. Chrudim), Ivančice (o. Brno-venkov), Jabloňov, Jedovnice (o. Blansko), Jihlava (o. Jihlava), Jimramov, Jindřichův Hradec (o. Jindřichův Hradec), Kadolec, Kanice (o. Brno-venkov), Katov, Koněšín (o. Třebíč), Krásné, Krasněves, Krokochín (o. Třebíč), Křenovice (o. Vyškov), Křeplov (o. Blansko), Křídla, Křižanov, Křoví, Lačnov (o. Svitavy), Lavičky, Lomnice (o. Blansko), Loštice (o. Šumperk), Luka nad Jihlavou (o. Jihlava), Luže (o. Chrudim), Měřín, Město Libava (o. Olomouc), Mikov, Milešín, Milevsko (o. Písek), Míroslav (o. Znojmo), Mirošov, Mitrov, Mohelnice (o. Pelhřimov), Moravec, Moravské Budějovice (o. Třebíč), Moravský Krumlov (o. Znojmo), Nálešín, Náměšť nad Oslavou (o. Třebíč), Nedvědice, Netín, Nová Ves, Nové Město na Moravě, Nové Veselí, Nymburk (o. Nymburk), Obyčtov, Okříšky (o. Třebíč), Olomouc (o. Olomouc), Olešná, Olšany (o. Brno-město) Olší, Opava (o. Opava), Ořechov, Oslavice, Osová, Osová Bitýška, Ostrov, Otín, Pačice, Pavlov, Pendrov (o. Brno-venkov, neuvádí se), Polná (o. Jihlava), Praha (hl. m.), Předklášteří (o. Brno-venkov, neuvádí se), Přerov (o. Přerov), Příbyslav (o. Havlíčkův Brod), Příbyslavice (o. Třebíč), Přizřenice (o. Brno-venkov), Radenice, Radkov, Radňoves, Radňovice, Radostín, Rajhradice (o. Brno-venkov), Rantířov (o. Jihlava), Rapotice (o. Třebíč), Rojetín, Rosice (o. Brno-venkov), Rousínov (o. Vyškov), Rozsochy, Rožná, Rudíkov (o. Třebíč), Řehořov (o. Jihlava), Říčky (o. Brno-venkov), Říčany (o. Brno-venkov), Skalice nad Svitavou (o. Blansko), Sklené, Slavkov u Brna (o. Vyškov), Sněžné, Staré Hradý (o. Jičín), Stařec (o. Třebíč), Stránecká Zhoř, Strážek, Studnice, Stržanov, Sudoslav (o. Brno-venkov), Svatoslav (o. Třebíč), Svitávka (o. Blansko), Svitavy (o. Svitavy), Svojanov (o. Svitavy), Šakvice (o. Břeclav), Šumperk (o. Šumperk), Tasov (o. Třebíč), Telč, (o. Jihlava), Tišnov (o. Brno-venkov), Troubsko (o. Brno-venkov), Třebíč (o. Třebíč), Třešť (o. Jihlava), Tučapy (o. Tábor), Uherský Brod (o. Uherské Hradiště), Úsobí (o. Havlíčkův Brod), Úsobrno (o. Blansko), Ústín (o. Olomouc), Velká Bíteš (o. Vyškov), Velké Meziříčí, Velké Pavlovice (o. Břeclav), Vladislav (o. Třebíč), Vojetín, Záblatí, Zbraslav (o. Brno-venkov),

Zbraslavice (o. Kutná Hora), Zbyslav (o. Kutná Hora), Zhoř (o. Blansko), Zlatkov,
Znětínek, Znojmo (o. Znojmo), Žďár nad Sázavou, Ždírec (o. Havlíčkův Brod).

VELKÉ MEZIRÍČÍ (kontrolní) (o. Žďár nad Sázavou)
N, O, Z 1846–1848

VESELÍ NAD MORAVOU (o. Hodonín)
N 1785–1853
O 1830–1840
Z 1832–1846

Veselí nad Moravou.

VIDNAVA (o. Šumperk)
N 1785–1864

Vidnava.

VSETÍN (o. Vsetín)
N 1852–1891

Jablůnka, Vsetín.

VSETÍN (kontrolní) (o. Vsetín)
N 1852–1891

VŠECHOVICE (kontrolní) (o. Přerov)
N, O, Z (1827) 1836–1875

VYŠKOV (o. Vyškov)
N, O, Z 1928–1943 (matriky N a Z bez zápisu)
indexy N 1892–1927
O 1892–1926
Z 1892–1941

Brno (o. Brno-venkov), Drnovice, Marchanice (neuvádí se), Vyškov.

ZÁBŘEH (o. Šumperk)
N, Z 1845–1847, 1855–1874

Rudolfovo, Zábřeh.

ZBOROVICE (kontrolní) (o. Kroměříž)
N 1805–1883

ZNOJMO (o. Znojmo)
N, O, Z (1940) 1945–1949

Znojmo.

PAGINAE HISTORIAE

Sborník Státního ústředního archivu v Praze

5/1997

Lektorace: doc. PhDr. Lenka Bobková, PhDr. Eva Gregorovičová, PhDr. Miloslav Ransdorf, CSc., Patricia Tošnerová, doc. PhDr. Martin Kučera, CSc., Mgr. Alexandra Špiritová, PhDr. Václav Babička, Pavel Zahradník

Překlad resumé: PhDr. Marie Lišková, Jana Konvičná

Redakce: Eva Drašarová, Václav Babička, Marie Bláhová, Zlataše Kukánová, Lenka Matušíková, Vladimír Růžek, Alexandra Špiritová

Obálka: Jaroslav Béza

Vydal: Státní ústřední archiv v Praze, Karmelitská 2, 118 01 Praha 1,
roku 1997

Tisk: Státní ústřední archiv v Praze

Vydání 1.

Náklad: 300 výtisků

Cena: Kč